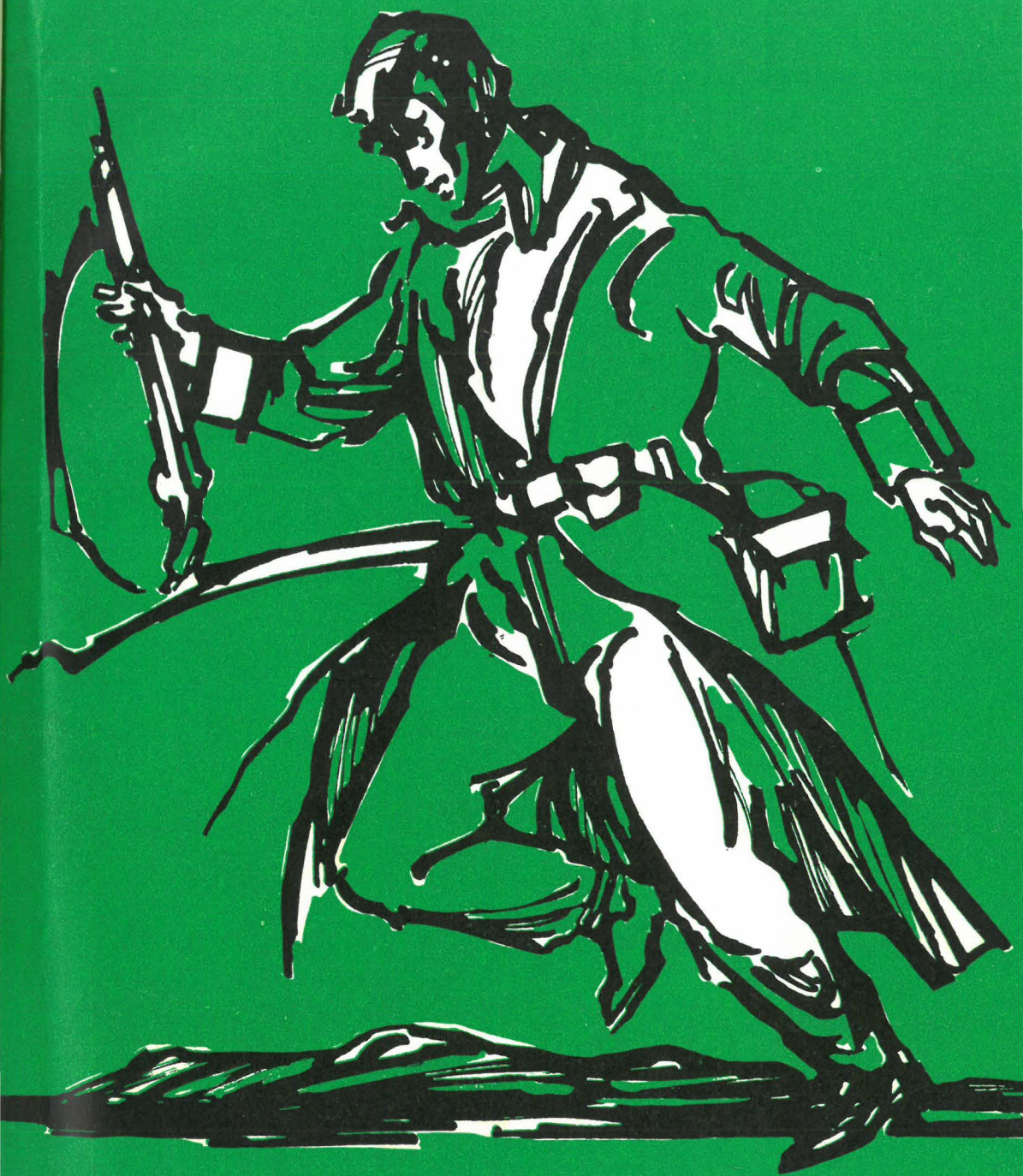

6 - 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

Praznovali smo Dan mladosti (F. Š.)	265
Praznik borbene Ljubljane (-de-)	266
Pohod ob žici okupirane Ljubljane — pred 17 leti (Mile Pavlin)	268
Kako smo zavzeli Brod na Kolpi (Franc Avbelj-Lojko)	272
Oporoka pred odhodom (Jovan Popović)	274
V hiši ob Gradaščici (Marija Ivančič)	275
Lepota (Todor Vujasinović)	278
V spomin koroškemu junaku	281
Šopek na spomenik v Zerovnici (France Sušteršič)	282
Občni zbor Zveze koroških partizanov	282
Tri plošče (P. R.)	284
Slavko Federle (Ivan Jan)	285
Urška Zatler-Velušek (Ančka Čerin)	285
Dobro so se pripravili na usodne dni (V. K.)	286
Delegacija jugoslovanskih internirancev je obiskala Maut-hausen	288
Izšel je prvi zvezek Vojne enciklopedije	288
Cejlon — biser Indijskega oceana (Miran Ogrin)	289
V naprednem duhu	291
Utrinek iz moje mladosti (Jože Purkart)	292
Izid nagradnega natečaja	294
Nenavadne zgodbe	295
Pred bitko v Jelenovem žlebu (Ivan Košljar)	296
Najstarejši partizan (Mile Pavlin)	297
Trojni jubilej slepih tovarišev (V. B.)	298
Volja in roke mu pomagajo (Vinko Blatnik)	299
V pregnanstvo (Igo Gruđen)	300
Kaj bomo novega brali in gledali (F. Š.)	300
Se ne veste?	301

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Bil sem med otroki in jim pripovedoval (Č. D.)	302
»Stiri desetletja« (B. Č.)	303
Kdaj in kako je padel narodni heroj Stane Kosec? (F. B.)	304

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Pokojnina ni edina rešitev (M. P.)	305
Srečanje v Begunjah (F. Š.)	305
Številke iz statistike nasilja	306
Novi spomeniki in spominske plošče v mariborskem okraju (F. F.)	307
Sentviški pionirji so počastili spomin na prve talce	308
Franc Skubic (V. R.)	308
Avgust Kraševac (L. B.)	308
Kako radi poslušajo!	309
»Pomlajevanje«	309
Rešil se je funkcij (Urh Rešetar)	310
»Borec« poizveduje	311
Kratke novice	312

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borecev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin, Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 d.n. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v

600-70

Ljubljani 600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

je renomirana
bančna ustanova
z dolgoletno
tradicijo

S štednjo
koristimo
skupnosti
in sebi!

kupuje in prodaja kože vseh vrst
kože divjačine — strojila — lubje
in ruj, odpadke kože in volne po
najugodnejših pogojih

Odkupne postaje v vseh večjih
krajih Slovenije in Srbije

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno in sta-
nično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične tka-
nine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

Lastna predilnica, tkal-
nica in oplemenitilnica

KNJIŽNI PROGRAM ZA LETO 1959

ZALOŽBA »BOREC« STOPA Z LETOM 1959 V NOVO OBDOBJE SVOJE ZALOŽNIŠKE DEJAVNOSTI. V TEM LETU BO ZAČELA IZDAJATI KNJIGE, V KATERIH BODO ZAJETI NAŠI NAJBOLJ USODNI ČASI SISTEMATIČNO IN NAČRTNO. KNJIGE IZ TEGA VELIČASTNEGA OBDOBJA NAŠE ZGODOVINE BODO VEČNO ŽIVE. ZATO NAPROŠAMO VSE ORGANIZACIJE ZVEZE BORCEV, VSE DR-

V LJUBLJANI, 1. MAJA 1959

ŽAVNE USTANOVE, VSA PODJETJA, VSA KULTURNOPROSVEETNA DRUŠTVA, LJUDSKE KNJIŽNICE, ŠOLE IN POSAMEZNIKE, DA SE NAROČE NA NAŠE REDNE IN IZREDNE PUBLIKACIJE. PREBERITE NAŠ PROSPEKT IN POŠLJITE NAROČILNICO ZLASTI ZATO, KER BODO KNJIGE V SUBSKRIPCII PRECEJ CENEJŠE KOT V PRODAJU!

Založba »BOREC«
LJUBLJANA

PROGRAM ZALOŽBE »BOREC« OBSEGA:

- I. Knjižna zbirka »BOREC« — 5 knjig.
s tematiko NOB
- II. Knjižna zbirka »DOKAZI« — 4 knjige.
- III. Posamezna dokumentarna dela slovenskih in drugih pisateljev — 5 knjig.
- IV. Mladinska literatura s tematiko narodno-osvobodilne borbe — 2 knjigi.
- V. Mesečna revija »BOREC«, glasilo Glavnega odbora Zveze borcev NOV LRS — 12 števil.

- VI. Stenske slike predsednika Federativne ljudske republike Jugoslavije tovariša Tita — 2 posnetka.
- VII. Mapa z reprodukcijami slik naših umetnikov, v velikem formatu — 10 posnetkov.
- VIII. Voščilnice za razne prilike: 29. november, Novo leto, 20. april, 1. maj, 4. julij, za sožalja, za vabila na proslave itd.
- IX. Barvne razglednice naših krajev in mest ter kulturnih in zgodovinskih znamenitosti.
- X. Knjige Založbe »BOREC«, ki so še v zalogi.

I. KNJIŽNA ZBIRKA »BOREC«

V letu 1959 pričinja Založba »BOREC« z načrtnim izdajanjem literature s tematiko narodnoosvobodilne borbe. Zbirka obsega pet knjig, sama originalna dela pisateljev, ki so opisane dogodke tudi sami doživeli. Vseh pet knjig bo izšlo v letošnjem letu. Vse knjige bodo tiskane v enotnem formatu in vezane v polplatno. Oprema bo lepa s ščitnim ovitkom.

Cena celotne zbirke — 5 knjig — je 2820 din za vse prednaročnike, ki lahko to vaoto plačajo v 7 (sedmih) obrokih. Ta cena velja samo za naročnike na celotno zbirko.

Knjigotrška cena bo znatno višja in znaša 3650 din.

Naklada je omejena, zato pohitite z naročili.

OPIS KNJIG IZ KNJIŽNE ZBIRKE »BOREC«

1. Radko Polič: ČUDEŽNA POMLAD — I. del

To je knjiga spominov na razvoj pomembnih dogodkov v grosupeljskem in stiškem okrožju od prvega dne okupacije do začetka roške ofenzive. Ti spomini, ki so verno beleženi z

dokumentacijo o nastanku in razvoju prvih partizanskih enot v tem predelu Slovenije, so napisani izredno lepo in prepričljivo.

Cena knjigi za prednaročnike: 480 din

Knjigotrška cena: 580 din

2. VIHARNI ČASI — I. knjiga

Spomini na partizanska leta

Vsi radi poslušamo radijske oddaje »Še pomurite, tovariši«. Da ne bi te tako zanimive in priljubljene oddaje utonile v globini pozabe, bomo izdali vsako leto najboljše oddaje v knjigi z naslovom »Viharni časi«. Prva knjiga bo obsegala 23 kratkih zapiskov iz borb naših partizanov, aktivistov, internirancev, na smrt obsojenih — skratka: to je knjiga prepričljivih in pretresljivih zapiskov borcev samih. Knjiga »Viharni časi« naj postane vseljudska čitanka NOB, zlasti pa naj sega po knjigi mladina, da bo začutila zvestobo ljudstva do domovine, kadar je v nevarnosti.

Cena knjigi za prednaročnike: 350 din

Knjigotrška cena: 420 din

3. Drago Suhu: ZAMREŽENA OKNA

Spomini

Mnogo tisoč naših ljudi je šlo skozi italijanske ječe. Avtor knjige »Zamrežena okna« je bil obsojen na dosmrtno ječo. V knjigi zelo zanimivo in prikupno opisuje, kako so naši ljudje živeli, trpeli in se borili v teh ječah za zmago, v katero so tudi za zamreženimi okni neomajno verovali. Dogodki se razvijajo v dramatsko razgibanih poglavjih vse do kapitulacije Italije.

Cena knjigi za prednaročnike: 610 din

Knjigotrška cena: 730 din

4. Karst Grabeljšek: MOST

Roman

»MOST« je tretji partizanski roman priljubljenega pisatelja Karla Grabeljškega, ki je zlasti zaslovel po svojem prvem romanu »Dolomiti se krusijo«. Dogajanje tega romana sovпада v obdobje strahovlade belogardistične okrutne organizacije »Črna roka« na Vrhniki in v njeni bližnji okolici. Štampetov most, ki ga partizani rušijo in tako vedno bolj slabe udarno moč okupatorja in njegovih domačih hlapcev, postane strahovanim simbol dokončnega obračuna z okupatorjem in izdajalci. Roman je napisan z izredno močno umetniško sugestijo.

Cena knjigi za prednaročnike: 680 din

Knjigotrška cena: 820 din

5. Bratuž-Oki: DNEVNIK PARTIZANA — I. del

Dnevnik

Dnevniki iz časov NOB so zelo redki, kar pa jih je, so pomankljivi, prekinitveni z daljšimi presledki ali pa kako drugače okrnjeni. Okrjev »DNEVNIK« obsega obdobje od julija 1942 pa vse do osvoboditve. Avtor je pisal dnevnik vsak dan. Beleške, ki jih je vnašal v ta dnevnik, tvorijo danes neprecenljivo dokumentarno gradivo o borbah posameznih partizanskih enot. Posamezna obdobja v dnevniku so napisana tako občuteno, pošteno in pravično, da bo ta knjiga zaledadnica, iz katere bodo črpali umetniki gradivo za svoja umetniška dela.

Cena knjigi za prednaročnike: 700 din

Knjigotrška cena: 840 din

II. »DOKAZI« — REDNA KNJIŽNA ZBIRKA

S to redno knjižno zbirko hoče založba odpomoči zadregi zaradi pomanjkanja strnjeneega gradiva o najvažnejših kovačnicah, v katerih se je kovala naša svoboda. Te priročne, okusno opremljene knjige majhnega formata bodo zlasti kot pomožno učno čtivo služile učiteljstvu, pa tudi vsem drugim bo ta knjižna zbirka odlično rabila kot zanimivo branje. Vsaka knjiga bo obsegala 100 do 120 strani. Knjige bodo tudi ilustrirane.

Letos bodo izšle v tej zbirki naslednje knjige:

1. »Celjski stari piske: — Frankolovo«.
2. »V objemu podzemlja«, diverzantska akcija v Postojnski jami 1944.
3. »Partizanske tiskarne v Rogu«.
4. »Begunje«.

Cena knjig od 150 do 200 din.

Celotna zbirka od 600 do 800 din.

III. POSAMEZNA DOKUMENTARNA DELA SLOVENSKE IN DRUGIH PISATELJEV

1. Partizanska pesmarica — za moške zборе

Zbrali in uredili: Radovan Gobec, Karol Pahor, Rado Simoniti.

Tako bomo dobili v eni knjigi zbrane vse partizanske in ostale borbene pesmi — 100 po številu. Knjiga bo obsegala poleg zgodovinskega uvoda tudi historiat

slaherne pesmi, kje in kdaj je nastala, kdo jo je spesnil in kdo uglasbil. Zato pomeni ta knjiga dragoceno pridobitev za razmah naše prosvetne razgibanosti. Knjiga bo posvečena 40-letnici Komunistične partije jugoslavije.

Cena knjigi: vezana v polplatno 420 din,
vezana v celo platno 460 din,
vezana v celo usnje 530 din.

2. J. Petek: S XIV. DIVIZIJO

To je ponatis slovitih albuma najboljših umetniških fotografij partizanskega življenja, istočasno pa slavospev zmagoviti poti udarne XIV. divizije na Štajersko, ki pomeni v razdobju NOB eno najbolj herojskih poglavij. Album je izredno bogat s fotografijami, ki jim ni primere po svoji prefinjenosti umetniški izrazitosti. Knjiga bo velikega formata.

Cena tega reprezentančnega albuma je 2500 din.

3. Aleksander Vojinović: PONOVRNO SVOBODNI

Spomini

Narodni heroj Aleksander Vojinović opisuje v tej knjigi usodo topliškega odreda. Zaradi izdajstva ujeti partizani topliškega odreda so bili odgnani v koncentracijska taborišča v Avstrijo, od koder bi morali iti naprej na Norveško. Vse strahote taborišča so mojstrsko orisane v tej knjigi, najbolj pa silovita volja, da pobegnejo in se spet priključijo partizanom. Tudi Vojinović pobegne in po dolgem tavanju po avstrijskih gozdovih mu

IV. MLADINSKA LITERATURA S TEMATIKO NOB

1. Tone Senškar: MARTINEČEK — SIN BRIGADE

Vaški fantiček, sin kovača Martina, ki ga fašisti ustrelje, postane naščevalec svojega očeta. Pisatelj je združil v preprosti fabuli usodo vaškega dečka, ki ga vojna vihra preprosti v neustrašenega partizanskega kurirja in borca brigade. Lik Martinčkove babice, pristne partizanske matere, daje povesti še prav poseben čar. Slike k povesti (ki jih je 250), je narisala Marjanca Jernec.

Cena knjigi 250 din.

uspe dobiti zvezo s Pohorskim bataljonom in tako se dokaj časa bori v slovenskih partizanskih enotah s partizanskim imenom Vojin.

Cena knjigi 750 din.

4. Veljko Kovačević: V OKOPIH ŠPANIJE

Knjiga narodnega heroja Veljka Kovačevića bo izšla v počastitev 40-letnice KPJ, prav tako pa bo s to knjigo izredno dopolnjeno eno od slavnih poglavij zgodovine KPJ, saj se je borilo na mednarodnem bojišču na strani španskega ljudstva nad 1800 jugoslovanskih revolucionarjev. Pisatelju se je posrečilo, da na izredno lep način oriše množice herojske bitke španskih in jugoslovanskih borcev, njihovo trpljenje in umiranje v borbi za lepši svet španskega ljudstva.

Cena knjigi 700 din.

5. Joe J. Heydecker in J. Leeb: NURNBERŠKI PROCES

Posebej opozarjamo na to knjigo, ki jo bo izdala v prevodu naša založba. Knjiga je sestavljena na podlagi dokumentov s tega procesa, ki nam odkriva strašno množico mašinerijo umeščanja milijonov in milijonov ljudi pod zverinski režim nemškega fašizma. Knjigi bo dodan opis vseh nemških taborišč, posebej pa bo opisano življenje in trpljenje v teh taboriščih.

Knjiga bo izšla v dveh delih.

Cena I. dela 1100 din.

II. del 1100 din.

2. PARTIZANSKA SLIKANICA v risbah J. Vidica bo zlasti najmlajšim na preprost in human način pripovedovala o junaki borbi jugoslovanskih partizanov.

Cena knjigi 250 din.

Naša mladina, zlasti najmlajša, ki jo že daleč od velikih in usodnih dogodkov narodno osvobodilna borbe, se tako vživlja v usodno preteklost naše domovine. Zato bo založba izdala zgoraj navedeni slikanici, ki bosta z besedo in sliko pripovedovali mladini o herojski borbi naših partizanov.

V. MESEČNA REVILJA »BOREC«

glasilo Glavnega odbora Zveze borcev NOV
Slovenije

Izhaja mesečno, letno 12 števk.

Letna naročnina 600 din.

VI. STENSKÉ SLIKE PREDSEDNIKA FLRJ, MARŠALA TITA

Založba »BOREC« je založila dve barvasti
sliki našega predsednika z namenom, da se
opremijo šole, prosvetne ustanove, javni
lokali, uradi itd. z res primernimi slikami v
lepih okvirih.

Slike dobavljamo same in tudi kompletne
v okvirih s steklom.

Cene: format 48×60 rjav okvir	4.400 din
format 48×60 zlato-bel okvir	4.700 din
format 48×60 srebrn okvir	5.800 din
format 64×81 rjav okvir	5.600 din
format 64×81 zlato-bel okvir	5.900 din
format 64×81 srebrn okvir	7.200 din
format B3	1.200 din
format B2	1.600 din

V ceni ni vračunana dostava in emba-
laža za slike v okvirih in s steklom.

VII. MAPA Z REPRODUKCIJAMI SLIK NAŠIH UMETNIKOV V VELIKEM FOR- MATU

Pričeli smo z reprodukcijo slik, ki naj
služijo za okras uradnih prostorov, lokalov in
stanovanj.

Reprodukcije so izbrani motivi iz NOB,
pokrajinski in drugi, dela naših umetnikov.

Prve slike bodo v prodaji v mesecu
septembru.

VIII. Doslej je Založba »BOREC« izdala 123 reprodukcij originalnih del naših slikarjev kot voščilnice za vse priložnosti.

Reprodukcije so natisnjene na umetruškem
papirju in kartonu v najrazličnejših formatih.

Cene od 25 do 130 din.

IX. Razglednice — barvne — naših krajevnih
zanimivosti in prirodnih lepot. V tisku so
barvne razglednice, ki naj izpolnijo vrzel
glede lepih in reprezentativnih razglednic za
popularizacijo turizma v Jugoslaviji.

X. KNJIGE ZALOŽBE »BOREC«, KI SO ŠE V ZALOGI

a) Vezani letnik revije »BOREC« za leto 1958, polusnje	1800 din
b) Flander B.-Klusov J.: »Bataljone«, zbrano delo	595 din
c) Koroška v borbi, zbornik	250 din
č) Letopis muzeja NOB zbornik	500 din
d) Sutjeska pripoveduje	75 din
e) Kuhar J.: Partizanske koračnice za harmoniko	200 din

Navodila naročnikom

Naročnik lahko naroči celotno zbirko ali
pa samo posamezne knjige iz zbirke in izven
nje. Prednaročniki na knjižno zbirko »Borec«
ali pa na posamezne knjige iz te zbirke, prej-
mejo knjige takoj po izidu na stroške založbe
in po znižani ceni.

Zbirke in knjige lahko plačuje naročnik v
obrokih, in sicer najmanj 400 din mesečno.
Vsak obrok mora biti poravnán najkasneje do
10. v vsakem mesecu.

Vsako spremembo naslova naj naročnik
v lastnem interesu takoj sporoči poverjeniku
ali pa Založbi »BOREC«.

V primeru nepredvidenih težkoč si pri-
držuje založba pravico spremembe programa
in vrstnega reda izšlih knjig.

Važno

Prosimo, da vsak prednaročnik navede v
naročilnici: skupno vsoto naročenih knjig,
kako bo plačeval (takoj ali v obrokih), ime,
priimek, poklic, kje je zaposlen, naslov in
svojeročni podpis.

Založba »BOREC«, Ljubljana, Titova c. 17

Račun pri KB Ljubljana 600-70
3-1195

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 6 — Letnik XI — Junij 1959

Frano Kršinić: Skica za spomenik maršalu Titu

Praznovali smo Dan mladosti

MED PRAZNIKI naše socialistične domovine je eden najlepših Dan mladosti, ki ga praznujemo vsako leto 25. maja, na rojstni dan našega ljubljenelega voditelja in učitelja maršala Tita.

Tudi letos je bil ta praznik mogočna manifestacija mladosti, manifestacija našega mladega rodu, ki se pod svobodnim soncem oplaja z bogatimi tradicijami narodnoosvobodilnega boja in idejami socialističnega humanizma, da bo enotno, smelo in vztrajno

nadaljeval pot v bodočnost in postal vreden dedič velikih pridobitev naše ljudske revolucije.

Letošnji Dan mladosti je bil še posebno pomemben in lep, saj smo ga praznovali v okviru proslav ob 40. obletnici Komunistične partije Jugoslavije, katere monolitnost in avantgardna borbenost sta se skovali pod Titovim vodstvom.

Na ta dan so naše misli poletele z najtoplejšimi željami k njemu, čigar ime nam

je simbol vztrajnega, nepopustljivega boja z najrazličnejšimi sovražniki, simbol svobode in neodvisnosti, simbol velikih del naše socialistične graditve in srečne bodočnosti jugoslovanskih narodov.

Spet je zapela mladina širom po domovini, od Triglava do Đevđelije, da je lepo biti mlad v naši domovini. Med zastavami in bujno kipečim pomladnim cvetjem se nam je uprl pogled v prihodnost, ko bodo sadovi socialistične graditve čedalje obilnejši, ko bo skupni dom jugoslovanskih narodov še lepši, še srečnejši.

Z vseh strani so pritekale štafete v Beograd ter prinesle tovarišu Titu pozdrave, čestitke in želje vseh delovnih ljudi Jugoslavije: da bi še dolgo živel, da bi nas še naprej tako uspešno vodil v boju za zgraditev socializma, da bi bili srečni in plodonosni njegovi koraki na poti utrjevanja miru in konstruktivnega sodelovanja med narodi.

To je bil dan mladostnega poleta in upov v bodočnost, ki jo na trdnih temeljih kujemo sebi in svojim otrokom, dan upov v še lepši jutrišnji dan.

F. Š.

Praznik borbene Ljubljane

LETOŠNJI praznik borbene Ljubljane, 9. maj, je bil tako svečan in lep, da bi mu v minulih letih težko našli enakega. Poglejmo, kaj vse je doživelo glavno mesto Slovenije ob tem prazniku.

Proslava se je začela z otvoritvijo predora pod Gradom, ki pomeni spričo naraščajočega prometa neprecenljivo pridobitev v modernizaciji Ljubljane. Prej si hodil s Poljanske na Karlovško cesto po dolgih ovinkih, zdaj pa greš tja skoraj kar naravnost in se ti čudno zdi, ko se že po nekaj minutah znajdeš na drugi strani hriba.

Istega dne je dobila Ljubljana tudi dva nova spomenika: ob Tržaški in ob Celovški cesti, in sicer tam, kjer je med okupacijo prečkal ti cesti blok italijanskih okupatorjev. Oba spomenika imata obliko obeliska in že od daleč vzbujata pozornost potnikov. Spomenik ob Celovški cesti je napravil akademski kipar Božo Pengov, okolje pa je uredil arhitekt Vlasto Kopač. Spomenik ob Tržaški cesti pa je delo kiparja Marijana Keržiča in arhitekta Vlasta Kopača.

Odkritjema je prisostvovala precejšnja množica Ljubljančanov.

STANOVANJA ZA BORCE

V soboto, devetega maja, je bila slavnostna seja Mestnega sveta Ljubljane. Slavnostni govor je imel predsednik Okrajnega ljudskega odbora

in predsednik Mestnega sveta dr. Marijan Dermastia, za njim pa je dobil besedo predsednik Okrajnega odbora Zveze borcev narodni heroj Franc Stadler-Pepe, ki je predlagal, naj Mestni svet podpre akcijo za zgraditev

stanovanj bivšim borcem NOV. To akcijo sta začela že leta 1956 Okrajni odbor ZB in Okrajni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov. Mestni svet je soglasno sklenil priporočiti občinskim ljudskim odborom na območju Ljubljane, naj odobre kredit 600 milijonov za uresničenje te akcije. S tem denarjem naj bi zgradili 300 stanovanj za borce in invalide. Tako bodo kmalu rešene vse najnujnejše prošnje bivših borcev, ki živijo v neprimernih stanovanjskih prostorih.

V počastitev spomina padlih borcev in žrtev nasilja je delegacija Mestnega sveta položila vence h grobnici narodnih herojev, v Gramozno jamo, k spomeniku na Urhu in pred spomenik na Zaloški cesti.

Naslednji dan, zgodaj zjutraj, so zbudile Ljubljančane močnejše detonacije. Začel se je glavni del proslave:

POHOD »OB ŽICI OKUPIRANE LJUBLJANE«

Poglavitna značilnost letošnjega pohoda je bila večja množičnost kot lani. Udeležilo se ga je blizu 5000 tekmovalcev. S pomožnim osebjem in gledalci vred je pri letošnjem pohodu sodelovalo okrog 20 tisoč ljudi.

Tudi po organiziranosti je letošnji pohod močno prekašal lanskega in predlanskega. Pri tem je pomagalo vse mesto, zlasti pa Letalska zveza, taborniki, JLA ter vrsta drugih

Odkritje spomenika pri Remizi

organizacij, ustanov in podjetij.

Pri pohodu je sodelovala tudi ekipa Viba filma, ki ga je posnela na filmski trak.

Različne so bile ekipe tekmovalcev — po starosti in športni izurjenosti. Poleg znanih atletov so tekmovali ženske, stare nad 40 let, tekmovali so pionirji, vojaki, ženske in moški. In da ne pozabimo na pet pionirjev odreda »Vlado Miklavc« iz osemletke Vrhovci, ki so vsi skupaj stari komaj 65 let...

Pohoda so se udeležile tudi ekipe iz Subotice, Zagreba, Beograda, Zenice in Splita. Tako je postal pohod manifestacija bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov.

Najpožrtvovalnejša ekipa med vsemi tekmovalnimi razredi je bila ekipa članov ZB terena »Danila Kumar« iz Ježice. V njej so tekmovali Lojze Čizman, Anton Fras, Ivan Merlak, Stane Naglič in Jože Rozman. Ekipa je prejela največjo nagrado tekmovalca — kip »Ilegalec«. S tem so organizatorji tekmovanja poudarili, da pri pohodu »ob žici okupirane Ljubljane« ne gre za vrhunske rezultate, ampak za negovanje najplemenitejših lastnosti socialističnega človeka ter nekdanjega partizana in ilegalca. Drugo mesto je v tej zvrsti zasedla ekipa vojne pošte 2574 iz Ljubljane, tretje pa ekipa ZB NOV iz Vrhnike.

Od mestnih reprezentanc je zmagala ekipa Beograda, druga je bila ekipa Ljubljane,

Posnetek z letošnjega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«: še nekaj metrov je do cilja...

tretji so bili Zagrebčani, četrti pa so bili člani ekipe Ljubljana II.

Namlajši tekmovalci, pionirji iz Vrhovcev, so dobili za svoj pogum in trdno voljo njim najljubša darila — zračne puške z vgraviranimi imeni.

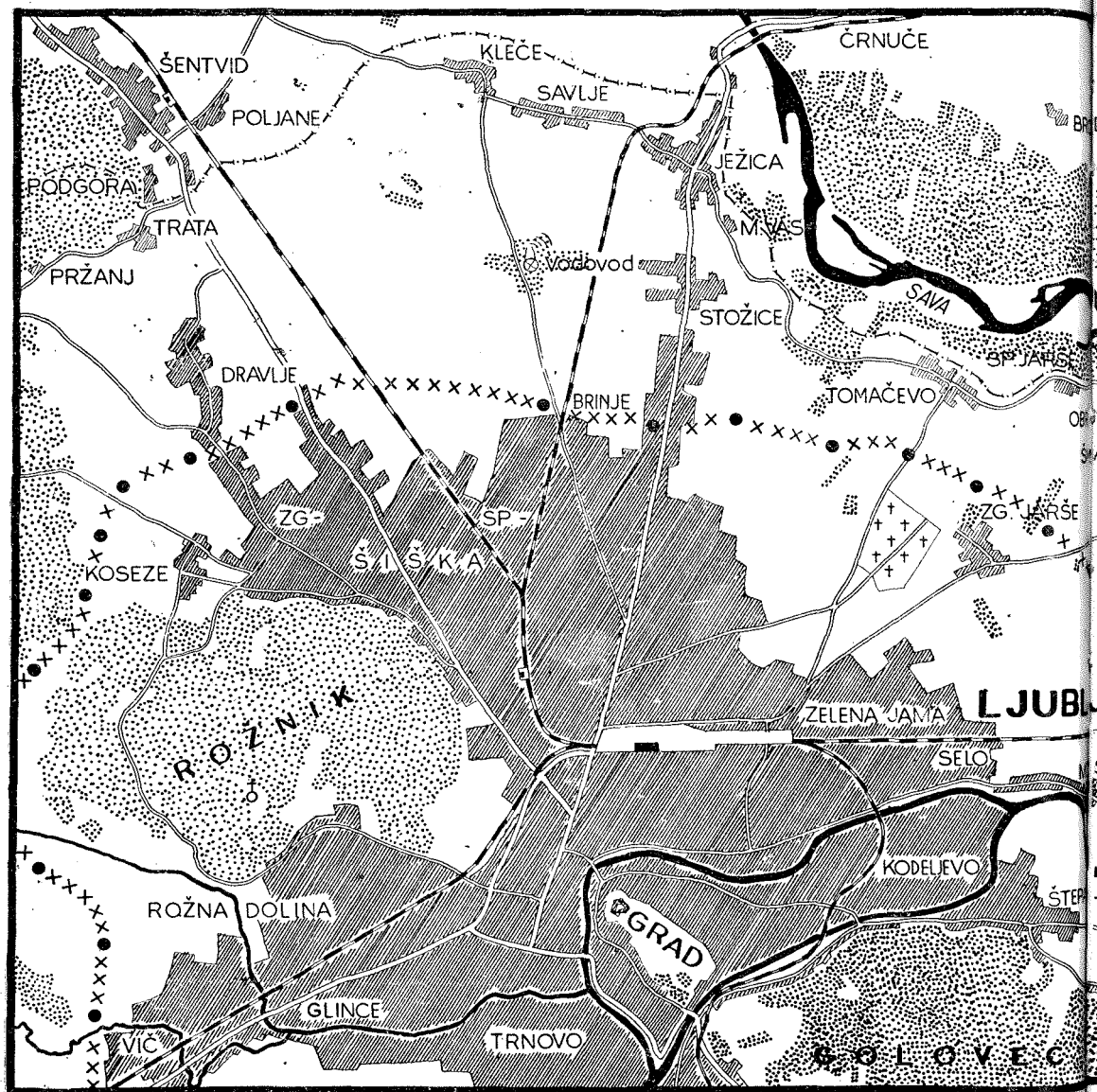
Zvečer je ob vihnem navdušenju in vzklikanju predsednik prireditvenega odbora III. pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«, tovariš Mitja Ribičič-Ciril, prebral pozdravno brzojavko predsedniku republike tovarišu Titu:

»Ob 14. obletnici osvoboditve Ljubljane je bil danes III. partizanski pohod 'Ob žici okupirane Ljubljane'. V jubilejnem letu Zveze komunistov Jugoslavije je partizanski pohod prerasel v mogočno manifestacijo. Pokazal je, da so partizanske tradicije močno zasidrane v našem ljudstvu. Pet tisoč tekmovalcev-čla-

nov Zveze borcev, med njimi 900 žena in mladink, pripadnikov Jugoslovanske ljudske armade, Ljudske milice in predvojaške vzgoje, pripadnikov 22 družbenih organizacij, športnikov, mladincev, mladink in pionirjev Vam pošilja, tovariš predsednik, plamteče borbene pozdrave.

Dovolite nam, tovariš Tito, da Vas ob tej svečani priložnosti obvestimo, da se bomo ob petnajsti obletnici osvoboditve Ljubljane še v večjem številu udeležili našega najboljši priljubljenega partizanskega pohoda 'Ob žici okupirane Ljubljane'. Vroča želja vseh udeležencev, vse naše mladine in prebivalcev Ljubljane je, da prevzamete Vi pokroviteljstvo nad IV. partizanskim pohodom 'Ob žici okupirane Ljubljane' in mu tudi osebno prisostvujete.«

-de-

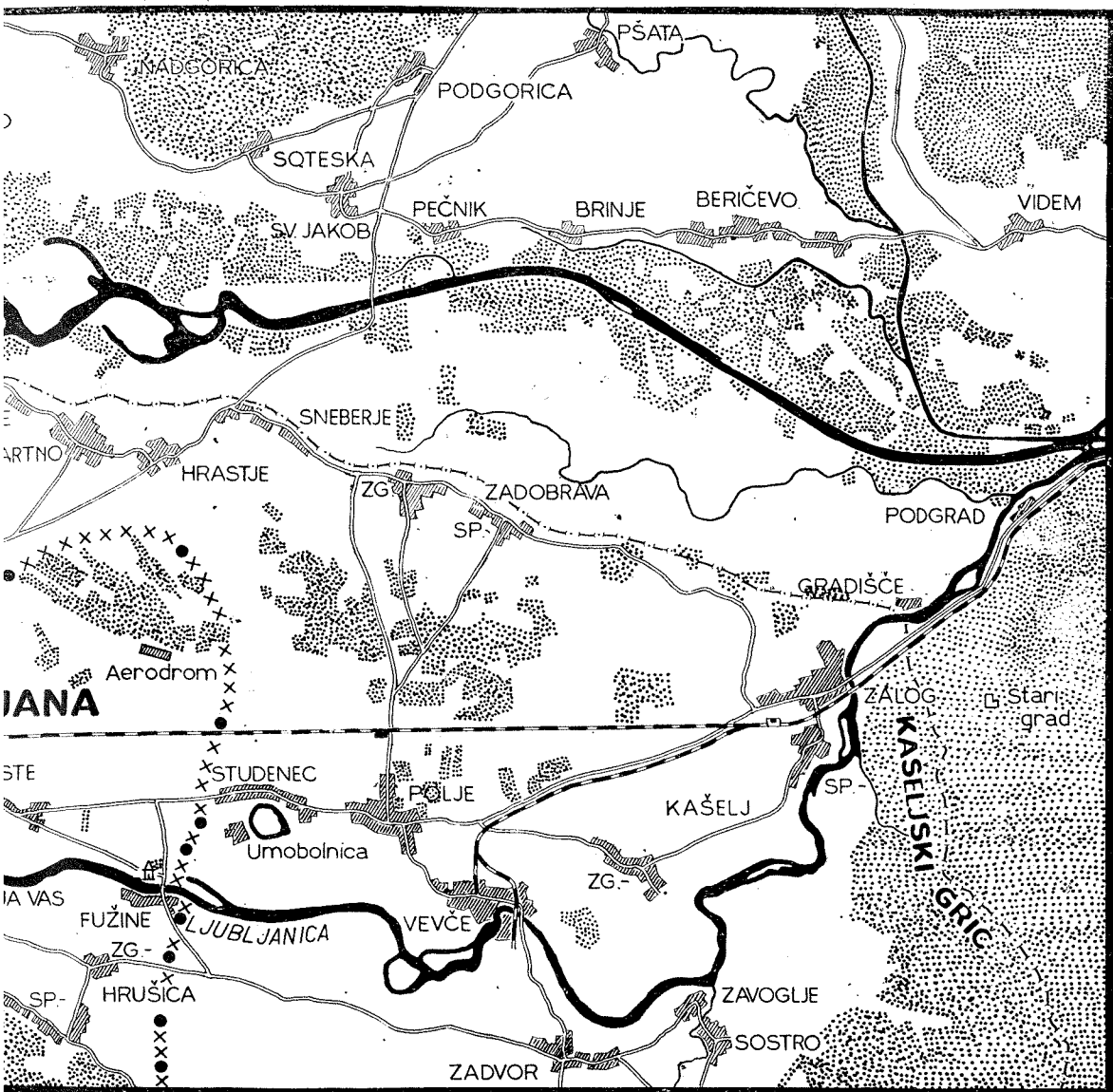

MOČNE enote italijanske vojske so 23. februarja 1942 obkolile Ljubljano in v nekaj urah je bilo mesto obdano z ograjo iz bodoče žice. Tako je okupator skušal odvojiti partizane od njihovega zaledja v mestu. Najprej so bile žične ovire samo zasilne, na nekaterih mestih okrepljene s poljskimi fortifikacijskimi objekti (strelski jarki in odkrita strelska gnezda). Pozneje so inženirijske enote zgradile trdnjše in popolnejše žične ovire. Mejno črto so

premestili na bolj pregledna mesta, izpred nje so odstranili drevje in druge ovire itd. V blok so vključili tudi nove mestne dele. Tako se je jeseni 1942 znašla za žico tudi vsa Zgornja Šiška. Na drogove ob meji so namestili cestne svetilke, zgradili so vrsto telefonskih zvez, ob žici so zgradili tudi nove ceste. Ob prehodih so zgradili trdne bunkerje, ali

pa so v ta namen izkoristili stanovanjska poslopja, iz katerih so neusmiljeno izselili stanovalce. Med temi večjimi utrjenimi postojankami so posejali bunkerje na razdaljo 200 do 300 metrov, poleg tega pa so vmesni prostor nadzirali z močnimi bojnimi patruljami. V mestu je bil za vsako noč odrejen poseben vojaški oddelek, ki je čakal pripravljen na ka-

Pohod ob žici okupirane

mionih na morebitni partizan-ski napad.

Na severni strani Ljubljane je meja potekala za današnjim Litostrojem po nekdanjem »slepem tiru«, mimo smodnišnice na sedanji Titovi cesti, za pokopališčem Zale in za letališčem, nato pa je zavila proti jugu. Nemci so utrdili mejo delno že jeseni 1941, spomladi 1942 pa so ves sistem

še bolj izpopolnili. Potekala je po grebenu za Toškim čelom, sekala Celovško cesto pri nekdanji gostilni Žibert, oziroma pri današnji Tovarni dekorativnih tkanin, potem pa je v skoraj ravni črti sekala polje do Črnuškega mostu. Nadalje je potekala po levem bregu Save do Zaloga, nato pa po grebenu Kašelskega griča. Utrjena je bila z žično ograjo

Severni del ljubljanske okolice z vrisano nemško demarkacijsko črto in ljubljanskim blokom. Nemška meja je od desnega brega Save pri Črnuškem mostu pa do vasi Gradišče zarisana po prvotnem nemškem načrtu, ki so ga po pozneje spremenili in mejo potegnili po levem bregu Save.

in minskimi polji, na nekaterih mestih so stali tudi stražni stolpi. Nadzirali so jo z manjšimi, toda pogostimi in zelo

Ljubljane — pred 17 leti

Medtem ko je v Ljubljani mrgolelo okupatorjev, so bili v gozdovih nedaleč od mesta gospodarji partizani. Na sliki vidimo Dolomitski odred leta 1942

borbenimi patroljami. Italijanska posadka je stražila tudi ljubljanski vodovod. Ves vmesni prostor je gosto naseljen, popolnoma raven in odkrit. Redek gozd je samo ob Savi. Prostor sekajo tri železniške proge in tri glavne ceste.

Junija 1942 je II. grupa odredov odšla čez nemško demarkacijsko črto v Dolomitih na Gorenjsko. Tam se je zapletla v boje z močnimi nemškimi silami. Glavni spopadi so bili na Blegašu, Gaberski gori in Jelovici. Glavnina je nadaljevala pot čez Savo v Karavanke in odtod na Štajersko, posamezniki in manjše enote pa so se vrstile v Dolomite. Med njimi je bila tudi 2. četa 2. bataljona pod poveljstvom komandirja Egidija Severja-Stefana in komisarja Marjana Simčiča-Marka. Četa je šela okrog 30 borcev, oboroženih z dvema puškomitraljezoma in puškami. Priključil se ji je tudi mitraljezni vod z mitraljezom »Švarcloze« ter nekaj posameznikov.

Med 10. in 15. julijem je prišla četa na italijansko stran demarkacijske črte in se nastanila v gozdu blizu Toškega čela. Štab Dolomitskega oddelka jih je imel za dezertarje iz Gorenjske. Vsi so bili močno izčrpani, sestradani in skoraj bosi in goli; res pa je bilo med njimi nekaj takih, ki so se vr-

nili zaradi tega, ker so bili doma iz vzhodnega dela Ljubljane. Odnosi med Dolomitskim odredom in četo so se skrajno zaostri. Naposled je četa sklenila, da pojde kar se da hitreje na Podlipoglav, od tam pa da se bo skušala prebiti mimo Litije čez Savo na Štajersko. Pot na Podlipoglav bi trajala najmanj teden dni, če bi četa odšla tja mimo Vrhnike, čez Ljubljanski vrh, Krim in Škofljico. Če bi pa šli po polju mimo Ježice, bi bili na Molniku v eni noči. Zato so sklenili iti po tej poti.

Dne 16. julija se je začela italijanska ofenziva na Krim in četa se ji je tako nevede izognila. Po ozkem »koridorju« pri Ježici in Savljah so ponoči pogosto opravljale razne akcije skupine varnostnikov iz Dolomitov, ki so dobro poznali razmere v tem predelu. Zato je četo pri nevarnem pohodu vodil član varnostne skupine Franc Pokovec-Poki.

Najbrž se večina borcev Stefanove čete niti zavedala ni, kam gre, ko je pozno popoldne četno poveljstvo sporočilo odločitev — iti na Podlipoglav mimo bunkerjev, čez ravno polje, čez ceste in železnice, čez Ljubljano, skozi vasi. Res je bila večina prebivalcev trdno na strani OF, toda zadostoval bi en sam izdajalec, pa bi Italijani in Nemci zaprli mejo,

blokirali ceste in železnice. Četa bi bila v past, iz katere bi se najbrž le redkokdo rešil.

V prvem mraku se je četa spustila v dolino proti Dravljam. Kmalu je ostal gozd za njo. Spredaj so motno brlele luči po bunkerjih, kot ogromen žareč venec so jih vezale svetilke na drogovih ob žični meji. Iz noči so komaj opazno štrleli temnejši otoki. Tam so hiše, tam spijo ljudje, po hlevih mirno in globoko sope živina, včasih zajoče v sanjah otrok... Nosnice borcev so lo-vile znan duh po kmečkih domačijah, po dimu in hlevih. Marsikdo že precej časa ni videl hiše od znotraj.

»Stroga tišina!«

»Orožje na gotovs!«

Potem so sezuli čevlje, kdor jih je še imel. Spravili so jih v nahrbtnike, prednja straža je z vodnikom krenila naprej, proti Celovski cesti. Skozi sadovnjake, mimo hiš, po vaških poteh in ulicah, čez plotove... Kako čudno so gledali partizani zarjavele tramvajske tračnice, vajeni dolge mesece samo smrek in bukev. Ljubljanci so se spomnili prejšnjih časov, ko so tod hodili na izlete. Ko so blizu gostilne »Pri Slepem Janezu« šli čez Celovsko cesto, je Marjan trenutek zastal in s prsti bose noge pobožal mrzlo jeklo. Čeprav so morali posamič teči čez cesto...

Po njivah in travnikih proti Gorenjski železnici... Za Remizo je žaromet, ki lahko vsak trenutek osvetli kolno. Žaromet je močan, stoji nizko, zato bi bile sence borcev ogromne in dolge. Zazvonili bi telefoni, prižgal bi se žaromet na Gradu in pri Smodnišnici. Vsa ravnina bi bila osvetljena kot podnevi. Zamudili bi uro ali dve dragocenega časa...

Neslišno stopajo varnostniki. Vajeni so tega kraja, kot lisice so se že nešteto krat smukali okoli bunkerjev in med zasedami. Italijani ponoči ne hodi-jo radi iz bunkerjev. Rajše začno divje streljati in ogenj se do zore ne poleže. Kot požar se širi streljanje po vsej meji, okoli vse Ljubljane. Kolikokrat so varnostniki nalašč sami sprožili nekaj strelcev in se smejali, ki je sovražnik potem s streljanjem preganjal strah, dokler se ni popolnoma

zdanilo. Varnostniki nosijo tudi posebne čevlje z gumijastimi podplatmi, vajeni so delati tiho, hoditi tiho... Četa pa je vojaška enota, vajena odkritih spopadov, svobodnega ozemlja, kjer tišina ni tako važna.

Gorenjska železnica je za njimi. Kolona urno stopa po polju. Krompir, pšenica, koruza, travniki, strnišča... Ravan kot miza, nikjer kritja. Kadar posveti žaromet, popadajo vsi kot bi trenil na zemljo, leže kot mrtvi in zadržujejo dih. Potem pa spet urno naprej. Do Podlipoglava je še daleč, noč pa je poleti kratka. Mimo Kleč in Savelj, tik za hišami. Na desni ostane gozdič okoli vodovoda. Pred njimi je Ježica. Spet čez cesto — »Ruski car« je ostal na levi strani... Mala vas, Stožice... Varnostniki se poslovijo. Naprej vedo nekateri borci iz čete sami za pot, saj so domačini. Še nekaj navodil in Poki odide po svojih poteh...

Borci so utrujeni. Za njimi je več mesecev neprestanih bojov, na stotine prehojenih kilometrov. Hodijo za Savo, ki šumi nekje za grmovjem. Nemška stran molči, temna je in grozeča...

Tomačevo, Jarše, Obrje, Smartno... Nekdo zastoka. Počitek, prvi na nocojšnji poti. Domačin se ponudi, da bo prinesel kako okrepčilo. Njego-

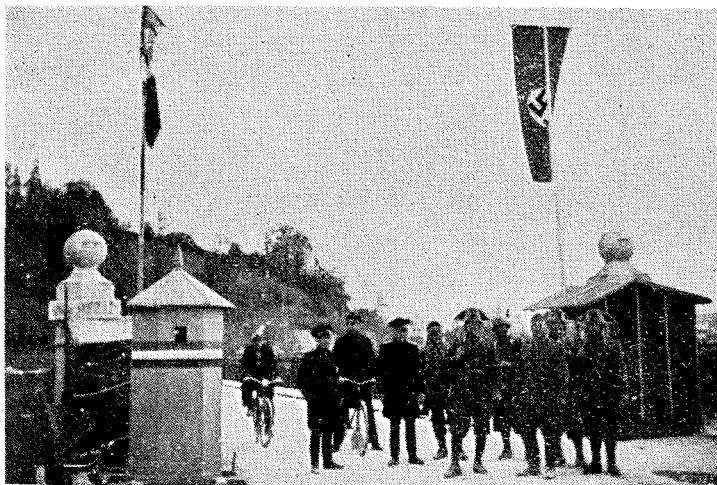
Taborniki na letošnjem pohodu »Ob žici okupirane Ljubljane«

va mati je gostilničarka v Smartnem, doma ni bil že več mesecev, mati ne ve zanj... Kmalu se vrne s steklenico žganja in hlebom kruha. Za vsakega griljaj in požirek. Potem pa spet naprej...

Na vzhodu se že svetlika. Treba bo predaniti. Bolje nekje bliže, v teh odmaknjenih vases ob Savi, kjer so ljudje zavedni. Tu bo moč prej najti skrivališče kot pa kje ob Ljubljani, v nevarni sosesčini ceste, v gosto naseljenem predelu Polj in Vevč, kjer bi se lahko med večino poštenih ljudi našel izdajalec...

Ustavili so se v Zadobrovi pri tesarju Mačku, potrkali na okno, zbudili gospodarja in mu povedali za svoj načrt. Kmalu so pogleli po svežem senu na kozolcu in pospali. Le straža je bedela in oprezovala skozi špranje. Rodil se je nov dan. Kaj bo prinesel? Rešitev ali uničenje na tej ravnini, od koder se ni moč nikamor umakniti. Čez Savo in nemške žične ovire — to je edina možnost za umik. Na drugi strani Save pa je prav tako ravnina in do hribov je še daleč...

Dan je minil brez posebnih dogodkov. Italijanov ni bilo v vas. Najbrž se jim še sanjalo ni, da bi bili partizani lahko tako drzni in bi se spustili v

Blok pri črnuškem mostu (maja 1941)

to past. Pol vasi je vedelo za skrite partizane, pa ni nihče izdal, da so v vasi. Praznim partizanskim želodcem so se prilegli obilni obroki žgancev in zelja, krompirja, kruha in mesa, ki so romali na skrivaj iz mnogih hiš proti Mačkove-mu kozolcu.

Končno je sonce zašlo in partizani so se spočiti in siti odpravili na zadnji kos svojega potovanja. Terenska organizacija je dala vodnike in opravila poizvedbe. Italijani še vedno niso ničesar slutili. Četa je urno stopala čez polje za letališčem, prekoračila železnico proti Zagrebu med Poljem in

vzhodnim robom letališča ter Zaloško cesto med Poljem in Studencem. Po polnoči so prišli v Slape in tam so jih terenci s čolnicem prepeljali na drugo stran Ljubljane. Še kilometer ali dva po ravnini in spet so bili v okrilju gozdov nad Zadvorom...

Ko je novo jutro razlilo svojo svetlobo čez pisano preprogo travnikov in njiv v podnožju vedno zelenih molniških gozdov, si je marsikateri partizan otrl roso čelo in se oddahnil. Spet so bili v gozdu, ki je pomenil za partizana tistih časov to, kar pomeni voda za ribo... *Mile Pavlin*

sredi stružniških gozdov. Splazila sva se k cesti in tam nekaj časa oprezovala. Nenadoma mi je Metod zašepetal: »Vidiš, tamle za jelko je Italijan!« Opazil naju je in precej na blizu smo se spogledali. Vojak pa se je ustrašil in jo popihal. To sva z Metodom izkoristila in prečkala cesto. Mračilo se je že in na nekem grebenu sva se odločila prenočiti. Stisnila sva se pod tenko odejo in delala načrte, kako bova našla tovariše. V takih in podobnih razgovorih sva kmalu zaspala.

Zjutraj sva se zbudila oba hkrati. Hotela sva vstati, pa ni šlo. Zdelo se nama je, ko da naju nekdo tišči k zemlji. Ugotovila sva, da je ponoči zapadlo precej snega. Stežka sva se skopala izpod odeje. Vrnila sva se proti našemu taborišču, pa nisva našla ničesar razen bornih sledov. Odšla sva proti Stružnici, da bi tam kaj zvedela. Res sva tam našla dva tovariša, ki sta bila prejšnji dan v eni izmed razpršenih patrulj. Zmenili smo se, da pojdemo iskat zvezo v vas Dolino. Od ljudi smo tam zvedeli, da je prejšnji dan samo Jan-kova četa pobila ali ranila 46 Italijanov. Dobili smo tudi nekaj za pod zob. Tako smo štirje partizani odšli proti robu gozda nad Petrinjami. Ustavili smo se na nekem robu in gledali od tam stražarja, ki je čuval most v Brodu na Kolpi. V Vasi smo zaslišali, kako nas nekdo kliče. Mene je poklical celo z imenom. Spustil sem se previdno v vas in tam našel aktivista Ledeka. Ta je takoj »organiziral« orožarja, ki je za silo popravil moj mitraljez. Posamezni streli in rafali, ki sem jih izstrelil, ko sem orožje preizkušal, so privabili k nam precej mladincev in vaščanov.

Ledek mi je predlagal, da bi se z njim pomenil o neki zelo važni zadevi. Sestala sva se za nekim skednjem. Začel mi je pripovedovati, da je v Brodu ostalo samo kakih 16 ali 18 orožnikov, financarjev in hrvaških domobrancev, ki nimajo pravih zvez s svojimi gospodarji. Potem je začel razvijati svoje drzne načrte. Mi štirje in on naj bi napadli posadko v Brodu, pomagalo bi nam pa

Kako smo zavzeli Brod na Kolpi

APRILA 1942 je prišla naša četa na Stružniški vrh nad Brodom na Kolpi. Po nekaj tednih se je četa razvila v močan bataljon, ki mu je povelejeval Vasja Izanc. Neke noči smo šli nad fašističnega komisarja, ki je strahoval prebivalce Vasi pri Zafari. Komisar nam je sicer ušel, ujeli pa smo njegovo sodelavko, neko učiteljico, ter zaplenili precej opreme in komisarjevo puško. Naslednji dan so nas napadli Italijani. Pri Krkovem je kolona italijanskih tovarnjakov nalletela na zasedo. Naši so dva avtomobila zažgali, tretji pa se je prevrnil v jarek in tam še dolgo strašil mimoidoče.

Med spopadom sem bil v bojni patrulji skupno s tremi tovariši. Ko smo se vračali, smo bili kar brez skrbi, saj je bila na tistem mestu naša zaseda še pred dvema urama. Toda prav od tam smo zaslišali drdranje mitraljezov. No-sil sem zelen hubertus in sem pomislil, da so me naši bržčas zamenjali z Italijanom. Zaklinal sem, da smo partizani, v odgovor pa smo spet dobili dolg rafal. Zadelo je mo-jo zbrojevko, ki sem jo nosil na rami, mi pa smo odnesli celo kožo. Italijane smo zme-dli z znano Dakijevo taktiko. Začel sem poveljevati četam in vodom, ki jih nikjer ni bilo. Umaknili smo se za neko skalo. Tam sem poskusil repeti-rati mitraljez, da bi vrnil so-

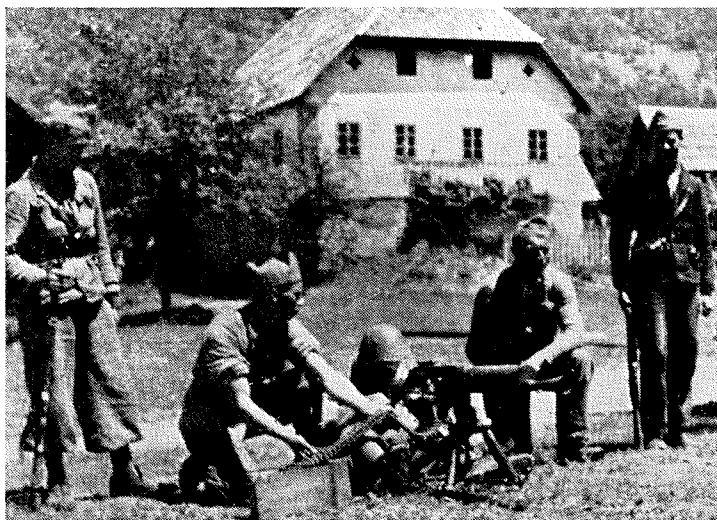
Franc Avbelj-Lojko

vražniku nekaj strelav, pa ni šlo. Spoznal sem, da je moje orožje precej poškodovano. Kmalu smo se srečali z bata-ljonom in komandant mi je ukazal, naj se vrnem v tabori-šče, kjer mi bo orožar popra-vil orožje. V taborišču pa ni bilo nikogar, čisto blizu pa sem slišal glasove Italijanov in strele. Bila sva sama z moj-im pomočnikom Metodom. Imela sva vsak po eno bombo, jaz pa še svoj pokvarjen mi-traljez. Tako sva izgubila zve-zo z našimi, bila sva sama

nekaj mladincev. Sprva se mi je zdel njegov načrt neizvedljiv, po kratkem premišljevanju pa sem menil, da bo mogoče le kaj uspeha. Privolil sem.

Prvega maja 1942 v mraku se je pomikala proti Petrinjam naša skupina, maloštevilna in slabo oborožena. Mladinci so imeli s seboj samo kole. Ledek in partizan Zmaj sta odšla naprej ogledovat. Vse je bilo tiho, na mestu smo zagledali stražarja. Ledek in Zmaj sta odšla kar v gostilno pri mostu, ostali pa smo zasedli položaj. Financarji in orožniki so pogosto zahajali v to gostilno. Gostilničarčin sin je Zmaja poznal. Ledek in on sta mu obljubila lepo pištolo, če pokliče stražarja. Skraja je fant malo okleval in radovedno ogledoval Zmajovo orožje. Naposled se je odločil. Njegov pogum je prevzel tudi ostale v zasedi. Fant in Ledek sta se potem začela približevati stražarju, ki je oba poznal in zato ni ničesar slutil. Nočna gosta sta mu velela, naj takoj pokliče poveljnika posadke. Stražar ni dosti premišljeval. Izvršil je ukaz ter povedal poveljniku, da ga na mostu pričakujejo zaupne osebe.

Med tem časom sem razporedil mladince s koli, na mostu pa smo imeli dve puški. Sam sem se postavil k žičnim oviram, ki so preprečevale dostop k mestu. Že sem zaslišal

Borci Kočevskega bataljona preizkušajo mitraljez »švarcloze«

korake stražarja, ki se je vračal. Z njim je prišel tudi orožniški narednik. Pozdravil sem ga s pestjo, po partizansko, on pa mi je odzdravil po vojaško, s stegnjeno dlanjo. Komaj tri korake sva bila drug od drugega. Povedal sem mu, da je v naših rokah. Če bo pameten, sem rekel, se ne bo zgodilo nič hudega niti njemu niti njegovim podrejenim. V slabi hrvaščini sem mu zagrozil, da je njegova posadka obkoljena od tri stotih partizanov in da nanje meri trideset

mitraljezov. Naši mladinci so začeli uganjati pri teh besedah tak hrup, da se je zdelo, ko da nas je še več. Narednik se ni kaj dosti protivil. Rekel je, da bodo streljali samo v zrak.

Težko sem se krotil v teh trenutkih. Nekaj od veselja nad uspehom, nekaj pa tudi od skrbi, kako bo akcija uspela. Na kratko sem naredniku omenil, naj se ne igra s svojo glavo in naj dela po dogovoru. Sledila sta si spet najina pozdrava, potem pa jo je narednik naglo odkuril v postojanko. Med tem časom je Ledek že razorožil stražarja.

Nekaj trenutkov sem ostal sam na mostu. Nikjer naših, nikjer sovražnika... Začel sem prevračati španske jezdece z mostu v Kolpo, nato sem spustil proti postojanki nekaj rafalov, pa spet začel rušiti ovire. Bil sem že sredi mostu, ko so mi prihiteli na pomoč ostali tovariši in mladinci. Most je bil v nekaj trenutkih očiščen in začelo se je puškarjenje z obeh strani.

Financarji so bili nastanjeni v nizki hiši, prvi z desne strani na drugem bregu Kolpe. Zdaj so se zabarikadirali v kleti. Stražar, ki je stal pred velikimi vrati gradu, ni vedel, kaj bi napravil. Zbegano me je gledal, ko sem čez cesto skočil k njemu in mu ukazal, naj odda puško in naboje. Po-

Vod Kočevskega bataljona leta 1942 pri Ferdrengu

Oporoka pred odhodom

(Odlomek)

Bojišče,
bojišče nas pričakuje,
tovariši,
potuhnjeno bojišče,
uporno,
neizmerno,
tod ne vihra pred borci z zastavo vila bela,
tod se ne bodo čela ponosna z venci odela.
Gaziti,
padati,
umikati se,
jurišati
skozi blato in kri,
skozi naplavine človeškega drobovja in
zdrobljenih kosti,
skoz mnog napor, potrlost in mnog dvom —
v snidenje bodočnosti,
zakaj le v njej bo mogel stati dom.

Bojišče nas pričakuje,
ne vem, kakšen bom postal.
Toda vedite eno, tovariši, —
ne bom zamudil in ne izdal.

Ne zamerite mi le,
da ne morem pozabiti nobene radosti,
nobene bolečine.
A če me zdrobi pretežki boj,
če več se ne dvignem,
če do cilja ne pridem,
ponesite še moje oči,
mojega solznega nasmeha mavrični soj,
moj plamteči gnev,
mojo ljubezen žarečo,
ponesite vse, kar sem zajel
v školjko čarobno šumečo.

daril mi je prelepo mavzerico, sam pa sem hitrih korakov stopil v grad. Financarji se niso hoteli takoj vdati. Šele ko smo drugič navalili proti kleti in jim zagrozili, da jih čaka smrt, če takoj ne odpro, so klonili. Vrata so se odprla, Ledek in ostali pa so pobrali orožje in strelivo.

Cas je hitro tekkel. Iznenada je v gradu vse utihnilo. Znašli smo se pred debelimi in temnimi grajskimi zidovi z železnimi vrati. Včasih je švistnila mimo ušes krogla.

Pred gradom je stala debela lipa. Stopil sem za deblo in začel klicati posadki, naj se vda. Tedaj pa se je posvetilo, kot blisk. Počila je bomba, ki so jo orožniki vrgli skozi okno. Čutil sem samo zračni pritisk in nekaj peska je priletelo vame. To mi je dalo misliti, da z našim dogovorom o vdaji ni tako, kot bi moralo biti. Naši tovariši so znova začeli streljati proti oknom; spet sem zaklical sovražnikom, naj se vdao, toda zaman. Poklical sem Zmaja k sebi. Ob grajski

steni sva se priplazila do velikih železnih vrat. Opazil sem, da je v njih manjša odprtina, skozi katero bi se dalo splaziti v notranjost. Zmaj mi je posodil žepno svetilko. Naročil sem mu, naj bo na moj znak pripravljen, da mi priskoči na pomoč, če bo potrebno.

Počasi in previdno sem se splazil skozi luknjo. Potem sem se korak za korakom začel vzpenjati po stopnicah, pripravljen na vse. Že sem dosegel prvo nadstropje in vsak hip sem pričakoval sovražno bombo in strel. Nisem vedel, kje so orožniki. Tipal sem v temi in brcnil neko blazino. Obstal sem. Nobenega glasu ni bilo slišati. Plazil sem se ob steni in se tiho prebijal do drugega nadstropja. Nekak šum me je prikoval na mesto. Na nasprotni strani hodnika sem zaslišal šepet. Skočil sem med sence, ki so se tam zbirale, kot blisk posvetil mednje z žepno svetilko. Čudne in preplašene postave so zrle vame. Na ves glas sem zakričal: »Odložite orožje! Roke kvišku!« Moje povelje so izvršili, kot bi mignil. Užival sem ob pogledu na njihove dvignjene roke in puške. Rotili so me, naj ne streljam, jaz pa sem jih začel po vrsti razoroževati. Kmalu sem imel polne rame lepih novih pušk. Šele zdaj sem se zavedel, da vsega ne bom zmoget sam. Dal sem s piščalko dogovorjeni znak Zmaju. V nekaj trenutkih je bil že pri meni. Razorožila sva še druge, še preden so prišli tudi ostali tovariši.

Zaplenili smo 14 mavzeric in obilo streliva ter opreme. Naša zmaga pa je bila tudi politična. Ljudje iz doline Kolpe, iz bližnjih in daljnih hrvaških in slovenskih krajev so govorili o smeli akciji slabo oboroženih štirih partizanov, aktivista Ledeka in skupine mladincev, ki so osvobodili Brod ter ujeli številčno močnejšo in dobro oboroženo sovražno posadko. Od takrat dalje tudi mladincem ni bilo več treba hoditi v boj s koli. Kmalu so začele prihajti k nam skupine mož in fantov, ki so želeli postati partizani.

Franč Avbelj-Lojko

V hiši ob Gradaščici

Med knjigami, ki so že izšle letos v počastitev 40. obletnice Komunistične partije Jugoslavije, je nedvomno ena najpomembnejših in najzanimivejših »Ljubljana v ilegali«. Iz te knjige objavljamo prispevek tovarišice Marije Ivančičeve, v katerem pripoveduje, kaj se je v letih 1941, 1942 in 1943 godilo v njeni hiši ob Gradaščici.

BILO je spomlad leta 1941, precej po prihodu Italijanov v Ljubljano. Že v stari Jugoslaviji kompromitirani člani KP so se morali takoj po razsulu Jugoslavije zateči v ilegalo in od tam nadaljevati svoje delo. Mnogi smo podprli njihovo delovanje s tem, da smo dali stanovanje ali hišo na razpolago za ilegalno delo, za skrivališča in podobno. V njihovo število smo vključili tudi mi svojo skromno hišico.

Že prve dni po razsulu Jugoslavije so bili pri nas organizacijski sestanki in študijski krožki. Konec maja 1941 so mi napovedali obisk dveh tovarišev. Prišla sta točno ob napovedanem času. Bila sta mlada, vljudna, prikupna. Pozneje sem zvedela, da sta bila to Tone Tomšič in Aleš Bebler. Prosila sta me, naj privolim, da bi sklicala v našo hišo konferenco, ki bi se je udeležilo nekako enajst ljudi. Seveda sem pristala, zavedajoč se, da bo to le skromen prispevek v boju, ki je bil pred nami; le tako veliko število ljudi mi ni bilo všeč. Bala sem se, da bi sosedje, pa tudi družinski člani, opazili prihod in razhod toliko ljudi. Toda obiskovalca sta mi rekla, naj zaupam njihovi organizaciji in da bo stvar gotovo dobro iztekla. Potem sem privolila.

Dan, ki so ga določili za konferenco, je bil 1. junij 1941. Prejšnje popoldne je preprosto oblečena, od sonca ožgana tovarišica prinašala v velikem cekarju razno hrano, kruh, redkvice, konzerve. Nekam veliko se mi je zdelo vsega tega za enajst ljudi, pa tudi prinašalki nisem kaj prida zaupala, ker sploh nisem verjela v žensko molčečnost. Pozneje sem zvedela, da je bila to Mica Šlandrova, tedanjega nezaupanja pa me je še danes sram.

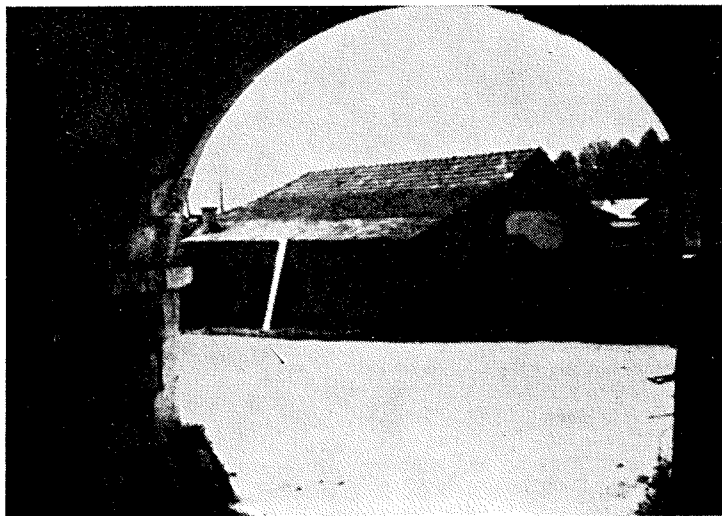
Istega dne ob pol šestih zvečer sta prišla kot prva Tone Tomšič in Aleš Bebler. Tovariš Aleš mi je dal seznam, na katerem je bil natančno napisan vrstni red in čas prihoda posameznih udeležencev. Prihajali so po dva in dva. Do teme so se vrstili v presledku po četrt ure. V prvem stolpcu sezna-

ma so bili navedeni tisti, ki bodo prišli skozi prednja, v drugem pa tisti, ki bodo uporabili stranska vrata. Brž ko je ura v zvoniku trnovske cerkve odbila dogovorjeni čas, že so se odprla vrata in na listu zaznamovana gosta sta vstopila. Zaradi konspiracije smo puščali vrtna in hišna vrata priprta. Vsak si je precej pri vratih sezul čevlje in v samih nogavicah odhitel v sobo. A ni jih bilo enajst, kot je bilo napovedano, prišlo jih je sedemindvajset. Za celih šestnajst ljudi me je bil Aleš potegnil! Seveda me je bil tisti dan, ko sva se dogovarjala za sestanek, pogruntal in se je bal povedati pravo število, da mi ne bi prizadejal preveč skrbi in vzbudil nezaupanja v uspeh; in da ne bi navsezadnje vse skupaj odklonila! Toda ko sem že pri prvih prišlecih opazila stro-

go disciplino in spretnost, me je strah minil in sprejela bi jih tudi sto, če bi bilo potrebno. Pet minut pred enajsto — ob enajstih je bila policijska ura — sta prišla zadnja gosta: Vida Tomšič in Franc Leskošek. Bili so sami člani CK KPS, ki so prišli na partijsko konferenco. Poleg že omenjenih so se konference udeležili še Boris Kidrič, Edvard Kardelj, Miha Marinko, Boris Kraigher, Sergej Kraigher, Slavko Šlander, Boris Zihlerl, Miloš Zidanšek in mnogi drugi, ki jih nisem poznala. Pozno v noč so se pripravljali za prihodnji dan, nato pa so legli k počitku, seveda kar po tleh, na koce. Drugo jutro so vstali že ob petih, da so se do šestih, ko se je začela konferenca, vsi zvrstili v kopalnici in popili skodelico tople črne kave. Konferenca je trajala — s kratkimi presledki za skromno južino in večerjo — do sedmih zvečer. Potem so se začeli razhajati, v skupinah in krajših presledkih, kakor so bili prišli, ker se je mnogim mudilo na vlak. Še danes se spominjam njihovih svetlih, radostnih obrazov, čeprav mnogi izmed njih niso več med živimi.

Iz Muzeja NO v Ljubljani

Tiskarna »Truga« ali »Jama« Pod Ježami

Kmalu po tej konferenci je prišel k nam Aleš Bebler in je živel pri nas v ilegali polnih pet mesecev, do odhoda v partizane spomladi leta 1942. Prve mesece ga čez dan nikoli ni bilo doma, k večerji je prihajal pozno, h kosilu ga pogosto sploh ni bilo. Po večerji je delal še pozno v noč. Nekajkrat je izginil kar za teden dni. Ko se je vrnil, nam je pravil, da je bil pri partizanih, kjer je organiziral in vodil prve boje. Tedaj se je vračal izčrpan, blaten in strgan. Zadnjikrat se je vrnil z ožuljeno nogo. V nekaj dneh so se bolečine zelo povečale. Nastala je zastrupitev, ki je hitro napredovala in nujno smo morali klicati zdravnika. Prišel je dr. Bogdan Breceľ, ki je nogo z večšim zdravljenjem kar kmalu pozdravil, čeprav je bilo stanje že precej resno. Odtlej Aleš ni hodil več toliko zdoma: rajši so prihajali njegovi sodelavci k njemu. Konference in seje so potekale kar v njegovi sobi, včasih tudi po ves dan ali po več dni zapored, posebno tedaj, ko so odpravljali komandante v partizane. S celimi kupi specialk so proučevali teren in delali načrte. Dobro opremljeni z navodili so se komandanti vračali na položaje, pogumni in hrabri, pripravljeni izpeljati vsako nalogo, ne glede na žrtve, četudi lastnega življenja.

Ko so v Ljubljani začeli s svojim sramotnim delovanjem narodni izdajalci in so bile aretacije še bolj pogoste, je bilo treba delati

skrajno previdno. Med drugim je bilo treba vsak večer skrbno skriti polno aktovko zelo važnega materiala. Nekaj časa smo aktovko vsak večer vtikali za neko steno na vrtu, potem smo jo zakamufirali in skrili v kak kot na podstrešju. Večkrat je tudi visela kar na vrvi skozi okno in zgodaj zjutraj, ko ni bilo več nevarnosti, smo jo potegnili noter. Razen tega je moral kajpak vsakdo, ki je hotel v hišo, povedati dogovorjeno geslo.

Spomladi leta 1942, ko so bile v Ljubljani blokade in aretacije na dnevnem redu, se je ves štab preselil v partizane, ker je bil reden stik s partizanskimi odredi iz Ljubljane skoraj nemogoč; posebnost tvegani so bili prehodi čez blok. S štabom je odšel tudi Bebler.

Po njegovem odhodu so bivali pri nas tudi drugi člani CK, ki so vodili organizacijo upora v Ljubljani. Zaradi vedno hujših represalij, ki so jih okupatorji izvajali nad našim ljudstvom, jim je bilo treba pripraviti varno skrišče. Dva zanesljiva zidarja sta izdelala spretno maskiran bunker, ki sta ga tudi primerno opremila: v njem je bil pograd z dvema ležiščema, mizica, dva stola, električna luč, pečica, majhen kuhalnik in radio aparat, s pomočjo katerega so spremljali položaj na vseh frontah in razne propagandne govore. V bunkerju so bivali ilegalski v nevarnih dneh, včasih pa več dni in tudi po več tednov. Spominjam se,

da je Boris Ziherl nekoč cel mesec spal v bunkerju, ki je imel komaj devet kubičnih metrov. Seveda smo vzdana vratca z vdolano ključavnico vsak večer zaklepali in odprtino ključavnice zadelali z mavcem, da ne bi luknjica v zidu pri morebitni preiskavi vzbudila kakšnega suma. Zaradi slabega zraka in vlage v bunkerju je Boris Ziherl zbolel za pljučnico. S primerno nego se je kar kmalu pozdravil, zakaj na srečo je bilo tiste dni nekako zatišje, da se je lahko zdravil v zračni sončni sobi. Precej časa sta v bunkerju bivala skupaj z Vladom Krivicem. Delala sta kar v kleti, v goslarski delavnici, iz katere je bil vhod v bunker. Mizarska miza jima je služila za pisalnik. Boris Ziherl-Gorazd ni hodil iz hiše, Vlado Krivic-Matevž pa je. Ko sta nekega dne že po policijski uri sedela, zatopljena v delo, pri mizi polni rokopisov, smo zapazili, da so po vrtovih okrog hiše italijanski vojaki nekoga iskali. Ko so opazili, da jih gledamo skozi okno, so nas s psovkom opozorili, da naj se odmaknemo. Seveda smo to nemudoma storili, že zato, da opozorimo »naše« na nevarnost. V trenutku je bila »miza« pospravljena in bunker zamaskiran.

Nekajkrat smo imeli tudi hišne preiskave, toda le ob dnevih »blokad«. Živo se spominjam svojega zadoščanja, ko sem z vso vljudnostjo vodila italijanske vojake po hiši, nad bunkerjem, in z njimi prav živahno kramljala v italijanščini, tako da so se pri odhodu z značilno italijansko vljudnostjo zahvaljevali in opravičevali.

V januarju leta 1943 je prejel Gorazd poziv v partizane. Presrečen, žarečih oči, nam je sporočil to vest. Že naslednji dan je odšel na tvegano pot. Tvegano, ker ga je peljal na saneh čez blok belogardist, ki je bil prepričan, da vozi svojega človeka. Kar težko nam je bilo slovo, saj smo Gorazda v času njegovega osemmesečnega bivanja med nami močno vzljubili in se pri njem veliko naučili. Zdel se nam je pravi lik komunista.

Pri njegovem odhodu v partizane so bivali pri nas menjaje se: Vlado Krivic, Lidija Sentjurc in Mira Tomšič. Postajali smo še bolj previdni. Naši gostje so prihajali in odhajali samo zjutraj in v večernem mraku. Pri izvrševanju svojih nalog so morali večkrat čez blok na osvobojeno

ozemlje, od koder so se vselej srečno vrnili in nam pripovedovali mnogo lepega iz doživetij na osvobojenem ozemlju.

Posebno sem občudovala Miro, ki je bila zelo rahlega zdravja, pa je vendar izpolnjevala zelo težke naloge. V deževnih dneh je hodila peš na osvobojeno ozemlje, po več dni je pešala preko gorenjskih gora in dolin, da se je prebila s tovariši do cilja. Nekoč mi je podrobno pripovedovala, s kakšnimi občutki je šla mimo sedmih obešencev, ki so jih Nemci obesili na drevo ob poti. Obležena je bila v kmečko dekle in je nesla od partizanov previdno maskirano košarico samokresov ilegalcem v Kranj. Vsakokrat, ko je prišla po vseh teh naporih domov, je brez oddiha sedla za mizo in začela delati. V mrzli zimi, ko smo morali štediti s kurivom, je navadno sedela pri štedilniku, moj sinček ji je prinesel desko; to si je položila v naročje in na njej pisala. Celo, ko je zbolela, in ji je zdravnik svetoval nekaj dni počitka, si je privoščila le sedenje v postelji. Pisala in pisala je na deski in vso posteljo je imela obloženo s popisanimi papirji. Komaj se je počutila nekoliko bolje, že je šla ven po svojih opravkih. Dietične hrane ji sploh nismo mogli nuditi, ker je bilo s prehrano zelo težavno. Moji domači so zmerom pravili, da je to dekle iz železa.

Rada bi omenila dogodek, ki pa žal ni povsem uspel. Lidija Sentjurs nam je ponovno pravila, da pripravljajo beg nekega tovariša iz belgijske vojašnice. Ta tovariš je določen za talca in čaka dneva ustrelitve. Nekega dne so mu poslali med živili pilo, pozneje košarico z vrvmi, naslednjo noč pa preko zvez s čuvaji pisemce z navodili za beg. Po begu naj bi se zatekel v našo hišo. Odgovoril je, seveda šifrirano, da je vse srečno prejel in navodila razumel. Čakali smo ga vso noč do jutra, vrtna in hišna vrata smo pustili priprta, da mu ne bo treba zvoniti in postajati pri vratih. Lidija vso noč ni mogla spati, neprestano je vstajala in prisluškovala, če morda ne prihaja. Ni ga bilo. Čakali smo ves naslednji dan, pa ga še zmerom ni bilo. Vsa žalostna je Lidija povedala, da se mu beg ni posrečil. Spilil je namreč okensko mrežo, splezal po vrvi na dvorišče, pretekel dvorišče, splezal čez ograjo na cesto, a padel naravnost v roke vojaku, ki je stal skrit za

bližnjim drevesom. Begunec pa si je s tem rešil življenje, zakaj zaradi pobega je prišel pred sodišče, ki ga je obsodilo na večletno ječo. Nato so ga odpeljali v Begunje, kjer je srečno dočakal osvoboditev. Sicer bi ga bili nedvomno ustrelili.

Nekoč je prišla Lidija v zgodnjih popoldanskih urah k nam in z radostnim zadoščenjem pripovedovala, kako se je po srečnem naključju izmuznila policijskemu agentu. Ko je pravkar sedla za mizo h kosilu, je pozvonilo, gospodinja je odprla vrata in vstopil je agent ter vprašal, ali tu stanuje neka gospa. Pritrdila mu je in pojasnila, da je trenutno ni doma. Zahteval je, naj mu odpre njeno sobo, da jo bo preiskal. Lidija je vse to slišala in ko sta se mudila v njeni sobi, se je izmuznila iz stanovanja in krenila naravnost k nam. Ni še minilo štirinajst dni, ko je spet prišla, ker so jo obvestili, da je bil izdan bunker v hiši, kjer je prebivala. Povedala sem ji, da je bil istega dne izdan tudi bunker v hiši, ki je bila samo sto korakov od naše. Ta vest jo je nemilo zadela, zakaj to je bil devet izdani bunker v enem dnevu. Seveda ni bilo varno ostati v naši hiši, ker smo močno dvomili, da bo našemu bunkerju prizanešeno. Toda tudi tokrat smo imeli srečo. Pozneje smo izvedeli, da so aretirali zidarja, ki je podlegel mu-

čenju in izdal vse bunkerje, katere je bil sezidal. Našega je na srečo izdelal neki drug zidar.

Decembra leta 1943 je Mira Tomšič po kosilu čakala svojo kurirko Zoro Regancin-Marijo, ki naj bi ji prinesla vašen material. Ni je bilo. Zvečer je prišel policijski uslužbenec, naš simpatizer, povedat, da je kurirko v bližini hiše aretiral naš mejaš, ki je bil član tajne obveščevalne službe belogardistov. Odpeljal jo je v zapore Srednje tehnične šole, od koder se ni več vrnila; postala je žrtev belogardističnih psov. Zdaj so jo proglasili za narodnega heroja. Sosed se je pozneje bahal, da je uplenil zlato ribico in pristavil, da je njegova ribica stalno hodila v našo hišo, da pa je nam, kot dobrim sosedom, zaenkrat prizanesel.

Zaradi te naključne sosedove prizanesljivosti Mira ni padla v njegove roke. Toda hiša je bila kompromitirana in zato je odslej ni bilo več mogoče uporabljati v dotedanji namen. S tem so se spet nekoliko poslabšale že tako in tako težke razmere, v katerih so živeli in delali naši funkcionarji, v neprestani nevarnosti za življenje, v slabih življenjskih pogojih, v vlažnih bunkerjih in ob slabi hrani; mnogokdaj tik pred policijsko uro še niso vedeli, kje bodo tisto noč prespali.

Marija Ivančič

Nemški nacisti in italijanski fašisti so se zakleli, da bodo zaдушili narodnoosvobodilno gibanje in so v ta namen organizirali skupne akcije. Na sliki: vojni zločinec Grazioli na obisku pri svojih nacističnih pajdaših v Celovcu

Lepota

COSTA jutranja megla se je začela naglo redčiti. In potem — kot se pogosto zgodi v planinah — se je kar na lepem vzdignila na krilih lahnega vetra. Začuden smo se znašli pred neznano vasjo, ki jo je obsevalo toplo sonce. Ta prekleta megla nas je izdala, ko smo jo najbolj potrebovali. In nič drugega nam ni preostalo, ko da ležemo za redko bodljikavo ograjo in se pogovorimo, kako in kaj.

Bili smo preznojeni, umazani, lačni in utrujeni. Že več dni smo se izmikali preganjalcem. Sinoči se nam je nekako posrečilo zabrisati sled za seboj — pomagali so nam dež, megla in neki pastirček.

Videli smo jih, ko so nedaleč od nas kadi. Šli so kot stekli psi, besni in trmast. Že to, da smo jim vsaj za nekaj časa ostali za hrbtom, nam je omogočilo, da smo se

malo umirili in nehali sitnariti drug nad drugim. Vsaj kratek čas smo imeli priložnost premisliti, kam sedaj.

Sklenili smo, da pojdemo v novo smer — kakor se nam je najbolje zdelo. Opoitekali smo se skozi noč in goščavo, da bi čimveč pridobili na času. In ko sta se nam začela samozavest in upanje že vračati, nas je izdala megla, ki smo ji največ zaupali.

Vasi si nismo mogli ogledati, kot bi bilo potrebno. Ležala je na vrhu klanca, nedaleč od nas. Plot, izza katerega smo leže oprezovali, je bil tako redek in okrog njega taka čistina, da še počeniti nisi mogel — kaj šele, da bi stopil stran — ne da bi te opazili iz vasi. Med oprezovanjem smo znova začeli drug drugemu očitati, zakaj smo za nekaj časa legli — to sem bil svetoval jaz — in počivali, pa zakaj smo se mudili, ko si je naj-

Začudeno je obstala pred nami...

Počasi se je obrnila k nam in dvignila roko...

mlajši med nami popravljaj raztrgano opanko. Iznenada pa se je zgodilo nekaj, kar nam je v hipu zavezalo jezike.

Za živo mejo, tam od vasi, smo zaslišali glasove in klice, nato pa malo bliže glasove in korake.

»Nekdo gre,« je rekel srednji in odpel varovalko na puškinem zapiraču.

»Ne streljaj brez potrebe,« sem ga opozoril in se še sam pripravil. Skušal sem se čimbolj približati živi meji. Še prej, ko sem znova legel, je na desni zašumelo grmičevje v plotu in na našo stran je skočilo mlado dekle. Začudeno je obstala pred nami, ki smo se imeli malone za izgubljene, in nas vse prevzela s svojo lepoto. Res, ta lepota nas je prevzela in prešinila kakor rezilo, ki zapusti neizbrisno sled.

Bržčas smo bili videti grozni. Preplašeno nas je gledala, bila je bleda. Obstala je sredi žarkov jutranjega sonca in igre jesenskih barv, medtem ko so se zadnji oblaki megle

izgubljali proti planini. Stala je pred nami v vsej svoji mladi lepoti, v vetru, ki se ji je zaganjal v krilo ter risal vitkost in lepoto njenega telesa. Male prsi so se ji dvigale od začudenja in strahu ter ji napenjala jopič.

Segla je z roko proti glavi, ko da bi se hotela skriti. Lepa, lahko sklonjena glava, je bila podobna roži sredi polja. Gledala nas je s plašnimi očmi, ki so bile velike, svetle in vlažne. In prav iz njih je strah najprej izginil. V njih je zasijal smeh, ki je šinil z lahko rdečico čez blede lice proti kotom ustnic. Bilo nam je, ko da so te oči in smeh in vsa njena lepota in jutranje sonce in veter, ki se je poigraval z njenim krilom, razgnali vse naše skrbi in muke. Docela smo pozabili na preganjanje in smrtno nevarnost, ki je prežala na nas. Ko da smo znova začutili življenje v sebi, v travi, v listju, v zraku in soncu. Pozabili smo na krvavo resničnost, ob kateri so se nam nekaj trenutkov prej do onemoglosti napenjali živci,

zaradi katere smo sitnarili in drug drugega dolžili, česar nismo bili krivi. Pozabili smo, da smo umazani od blata, preznojeni, lačni, da nas je napor skazil in da smo se malo prej zdeli temu dekletu kot nekakšne prikazni.

Zrli smo vanjo, lačni lepote in radosti. Ob njenem nasmehu smo se še mi nasmehnili, vsi trije.

»Oh, kako ste me prestrašili, vragi,« je rekla s tihim, zvonkim glasom. Nasmeh ji je polagoma zginil z obraza in se neopazno spremenil v resnost, nenavadno za njeno mladost. V tem hipu se je edino ona zavedala, v kakšnem položaju smo.

»S čim te hrani mati, da si tako lepa,« je rekel najmlajši in se lahko dvignil. To je dejal nepričakovano in na glas, da smo se zdrznili in vznemirili spričo tega glasu.

Njegovo prostaško vprašanje me je razjezilo. Hkrati pa sem začutil, da se mi je rodila jeza iz podzvestnega ljubosumja. Srednji je menda to opazil, pa je vprašal: »Katera vas pa je to?«

Povedala je. Slišali smo že zanjo. Nekoč je bila naša, potlej pa se je spridila. Pa kaj — za to se niti zmenili nismo.

»Čigava si?« je nestrpno vzkliknil najmlajši.

Povedala mu je.

»Kaj poveš! Dekleta iz vaše hiše so bile vedno najlepše v našem kraju.

»Res si jako lepa,« sem se oglasil, da pač nekaj rečem. »Pri nas doma imamo dekletce. Lepa je. Želim, da bi bila, ko bo zrastle, taka kot ti.«

»Kaj vam pa je,« se je razjezila. »Ko da ste znoreli. Mislite, da ne vem, kdo ste? Sinoči so vas preganjali pod našimi kolibami. Zdaj pa navalujete name z neslanimi šalami.«

Za trenutek je umolknila in uprla zaskrbljene oči proti vasi, nato pa je potihoma nadaljevala: »Tamle v vasi so, počivajo in jedo. Vsak hip se utegnejo odpraviti in nadaljevati pogon za vami.«

»Vseeno mi je, četudi umrem, samo da sem te videl, lepota,« je spet začel najmlajši. Oči so se mu radostno in brezskrbno smejale. Govoril je iskreno — to smo vedeli vsi, z dekletom vred. Toda vedla se je, ko da ni slišala njegovih besed. »Čimprej mora-

te odtod. Jaz pojdem na ono stran njive, vi pa se stisnite k plotu in pojdite za menoj do tistih grmov. Če jih bom opazila, se bom sklonila, ko da popravljam opanko.«

In lahkotno kakor prej se je zavihtela čez plot. Mi pa smo k tlom sklonjeni krenili za njo, v zavetju redkega grmičevja.

Ko smo se čez nekaj časa znašli v gozdu, je dekle pokazala z roko proti severu.

»Tam so Rudine. Oni mislijo, da ste šli v to smer,« je rekla. »Govorili so, da pojdejo tja za vami. Ne vem, kaj bi bilo bolje za vas, menim pa, da vam najbolj kaže oditi tod,« je pokazala proti severu.

»Ko se vse to konča, te bom poiskal, veš,« se je nasmehnil najmlajši.

»Jaz nisem iz te vasi. Tu vas ne marajo. Mi smo se zatekli k teti. Švabi so nam požgali dom. Moji bratje so v neki vaši brigadi.«

»Vem, kako je s tvojimi domačimi. Brž ko si povedala, čigava si, sem vedel.

»Tudi jaz te bom obiskal,« je rekel srednji, ki je najbolje poznal te kraje.

»Tudi jaz pridem, prav za gotovo,« sem smehljaje dodal. In vsi štirje smo se zasmejali. Toda mislil sem čisto resno, da bom storil, kar sem dejal.

Poslovlili smo se in se ji zahvalili. Ko smo zagazili v hosto, smo se vsi trije kar na lepem ustavili in se ozrli. Gledali smo za njo. Lahkotno je stopala in se prijetno zibala v bokih. Nenadoma pa je obstala, ko da bi hotela nekaj pobrati. Počasi se je obrnila proti nam in dvignila roko. Vedeli smo, da je to namenjeno nam. Nato je izginila za plotom in nismo je več videli.

Brž smo stopili naprej. Zaslišali smo glaso-ve iz vasi. Pregarjalci so se odpravili na pot.

Tihi in zamišljeni smo hiteli dalje. Sam ne vem, zakaj — čutil sem, da tudi tovariša, kakor jaz, mislita nanjo.

Okrog poldne smo se ustavili. Najmlajši je rekel:

»Ko se vse to konča, jo bom res poiskal, boste videli!«

Bil je mlad in bolj vztrajen od naju. Zavidala sva mu. Naslednjo noč je padel nad neko umazano žabjo lužo, lačen, prezebel, onemogel. Midva sva ostala živa, a je nisva poiskala.

V spomin| koroškemu junaku

Zveza koroških partizanov je 26. aprila letos odkrila v vaši Lobnik blizu Železne Kaple spominsko ploščo na rojstni hiši narodnega heroja Franca Pasterka-Lenarta. Slovesnosti se je udeležilo nad sto ljudi iz vse Koroške, delegacija ZB NOV Slovenije ter generalni konzul FLRJ v Celovcu Boris Trampuž. Moški pevski zbor je pod vodstvom Vladimira Prušnika zapel nekaj partizanskih, narodnih in umetnih pesmi, recitali pa so Kajuhovo pesem »Kralj Matjaž«. Odkritje spominske plošče je odjeknilo po vsej Koroški in pokazalo, da med Korošci partizanski duh ne bo zamrl.

Zdaj živijo v hiši vdova po Lenartovem bratu Juriju, Katarina Pasterk, njena dva sinova ter Jurijsva in Francova sestra Tinca Pasterk. Hiša je bila popravljena in pripravljena za slovesnost, domači pa so gostoljubno sprejeli in pogostili vse goste.

Franc Pasterk-Lenart je bil rojen v Lobniku, v hiši št. 5, ali po domače pri Tavčmanovih, v zavedni slovenski kmečki družini. Že pred vojno je

To sliko so našli pri Francetu Poljanšku-Marjanu, vodniku v Kamniškem bataljonu, ko je padel januarja 1943 v Kališah. Fotografija je ena izmed prvih partizanskih fotografij iz Gorenjske, predstavlja pa skupino partizanov Kamniškega bataljona. Posneta je bila baje konec leta 1942 nekeje pod Storžičem. Na sliki so narodni heroj Franc Pasterk-Lenart(), France Poljanšek-Marjan, Franc Podstudenšek-Rok in še nekateri drugi. Štirikotno luknjo sredi slike je napravila krogla, ki je ubila Franceta Poljanška. Ves čas vojne je fotografijo hranil brat pokojnega Franceta Poljanška — Anton Poljanšek-Branko.*

sodeloval v slovenskih prosvetnih društvih. Med drugim je bil tudi baritonist v pevskem zboru, ki ga je vodil Karel Pušnik-Gašper. Vsa Pasterkova družina se je med prvimi na Koroškem pridružila OF. Lenartov brat Jurij je bil vodilni organizator osvobodilnega gibanja v tem delu

Koroške, zato so ga Nemci že novembra 1942 zaprli, ga nato z dvanajstimi drugimi njegovimi sodelavci obsodili v Celovcu na smrt in ga 29. aprila 1943 na Dunaju obglavili.

Franca Pasterka-Lenarta pa so Nemci že v začetku vojne mobilizirali v svojo vojsko. Jeseni 1942 se mu je posrečilo pobegniti in oktobra istega leta se je pridružil partizanom Kamniškega bataljona. Izkazal se je v mnogih spopadih in je zato kmalu postal komandant I. koroškega bataljona.

Aprila 1943 je bataljon napadel nemško postojanko v Mežici in ji prizadejal hude izgube. To je bila prva večja partizanska akcija na Koroškem, prvi odkriti nastop partizanov, zato je dogodek odjeknil po vsej Koroški in Spodnji Avstriji. Nemci so zbrali močne oddelke vojaštva in začeli zasledovati bataljon. Po treh dneh se je bataljon prebil iz ofenzive, njegov komandant Lenart pa je bil pri tem hudo ranjen in je umrl 6. aprila 1943.

Franc Pasterk-Lenart je bil 27. novembra 1943 proglašen za narodnega heroja.

Z odkritja spominske plošče Francu Pasterku-Lenartu

Šopek na spomenik v Žerovnici

Med kraje, ki sloviijo kot partizanski, sodi tudi Žerovnica, prijazna vas ob Cerkniškem jezeru, ki se te dni živahno pripravlja na odkritje spomenika svojim padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja. Razen Žerovljanov se bo odkritja nedvomno udeležilo tudi mnogo bivših borcev iz drugih krajev, ki jim je ta gostoljubna vas ostala v toplem spominu. Spet se bodo srečali in se pomenili o nekdanjih dneh, ko je odmevalo po Cerkniški dolini regljanje mitraljezov, ko so iz Rakeka silile sovražne kolone, ko je sovražnik bežal pred hrabriimi borci Notranjskega odreda, ko so nad strehami žvižgale granate in mine ...

TU IN TAM je spomin že zbledel, pa vendar je v njem še toliko svetlih isker, da ti razgrejejo dušo in srce, kadar se utrnejo.

April leta 1941... Kraljeva vojska je zapuščala betonske bunkerje in se umikala kot čreda brez pastirja. Tu in tam je zletelo v zrak skladišče orožja in streliva, zemlja se je tresla od gromov,

Potem so privrele po cestah z Javornikov kolone fašističnih osvajalcev, ki so se strahoma ozirali proti bloškim hribom, preganjali bojazen z vihom in krikom in tako »zavzemali« vas za vasjo.

Tiste dni je marsikdo iz Žerovnice skrbno spravil puško, ki jo je bil vrgel proč razočaran vojak kraljeve vojske. Precéj orožja je romalo v skrivališča po grmovju, ljudje pa so molčali ko grob, če jih je

okupator vprašal, kje so puške in bombe. Na tihem pa so se razpletali pomenki, da bo orožje bržkone še prav prišlo.

In res je prišlo prav. Ko je Partija organizirala upor, je marsikateri borec prvih partizanskih enot dobil puško od ljudi pod Križno goro.

Partizani, ki so ponoči obiskovali Žerovnico, so se počutili kakor doma, saj ni bilo nobenega izdajalca v vasi. Ni je bilo hiše, ki ne bi pomagala borcem, ni bilo gospodinje, ki ne bi rade volje posegla v kaščo in dala iz nje, karkoli je mogla, za partizane.

Uporni duh te vasi je planil na dan zlasti 11. maja 1942 ob partizanskem napadu na kolono okupatorjev v Grahovem. Fantje so se takrat zbrali v četo, ki je šla partizanom na pomoč. Kdor je imel puško, je šel v zasado, ostali pa so ru-

šili telefonsko napeljavo, kopali ceste, podirali smreke nanje, nosili municijo itd. Okupator se je maščeval: kmalu po napadu je iz Cerknice nameril proti vasem ob jezeru topove, katerih granate so porušile in zažgale več hiš in gospodarskih poslopij. Ko so topovi utihnili, so okupatorji prikorakali v strelskih vrstah po dolini in se divje znašali nad prebivalstvom, kar ga je ostalo doma. Še posebno so divjali v Žerovnici.

Med ljudmi, ki so se bali srečanja z njimi je bil tudi dobrodušen možak, Brinarjev France po imenu. Bežal je pred njimi in se zatekel v skedenj — tedaj pa je pridrvel za njim vojak v sivi čeladi in zagnal v skedenj bombo. Seno se je vžgalo in France je zgorel v njem... Ko se je razkadil dim s pogorišč, so vaščani pokopali prvo žrtev okupatorjevega nasilja — zogljenelo truplo moža, ki se ni maral srečati z okupatorji... Toda kljub nasilju je vas ostala trdna, partizanska, kar dobro vedo vsi partizani, ki so jo kdaj obiskali.

Ob veliki ofenzivi, julija 1942, je navalilo na Žerovnico toliko Mussolinijevih vojščakov, da so jih bili vsi borjači in vrtovi polni. Potem ko so

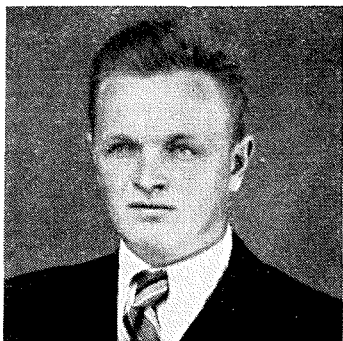
France Pasterk-Lenart, komandant I. Kor. bataljona

OBČNI ZBOR ZVEZE KOROŠKIH PARTIZANOV

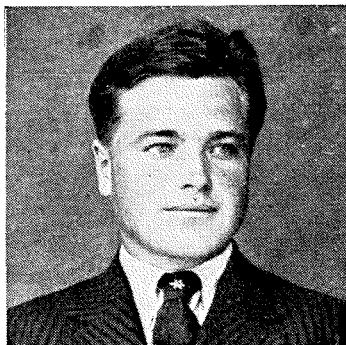
Nekdanji partizani iz vseh krajev Koroške so se zbrali prve dni maja na občnem zboru svoje organizacije. O delu Zveze je poročal njen predsednik Karel Prušnik-Gašper, ki je izjavil, da partizanskim invalidom Avstrija še zdaj ni priznala invalidnin. Koroški Slovenci so v boju proti nacizmu pretrpeli velike žrtve in prav bi bilo, če bi republika Avstrija pomagala tistim, ki so zgubili zdravje ali dele telesa v boju za njeno osvoboditev. Nadalje je tovariš Prušnik govoril tudi o nalogah nekdanjih partizanov, ki se morajo še zdaj, v povojnem razdobju, borovati za zakonite pravice in obstoj koroških Slovencev. Poudaril je, da sta vladna zakona o nekaterih pravicah manjšin, ki ju je nedavno sprejel dunajski parlament, za koroške Slovence nesprejemljiva. Avstrija naj uveljavi vse določbe 7. člena državne pogodbe iz leta 1955, ki jamčijo Slovincem popolno enakopravnost in narodnostni obstoj.

Tudi ostali govorniki so obširno razpravljali o protislovenskem pritisku različnih avstrijskih nacionalističnih organizacij na Koroškem ter poudarjali odločnost slovenskega prebivalstva, da bo branilo svoje pravice, čeprav je to ljudstvo že stoletja izpostavljeno nasilni germanizaciji in zatiranju.

Občni zbor je sprejel poročilo in ponovno izvolil za predsednika Zveze koroških partizanov Karla Prušnika-Gašperja.

Janez Hrblan

Jože Hrblan

Matevž Drobnič

preiskali hiše, kokošnjake in svinjake, so zgnali mnogo moških iz vasi na kamione in jih odpeljali v internacijo na otok Rab, od koder so se vrnila večidel šele po kapitulaciji Italije. Pa niso ostali doma — skoraj vsi so postali borci partizanskih brigad.

Nad 40 borcev iz Žerovnice se je borilo širom po domovini za njeno osvoboditev. Padlo jih je 12. Poleg njihovih imen bodo vklesana na spomeniku še imena štirih žrtev fašističnega terorja, med njimi tudi ime Marije Knap, partizanske matere, ki so jo sovražniki zverinsko ubili 1942. leta.

Kadar se vaščani pogovarjajo o tistih, ki so padli, se najdlje ustavijo ob spominu na dva brata, Janeza in Jožeta Hrblana. »Kako ju je škoda,« pravijo, hkrati pa so ponosni nanju, saj sta oba junaško padla. — Janez kot komisar, Jože pa kot komandant bataljona Notranjskega odreda.

To je bilo v začetku januarja 1945. Svoboda se je bližala z naglimi koraki, toda sovražnik se je še žilavo upiral in skušal z vsemi silami zavarovati zlasti prometne zveze, pri čemer so mu zvesto pomagali domači zaslepljenci — domobranci. Notranjski odred jim je bil trn v peti, ker je bil že večkrat poškodoval progo Ljubljana—Trst in prekinil promet.

Našel se je izdajalec, ki je sporočil sovražniku, kje se zadržuje odred. In tako so v mrzli zimski noči, 4. januarja 1945, domobranci iznenadili enoto tega odreda, ki je ta-

borila na Glini. Med borci, ki so junaško padli v boju s pobesnelimi izdajalci, je bil tudi komisar, tovariš Janez Hrblan.

Janez Hrblan je ležal doma na mrtvaškem odru; njegov brat Jože, ki je bil komandant v drugi enoti Notranjskega odreda, pa se je odpravil na nevarno pot — šel se je posloviti od mrtvega brata. Pod Križno goro, na Ledinah je srečal ženico, ki ga je strahoma pogledala, rekoč: »Kaj se nič ne bojiš? Lahko še tebe ubijejo...« Jože pa je odločno stopil naprej in trdo stisnil

pest. »Braniti moramo Notranjsko,« je dejal.

Se naprej bi se bil rad boril sredi notranjskih gozdov in svojega brata bi bil rad maščeval — toda želja se mu ni izpolnila. Deveto noč po bratovi smrti so domobranci obkolili tudi njegovo enoto, sneg je namočila kri novih žrtev — med njimi je bil tudi Jože. Grob so mu izkopali zraven še sveže Janezove gomile... Takrat je moral leči v grob tudi Janezov in Jožetov sosed Matevž Drobnič, ki je padel prav tam, isto noč, pri Sv. Ani...

Kako hitro tečejo leta... že poldrugo desetletje je minilo od takrat. Spomin na tiste čase je tu in tam že zbledel, pa vendar je v njem še toliko svetlih isker, da ti razgrejejo dušo in srce, kadar se utrnejo. Naj se utrnejo tudi ob skromnem spomeniku v Žerovnici in se združijo v plameteč pozdrav, v zahvalo vsem tistim, ki so se borili in padli za našo svobodo!

France Šušteršič

Ivan Radović: Tod je šel sovražnik

TRI PLOŠČE

Petintrideset domačij šteje vas Bojanci pri Črnomlju, naselje potomcev Uskokov. Vas sredi gozdov in pašnikov. Dvanajst kilometrov je do Črnomlja, 8 do Adlešičev in 6 do Vinice.

Med vojno so se v vasi stalno zadrževali partizani in njihove ustanove. Italijanom se je posrečilo požgati le eno domačijo, potem pa niso nikoli več prišli v vas. Tudi druge okupatorjeve enote in njihovi pomagači si niso upali vanjo. Preveč je bilo tvegano, kajti posod je bilo treba po gozdu...

Partizani niso pozabili na Bojančane. Na pobudo starih partizanskih borcev in aktivistov, ki so se tod zadrževali med vojno ter uživali gostoljubje in pomoč prebivalcev, so elektrogospodarska podjetja Slovenije prevzela skrb za elektrifikacijo te vasi na svoj račun.

Zato je bil prvi maj letos v Bojancih še posebno svečan. Slavili so veliko pridobitev: elektrifikacijo vasi. Ob tej priložnosti so prišli k njim stari borci in aktivisti ter člani delovnih kolektivov iz vse Slovenije, ki so prispevali za elektriko. Veselili so se domačini in gostje.

Sedaj so na šoli v Bojancih vzdane tri plošče.

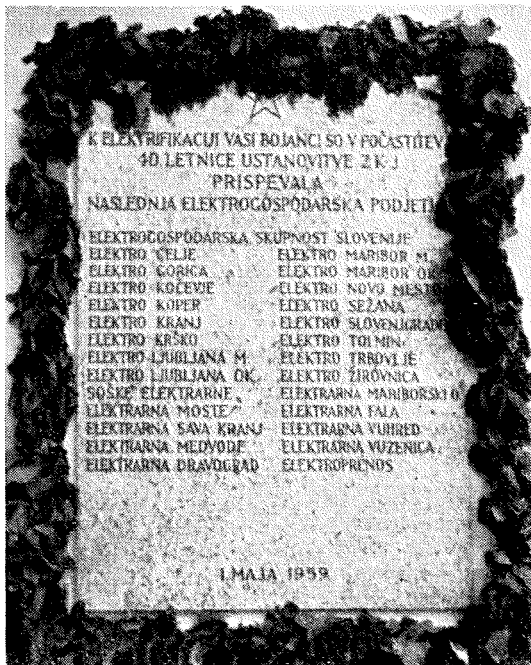
Na prvi je napis, da je 4. julija 1943 Tomšičeva brigada uspešno ubranila vas pred dvakratnim napadom Italijanov.

Na drugi — da je bila v tej šoli in pozneje v barakah blizu vasi od septembra 1943 do julija 1944 partizanska bolnišnica Karlovškega vojnega področja.

Na tretji, ki so jo odkrili letos prvega maja, pa je zapisano, da so za elektrifikacijo vasi

Bojanci v počastitev 40-letnice ZKJ prispevala sredstva elektrogospodarska podjetja. (Razen elektrogospodarske skupnosti Slovenije še 26 sorodnih podjetij.) P. R.

Slavko Federle

SLAVKO Federle ali **Franjo**, kakor so ga klicali znanci, je bil pred vojno znan kot revolucionar in pomemben stebler partijske organizacije na Jesenicah. Prej je bil strojnik pri vojni mornarici, od koder so ga kot človeka naprednega mišljenja odpustili. Tako je prišel leta 1933 na Jesenice, dobil delo v tovarni in se takoj vključil v revolucionarno delavsko gibanje. Leta 1936 je sodeloval pri organiziranju stavke. Neumorno je širil komunistično idejo in pisal članke v napredne časopise.

Po stavki je začelo vodstvo železarne pripravljati protiofenzivo, ker se je balo strnjenih delavskih vrst. Prej so strokovne sindikalne organizacije nastopale vsaka zase, v času stavke pa se je na pobudo KP rodil medstrokovni odbor, ki je bil nekakšen zamelek kasnejše Ljudske fronte. Vodstvo železarne je čutilo nevarno moč združevanja delavcev, zato je skušalo sindikate — strokovne organizacije razkrojiti. Rezultat tega zaostrevanja je bil, da leta 1937 vodstvo železarne ni hotelo podpisati kolektivne pogodbe, razen tega pa je začelo odpustiti najvidnejše borce za delavske pravice. Tako je bil tudi Slavko Federle kmalu na cesti.

Že leta 1938 so jeseniške strokovne organizacije na pobudo komunistov pripravljale skupno praznovanje Prvega maja, kar pa jim je oblast preprečila. Istega leta je levičarska strokovna organizacija praznovala tudi 30. obletnico svoje ustanovitve in ob tej priložnosti je Federle napisal brošuro o razvoju železarne in delavskega gibanja na Jesenicah. Potem se je rodil legalni list »Jeseniški kovinar«. Ker je bil Slavko na cesti — brez sredstev pa sta bila tudi njegova zavedna mama in očim, ki je pribežal pred Hitlerjem iz Nemčije — so mu zaupali uredništvo tega lista. Izdajal ga je sicer medstrokovni odbor, dejansko pa je bil v rokah ko-

munistov in Slavko Federle je bil njegov pravi urednik. Znano je, kako so nekaj listi životarili. Vedno je primanjkovalo sredstev, vedno se je bilo treba otepati s cenzuro, težko jih je bilo prodajati. In Slavko je poleg urejevanja opravljal tudi kolporterske posle za »Kovinarja«. Hkrati je razpečeval tudi druge napredne liste: Mladino, Ljudsko pravico in razne brošure.

Medtem so občino na Koroški Beli dobili v roke komunisti. Občinski odbor je sprejel Slavka v službo za slugo. Kot občinski sluga je lahko legalno hodil po okolici ter širil svoje ljubljene časopise in komunistično idejo.

Potem je okrajni načelnik zahteval od vodstva občine, da je treba Slavka odpustiti, češ da je komunist in da zbira prostovoljce za vojsko v Spaniji. Seveda se je odbor, v katerem so bili komunisti, potegnil za Slavka, in sicer na svojski način. Občinski možje so odgovorili načelstvu, da jim ni znano, da bi bil Federle komunist in protiljudski element, dalje, da bi moral biti — če bi bil komunist — obsojen po zakonu o zaščiti države, dokler pa ni obsojen, bi ga bilo krivično odpustiti itd. Glede Španije pa so odgovorili, da jim ni znano, za katero stran gre.

Pri delu sta Slavku precej pomagala mati in očim, nemški komunist Fritz Leman. Leta je bil pred nastopom nacizma v službi pri nekem ministrstvu v Nemčiji, potem pa je moral bežati. Tako sta z ženo, Slavkovo materjo, prišla na Jesenice. Leman pa tudi v Jugoslaviji ni mogel dolgo ostati in je kljub starosti prostovoljno odšel med prostovoljce v Spanijo.

Tedaj je oblast spet začela zapirati komuniste. Federle se je umaknil, a so ga staknili v neki hiši, ga uklenili kot nevarnega zločinca, zaprli in preganjal v Dalmacijo. Po njegovem odhodu je prišlo do razcepa v sindikalnih organizacijah, pa tudi »Kovinar« je kmalu ugasnil. Odstranitev Federla, ki je bil sekretar okrožnega komiteja KP, je zapustila globoko vrzel.

Po okupaciji so ga zgrabili italijanski fašisti in ga odgnali v internacijo na Liparske otoke, kjer je trpel vse do zloma italijanskega fašizma.

Takrat je na Primorskem vrelo. Federle, ki se je vračal iz internacije, se je priključil primorskim partizanom. Stopil je v Bazoviško brigado in kmalu postal njen komisar. Med partizani pa je bil komaj dva meseca — med nemško ofenzivo je padel v boju z esesovci. Ni mu bilo usojeno, da bi videl mater, ki so jo bile jugoslovanske oblasti še pred vojno izgnale v Italijo (bila je namreč Primorka). Ni mu bilo usojeno, da bi dočakal uresničenje ciljev, za katere se je toliko let neutrudno bori...

Ivan Jan

Urška Zatler-Velušček

VVRSTI neustrašnih predvojnih komunistk, ki so padle v narodnoosvobodilnem boju, je tudi ime Urške Zatlerjeve-»Micke«, poročene Velušček.

Leta 1904 se je v kmečki družini v Savljah pri Ljubljani rodila hči Urška. Starši so jo vseskozi vzgajali v naprednem duhu. Po dovršeni šoli je dobila službo uradnice v Vzajemni hranilnici in posojilnici. Leta 1930 je spoznala Zihlerlo-

vo družino. Tja je potem zahajala skoraj vsak dan.

Leta 1931 je bila sprejeta v Komunistično partijo. Tudi njena mati in brat sta bila prežeta z naprednim duhom. Zato so začeli zahajati k Zatlerjevimi člani Komunistične partije — med njimi tudi Boris Zihlrl in Boris Kidrič, ki se je takrat vrnil iz zapora in z vso vnemo obnavljal partijske organizacije.

Urška Zatler je bila članica prve celice KP na Ježici, katere sekretar je bil tovariš Boris Zihlrl. V celici so bili še Andrej Kumar, Ivan Tomc, Nace Pečar, Matija Udvarc in Lojze Jernejc.

Jeseni leta 1931 je Boris Kidrič organiziral pri Zatlerjevih ciklostilno tehniko, kjer je tiskal »Rdeči prapor«. Tako je postala Zatlerjeva hiša pomembno zavetišče za delo KP. Pri Zatlerjevih sta stanovala Miha Marinko in Lovro Kuhar-Prežihov Voranc. V tej mali vasi, oddaljeni od Ljubljane 4 km, so v Zatlerjevi hiši

precej časa neutrudno delovali vodilni partijski delavci Slovenije, skriti pred policijo in razrednimi sovražniki.

Leta 1934 je odšla Urška ilegalno v Sovjetsko zvezo v par-

tijsko šolo. Njena mati in brat sta znala njeno triletno odsotnost tako dobro prikrivati, da nikomur ni prišlo na misel, kam je odšla.

Po vrnitvi v Jugoslavijo je opravljala zaupne partijske naloge. Pred začetkom vojne se je poročila s partijskim delavcem Antonom Veluškom-Matevžem. Septembra 1942 je odšla v partizane, kjer je opravljala zaupno nalogo radiotelegrafistke in šifrerke CK KPS. Sredi novembra 1944 jo je blizu Črnomlja zadela sovražna krogla. Težko ranjeno so belogardisti zverinsko ubili. V NOV je padel tudi njen mož Matevž, ki je proglašen za narodnega heroja.

Pogumna in požrtvovalna Urškina mati je umrla pred začetkom vojne. Urškinega brata Kocjana in njegovo ženo pa so ubili belogardisti.

To je na kratko opisana bogata življenjska pot revolucionarne-komunistke Urške Zatlerjeve iz Savelj.

Ančka Čerin

Dobro so se pripravili na usodne dni

PODOBNO kot drugod, je revolucionarna misel, ki je dolga desetletja prodirala v vse kraje naše domovine, našla plodna tla tudi v Ribnici in njeni okolici, kjer je pred vojno pod močnim vplivom notranjih in zunanje-političnih dogodkov in še posebej ob neposrednem, stalnem stiku s kočevsko partijsko organizacijo zrastle trdna komunistična skupina. Organsko je rasla sicer precej počasi, vendar pa vztrajno, dokler ni bila na osnovi preizkušenj ilegalnega delovanja konec poletja 1939 ustanovljena partijska celica. Dve polni leti sta torej bili potrebni, da je ribniška simpatizerska skupina Partije, sestojeca iz petih članov, prešla v kandidatsko in ta končno v partijsko organizacijo.

Že dober mesec pred ustanovitvijo prve partijske organizacije v Ribniški dolini smo sredi julija istega leta na pobudo Okrožnega komiteja KPS

Kočevje ustanovili tedanji kandidati KPJ skojevsko organizacijo v Ribnici, katere člani so bili Stane Nosan, Zoro Mlakar, Venčeslav Kolenc in Jože Mihelič. Imenovali smo jo »Skojevski komite«, ki je imel nalogo zbirati okoli sebe ostalo mladino.

Tako je tedanja kandidat-ska grupa Partije izpolnila eno od pomembnih obveznosti, ki jih je sprejemala na svojih strogo ilegalnih sestankih. Tovariš Jože Šeško, ki smo mu o tem poročali, je bil tega očitno vesel in nas je pohvalil, kar ni bila njegova navada. V celoti pa le ni bil zadovoljen s tem uspehom. Že na prihodnjem sestanku nam je sporočil, da je treba začeti z aktivizacijo mladine na bolj široki osnovi. Pri tem nam je še pojasnil, da so to zahteve višjih partijskih organov, ki so do takega sklepa prišli na osnovi analize političnega položaja doma in v svetu ter perspektivnih nalog. Za to

nalogo, ki nam jo je postavil na prvo mesto, je zadožil mene, lotili pa smo se je, kajpak, vsi. Leto pozneje je prevzel odgovornost za delo z mladino Stane Nosan, ko je bil sprejet v Partijo in je hkrati postal sekretar skojevske organizacije.

Sam skojevski komite je v takem sestavu obstajal še kako leto, nakar se je spričo ugodnejših pogojev začel razmerno naglo širiti in je skojevsko organizacija neposredno pred vojno narasla na kakih 15 članov. V nenehni povezavi s partijsko celico se je skojevski komite ideološko utrjeval. Imel je stalne študijske sestance, zatem pa tudi organizacijske, na katerih je sprejemal podobne naloge kot Partija. Pomagal je pri raznovrstnih listkovnih in napisnih akcijah, pri razdeljevanju partijske literature, sodeloval je pri prvomajskih proslavah in obletnicah Oktobrske socialistične revolucije, ki smo jih

Delegacija jugoslovanskih internirancev je obiskala Mauthausen

Na ustanovnih občnih zbiorih sekcij internirancev pri občinskih odborih Zveze borcev je bilo slišati predlog, naj bi delegacije nekdanjih internirancev, združenih v sekcije pri Zvezi borcev, obiskale kraje v tujini, kjer so bila med vojno zloglasna koncentracijska taborišča, in počastile spomin žrtev fašistične strahovlade.

Predlog se je začel že uresničevati. Konec minulega meseca je petindvajsetčlanska delegacija obiskala taborišče Mauthausen. Iz Slovenije je bilo v delegaciji 5 bivših internirancev tega taborišča in 2 otroka staršev, ki so umrli v taborišču.

možnosti za nadaljnje delo na tem področju.

V poletju 1940 smo navezali stike z nekaterimi mladinci iz Sodražice, Loškega potoka in drugih krajev. Iz Zimarič je bil zlasti aktiven tovariš Lojze Zajc, ki je že v prvem vojnem letu umrl nekje v Italiji, v zaporih, kamor so ga spravili izdajalci.

Z dnevi okupacije je ta oblika dela z mladino ponehala in je končno povsem prenehala. Novo stanje je zahtevalo, da sta SKOJ in ostala mladina začela delati nepo-

sredno na svojih ožjih področjih skupno s partijskimi organizacijami, ki so pričele rasti ali pa so se številčno krepile.

Podobno kot partijska se je tudi ribniška skojevska organizacija razvijala v tesni povezavi s kočevsko. Nekaj tednov potem, ko je bil v juliju 1939 na Ugaru pri Ribnici ustanovni sestanek SKOJ oz. skojevskega komiteja, je bil v gozdu pri Stari cerkvi skupen sestanek ribniške in kočevske skojevske organizacije. Temu so sledili v naslednjem letu še drugi, katerih namen je bil,

mladim komunistom vcepiti marksistično-leninistični svetovni nazor, jih naučiti pravega gledanja na politično borbo doma in v svetu ter jih usposobiti za delo z ostalo mladino. Pri tem delu je v začetku pomagal tovariš Dušan Bravničar, ki ima nemalo zaslug za razvoj skojevske organizacije in mladinskega gibanja v Ribnici. Izredno aktiven je bil tudi tovariš Albin Videnič, ki je bil kot delavec-komunist že od 1937 pa do 1942 povezan z nami. Od Okrožnega partijskega komiteja Kočevje je bil zadolžen za povezavo med Kočevjem, Ribnico, Sodražico, Velikimi Laščami in ostalimi kraji. Spomladi 1942 je bil blizu Kočevja izdan in aretiran. Posrečilo se mu je, da je 1943 pobegnil iz Italije in malo zatem, ko se je priključil partizanom, je kot politični funkcionar padel v vasi Globel pri Sodražici. Z njim je tudi SKOJ izgubil enega svojih zelo sposobnih in nadvse požrtvovalnih voditeljev. Sleherni član Partije ali SKOJ, od Kolpe do Grosuplje, ga je poznal. S svojo izredno delavnostjo si je postavil najlepši spomenik.

Ne le s kojevci, tudi z ostalo mladino smo se v istem letu, to je v letu 1939, dobro spoznali. Tovariš Jereb iz Kočevja se še prav dobro spominja našega prvega srečanja. Z njim sem se tedaj dogovoril za skupen izlet na Ugar. Še prej smo na bivšem nogometnem igrišču pri kasarnah odigrali nogometno tekmo, o kateri sploh ne bi mogel trditi, da je bila nogometna igra. Med nami so namreč bili mnogi, ki so se na tem področju športa prvič »pomerili«. Zato smo odigrali samo en polčas in, če se prav spominjam, še ta ni bil časovno izpolnjen. Zato pa je bolj uspelo zborovanje na Ugaru.

Sadovi takega dela so se pokazali zlasti ob kapitulaciji bivše države in v dobi po njej. Mladina je vedela, kje je njeno mesto in se je brez pomišljanja opredelila za stvar narodnoosvobodilnega boja. Mnogi boljši skojevci iz predvojne časa so se v vojni vihrli izkazali, mnogi so v tem boju žrtvovali svoja mlada življenja.

V. K.

Izšel je prvi zvezek Vojne enciklopedije

Za prvomajske praznike so v Beogradu prišli iz tiskarne prvi zvezki Vojne enciklopedije, ki jo bodo natisnili v 15.000 izvodih. Prva izmed enajstih knjig vsebuje 1030 člankov ter precej ilustracij, umetniških prilog in zemljevidov. Za naročnike stane vsak zvezek 2000 dinarjev, za druge pa 3000 dinarjev. V prvem zvezku so zajeti pojmi od ABADAN do BORCI. Vsa imena so pisana fonetično, v enajstem zvezku pa bodo tudi etimološko. Torej bodo tudi tisti bralci, ki ne znajo tujih jezikov, lahko brali tuje nazive tako, kot jih izgovarjajo razni narodi v svojem jeziku. Skupno bo v Vojni enciklopediji obdelanih kakih 15.000 abecednih enot z 20.000 tujimi imeni in nazivi. Vsa problematika, ki jo obdeluje enciklopedija je podana tako, da ima vsaka zvrst svoj uvodnik in vrsto manjših člankov, ki dopolnjujejo in pojasnjujejo posamezne pojme iz uvodnika. Tak način pomaga bralcu dojeti celoto, ki ni razbita s podrobnostmi in razmetana po vsej enciklopediji. Tako so uredniki dosegli tudi to, da je vsak članek zase celota, ni pa nadaljevanje ali uvod v predhodni, oziroma naslednji članek.

Vsa Vojna enciklopedija je kolektivno delo mnogih sodelavcev in komisij. Vsak članek in vsaka trditev je skrbno preverjena z vrsto dokumentov in svetovalcev za vsako posamezno strokovnost. Tam, kjer zaradi različnih podatkov v virih ni mogoče ugotoviti za trdno, kaj je res in kaj ni, je uredništvo priložilo tudi svoje mnenje, kateremu podatku je bolj verjeti kot drugemu. Pri tem se je uredništvo strogo držalo načela objektivnosti.

Poglavitna značilnost Vojne enciklopedije pa je v tem, da so vse trditve in analize podane z vidika napredne družbene znanosti — marksizma ter njegovih najnovejših izsledkov.

CEJLON — biser Indijskega oceana

● Cejlon so do leta 1948 vedno obravnavali v zvezi z Indijo in velikim Indijskim subkontinentom. Za evropske pojme je bil to le eden izmed otokov Indijskega oceana, ločen od južnoindijske obale samo po ozkem Palk prelivu, širokem osemdeset kilometrov. V tem otoku so videli vsi le naravni podaljšek Indije, ne pa deželo zase, ki se je razvijala po svojih lastnih zakonih.

● Cejlon ni v političnem oziru nikoli pripadal orjaškemu, štiri milijone kv. kilometrov velikemu Indijskemu subkontinentu, čeprav ima v marsikaterem pogledu več skupnega z Indijo in indijskimi državicami kot pa Pakistan in Burma, torej državi, ki sta se leta 1947 in 1948 ločili od velike indijske familije.

Cejlon nima niti visokih gora niti obširnih naplavljenih ravnin, kot je Gangeška pod Himalajo, niti z večnim snegom pokritih gora kot severna Indija, ne ognjenikov kot Indonezija, pa tudi ne rek, ki bi bile plovne za velike oblike.

Po svoji obliki res spominja na kapljo, ki je v davni geološki prazgodovini kanila z indijskega očesa na jug, v Indijski ocean, vendar je imel ta lepo oblikovani, do 2500 metrov visoki otok, ki meri toliko kot četrtina Jugoslavije, razgibano zgodovino, svoj lastni razvoj. Sicer bi se prav lahko zgodilo, da bi bil zdaj le ena izmed številnih držav Indijske unije, ne pa samostojen dominion, ki sodeluje na vseh važnejših mednarodnih konferencah.

Cejlon se je postavil na svoje noge pred enajstimi leti, takoj po proglasitvi burmanske neodvisnosti. Svoje osamosvojitve ni plačal s tolikimi žrtvami kot Irska, Indija ali pa Izrael. Vprašanje osvoboditve otoka vse do druge svetovne vojne sploh ni bilo aktualno, saj je bila celo velika Indija, torej najbližji sosed, pod britansko krono.

Na otoku je vladal relatiiven mir in o nacionalnem vprašanju v današnjem pomenu te besede pravzaprav še ne bi mogli govoriti. Cejlon je veljal tedaj za biser Britanskega imperija, v katerem sonce nikoli ne zaide. Zdaj pa je le še biser Indijskega oceana, in sicer v tistem smislu, kot so Bali

vrt Azije, Havaji raj Pacifika, Kanarski otoki pa srečni otoki Atlantika. Casi, ko je veljal Cejlon za otok romantike, idile in brezskrbnega življenja, ko so njegovo uso do krojili še v meglenem Londonu, bogate plantaže pa izkoriščali skoraj izključno Angleži, so že zdavnaj za nami.

Tudi Cejlon ima svoje lastne skrbi in probleme. Pod navideznim mirom in lupino sreče se skriva tudi beda, tlejo strasti, odmevajo tudi strelji. Proces gospodarskega razvoja bo tudi na Cejlonu počasen in poln napetih naporov. Temu se ne bo mogel nihče izogniti.

Cejlon danes ne more živeti od budističnih templjev, samostanov, starih tradicij, tudi naravne lepote same za sebe še niso zadosten porok za hiter razvoj. Narava je otok obdarila z mnogimi dobrotami, vendar pa to še ne zadošča za življenje devetmilijonskega prebivalstva.

Ze večkrat je prišlo do odkritih obračunavanj med Singalci in Tamili. Prvi so prišli na otok iz severnih indijskih pokrajin — verjetno kar po morju — drugi pa mnogo pozneje iz južne Indije. Prvi so arijskega izvora in imajo v sebi tudi nekaj bele krvi, drugi pa so Dravidi, torej potomci in nasledniki stare indijske slave.

Kakor imajo v Belgiji Valonce in Flamce, na Severnem Irskem

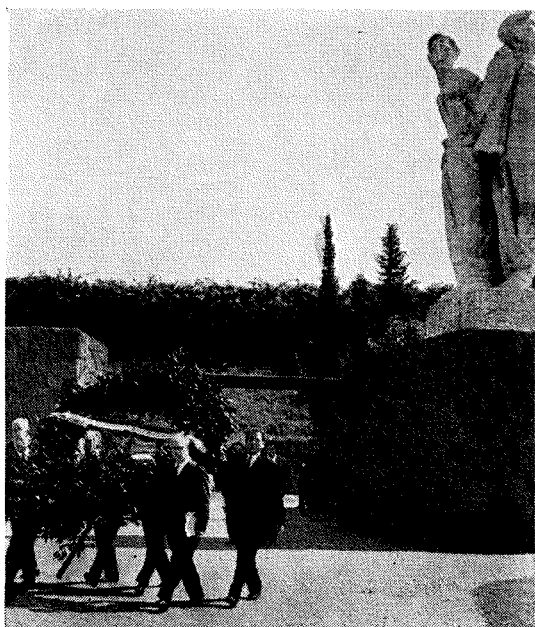
katoliške Irce in protestantske Angleže, v Libanonu maronitske (katoliške) Arabce in muslimanske Arabce, tako imamo tudi na Cejlonu Singalce in Tamile. Prvih je dobrih šest milijonov, drugih dva, poleg tega pa je še milijon raznih narodnostnih skupin, med katerimi so posebno zanimivi cejlonski Mavri. To so potomci in križanci arabskih priseljencev, trgovcev. Burgherji pa so potomci oziroma križanci Evropevcov in domačinov. Cejlon je v tem pogledu pravi mozaik, proti kateremu je celo Švica kar zelo enostavna in dolgočasna.

Zgodovina Cejlona sega daleč nazaj, v dobo pred Budo, vendar nas tukaj to razdobje ne zanima. Evropski kronisti poudarjajo v zvezi s Cejlonom predvsem to, da so bili Portugalci prvi, ki so odkrili ta otok in ga tako približali Evropi. Prvi pomorščaki so se izkrcali na otoku že 1505. leta, torej kmalu potem, ko so sinovi nekdanje Luzitanije obpluli Afriko in se odpravili na lov za zlatom, začimbami, dišavami in drugimi dobrotami tistega časa.

Za Portugalci so prišli Nizozemci, in sicer sredi sedemnajstega stoletja, konec osemnajstega stoletja pa so se pojavili v cejlonskih vodah tudi Angleži. In ti so ostali na Cejlonu vse do 4. februarja 1948, ko so v Columbu proglasili neodvisnost in so domačini prevzeli upravo otoka v svoje roke. Potomci Portugalcev in Angležev

Ulica v Columbu, glavnem mestu Cejlona

Meseca aprila je obiskala Italijo tročlanska delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije. S tem je vrnila obisk predstavnikov ANPI (Združenja italijanskih partizanov), ki so lansko leto prisostvovali proslavi na Sutjeski. Delegacija je obiskala več italijanskih mest in je bila povsod pristrčno sprejeta. Ogledala si je tudi več spomenikov padlim partizanom in žrtvam fašizma ter izkazala čast njihovemu spominu. V razgovorih s predstavniki ANPI so člani delegacije utrdili prijateljske vezi med ZB NOV Jugoslavije in italijanskimi borci proti fašizmu — Delegacijo so sestavljali tovariši Fadil Hodža, dr. Marijan Vivoda in Perica Buzet. V Milanu so položili venec pred grobišče padlih partizanov in žrtev fašističnega terorja, kar nam kaže slika na levi (srednji v skupini je dr. Marijan Vivoda). Na desni sliki pa vidimo člane delegacije, ko skupaj s predstavniki ANPI nesejo venec na grobišče Fosse Ardeatine v Rimu.

so današnji Burgherji in Evroazijci. Vseh skupaj je še kakih 50.000.

Portugalci so krstili ta otok za Ceilao, Nizozemci so mu dali bolj germansko obliko Zeilan, Britanci pa so šli še korak naprej in ga začeli imenovati Ceylon in pri tem je tudi ostalo. Vprašanje pa je, ali bo še naprej ostalo. Tudi država nekdanj tako mogočnih staroperzijskih kraljev se ne imenuje več po pokrajini Persis Perzija, marveč Iran. In kakor se Siam, dežela belega slona, spet imenuje Tai (kot že nekdanj v zgodovini), tako nameravajo tudi Cejlon prekrstiti v Lanko. To je staro sankrtsko ime za deželo južno od Indije.

S tem naj bi potrdili, da gre sedaj Cejlon po svoji lastni poti, ločili naj bi se od stare angleške

kolonialne dediščine. Cejlon je že v marsikaterem pogledu pretrgal vezi, ki so ga vlekle nazaj. Sedaj na otoku ni več britanskih oporišč — ne pomorskih ne letalskih. Te mu niso potrebne, saj hoče živeti z vsemi v miru in nima nobenih računov ne na morju ne na suhem.

Za Angleže je moral biti precejšen udarec, da so se morali tako hitro umakniti z vseh vojaških oporišč Cejlona in predati celo bazo Trincomalee — svoje najmočnejše pomorsko in letalsko oporišče v Indijskem oceanu med drugo svetovno vojno — domačinom. Trincomalee je bil po padcu Singapora najvažnejše britansko oporišče vzhodno Sueza. In vendar se zgodovinskemu razvoju niso mogli

ogniti. Zgodovina ima svojo dinamiko pa tudi logiko.

Kakor že prej v Jordaniji in letos v Iraku, tako sedaj tudi na Cejlonu ni več britanskih oporišč. Britanci se drže vztrajno in trdovratno še v Singaporu in na Cipru. Pač pa so morali Indiji vrniti prav vse otoke v Indijskem oceanu. Le na Maledivih, neznatnih čereh, jugozahodno od Cejlona, kjer živi kakih 100.000 prebivalcev, so še ostali. In tam so zgradili sedaj nova oporišča, vendar imajo z oblastmi že težave.

Ne samo to, čedalje glasneje se govori, da bodo tudi na Cejlonu proglasili republiko, kot sta to že storila Indija in Pakistan. S tem bi Cejlon še bolj potrdil svoj sklep, da želi živeti na svojem in po svo-

jem in da je popolnoma enakovreden Indiji. Cejlon bi še ostal v skupnosti britanskih in nebritanskih narodov, v Commonwealthu, ne bi pa priznaval več britanske krone. Zveza s Commonwealthom bi bila torej bolj simbolična kot pa materialna.

Usodo Cejlona so včasih krojili v Londonu, njegove rupije so štelili v temnih četrtih Cityja, kovali denar v kovnicah ob Temzi — zdaj pa si ta otok reže sam svoj kruh. Ta ni ne iz pšenice ne koroze, saj spada tudi Cejlon med tiste dežele Azije, ki jih Nemci imenujejo »Reisiasien«.

Toda Cejlon pridelata tudi ogromno čaja. Letni pridelek čaja obsega skoraj tretjino vse svetovne

proizvodnje in gospoduje na svetovnem, zlasti anglosaškem trgu. Čajne plantaže uspevajo najbolj na višinah od 1500 do 2000 metrov nad zemljo. Te plantaže, v katerih prevladuje še britanski kapital, so sedaj skoraj popolnoma izrinile kulture kakaovca. Cejlon pa pridelata tudi mnogo heveje-kavčkovca, ki pa nima neke posebne cene na svetovnih tržiščih.

Razumljivo je, da je vtisnilo plantažno gospodarstvo močan pečat celotnemu gospodarstvu Cejlona in da je odločalo tudi pri izgradnji železniške mreže. Železnica od Colomba na plantažno višavje je še zdaj osrednja prometna žila, ki veže obalo z gorato notranjostjo, pa tudi celotno

omrežje je gostejše tam, kjer so se razmahnile plantaže.

● Cejlon, s katerim ima naša država že nekaj let pristrane odnose in ki ga je pred meseci obiskal tudi predsednik republike Tito, ni zdaj od nikogar odvisen, nikomur nič dolžan. Potrebe tega otoka pred desetimi leti še niso bile velike, sedaj pa hoče korakati vstric z drugimi deželami. In za to ima vse pogoje, saj leži v tistem delu Azije, ki ga je narava dobro obdarila.

● Cejlon gre po svoji lastni poti. Ta ni niti indijska niti britanska, ni še dobro zvožena, vendar ima že svoje kolesnice.

Miran Ogrin

V naprednem duhu

SREDI aprila je zasedala v Rimu osma generalna Skupščina Svetovne federacije bivših borcev. Udeležilo se je 350 predstavnikov organizacij bivših borcev iz 37 držav, med njimi tudi delegacija ZB NOV in ZVVI Jugoslavije. Po končanem zasedanju je generalna skupščina izvolila organe skupščine. Za generalnega sekretarja je bil ponovno izvoljen dosedanj sekretar Curtis Campagne. Za častnega podpredsednika so izbrali tudi predsednika ZVVI generalnega podpolkovnika Miloja Milojevića. Skupščina je sprejela vrsto resolucij in priporočil.

Skupščini je prisostvovalo tudi več delegacij afriških in azijskih bojovniških organizacij, to pa predvsem iz držav, ki so se osvobodile zadnja leta. Napredne težnje le-teh so dale skupščini novo vsebino, ki je pozitivno vplivala na njeno delo. Tudi Svetovna federacija bivših borcev je postala činitelj, ki zastopa napredne težnje Organizacije združenih narodov. Najznačilnejše med njimi so resolucije o doprinosu bivših borcev za mirno reševanje mednarodnih sporov, resolucija o ekonomski pomoči nerazvitim državam ter resolucija o prepovedi atomskega orožja in uporabi atomske energije v miroljubne namene. Posebno resolucija o ekonomski pomoči nerazvitim državam izhaja iz naprednega stališča, da je treba za zmanjšanje napetosti med državami najprej zmanjšati razlike v materialnem blagostanju teh držav. Med gospodarsko nerazvitimi in industrijskimi državami ne more biti pravega sodelovanja in enakopravnosti, tako kot ne more biti enakopravnosti in sožitja med revnim in bogatim človekom. Pomoč pa naj bi nerazvite države prejemale preko Organizacije združenih narodov, da razvite države ne bi mogle pomoči izkoriščati za pridobivanje političnih koristi. Za takšno pomoč se je že večkrat zavzemala jugoslovanska delegacija v Združenih narodih. Nadalje naj bi se trgovina med razvitimi in nerazvitimi državami razvijala na osnovi pravičnih in stalnih cen surovin in kmetijskih pridelkov, ker so le-ti osnovno izvozno blago nerazvitih držav. Generalna skupščina

je sprejela priporočilo jugoslovanske delegacije, naj podpre Združene narode pri ustanovitvi fonda za gospodarski razvoj nerazvitih držav.

V resoluciji o obrambi miru s pomočjo popuščanja mednarodne napetosti in postopne razorožitve je zahteva po neposrednem, trajnem in nadziranem prenehanju poskusov z atomskim orožjem, po mednarodni konferenci na najvišji ravni za ostvaritev miroljubne koeksistence in drugih pogojev za doseg mednarodnega sporazumevanja. Atomska energija naj služi samo za izboljšanje življenjskih razmer ljudi, ne pa za uničevanje vseh dobrin in človeških življenj.

Jugoslovanska delegacija pa je glasovala proti resoluciji o nemški združitvi in o statusu Berlina, ker se ni strinjala z njeno vsebino. Je namreč preveč enostranska in so jo predlagale delegacije nekaterih zahodnih držav. Iz podobnih razlogov je jugoslovanska delegacija glasovala proti resoluciji o Madžarski.

Skupščina je sprejela tudi resolucije o potrebi proučevanja listine o pravicah človeka, o izkoreninjanju rasnih predsodkov in diskriminacije ter o vojnih ujetnikih in podpori Dečjemu fondu Združenih narodov. Soglasno so sprejeli tudi vseh pet resolucij, ki jih je predložil Komite za rehabilitacijo in socialna vprašanja. V njih je zajetih precej ukrepov za osposabljanje prizadetih oseb in za njihovo socialno zavarovanje. Te ukrepe bo prihodnje leto obravnaval mednarodni seminar v Dubrovniku.

Delo Generalne skupščine je nov dokaz, kako se napredne težnje širijo po vsem svetu. Bivši borci so zaradi vojne kot sredstva za reševanje mednarodnih sporov največ trpeli in so zato najbolj upravičeni zahtevati, da se v prihodnje vsa pereča mednarodna vprašanja rešujejo na miroljuben način. Še več, da se odpravijo tudi vzroki, ki utegnejo pripeljati do vojne. Jugoslovanska delegacija je kot zastopnik ZB NOV posredovala Skupščini stališča naših ljudi, ki so globoko napredna in revolucionarna.

Utrinek iz moje mladosti

V USODNIH dneh meseca marca 1942 sem se prvič zavedel, da prihaja pomlad. Bilo mi je štirinajst let. Svet in ljudje in tisto postopno prehajanje iz zime v pomlad je bilo zame prvič v življenju nekaj novega, nekaj šele takrat odkritega in vznemirljivega. Prvikrat sem to pomlad slabo spal v nočeh, ko sem ure in ure prisluškoval bučanju juga in kлокotanju snežnice pod napuščem. Prvikrat me je zjutraj resnično razveselila kopna reber za hišo, kjer je raslo leščevje in nežen mah pod njim in so tu in tam poganjali zvončki. Prvikrat sem opazil, da je nebo pod puhastimi kosmi oblakov sinje kot cvetoči lan in da oblaki potujejo, potujejo večno nekam na sever, in prvikrat sem čutil, da je lahko človeku pri vsem tem nekam čudno hudo.

Vsa ta nova občutja so bila bolj zanimiva kakor to, da je bila vojna. Dotlej mi beseda »vojna« ni pomenila nič posebnega. Pomenila mi je le neke odlomke iz predstav otroških spominov: kako gredo žalostni vojaki v sivih uniformah in smešnih »šajkačah« nekam na jug, za njimi pa lezejo v težke vozove vklenjeni voli. In voli in vojaki in vozovi — vse je nekam trudno in žalostno. Še top, ki so ga pustili za potokom, je tam nekam osamljen in nebogljen in nič kaj strašen. (Že čez tri dni sem poznal vsak njegov del.)

Potem so prišli v vas drugi vojaki. Ljudje so rekli, da so Italijani. V primeri z onimi prejšnjimi so se mi zdeli bolj gosposki in veseli. Dišali so kakor nekdanja naša mlada učiteljica v šoli. Mežikali so in se dobrikali dekletom na vse načine. Nisem se jih bal, čeprav so mi bili zelo tuji. Sicer pa se pri nas niso za stalno naselili.

Ljudje so po vsem tem, kar se je bilo zgodilo v preteklem letu 1941, ostali nekam tihi in prepadeni. Zgodaj zvečer so zaklepali hišna vrata in kar v temi posedali ob prijetno toplih pečeh. Starejša brata sta večkrat ob večerih tiho izginila v noč, da je mati potem skrivoma sklepala roke od neznane skrbi. V vas so prihajale vsak dan bolj vznemirljive vesti: da Italijani preiskujejo stanovanja, zapirajo ljudi, nekaj pa so jih celo že postrelili, v Ljubljani da pleto bodočo žico, grade bunkerje in da ljudje zvečer ne smejo

na ulice. O Marinovi Magdi, ki je odšla v mesto, so ljudje s studom govorili, da se »vlači« v mestu z italijanskimi oficirji in celo z navadnimi vojaki. Nekje v skritih mislih me je zaskrbelo, da bi tudi sosedova Minka (skupaj sva hodila v šolo in večkrat pasla), kdaj, ko bo večja, odšla v mesto in se spozabila kakor Magda. Nekoč sem ji to tudi po ovinkih omenil, pa je jezno zardela in tisti njen — »ampak, več kaj...« me je sicer pomiril, toda ne povsem.

Nekega dne sta brata skrivnostno izginila. Zmanjkalo ju je pri običajnem jutranjem delu in tudi pri zajtrku ju ni bilo. Vprašal sem očeta, kje sta. On pa je molčal in tudi drugi so molčali. Vse je bilo zavito v neki tajinstveni molk. Pozneje mi je oče povedal. Bil sem na smrt užaljen zaradi tistega zabičevanja, da nas bodo vse postrelili, če le besedico kje pisnem. Takrat sem prvič zvedel nekaj bolj določnega o partizanih.

Strašno skrivnostno je bilo vse skupaj. Neverjetno in čudovito. Pravlјice in zgodbe o strahovih so bile nič v primeri s tem novim. A moral sem verjeti. Brata sta bila tam in še več fantov iz vasi. S partizani sem se odslej v mislih ukvarjal vsak dan, da sem bil od tega že ves zbeگان. Neko noč sem jih na pol videl. Bili so pri nas v izbi. Imeli so nekam nizke, pritaјene glasove in

v temi žareče oči. Samo to sem mogel razločiti. Sedeli so v temi za mizo in se z očedom zamolklo pogovarjali. Niso ostali dolgo. Ko so se štorkljale odpravljali, je eden s tankim pramenom luči iz žepne svetilke obletel stene naše izbe. Posvetil je tudi mene in pri tem malce obstal. Bilo je skoraj grozljivo. Ko je ugasnila slepeča luč, sem ves drhtel. In potem se nisem mogel otresti misli, da je bil to naš Janez.

Odslej me je obsedla ena sama želja: biti velik. Biti velik in kosmat in imeti globok glas, žareče oči in svetiti s tisto svetilko. Biti tak in priti iz noči in pridušeno brundati, potem pa molče in težko štorkljaje oditi v noč. In drugo jutro so za teboj vsi tako pomenljivo molčeči in ti si v njihovih nemih očeh tako neznan velik.

Zaradi vsega tega je bil marec 1942 tako čudovit. Vedel sem, da bom kmalu, kmalu velik. In potem... joj, kako je ob večerih prihajala iz gozdov zategla, lepa pesem. Peli so jo partizani. To smo vedeli vsi. Ljudje so poslušali in obrazi so jim sijali. Joj, kako lepo je biti velik...

Napočilo je lepo svetlo jutro. Oblaki so se razvlekli. Sneg je že docela skopnel. Nad poljem so se spreletavali golobi, krila so se jim pobliskavala v soncu. Nad hišami so se navpično v nebo dvigali tenki stebri belega dima iz umazanih dimnikov. Lene kure so postajale ob prisojnem podstenu. Povsod je bil velik mir. Ura je bila devet. Vaški zvonik se je spočito in budno razgledoval po polju, daleč tja nad gozdove in griče.

Kakor da bi iz zemlje zrasli, so se v vasi pokazali Italijani. Bilo jih je mnogo, bili so do zob oboroženi in nekam čudno mrkih obrazov. Razkropili so se med hišami. Oficir je ukazal sredi vasi sklicati nekaj mož in jim je naznanil: »V dveh urah morajo vsi prebivalci zapustiti vas. S seboj odnesite, kar morete odnesti. Vas bomo požgali, ker ste vsi skupaj banditi. Obvestite o tem vse hiše!«

Spominjam se, kako smo tekali zdaj sem, zdaj tja. Ženske so tulile, oče je prijel v roko zdaj to, zdaj ono reč, jo vrgel na voz, pa spet zavrgel in naložil kaj drugega. Ženske so ropotaje nalagale posodo, perilo, posteljnino, obleke... Oče je vrgel svoj stari klobuk na ogenj in se pokril s prašnjim. Bil je bled in solze so mu silile iz oči. Vojaki so nas kar naprej kričeli priganjali. Lovili smo kure, ki so se vrešče skrivale. Prašiče smo

kar poklali in še na pol žive zmetali na vozove. Sosed je zaklal tele, ki pa je še nekaj ur zatem vstajalo na vozu. Vsak je v tej hitrici nekaj prinesel na voz, da je bil kmalu poln vsakršne ropotije. Slišali smo, kako sosed s hripavim glasom priganja konje. Ni mogel speljati, preveč so naložili. Vrišč je bil vse večji in večji. Vojaki so mrko snemali puške z ramen. Morali bi že odpeljati. Oče je stopil iz hiše. Z očmi se je še enkrat zazrl v dom, si obrisal potno čelo in nagovoril konja. Potegnila sta in voz je zaskripal.

Na cesti je bila skoraj že vsa vas z vozovi. Vrišč otrok in žensk je bil mučen in žalosten. Pred žalostno kolono se je vila čez polje bela, toda za nas negotova pot. Zvrhano naloženi vozovi so se okorno gugali in pozibavali. Hrup se je počasi polegal. Slišati je bilo le še hlipanje in škripanje voz. Na vrhu prve vzpetine nad vasjo se je kolona ustavila. Konji so se oddahnili. Stali smo in večina ljudi je topo gledala predse. Nekateri so se pričeli polglasno pomenkovati. Ženske so delile otrokom kruh in jabolka. Sonce je bilo že visoko na nebu, od juga pa je začel pihati topel pomladanski veter. S pogledom sem sledil vrsti voz in s skritim nemirom začutil, da iščem Minko... Nikjer je nisem mogel videti, a vedel sem, da je z nami. O, ne bo šla v mesto, nikoli ne bo šla...

Kolona se je počasi premikala po cesti. Polagoma se je redčila. Vsak je odpeljal v drugo vas. Nekateri so zavili k sorodnikom, druge so vzeli k sebi dobri ljudje. Nihče ni ostal na cesti. Utrujeni od poti in dogodkov zadnjih ur smo legli k počitku. A kdo bi

spal? Vsakdo se je hotel nečesa spomniti in misli so se vrstile kakor zgodbe na filmskem platnu. Tako me je našlo jutro bolj utrujenega, kakor sem bil zvečer, ko sem legel spat.

Obetal se je lep dan. Nebo je bilo jasno, le nizko ob zemlji so se podile kot pajčolan rahle meglice. V dolini pred nami je ležala domača vas. Naše oči so jo božale v strahu, da se bo zgodilo vsak trenutek nekaj strašnega. In res. Iznad belih kmečkih domačij se je kmalu začel valiti gost črn dim. Stale so topo, žalostno zroč s svojimi okni, kakor da jih čaka smrt. Zubelj v vsaki hiši je trepetal

in se večal. Bilo je vse več dima. Toda okna so strmela. V njih je bila neka vdana, ponosna odločnost. Kmalu se je ogenj tako razširil, da je bila vsaka hiša kakor goreča bakla. Štirideset bakel je gorelo. Vse je bilo tiho, ničesar ni bilo čuti iz goreče vasi. Nikjer živega bitja, samo štirideset molčečih bakel.

Gledali smo kot začarani. Nihče ni spregovoril. Nekaj se je dvigalo v meni. Ni me bolelo, da je ena izmed štiridesetih domačij naša hiša, da bo tam kmalu vse zgorelo, da bodo zgorele naše prijazne izbe, naši hlevi, naše stare podobe po stenah, ki sem jih gledal vsak večer, preden sem zatisnil oči. Ne, to me ni bolelo. Ne, bol se je prelila v sovraštvo do tujca, ki ubija in požiga.

Čez kakih štirinajst dni smo se vrnili na svoje požgane domove. Partizani so osvobodili skoraj vse vasi v okolici Ljubljane in tako smo z njihovo pomočjo za silo postavili nove domove. Za silo, zakaj svoboda je bila še daleč. Drugo leto sem tudi sam nekega dne odšel v gozdove. Prehodel sem dobršen del naše domovine in še veliko bakel-hiš sem videl goreti, preden smo zmagali.

Zdaj po vojni se rad vračam v domačo vas. Ljudje so si postavili nove hiše z velikimi, svetlimi okni, od koder lahko v sončnih nedeljah slišiš vesele zvoke iz radijskih sprejemnikov... Mnogi se niso vrnili. Tudi moj brat se ni. Ostal je z nočnimi možmi z globokimi glasovi in s sijočimi očmi kdo ve kje. Utihihnila je nočna pesem nad našimi lesovi. Zdaj žive samo še spomini. Najmočnejši pa je spomin na nočne može, na neki čuden dan v marcu, na štirideset bakel in na dečka, ki je zdaj že mož.

Izid nagradnega natečaja

Spomladi 1958. leta je razpisal Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije nagradni natečaj za pisanje spominov in razprav iz zgodovine delavskega gibanja in Komunistične partije. Rok za pisanje spominov je potekel 29. novembra lani in so bili rezultati objavljeni v tisku ob Novem letu. Rok za razprave pa je potekel

31. marca letos. Danes objavljamo izid natečaja:

Prva nagrada — 75.000 din je bila prisojena tov. Stanetu Vilharju iz Ljubljane za razpravo »Nekaj podatkov o delavskem gibanju v Julijski krajini in v Italiji sploh«.

Druga nagrada — 50.000 din je bila prisojena tov. ing. Pavlu Zavcerju za razpravo »O delu napredne levičarske mladine v akademskem društvu Triglav v Zagrebu«.

Dve tretji nagradi — po 30.000 din sta bili prisojeni to-

varišema: Franju Fijavžu iz Ljubljane za razpravo »Kako je nastajala v letih 1932—1934 organizacija Komunistične mladine v Mariboru« in Štefanu Kuharju iz Ljubljane za razpravo »Vpliv in vloga Partije v Zvezi kmečkih fantov in deklet v Prekmurju«.

Zgodovinski arhiv stalno sprejema in odkupuje spomine, pregleda in razprave s svojega področja dela, ki so na primerni višini, kakor tudi razno dokumentarno gradivo.

Zgodovinski arhiv CK ZKS

ušel iz ust. Takoj nam je bilo jasno, da imamo pred sabo nemškega špijona, ki se je obrnil na napačen naslov. Tedaj ga je komisar presenetil z nemško besedo. Obraz se mu je za hip razjasnil, nato pa se je začel nervozno prestopati z noge na nogo, pogled pa mu je začel uhajati proti vratom, od koder je bil prišel. »Zdravo tovariši,« se mu je izvilo iz grla.

»Še vedno ne veš, ali smo Nemci ali partizani,« sem dejal.

»Pa ja, da ste... partizani.«

»Čemu pa pozdravljaš z nemškim pozdravom, če veš, da smo partizani?!«

Iznenada se je možakar obrnil in kot mačka skočil proti vratom.

»Stoj, sicer spustim rafal!«

Obstal je kot prikovan. »Da bom sam prišel k vam — tega si nisem nikdar mislil,« je zamomljaj.

Dostikrat smo mislili nanj, zdaj pa nam je sam padel v past...

Lojze Lapajne iz Krnic nad Idrijo je bil v začetku leta 1945 začasno dodeljen težkemu minometalskemu oddelku Prešernove brigade. Februarja 1945 je bila ta edinica v bližini Polhovega Gradca. Bilo je mrzlo in megleno vreme. Nad pol metra debela snežna odeja je pokrivala polja in gozdove. Tovariša Lojze in Mirko sta dobila nalogo, naj gresta v patrolo v bližnjo vas. Navidezno lahka naloga.

V megli se lahko skriva nevarnost... Razen tega pa še sneg, ki ga je bilo treba gaziti. Lojza in Mirka pa to ni motilo. Prav s Krpanovimi besedami sta mislila: Petnajst takih megla, pa še bo bežal sovražnik, če se srečamo...

Mračilo se je, ko sta se bližala vasi. Zaradi previdnosti je Lojze naročil Mirku naj mu sledi v razdalji kakih dvesto metrov. Previdno je odšel naprej, napenjal oči in ušesa. Prve tenje hiš so se že risale v megli. Obstal je. Čeprav so jima na štabu rekli, da v vasi ni sovražnikov, je postal previden. Za tistim temačno-meglenim zastorom lahko preži tudi smrt...

Stal je in poslušal... Mogoče pet, mogoče deset minut... Končno se je odločil: Naprej, pa naj se zgodi kakoli... Iz megle je naenkrat zaslišal glasove. Kmalu je

opazil kakih dvajset metrov pred seboj skupino ljudi. Partizani ali sovražniki... Opazili so ga tudi oni...

Videl je, kako je eden snel puško z rame... Tedaj se je bliskovito pognal čez dva metra visok zid. Za nekaj sekund mu je ta nudil varno kritje. Vendar ni smel izgubiti niti trenutka. Pognal se je v mrak in meglo. Za njim je zaregljala brzostrelka. Začutil je močan sunek v hrbet...

Beži, Lojze, mu je kljuvalo v glavi. To je zdaj edina rešitev. Kaj pa tisti sunek, se je spraševal med begom in čakal, kdaj se bo zgrudil... Takrat so z več strani zaregljale strojnice. Zasede... Lojze, naprej v mrak in meglo, se je priganjal. Pred seboj je ugledal Mirka. Ta je ob rafalu brzostrelke spoznal, da je Lojze napaden in je zbežal po drugi strani. Dobil je kroglo iz strojnice v nogo. V teku je pograbil tovariša in ga na pol vlekel, na pol nesel dalje. Ko sta po polurnem teku prišla na varno, je onemogel padel na tla. Oba sta že komaj lovila sapo. Lojze je počasi snel puško in nahrbtnik... Odvezal je nahrbtnik in razvil odejo. Šest svinčenk je padlo na tla. Porcija je imela odbito dno. Prijel je še puško in opazil, da je brez kopita. Odeja in puška sta mu rešili življenje...

Pred bitko v Jelenovem žlebu

SREDI neprestanih spopadov, bombardiranja in požarov, ki so besneli v Suhi krajini sredi marca 1943, je bil naš bataljon določen za prenos ranjenecv v bolnišnico na Rogu. Teh je bilo mnogo, saj so bile v Suhi krajini zbrane vse štiri partizanske brigade: Cankarjeva, Tomšičeva, Šercerjeva in naša, Gubčeva. Zato je sovražnik zbral vse razpoložljive sile in nas skušal pregnati s tega področja. Italijansko letalstvo je prvič pri nas v Sloveniji sistematično bombardiralo položaje naših brigad, ki so sklenile uničiti belogardizem v tistih krajih.

Naša kolona z ranjenci, ki so molče prenašali bolečine, se je vila skozi težko prehodne gozdove, kamor menda še ni bila stopila človeška noga. Deževalo je tako, da smo bili vsi do kože mokri. Na šotorskih krilih, ki so bila iz njih narejena nosila, se je nabirala voda. Tako so ranjenci še bolj trpeli, ker so ležali v vodi, rane pa so jih zaradi tega še bolj skelele. Povrh smo morali še paziti, da ne bi prišli v kako sovražno zasedo. Tudi mi smo bili izmučeni, lačni, raztrgani in premočeni. Zaletavali smo se drug v drugega in naši koraki so bili težki. Vsak je nosil svojo prtljago — puško, strelivo, mitraljeze, razen tega pa še ranjence. Mučila nas je žeja, ranjence pa še bolj. Precej nam jih je od naporov, lakote in žeje izdihnilo že po poti. Ljubezen do domovine je bila tista sila, ki je pomagala ljudem, da so vse

napore zdržali brez ugovora. Po dolgem in napornem pohodu smo končno le srečno prispeli do določenega mesta na Rogu, kjer smo oddali vse ranjence.

Nato smo se vrnili v sestav brigade, ki je imela pičel dan počitka v gozdovih. Odšli smo mimo Komolca in Starega Loga proti Rakitnici pri Ribnici. Naši brigadi so se pri Starem Logu pridružile še Tomšičeva, Šercerjeva in Cankarjeva. Po dolgem in napornem pohodu smo se približali Ribnici. Vedeli smo, da nas čakajo še hudi boji. Blokiralni smo Ribnico. Naša brigada je zasedla položaje. V dolino so gledale črne cevi mitraljezov in pušk. Od žage Jelendol, mimo Dolenje vasi pa vse do Zadol so bili postavljeni naši stražarji.

Kmalu smo zaslišali brnenje tankov, ki so patruljirali po cesti. V zraku so se pojavila sovražna letala. Že so krožila nad nami, najbrž so opazili letalci dim naših kuhinj. Letala so se spustila tako nizko, da smo videli na njih liktorske znake s sekirami. Na naši levici je že zaropotalo, med nami se je razširil šepet: »Šercerji se že tolčejo!« Stražarji so podvojili opreznost, saj so bila od njih odvisna življenja mnogih tovarišev. Toda do spopada tega dne ni prišlo. Vse je bilo mirno, le tu in tam smo slišali v dolini kričanje.

Naslednjega dne navsezgodaj smo že bili v strogi pripravljenosti. Kurirji so v teku prinašali povelja in poročila. V zraku se je čutila napetost.

V daljavi so zagrmeli topovi in že so tulile granate nad našimi glavami. Topništvo je močno streljalo po naših položajih. Zemlja se je stresala od eksplozije, ki so bile na kamnitih tleh posebno močne. Kmalu zatem so se pojavila v zraku letala. Tudi ta so nas začela bombardirati. Na cesti pa smo zaslišali tanke. Čakali smo napada. Kmalu smo v dolini zaslišali kričanje, ki je prihajalo bliže in bliže.

»Ogenj!«

Dobro merjeni strelji in rafali so ustavili Italijane in jih pognali v dolino kljub tankom. Toda na cesti so se ustavili. Potem so poskusili z manevrom, vendar jim tudi bočni napad ni uspel. Morali so se umakniti z izgubami. Nad nami pa so se spet pojavili jekleni ptičji in začeli ponovno bombardirati naše položaje. Skrili smo se v zaklone in čakali. Spet so naskočili. Kriče so drveli proti našim položajem. Takrat je zagrmelo in naše strojnice so kar kosile fašiste. Italijanskemu jurišu je sledil naš in spet je sovražnik bežal. Naša pesem je potem odmevala po vsej dolini.

Potem je tudi naša brigada zapustila položaje in odšla proti Jelenovemu žlebu. Dolga kolona se je vila v mesečno noč. Bili smo utrujeni, lačni, neprespani, glasovi harmonik pa so kljub temu dvigali naš korak.

Sledila je bitka v Jelenovem žlebu...

Ivan Košljar

Najstarejši partizan

Še iz partizanskih časov so mi ostale v spominu govorice o možu z dolgo sivo brado, ki njegov strel nikoli ne zgreši; o partizanu, ki so njegovi vrstniki že zdavnaj v pokoju, on pa je zgrabil za orožje in odšel v boj, o borcu, ki laže premaguje vse težkoče partizanskega življenja kot mnogi mladeniči; ... o udeležencu burske in I. svetovne vojne, ki je premagal starost, o neugnanem veseljaku, sem slišal. Marsikaj, kar so ljudje o njem govorili, ni bilo res. Resnica pa je postala legenda in vsak je dodal nekaj svojega.

Ta stari partizanski borec je tovariš Miro Pekarek-Bradač.

ROJEN je bil leta 1883 v gradu Pogance pri Novem mestu, v rodbini, ki je dala avstroogrski armadi vrsto oficirjev. Že Bradačev ded je bil stotnik v Napoleonovi vojski in je dočakal 112 let. Tudi oče, strici in dva brata so bili oficirji. Do svojega sedmega leta je Mirko živel pri stricu, ki je bil kot vojaški strokovnjak oficir turške vojske in poveljnik trdnjave Taraboš pri Skadru v Albaniji. Medtem je bil dečkov oče tudi sam nekje v Grčiji v podobni službi. Potem se je oče vrnil v domovino in je služboval nekaj let na Reki, od tam pa so se preselili v Pletanje, ker je bila Bradačeva mati lastnica sedanjega samostana. Tudi Mirku so starši namenili vojaški poklic in ga vpisali v kadetnico.

Leta 1901 je Pekarekovemu očetu pisal njegov znanec, francoski polkovnik, s Kube, kjer se je udeležil špansko-ameriške vojne. Vabil ga je, da bi se skupaj udeležila burško-angleške vojne v Južni Afriki. Bradačev oče se je čutil za vojno že prestarega in je zato poslal prijatelju svojega sina. Tako je mladi, komaj osemnajstletni Miro Pekarek, gojenec kadetnice, prišel še istega leta na bojno polje.

»Boji niso bili posebno hudi. Angleže smo povsod silovito namahali,« pripoveduje Bradač, ko se spominja dogodkov iz časov, ko so se naše babice komaj rodile. »Nosili smo kaki uniforme in širokokrajne klobuke, vsak je imel iskrega konjčiča in puško. Oboroženi smo bili že z mavzericami, manliherkami in »meksikankami« na pet strellov. Potovali smo na konjih, ker so razdalje v Afriki za naše pojme velikanske. Ko smo prišli na cilj, smo konje skrili, udarili po Angležih iz zasede in jo nato spet hitro odkurili. Pod prednikom an-

Tovariš Pekarek leta 1944 kot polkovnik NOV

gleškega poveljnika lorda Kitchenerja Angleži niso dosegli nobenih uspehov, ker je bil mož vojak starega kova, ki je spoštoval vsa vojaška pravila. Kitchener pa je tudi civiliste zapiral v taborišča. Tako so bili Buri odrezani od ljudstva, ki jih je oskrbovalo in podpiralo. Čez sedem mesecev je padel prijatelj mojega očeta vpricho mene. Krogla ga je zadela v prsi in je takoj umrl. Po njegovi smrti mi je postalo dolgčas v daljni tuji deželi, vkrcal sem se na ladjo in se odpeljal domov...«

Končal je kadetnico in postal oficir pri konjenici, pri ulancih. Kot tak je služboval

po različnih mestih Avstroogrške. Najdlje je bil v Olomucu, leto dni je bil tudi pri cesarski gardi na Dunaju. Leta 1911 do 1912 se je udeležil turško-italijanske vojne v Libiji kot opazovalec avstrijske vojske. Prve mesece I. svetovne vojne je bil na ruski fronti. V Karpatih je bil poveljnik eskadrona Poljske legije. Čerkez iz neke ruske »Divje divizije« ga je ranil v nogo in skoraj leto dni je ležal v bolnišnici. Potem je služboval pri vojni cenzuri, pa »o ga postavili pred vojno sodišče, ker ni hotel službe opravljati preveč vestno. Znašel se je na Doberdobo kot poveljnik bosenskega »šturm-bataljona«. Italijanska mina, ki se je rapočila zraven njega, ga je tako pretresla, da se ni mogel ganiti in bi ga kmalu živega pokopali. Od takrat je slep na levo oko. Po okrevanju so ga poslali kot tolmača za francoščino v Tirano. Zanj niso imeli pravega dela in poleti 1918 je prišel za poveljnika ujetniškega taborišča za Arabce v Ohridu. Po proboju solunske fronte so ga Francozi poslali z ujetniki in moštvo v Boko Kotorsko. Tam se je pridružil bataljonu Češke legije in z njo prišel prav v Prago. Nekaj časa je služboval v češki vojski, nato pa se je vrnil v Jugoslavijo, kjer je spet nosil vojaško suknjo sedem mesecev. Po saintgermanski pogodbi so imeli vsi avstrijski oficirji, ki so služili vsaj petnajst let, pravico do pokojnine. Tudi Pekarek je doslužil tistih sedem mesecev, kolikor mu je še manjkalo, toda pokojnine ni dobil. Odpustili so ga iz vojske. Potem je do priključitve Avstrije k Nemčiji služil kot upravitelj na raznih veleposetstvih v Jugoslaviji in Avstriji. Ob prihodu Nemcev je bil upravitelj vinogradniškega posestva grofov Bourbov na jugoslovansko-avstrijski meji. Kot nezaželen je moral službo zapustiti. Hitlerjevci so ga pisano gledali, ker kot aktivni oficir stare avstrijske vojske ni bil član Heimwehra in ker je s kmeti govoril slovensko. Bil pa je tudi jugoslovanski državljani.

Pekarek je prišel v Jugoslavijo, bil nekaj časa brez službe, nato pa so ga sprejeli za

gozdarja. Tako je dočakal fašistični napad na Jugoslavijo. Nemci so ga nameravali izseliti, zato je prosil za premestitev. V Ljubljani so mu priskrbeli zaposlitev v Travi na Kočevskem. Tam je kmalu prišel v stik z naprednimi učitelji. Prvim partizanom je dal svojo bogato zbirko različnega orožja, pomagal jim je z nasveti iz svoje bogate vojaške preteklosti. Marca 1942 pa je tudi sam odšel v skupino, iz katere se je kasneje razvila Kočevska četa, bataljon in odred.

Preživel je vrhunec roške ofenzive avgusta 1942. Po ofenzivi je bil med prvimi borci Cankarjeve brigade, nato je prišel v Vzhodno-dolenjski odred, kjer je bil namestnik komandanta bataljona. Ob napadu na Suhor je s svojo enoto branil prehod na Vahti. Tedaj je zraven njega eksplodirala granata in od tistikrat je na eno uho gluha. Januarja 1943 je moral v bolnišnico na Gaj vrh v Gorjancih, ker je imel po vsem telesu kraste. Bolnišnica se je preselila na Rog in Bradač z njo. Prevezel je poveljstvo nad zaščitno četo Centralne bolnišnice. Saj je Rog dobro poznal kot bivši gozdar in ljubitelj narave.

Konec 1943 je Bradač spremljal Ivana Ribarja po Rogu. Nekoč si je prišel pokojni Boris Kidrič v bolnišnico pregledat srce. Ob tej priliki je naročil Bradaču, naj si priskrbi lepšo obleko. Čez nekaj tednov

so mu sporočili, da je dobil čin polkovnika. Takrat so bili oficirji tako visokega čina še zelo redki. Kmalu potem je Bradač odšel k SNOS, h komisiji za upravljanje narodne imovine, kjer je ostal do konca vojne. Dejansko je šel v pokoj šele leta 1950, potem ko je več let služboval v Ministrstvu za gozdarstvo.

S svojimi deveinpetdesetimi leti je bil torej Bradač najstarejši slovenski partizan. »Bil je še nekdo mojih let,« me je brž popravil, »kuhar v Belokranjskem bataljonu. Ko je slišal, da je kapitulirala Italija, ga je od veselja zadela kap in je umrl.«

Še vedno je njegov spomin neverjetno svež. Spominja se vseh vasi, ki je hodil mimo njih kot partizan, spominja se imen vseh ladij, ki se je vozil z njimi med svojimi pogostimi potovanji pred II. svetovno vojno. Kadar mu spomin vseeno odpove, poišče vojaške zemljevide in v njih takoj najde zaželeno ime. Zemljevide, ki jih ima lepo zbirko, hrani v posebni torbici. Človek takoj že po tem spozna, da je Bradač poklicni vojak, strokovnjak, ki se dobro spozna v svoje delo.

»Pri partizanih sem zlahka prenašal lakoto in druge naloge, ker sem bil vaje takega življenja. Že v bivši Avstriji so nas v kadetnicah vzgajali v špartanskem duhu. Čeprav bi lahko dobro in obilno

jedli, so nam dajali ravno toliko, da smo nadomestili porabljene kalorije. Tako so se naši želodci navadili na majhne količine hrane, ki smo jo potem rajši prebavili,« pripoveduje Bradač, ki zdaj nima več brade, zaradi katere je dobil svoje partizansko ime.

Zanimalo me je, kako je ta mož, ki je vse življenje preživel v plemiških in oficirskih krogih, ki je iz teh slojev tudi sam izviral, našel pot med slovenske partizane. O tem sem ga tudi odkrito povprašal. Odvrnil mi je:

»Nikoli se nisem ukvarjal s politikom, bil sem samo vojak. Včasih se vojaki nismo brigali za take reči, ker smo smatrali to za »civilistovsko« zadevo. Ko so prišli k nam okupatorji, sem bil proti njim, ker so prišli k nam brez povabila. Menil sem, da jih je treba vreči nazaj, od koder so prišli. Nasilje sem vedno sovražil in zato sem tudi začel sodelovati s partizani.«

Najraje se Bradač spominja partizanskih časov, ki so se mu najbolj vtisnili v spomin. V prvih mesecih, ko je bilo vojaško znanje naših borcev še zelo, zelo pomanjkljivo, je prispeval po svojih močeh, iz svojih izkušenj in znanja, kar je največ mogel za rast partizanske vojske. Zato se ga mnogi partizani spominjajo kot tovariša, kot ene najbolj zanimivih osebnosti naše revolucije.

Mile Pavlin

Trojni jubilej slepih tovarišev

(V Sloveniji je oslepel v NOB 12 borcev in aktivistov, v internaciji pa 4)

ZVEZA slepih Slovenije praznuje letos trojni jubilej: 40. obletnico ustanovitve KPJ, 40 let dela Zavoda za slepo mladino v Ljubljani in 150. obletnico rojstva iznajditelja pisave slepih Louisa Braillea. V jubilejnem letu Partije pa se organizacija slepih še posebno spominja tistih svojih članov, ki so kot slepi pomagali narodnoosvobodilni vojski s hrano in jo obveščali o premikih sovražnika, prenašali pošto, zdravila in zbirali denar zanje, ter tistih, ki so v NOB izgubili vid. Po podatkih Zveze slepih je delalo za Osvobodilno fronto na območju Slovenije 46 slepih (44 slepih je bilo aktivistov OF), v NOV je oslepel 12 aktivistov in borcev, v internaciji pa 4.

V jubilejnem letu bodo slepi praznovali ve-

like obletnice vse leto; glavna proslava je bila 5. junija v Ljubljani. Za svečano akademijo so pripravili program: Kulturnoumetniška skupina Doma slepih Stara Loka, Kulturnoprosvetno društvo »Karel Jeraj«, kulturnoumetniška skupina osnovne organizacije Maribor in Zaved za slepo mladino v Ljubljani. Hkrati s tem prireja Zavod za slepo mladino v Ljubljani tudi razstavo izdelkov slepih in pripravlja gradivo za prvi Almanah slepih, ki bo vseboval prispevke o skrbi skupnosti za slepe, zgodovini Zavoda za slepo mladino ter podatke o sodelovanju slepih v NOB in o oslepelih borcih v NOB. Zveza slepih bo posredovala gradivo o svojem delu in o udeležbi njenih članov v NOB javnosti tudi v dnevnem tisku.

Volja in roke mu pomagajo ...

NAJVEČ mi povedo o vrednosti in radostih življenja in o življenju v najhujših dneh pogovori z borci. V zgodovinskih in leposlovnih knjigah ne zvene besede — pohodi, juriši, tovarištvo, glad — nikoli tako močno kakor besede borcev; mednje se vpleta neizprosna zahteva revolucije — za vsakega udeleženca je bila samo ena pot dveh možnosti: žrtvovati se v brezkompromisnem boju za boljši svet ali zmagati, dočakati zarjo vrednejšega življenja.

Vendar besede borcev ne povedo že v začetku pogovora polne resnice o največjem doživetju; zažive šele potem, ko se čustva in misli zlijejo v spoznanje: takih doživetij ni mogoče opisati, doživeti jih je treba. Zato vsakič, tudi zdaj, od kraja previdno tipljem:

»Lep dan!«

»Prvi toplejši letos!« reče Vlado. »Zdaj je pa res pomlad!«

»Lep kraj. Ko sem šel sem in vprašal, kje živite, so otroci s prstom pokazali: 'V tisti lepi hiši!' Res je lepa!« pravim.

»Leta enainpetdesetega sem jo postavil. Šlo je vanjo dvanajst voz kamenja in peska in enainvajset tisoč opek. Proseniki s Cvibel nad Trebnjem niso nikoli držali rok križem. Zato jih je ko listja in vsi dočakajo visoko starost,« se Vlado nasmezne.

»Koliko?«

»Ko listja! V naši družini je bilo enajst otrok, zemlje pa le devet hektarov. Mamina mati so imeli deset otrok, pa so dočakali triindevetdeset let. Mamina sestra, moja teta, se je poročila, ko ji je bilo šestinsedemdeset let. Bolezen in lenoba še nobenemu Proseniku nista mogli do živega.«

»Pa po vojni?« vprašam.

»Pljunil sem v roke; to je bilo dela!... Nisem bil zato v hosti, da bi, ko bo vsega konec, sedel na zapeček.«

»Kakšnega dela?« vprašam.

»Najprej ljudje: kake malenkosti je treba v pisarnah opraviti, pa se ne znajdejo. Radi bi kaj, pa ne vedo, kje naročiti. Za železničarsko podjet-

je 'Kurivo' iz Ljubljane sem v Trebnjem prevzemal vagonne premoga in apna in razprodajal kurjavo in material. Ta hoče žeblje, oni opeko..., jaz pa mlad in niti trenutek na miru; po glavi mi rojijo vedno nove ideje...«

»Ideje?«

»Sprva sem hotel izdelovati pasto za čevlje. Vprašal sem na občini, pa so rekli: kar! Nakupil sem za nekaj deset tisoč dinarjev kemikalij, pa miz, stolov in vse drugo. Šlo je za to reč okrog sedem sto tisočakov. Ko pa sem vložil prošnjo za obrtno dovoljenje, so z občine odpisali: ne! Da nimam kvalifikacij in take reči.«

»Močno vas je potrlo, kaj?«

»Kaj še! Tako hitro ne vržem puško v koruzo. V Mestni hranilnici sem vzel denar in kupil šesttotsko hidravlično tiskalnico. Pa na občino sem poslal spet prošnjo — naj mi dovolijo izdelovati drobno galanterijo. Že kake dve leti delam s polno paro za pivovarne, mlekarne, oljarne in tovarne plute.«

»Kaj?«

»Na sto tisoče aluminijastih in pločevinastih zamaškov za steklenice, plombe za sode in vložke za vijake. Naročila naraščajo, konkurenca tudi. Deviz nimam za uvoženo pluto in pločevino. Borim se, kakor vem in morem; še nikoli nisem popustil. Večkrat se počutim tako kakor tista leta...«

»Kot v borbi?«

»Da, kot v borbi. Le da se ne borim z minometom, ampak s poštevanko.«

»Kaj ste nosili v partizanih minomet?«

»Bil sem pomočnik merilca pri minometu Cankarjeve brigade. Nosil sem mine. Večkrat sem se umikal med zadnjimi s položaja.«

»Kako je bilo takrat?«

»Peklensko. Najgloblje mi je v spominu zadnji pohod: umikali smo se s Krogov, z grička pri Sentrupertu. Pritisk Nemcev in domobrancev z vseh strani je bil premočan. Nenadoma je v koloni završalo: 'bolničarke Vojke ni!' Nekdo je povedal, da se je Vojka ranje-

na zatekla v šupo ob cerkvi. — 'Po bolničarko!' je potem šlo po koloni ježno povelje komandirja. — 'zapovedujem; zadnji štirje. Vodi zadnji!'

Bil sem zadnji.

Na ramah sem imel težak nahrbtnik, v rokah puško. Tekel sem po poti nazaj, kolikor so mi dale moči. Kmalu nisem več slišal za seboj sopenja tovarišev. V glavi mi je kljuvala ena sama misel: teči, teči, prehiteti Nemce, priti do Vojke prej kot Nemci!

Na čistino sem pritekel sam. Še tri, štiri skoke do cerkve... Izza cerkvenega ogla je pritekel Nemec. Oba sva sprožila. Nenadoma sem začutil bolečino. V zvoniku je zaropotal mitraljez, okrog mene so sikale krogle, treskale bombe; odprl se je pekel.

Iz šupe ob cerkvi so že tekli Nemci.

Planil sem mimo in v dolino. Ustavil sem se šele na Mirni.

In potem sem začel izgubljati svoje najdražje: svoj vid...

Osemnajstega decembra popoldne tisoč devet sto šestinsitridesetega sem zadnjič videl venec nizkih gričev okrog Trebnjega, zahajanje sonca, dom in svojo mater, te roke, ki mi zdaj pomagajo živeti, in ljudi.

Ljudi... Na občini pripovedujejo: 'Slep je, pa ima celo tovarno, vi pa ne morete spraviti nobene obrti na noge.' Večkrat je v besedah ljudi tudi nevoščljivost, ki boli: 'Treba mu je toliko zaslužiti,' pravijo, osemnajst tisoč pokojnine na mesec je zanj več kot dovolj! Ljudje ne razumejo, da je delo zame življenje.«

Vlado je dolgo tiho, kakor da bi se hotel oddahnuti, in nič več ga ne vprašujem. Tu se moja občutja zlijejo v spoznanje: največ povedo o vrednosti in radostih življenja razgovori z borci. Kajti nihče življenja tako ne ceni kot človek, ki je pripravljen dati svoje življenje za vrednejše življenje človeka prihodnosti... kot človek, ki je dal modro nebo, zeleno polje in gozd, zarjo sonca in mavrico barv, svetlobe in senc za naš svetlejši in lepši jutrišnji dan.

Vinko Blatnik

V pretnanstvo

*Odšli iz ječe smo ob uri zgodnji,
omotične nas sonce je slepilo,
ko da stopili v dan smo po povodnji.*

*Od Kamniških planin se je dramilo
nedeljsko marčno jutro nad Ljubljano,
molče smo šli in ni se nam mudilo.*

*Nosili v srcu vsi smo skrito rano:
dekle, otroka, mater, sestro, ženo,
podobo sveto za na pot neznano.*

*Takrat je vsak spoznal, da prebodeno
srce od dragih se najteže loči,
obračal stran oko sem zamegljeno.*

*Slovesa mi opisati ni moči:
ločitev pretresljiva kraj postaje
v spominu je samo odsev gasnoči.*

*Predrle žene so kordon, padaje
za nami tekle, vlekla nas, kričale,
v objem metale se, na glas jokale.*

*Oči so moje v gneči njo iskale:
ko me je uzrla in planila k meni,
s pogledom enim so jo vse vprašale.*

*K slovesu mi v besedi ni nobeni
odgovorila, me le poljubila
in svoj poljub od solze orošeni*

v srce mi za odgovor položila.

Kaj bomo novega brali in poslušali

ZA 40-letnico KPJ in SKOJ so različne kulturne ustanove in množične ter druge organizacije pripravile tako bogate kulturne programe, da je to delo že v Sloveniji, kaj pa šele v drugih republikah, zelo težko oceniti. Del programa smo prikazali že v prejšnjih številkah.

ZALOŽNIŠKA DEJAVNOST

»Državna založba Slovenije« je ponatisnila **PISMA NA SMRT OB-SOJENIH**, o katerih je bilo že pisano ob prvi izdaji. Novo je zdaj to, da je avtor te knjižne zaslisi, Franček Saje, dodal še 47 novih pisem 32 talcev. Tako obsega zdaj delo 257 pisem 145 talcev.

KRI NA LISTJU je naslov knjige Mirka Milojkovića, ki jo je v prevodu Rista Jelačina izdala mariborska založba »Obzorja«. Delo prikazuje razvoj NOB v

Šumadiji, s posebnim poudarkom na tem, kako je narodnoosvobodilno gibanje zraslo na revolucionarni tradiciji, ki so ji posamezne skupine komunistov ustvarile enotno jedro in pripomogle, da je gibanje preraslo v vseljidsko vstajo. Kritika je ugotovila, da je prikaz zgodovinsko veran in napisan v živahnem stilu.

Ista založba ima v programu še **ZGODOVINO NARODNOOSVODILNE VOJNE V SLOVENIJI** izpod peresa polkovnika Frante Komela, dalje knjigo spominov in razgibanih opisov življenja v nemškem taborišču ter bojev na Pohorju, ki jim je avtor narodni heroj Aleksandar Vojinović.

»Kulturno-prosvetni svet Jugoslavije« bo izdal štiri knjige enodejank s tematiko izpred vojne, vojne in povojne borbe za sociali-

zem. Poleg tega bodo izdali še štiri knjige, od katerih bo vsaka vsebovala večje dramsko delo, in štiri knjige z dramskimi adaptacijami. Predvidena je tudi izdaja Zbornika jugoslovanske revolucionarne poezije, ki bo poraben za akademije in prireditve v okviru proslav, pozneje pa tudi za druge podobne priložnosti. Program obsega tudi izdajo zborovskih del, ki bodo služila podobnemu namenu. Razpisali bodo tudi natečaj za dramska dela z revolucionarno tematiko, natečaj za zborovske skladbe, ki naj jih navdihne boj naših narodov za socializem, izdali pa bodo tudi vokalno-instrumentalne kompozicije na izbrana besedila revolucionarne poezije.

Beograjska »Prosveta« bo nadaljevala z drugim ciklom del iz zgodovine NOB. Izdali bodo tudi

prevod POHORSKEGA BATALJONA Franceta Filipiča v prevodu Jelka Žagarja. Prikaz zadnje borbe te legendarne enote je izpopolnjen z novimi dokumenti.

Zagrebska »Mladost« je v zbirki »Vjeverica« izdala mladinsko povest Danka Oblaka MODRA OKNA. Delo mladega hrvatskega pisatelja so ocenili kot zanimivo in napeto doživetje mladega Vlada, sina skromnega vrtnarja iz Zagreba, ki je doraščal pred okupacijo in med njo. Delo nosi avtobiografske poteze, poudarek pa mu dajejo ilustracije akademskega slikarja Alberta Kinerta.

Pri »Grafičnem zavodu — Titograd« je mogoče poleg drugih naročiti tudi nekatera dela, ki so dajo v okvir našega prikaza. Tako knjige Sime Simića PREKRŠČEVANJE SRBOV V II. SVETOVNI VOJNI, VATAKAN PROTI JUGOSLAVIJI in TUJE KOMBINACIJE OKROG NDH, dalje polkovnika dr. Filipovića EPOPEJO SUTJESKE — spev je tudi ilustriran — in ZBORNIK GRADIVA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA ČRNE GORE.

RTV, LIKOVNIKI, GLEDALIŠČA IN DRUGI

»RTV Ljubljana« je razvila zelo širok program. Literarna redakcija je pripravila ciklus oddaj pod naslovom IZ KRVI RDEČE. Na sporedu so vsako sredo, posvečene pa so tistim jugoslovanskim književnikom, ki so med NOB padli za svobodo. Ti književniki so bili po večini že pred vojno povezani z delavskim gibanjem in so bili zato že prej preganjani. Oddaje so posebno pomembne zato, ker so mnoga vanje zajeta dela izhajala samo v predvojnih naprednih revijah in jih zato sedanja generacija ne more spoznati iz knjig. Vsaka oddaja najprej književnika predstavi, nato pa sledijo značilni odlomki iz njegovega dela. Tako bodo prikazani Ivo Brnčič, Ivan Čampa, Tone Čufar, Kosta Racin, Đorđe Jovanović, Kajuh, Hasan Kikić, Klusov Joža, Vinko Košak, Pavlek Miškin, Anica Černejeva in Tone Sifrer.

Drugi ciklus nosi naslov NAŠI DELOVNI LJUDJE PRAZNUJEJO 40-LETNICO KPJ. V celoti gre za deset oddaj, katerih program bodo izpolnili naši amaterski pevski zbori, godbe in orkestri. Po vrstnem redu bo pevskega zboru

iz Celja sledila vrsta Svobod in prosvetnih društev iz Trbovelj, Hrastnika, Kranja, z Jesenic, iz Novega mesta, Maribora, Murske Sobote, Črne, Raven, Idrije, Tolmina in Ljubljane, Temu programu bodo sledili novi nastopi glasbenih skupin Svobod in prosvetnih društev z bolj splošnim programom. V pripravi pa so še druge glasbene oddaje.

Vsak torek je na sporedu oddaja IZ ZBORNIKA SPOMINOV. Gre za spomine in zapiske neposrednih udeležencev bojev za osvoboditev delavskega razreda. V oddajah bodo oživelili liki komunistov-ilegalcev in njihovih junastev. Spomine je dalo na razpolago republiško uredništvo »Zbornika spominov«, ki bodo pozneje izšli tudi v knjižni obliki. V prvih oddajah je obseženo prvo obdobje dela Partije od 1919. do 1935. — Spominske oddaje bodo obogatene še z drugimi spomini — med drugim smo že slišali od-

dajo, v kateri je govoril dolgoletni član CK ZKJ in zdaj podpredsednik Zvezne ljudske skupščine, narodni heroj in junak socialističnega dela dr. Pavle Gregorič, dalje prikaz življenja in dela književnika Avgusta Cesarca, posebne oddaje pa so bile posvečene tudi drugim pomembnim osebnostim.

Zbor Doma JLA iz Beograda je za proslavo posnel ciklus starih borbenih pesmi. Zbor je dirigiral zagrebški dirigent Slavko Zlatić. Gre za stare borbene delavske pesmi v originalni verziji, ki so jih peli med obema vojnama. Izdajo teh pesmi ima v programu zagrebško podjetje »Jugoton«.

V Zagrebu pripravljajo veliko zvezno likovno razstavo. Seveda se bo razstave udeležilo tudi slovensko društvo likovnih umetnikov in je v ta namen treba že zdaj prijavljati dela s točnimi opisi. F. S.

ŠE NE VESTE?

DA JE PO ZAKONIKU CARJA DUŠANA BIL ZA REŠEVANJE SPOROV MED VOJAKI PREDPISAN DVOBOJ? Oba tekmeča sta morala na odprt prostor in pred vsemi vojaki začeti z dvobojem. Nihče ni smel nikomur pomagati. To je zapisano v 101. členu Zakonika, ki se glasi: »V vojski prepira ne sme biti. Če se dva spreta, naj se stepeta, nihče od vojakov pa jima ne sme pomagati.«

DA JE BIL VOJVODA RADO-MIR PUTNIK, načelnik štaba Srbske vrhovne komande, ob času napada Avstroogrške na Srbijo konec julija 1914 v avstrijskem kopališču Gleichbergu na zdravljenje? Avstrijci so se veselili: načelnik srbske vojske je bil v njihovih rokah. Potem se je v zavodu vpletel načelnik avstrijskega generalnega štaba Hetzendorf in ukazal, naj ga spustijo, »ker je bolje, da srbski vojski poveljuje neizobraženi Putnik (ni imel višje vojaške šole), kot pa kak mlajši, v Franciji izobražen general.« Med žalitvami in nevšečnostmi se je Putnik čez Romunijo vrnil v Srbijo in takoj prevzel poveljevanje nad vojsko. Blesteče zmage srbske vojske na Ceru in Kolu-bari so pokazale Avstrijcem, kaj se lahko zgodi, če podcenjuješ sovražnega vojskovodjo.

DA SO PRVIČ POSKUSILI UPORABITI SMODNIK ZA RUŠENJE Genovežani leta 1487? Takrat so oblegali Seresanel. Nekemu genovskemu inženirju, ki je zdaj njegovo ime že neznano, je prišlo na misel, da bi namesto fasin v galeriji postavil polnitev s

smodnikom. Poskus ni uspel, čeprav se je zid delno zrušil. Verjetno polnitev ni bila dobro zamašena. Zaradi tega neuspeha niso več delali poskusov s smodnikom in trdnjava je ostala nezavzeta. Trinajst let pozneje, proti koncu leta 1500, je Spanec Pedro Navaro, ki je pri obleganju Seresanela služil pri Genovežanih kot prostak, spet poskusil srečo s smodnikom. To je bilo pri obleganju gradu Saint-George na Kefaloniji. Poskus se je popolnoma posrečil. Leta 1503 so uporabili smodnik za rušenje tudi pri obleganju Neaplja. Od tedaj dalje je postal smodnik močno orožje za rušenje obleganih trdnjav.

DA SO BILE BOMBARDE, VOJNE NAPRAVE, PODOBNE TOPOVOM, le da so bile cevi pritrjene na nizka, toda masivna lesena stojala? Z njimi so v poznem srednjem veku metali na sovražnika kamnite kroglice. Ime »bombarda« izhaja iz grškega »bombos«, kar pomeni prasket.

DA JE RDEČA ZASTAVA PRVIČ ZAPLAPOLALA LETA 1791 na Maršovem polju v Parizu med demonstracijami republikancev? Kasneje so se za časa Pariške komune pod rdečo zastavo bojevali pariški delavci. Od takrat dalje je rdeča zastava postala zastava socialistične revolucije.

DA BESEDA »DEFILE« POME-NI PARADNI POHOD ČET? Pod pojmom »zemeljski defile« pa razumemo tesen v gorah ali gozdovih. Če pa rečemo »objekt je defilirán« pa razumemo to tako, da je zakrit pred sovražnim ognjem in opazovanjem.

Bil sem med otroki in jim pripovedoval

Zadnja leta si prosvetni delavci pri pouku zgodovine, zlasti pa ob različnih pomembnejših obletnicah, vedno bolj želijo pripovedovanja živih prič velike dobe — udeležencev NOB. Beseda nekdanjih partizanov in aktivistov pomeni za otroke več kakor najboljša zgodovinska knjiga. Le-teh pa pri nas še vedno nimamo takih, kakršnih bi si želeli. Zato je pripovedovanje doživljajev iz NOB otrokom zelo važna naloga borcev, izbor za to primernih ljudi pa ena izmed najvažnejših nalog ZB. Dejansko pa opažamo, da je izbor predavateljev največkrat prepuščen osebnim iznajdljivosti posameznih prosvetnih delavcev, Zveza borcev pa se zadovolji samo z ugotovitvijo v letnem poročilu, da je toliko in toliko članov Zveze borcev imelo toliko in toliko predavanj v šolah...

Pogosto se jezim, da me pozna toliko ljudi. Ondam me je na cesti ustavila neznana ženska, ki je vedela za moje ime in priimek. Povedala mi je, da sva bila nekoč z njenim možem v službi in da bere moje članke. V isti sapi me je prosila, da bi povedal kaj iz NOB otrokom njenega razreda. Nikjer ni mogla najti primerne ga človeka. Nekateri, ki so dosti doživeli in bi lahko dosti povedali, so se ob prošnji, da

bi nastopili pred otroki v razredu, naravnost prestrašili in odklonili. Nekateri, ki znajo lepo govoriti, pa so doživeli zelo malo ali nič ter bi zato morali pripovedovati zgodbe, ki so jih doživeli drugi. To bi otroci kaj kmalu opazili in uspeh bi bil vsekakor manjši.

Mene pa so kmalu pripravili, da sem obljubil. Moral sem prositi direktorja, da me je pustil dopoldne za dve uri v mesto. Skrbelo me je, da se ne

bi pred otroki zmedel, da mi ne bi zadrega zadržila grlo, da ne bi ponavljal istih besed, da ne bi pozabil, da govorim otrokom...

Ko sem stal pred črno tablo v razredu in gledal pred seboj natlačeno učilnico, v kateri so se zbrali učenci treh razredov, sem se nekako umiril. Učiteljica me je predstavila in kar nerodno mi je postalo, ko je dejala, da sem star partizan, znan borec in podobno. Potem sem začel govoriti. Vsak začetek je težak. Nekako sem se izognil zadregi, ker mi je že med učiteljinim govorom šinila v glavo primerna, nekoliko šaljiva zgodba. Ko sem jo povedal in so otroci bruhnili v smeh, sem zadrego za tisto uro pokopal.

Najlepše, kar sem videl pri otrocih, so bile njihove oči. Zamaknjene in nepremične so strmele vame. Požirali so besede. Ko sem jih tako opazoval, sem se spomnil, kako nekateri pravijo, da se naša mladina ne zanima za NOB. Zdaj sem se prepričal, da to ni res in da tisti, ki tako trdijo, niso povsem na čistem z našo stvarnostjo.

Pripovedoval sem, kako je naša brigada napadla in razrušila sovražno postojanko. Akcija je bila obsežna in so se je udeležile tudi druge brigade, ki so blokirale ali napadle sosedne postojanke. Druge brigade sem omenil z imeni in številkami, brigado, v kateri sem se pa sam bojeval, pa sem omenil samo kot »našo«. Nenadoma je majhen dečko v prvi klopi vzdignil roko in me vprašal, v kateri brigadi sem bil med tistim napadom. Najbrž je mali navihaneč skušal tako ugotoviti, ali sem se boja udeležil sam ali pa so mi le drugi pripovedovali o njem. Če bi odkril kaj takega, bi me najbrž imel za bahača, ki se ponša s tujim perjem.

Današnji otroci ne vedo, kaj je brezposelnost, kaj sta lakota in revščina, ki sta nas pestili še pred dvajsetimi leti. Zato velikokrat težko razumejo, zakaj so se ljudje zbirali

*Franjo Mraz:
Na pogorišču
rodne hiše*

v organizacijah, ki so se bojevale za večjo socialno pravičnost. Tudi narodnoosvobodilni boj jim velikokrat prikazujejo samo kot odpor proti okupatorskemu nasilju. Redkokd pa jim pojasni, zakaj so bili okupatorji taki, zakaj so počenjali taka hudodelstva in zakaj sploh velike kapitalistične države napadajo manjše in jih poskušajo zasužnjiti. Otrokom je tudi zelo težko pravilno prikazati kapitalizem, ker otroci fraz ne prenašajo. Zato je treba tudi kapitalistično izkoriščanje prikazovati v luči osebnih doživetij.

Posebno občutljiva je mladina za odnose starejših do nje.

Vsakdo, ki hoče pripovedovati o NOB, bo na mah veliko pridobil, če bo pokazal do mladine take odnose, kakršni so vladali med NOB. Vsaka vzvišenost, ki bi jo govornik ne hote in nevede izrazil morda z eno samo besedo ali kretnjo, lahko močno zmanjša uspeh. Mladina naj občuti, da je prišel mednjo samo starejši tovariš, ki se je sam bojeval tudi za enakopravnost mladine, za pravico, da bi se lahko svobodno uveljavljala.

Pripovedovanje o NOB mladini je lepa in častna dolžnost, zato sem sklenil, da ne bom nikoli več okleval, kadar me bodo kam povabili.

Č. D.

»Štiri desetletja«

FILMSKO podjetje AVALA-FILM iz Beograda je za proslavo 40. obletnice ZKJ izdelalo dokumentarni celovečerni film »Štiri desetletja«, ki smo ga videli v Ljubljani že prejšnji mesec.

Že sam začetek filma, ki ga spremljajo zvoki Internacionale, je dokaz, da sta scenarist in režiser vložila v film veliko naporov in da jima je uspelo v prvih prizorih simbolično pokazati vso zgodovino ZKJ. Na gledalca napravi močan dojem prizor, ko za uvod film prikazuje polet letala nad oblaki, skozi gmote kumulusov, temne, grozeče in fantastične. Tako se je KPJ prebijala skozi vse nevihte in težave, kot letalo nad oblaki se je dvigala čedalje više in uspešno premagovala vse ovire.

V filmu so obilo izkoriščali posnetke iz kinoteke, vso bogato dediščino nešteti filmskih žurnalov in dokumentarcev, ki so izbrani tako, da predstavljajo celoto. Tudi montaži gre velika zasluga, da je film uspel. Nekajkrat se je režiser poslužil tudi odlomkov igranih filmov, zlasti v množičnih prizorih, izkoristil pa je tudi gradivo iz zaplenjenih nemških in drugih filmskih žurnalov. Dobro je prikazano stanje v bivši Jugoslaviji, silna gospodarska in kulturna zastopnost ter revščina. Drugače je film po svojem konceptu splošno jugoslovanski in bi zamenjal iskal v njem podrobnosti o razvoju naprednega gibanja v posameznih republikah. Gradivo je podano v glavnem po kronološkem vrstnem redu — kakor so se posamezni dogodki razvijali, vendar ne popolnoma dosledno. Ponekod so manjša odstopanja, ki pa ne napravijo večje škode celotnemu delu.

Prav dobro je prikazano tudi, kako je KPJ iz razmeroma majhne kadrovske Partije, ki je leta 1941 štela le 12.000 članov in 30.000 članov SKOJ, postala močna množična stranka. Sledilo ji je na stotisoče ljudi in tako je postala material-

na sila, neuničljiva in vkoreninjena v zavest vseh jugoslovanskih narodov. Zlasti v povojnem obdobju spremljamo skozi prizore filma ogromen porast vpliva KPJ, kar je prikazano z ogromnimi zborovanji in navdušenjem ljudstva. Nasploh film ne kaže samo notranjega političnega dogajanja v Jugoslaviji, ampak po vsem svetu, saj so bile naše jugoslovanske razmere ena izmed komponent mednarodnega razvoja. Dobro je prikazana tudi množična udeležba Jugoslovancev v španski državljanski vojni, pomanjkljivo pa udeležba Jugoslovancev med II. svetovno vojno v odporniških gibanjih drugih evropskih držav ter življenje v taboriščih in zaporih. Saj so bili Jugoslovani povsod. Tudi gibanje izselencev za pomoč domovini bi lahko dobilo svoj prostor v kadrih filma.

Ena največjih pomanjkljivosti filma je pa to, da je v njem posvečeno premalo prostora odporu proti informbirojevski gonji leta 1948 in kasneje. Premalo je obdelana vloga Kominterne in spori z njo, zlasti leta 1941 in kasneje do njene razpusta.

Slovenski gledalec, ki mu je količjak znana zgodovina NOB, bo zlasti neprijetno presenečen, ko bo slišal napovedovalčev glas, ki pripoveduje o zadnjem boju Pohorskega bataljona. Naravnost neodpušljivo napako je zagrešil pisec teksta, ker ni ugotovil splošno znanih dejstev o koncu Pohorskega bataljona, ki so vsem dostopni in neštetokrat opisani v časopisih in knjigah. Partizanov Pohorskega bataljona, ki ga imenuje pisec scenarija »Savinjski odred« je bilo 68, ne pa 37. Film »Štiri desetletja« je dokumentarni film, kot tak pa ne dopušča nobenih svojevoljnih razlag in sprememb.

Kot učni pripomoček za učenje zgodovine ZKJ pa je film zaradi svoje zgoščenosti in urejenosti nedvomno dosegel svoj namen in si ga bo zato vsak z veseljem ogledal.

B. C.

Kdaj in kako je padel narodni heroj Stane Kosec?

STANE Kosec je bil doma pri Krečevih na Rašici, kjer se je rodil 11. oktobra 1913. Izučil se je za ključavničarja. Zadnja leta pred vojno je živel v Zgornjih Gameljnah, kjer je tudi sodeloval v delavskem gibanju. Bil je član okrajnega komiteja KPS. Tik pred vojno pa je bil interniran v Ivanjici.

Po zlomu Jugoslavije se je Kosec vrnil domov in sodeloval v pripravah za vstajo proti okupatorju v svojih domačih krajih. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo se je z drugimi Gameljčani pridružil rašiški skupini in po njej nato rašiški četi, katere komandir je postal. Kot tak je sodeloval pri vseh akcijah rašiške čete.

Po akciji na nemški avtomobil pod Rašico v prvi polovici septembra 1941 so se Nemci odločno spravili nad rašiško četo. Najprej so udarili na samo Rašico, ki so jo 20. septembra 1941 požgali, prebivalce pa izselili, nato pa so pripravljali širokopotezen napad, ki naj bi četo dokončno strl in uničil. Konec septembra 1941 so udarili nanjo z veliko premočjo in jo razbili. Na zborni mesto, ki ga je določil komandir, so prišli samo nekateri, pravzaprav štirje, med njimi tudi komandir, ki je v spopadu sam bil hudo ranjen. Zato so ga po prihodu na zborni mesto skrili v gostem smrečju, nekateri partizani pa so šli iskat druge borce.

V spopadu z Nemci ni bil ranjen samo Kosec, temveč še več drugih. Ti so po razbitju čete šli svojo pot po prejšnjih direktivah in se nato pretolkli v vas Selo pri Skaručni, kjer so se spravili na Tomažinov kozolec ali plajš. Med njimi je bil tudi domači sin Tomažinov, France Kristan. Njegovo življenje in značaj je v članku »Obračun« v Borcu 1958 obširno osvetlil Vinko Hafner. Ta France Kristan, ki je sam bil član rašiške čete, je v nasprotju z ostalimi člani družine Tomažinovih, ki so vsi bili iskreno na strani partizanov, postal izdajalec in gestapovski vohun. Svoj umazani posel je začel

ravno z izdajo partizanskih tovarišev, ki so poiskali zavetja na Tomažinovem kozolcu. Ponoči je zapustil tovariše z izgovorom, da bi jim priskrbel nekaj hrane. Res jim je prinesel nekaj mesa in kruha, toda vrnil se je precej pozno, ker je medtem opravil svoj izdajalski posel. Ob jutranjem svitu so se pojavili Nemci in obkolili kozolec. France se jim je takoj predal, drugi pa so predajo odklonili. Toda na nezavarovanem kozolcu obramba ni bila možna, položaj je bil brezupen. Nemci so pri streljanju ubili tri partizane, ostale pa zajeli in odpeljali v zapore v Begunje.

Toda kaj je bilo s Stanetom Koscem?

Po razbitju čete so ga tovariši skrili v smrečju, kjer je bil hudo ranjen in nesposoben za pohod. Vendar je skrivališče zapustil in sam prišel na kozolec na Selo, tako da je bil v trenutku nemške obkolitve tudi on med tovariši, ki so jih Nemci zajeli in odpeljali v Begunje.

O Koščevem koncu obstoje zapiski, ki se med seboj ne ujemajo oziroma si nasprotujejo. Seznam narodnih herojev v Muzeju narodne osvoboditve, pravi, da je umrl 1. X. 1941 zaradi mučenja v zaporih v Begunjah. »Zbornik narodnih heroja« pa pravi, da so ga Nemci zajeli, odpeljali v Begunje in strahotno mučili, umrl pa je 28. IX. 1941. O njegovem koncu pa govori tudi »Kronika NOB Črnuč 1941—1945«. Ta pravi, da so ga skupaj s tovariši, ki so jih Nemci zajeli na Tomažinovem kozolcu, to je z Rezko Dragarjevo, Štefanom Ložarjem, Kovačevim Vidom (t. j. Vidom Knezom) ter Koščevo ženo Maro in svakinjo Pavlo odpeljali v Begunje ter jih neozdravljene, razen tovarišice Pavle iz Gamelj (dejanjsko tudi Mare, op. F. B.), ustrelili kot talce v Begunjah ob priliki požiga neke žage.

Notica v »Kroniki NOB Črnuč...« predvsem nasprotuje podatkom, ki sem jih navedel po seznamu narodnih herojev v MNO in Zborniku narodnih

herojev, toda taka, kakršna je, nas ne more do kraja zadovoljiti, ker pove premalo, dasi je v bistvu pravzaprav točna. Na pomoč moramo poklicati še razglas, s katerim je Kutschera, načelnik civilne uprave za zasedeno ozemlje Koroške in Kranjske, objavil streljanje talcev 16. oktobra 1941. Tam so med 20 imeni oziroma med prvimi 17 navedena imena ljudi, ki so bili v rašiški četi: Stefan Loschar iz Gmajne na Črnučah, Vid Knez iz Gamelj, Miha Novak iz Tacna, Terezija Drager iz Črnuč, Peter Koseč iz Rašice in Stanislav Koseč iz Rašice (Zbornik dokumentov in podatkov VI/1, str. 409, dok. št. 170). Med temi imeni so trije, ki jih omenja tudi zgoraj navedena notica iz črnuške kronike. Dvom na prvi pogled vzbujata Peter Koseč in Stanislav Koseč. Zbornik VI/1 o teh imenih ne ve nič, nikjer jih ne komentira, skratka, pozna jih samo v Kutscherovem razglasu. Kajti priimek Koseč v resnici ne pove nič in ga v tej obliki tudi v rašiskem oziroma gameljskem koncu ne poznajo. Povsem drugačen položaj pa se nam odkrije, če tisto strešico na č odbijemo in si tamkaj zamislimo c. Tedaj se nam v Kutscherovem razglasu odpre ime našega Stanislava Kosca in njegovega brata Petra. Po informaciji Martina Kosa iz Zgornjih Gamelj, ki je sam bil član rašiške čete, je Stane Kosec v resnici imel brata Petra, ki je tudi bil ustreljen skupaj z bratom Stanetom. Po Kosovi izrecni izjavi gre v Kutscherovem razglasu za tiskovno pomoto, ki pa stvarno krije ime narodnega heroja Staneta Kosca in brata Petra.

Če po vsem tem povežemo Kutscherov razglas, informacije Martina Kosa iz Zgornjih Gamelj in skromno, na zunaj preveč pomanjkljivo notico v črnuški kroniki NOB, moremo z lahkoto spoznati, da se vse med seboj kar dobro dopolnjuje, da je notica v Kroniki v bistvu točna, da Stane Kosec torej ni umrl niti 28. IX. 1941 niti 1. X. 1941, temveč bil ustreljen med talci, ki so padli med drugim tudi za požig Remčeve žage na Lancovem pri Radovljici dne 16. oktobra 1941. F. B.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Pokojnina ni edina rešitev

Prišli so iz delavnic, v usnjenih predpasnikih, s kanglicami za malico v rokah. Člani Zveze borcev, delavci in uslužbenici Tovarne kovanega orodja v Zrečah. Zbrali so se, da bi se pomenili o strokovnem usposabljanju, o pridobivanju kvalifikacij, da bi lahko več koristili družbi, sami pa imeli boljše življenjske pogoje.

Izmed nekaj več kakor 700 članov kolektiva jih je 48 članov ZB. Večina delavcev v tovarni je še zelo mladih, saj je tudi tovarna še zelo mlada. Njena rast je značilna za naš razvoj. Pred vojno je stala v Zrečah večja delavnica. Med vojno so jo partizani uničili, ker je delala za nemško vojsko. Zdaj je na tem mestu moderna tovarna, ki izvaža svoje izdelke v številne države po vsem svetu. Razveseljivo je zlasti to, da je že zdaj med 48 člani samo 11 polkvalificiranih in nekvalificiranih delavcev. Mnogi med njimi so si pridobili kvalifikacijo z delom v tovarni in dosti izmed njih jih je pomagalo dvigniti tovarno iz ruševin.

Zakaj se je pokazala potreba po zborovanju take vrste, s takim ciljem? Znana je zaostanost našega gospodarstva iz predvojnega obdobja. Mnogi udeleženci NOB so po končani vojni izpolnili vrzeli in nadoknadili pomanjkanje delavcev, ki je nastalo zaradi naglega razvoja industrije, pa tudi zaradi človeških izgub v vojni. V prvih letih vprašanja kvalifikacije tudi niso nikjer postavljali ostro. Glavno je bilo, da je človek delal. Zdaj je drugače — proizvodnja se tako naglo razvija, da nihče ne more dlje časa ostati na istem delovnem mestu, če svojega znanja nenehno ne izpopolnjuje. Za izpopolnjevanje znanja pa nudi družba zlasti bivšim borcem NOV zelo ugodne pogoje. Zato je odvisno predvsem od njihove volje, ali si bodo pridobili višje kvalifikacije.

Člani ZB v Tovarni kovanega orodja so pokazali, da so

razumeli težnjo GO ZB NOV. Med zborovanjem se jih je že nekaj prijavilo, da bodo polagali izpite za višjo kvalifikacijo.

Ponekod so se zlasti med borci izpred 9. septembra 1943 pojavile težnje, da bi se čimprej upokojili. Posebno mnogi izmed tistih, ki nimajo kvalifikacij, bi imeli pokojnino večjo, kot pa imajo zdaj plačo. Na marsikoga bi zgodnja upokožitev slabo vplivala, ker bi se razmeroma mlad in navajen razgibanosti nenadoma znašel ob robu življenja. Zato upoko-

jitev za mnoge člane ZB ni najboljša rešitev.

Zdaj nameravajo v Zrečah organizirati posebne tečaje, kjer se bodo člani kolektiva pripravljali na izpite. Marsikdo je med njimi dejansko že dosegel stopnjo usposobljenosti za priznanje višje kvalifikacije. Delovni kolektiv pa je tudi sam gmotno prizadet za dvig delovne storilnosti, zato je pravilen sklep, da bodo od slej več investirali tudi v ljudi, v izobraževanje delovne sile. Posebno še, ker gre v tem primeru za ljudi, ki so zgradili tovarno v času, ko je bilo življenje neprimerno težavnejše, kot je pa dandanes.

Srečanje v Begunjah

Begunje na Gorenjskem, 3. maja 1959...

Po mračnem hodniku nekdanje kaznilnice so odmevali živahni vzkliki. Med ljudmi, ki so se po dolgih letih zbrali v tej hiši strahote, je bilo čutiti nekaj prečudno toplega, česar ni moč povedati z besedo. Z vseh strani Gorenjske so prišli: z Jesenic, iz Kranja, Tržiča, z Bleda, iz Radovljice, iz Škofje Loke... Stari znanci so si krepko stiskali roke, ženske so se objemale, v mnogih očeh so zablestele solze... Solze radosti iz oči svobodnih ljudi, ki niso in ne bodo nikoli pozabili, kaj so pretrpeli za temi debelimi zidovi.

Kako bridki so spomini na tiste temne čase... Marsikomu še zdaj zvene v ušesih kriki na smrt obsojenih, psovke nacističnih rabljev, regljanje mitraljezov, ki so kosili talce... Koliko src je trepetalo za zamreženimi okni, koliko oči je dan za dnem strmelno v daljo in čakalo na pramen sončnih žarkov, ki so tako redko posijali v hladne celice...

Tu so trpeli brezpravni jetniki, sužnji nacističnega »novega reda«. Premnogi izmed njih niso nikdar več videli svojih domačih. Videli so samo še kamnite stene v Dragi,

kjer so jih na kol privezane umorili sovražni strelji...

*

Ljudje, ki so se 3. maja 1959 zbrali v Begunjah, so bili delegati občinskih sekcij internirancev in so prišli na ustanovni občni zbor sekcije internirancev pri okrajnem odboru Zveze borcev. Prav je, da je iniciativni odbor zbral za ta pomembni sestanek Begunje oziroma nekdanjo kaznilnico. V nobenem drugem okolju ne bi mogli tako živo dojeti besed o pomenu in namenu sekcije, katere člani so postali.

»Koliko izmed teh ljudi je bilo med okupacijo zaprtih v tej hiši?« sem vprašal nekega delegata z Jesenic.

»Vsi,« mi je odgovoril... »Najprej tu, potem pa v Nemčiji, v taboriščih smrti.«

Ti »vsi« pa so samo nekateri izmed premnogh. Od leta 1941 do 1945 je bilo za temi zidovi 12.134 jetnikov!

Besede predsednice iniciativnega odbora, tovarišice Danile Grilove, so segle delegatom globoko v srce. Opazoval sem jih: poslušali so, ko da čutijo v referatu utrip svojih lastnih misli in src, ko da se vrste pred njimi prizori iz nekdanjih dni, prizori iz ječe, iz Rawens-

Grobišče talcev v Dragi pri Begunjah

brüčka, Dachaua in drugih taborišč, trpljenje, dim iz krematorijev in slika svobodnih gozdov, kjer se je zbirala vpraska upornikov, maščevalcev.

Za stebrom je sedela žena, ki sta ji spolzeli po obrazu dve svetli solzi. Kdo ve, koliko jih je pretočila nekoč, ko je trepetala med življenjem in smrtjo, ko ni vedela, ali se bo še kdaj vrnila domov...

Oči teh žena in mater so kakor knjiga, ki ti vse razodene, kadar se odpre. Iz teh oči žari trpkost spominov, a hkrati ponos, da prestano gorje in boj nista bila zaman. In še nekaj: odločna zahteva, da se nikoli več ne ponovijo grozodejstva nad človeštvom, da nikdar več ne pride do vojne!

Nismo in ne bomo pozabili! Ni ga denarja, s katerim bi nam mogel kdo plačati, kar smo prestali! To naj si zapomnijo vsi tisti, ki bi radi, da bi nacistična grozodejstva zagrnila tema, vsi tisti, ki se jim porajajo želje po novi vojni! Hočemo mir za nas in vsa bodoča pokolenja!

V tem duhu je potekel ves sestanek.

*

Po občnem zboru je predsednik okrajnega odbora Zveze borcev tovariš Ivan Betoncelj-Johan peljal delegate v tiste celice, ki so restavrirane in bodo rabile za muzej. V njih je moč videti nešteto napisov, ki

so jih napisali jetniki z nohti na stene in vrata.

»Vidite, te črtice sem jaz izpraskal,« je dejal starejši možakar, kazoč na dolgo vrsto zareza na vratih. »Vsak dan sem naredil novo črtico, da sem ve-

del, koliko dni sem že zaprt.« Ni bil sam, ki je tako štel dneve. Nešteto je podobnih zareza, skoraj v vsaki celici jih lahko vidiš.

Kaj vse bi povedale te sive stene, če bi znale govoriti! Že napisi na njih te pretresejo, da nehote stisneš pest in prekolneš nacistično strahovlado. V neki celici sta tudi dva kola, ob katera so morilci privezovali talce. Vsa sta razrezana od svinčenk, ki so se zarile vanju. Kdo ve, koliko življenj je ugasnilo ob tem umazanorjavem lesu...

Tiho so stopali delegati iz celice v celico in mnogi izmed njih so iskali na njihovih stenah svoje sledove. Znova so vstajali spomini, trpki, skeleči... Pečat grozljive tesnobe je neizbrisen.

Zunaj je lahko pršilo, toda dan je bil kljub temu svetel in lep, poln pomladnih zvokov in vonja po belem cvetju. Na vrtu so delegati spet veselo pokramljali in se razšli z željo, da to srečanje ne bi bilo zadnje.

F. Š.

Številke iz statistike nasilja

Okrajni odbor Zveze borcev Kranj je zbral podatke o številu žrtev, ki so jih Nemci med okupacijo ustrelili in obesili na Gorenjskem, o številu zapornikov, ki so v letih 1941 do 1945 trpeli v zloglasni mučnici v Begunjah, koliko zapornikov so poslali Nemci iz Begunj v koncentracijska taborišča itd. Podatki so sila važni za dokumentacijo nacističnega nasilja v Sloveniji. Nedvomno bo ta statistika nasilja vzbudila zanimanje tudi med našimi bralci, zato jim posredujemo nekaj števil iz nje.

Nemci so v letih 1941 do 1945 pomorili na Gorenjskem 1270 talcev, in sicer v 104 skupinah.

● Leta 1941 so 2 skupini (5 ljudi) obesili, 17 skupin (142 ljudi) postrelili, 2 skupini (6 ljudi) pa vrgli v goreče hiše.

● Leta 1942 so 1 skupino (8 ljudi) obesili, 28 skupin (536 ljudi) postrelili, 6 skupin (59 ljudi) pa vrgli v goreče hiše.

● Leta 1943 so postrelili 153 ljudi v 12 skupinah.

● Leta 1944 so 19 skupin (288 ljudi) postrelili, 5 skupin (61 ljudi) pa vrgli v goreče hiše.

● Leta 1945 so ustrelili 14 ljudi v 6 skupinah.

Iz navedenega vidimo, da je bil nacistični teror na Gorenjskem najhujši leta 1942, ko so Nemci pomorili 603 talce. Takrat so skušali narodnoosvobodilno gibanje z vsemi silami zadušiti, kar pa se jim ni posrečilo. Nasprotno: leta 1943 se je narodnoosvobodilna vojska na Gorenjskem okrepila. Spričo njenih uspehov so morali Nemci hočeš nočeš popustiti, saj so čedalje bolj na lastni koži čutili, kako trda je pest upornega ljudstva. Leta 1943, 1944 in 1945 so sicer še streljali talce, toda ne več tako množično kot leta 1942.

*

Najbolj krvavo morišče je bilo v Begunjah.

V begunjskih zaporih je bilo od 1941. do 1945. leta 12.134 jetnikov. Poglejmo, kakšna je bila njihova usoda:

- 849 jetnikov so Nemci usmrtili;

- 5103 jetnike so poslali v razna taborišča;

- 5692 jetnikov so izpustili;

- 632 jetnikov so 4. maja 1945. leta osvobodili borci Kokoškega odreda.

Od tistih, ki jim je bila namesto krogle namenjena internacija, jih je moralo največ v naslednja taborišča: Mauthausen — 989, Krauth — 522, Salzburg — 542, Dachau — 417, Šentvid — 303, Raichenau — 250, Rawensbrück — 209. Natančnih podatkov o tem, koliko jih je v internaciji umrlo, še nimamo.

Zaporniki, ki so okusili trpljenje v begunjski kaznilnici, so bili iz naslednjih pokrajin: iz Gorenjske 8641, iz Štajerske 163, iz tako imeno-

vane Ljubljanske pokrajine 3025, iz Koroške 225, iz Nemčije 5, za ostalih 187 pa ni znano, od kod so bili.

Novi spomeniki in spominske plošče v mariborskem okraju

V zadnjih treh letih se je spomeniška dejavnost v mariborskem okraju zelo razmahnila, v letošnjem letu pa bo prav gotovo dosegla svoj višek.

V jubilejnem letu Partije je bil pri Okrajnem ljudskem odboru ustanovljen odbor za spomenike z ravnateljem Študijske knjižnice Jarom Dolarjem na čelu. V kratkem razdobju je ta odbor izdelal predloge za postavitev novih spomenikov in spominskih plošč in za obnovo oziroma popravilo vrste že sedaj obstoječih objektov.

Po vsebinski ali oblikovni plati je treba popraviti v okraju 29 spomenikov in spominskih plošč, 28 pa je važnejših predlogov za nove spomenike.

Med projekti, ki naj bi dosegli svojo realizacijo v letošnjem letu naj na prvem mestu omenimo spomenik Pohorskega bataljona na Pohorju, ki bo odkrit 4. julija, na Dan borca. Hkrati s spomenikom

bo dograjena tudi koča I. pohorskega bataljona, v kateri bo med drugim tudi spominska soba, posvečena Pohorskemu bataljonu. Odkritje spomenika bo povezano tudi z zborom II. SNOUB Miloša Zidanška ali Pohorske brigade, kakor so jo imenovali domačini na Pohorju, ki je bila ustanovljena leta 1944 ob obletnici borbe Pohorskega bataljona.

Letos bo odkrit tudi spomenik padlim borcem v Dobrovcih, Slovenjgoriški četi pa v bližini vasi Mostje pri Ptuj, tam, kjer je bila 1942. leta njena poslednja borba. Prav tako je pred realizacijo spomenik padlim borcem v Gorišnici.

Posebno živahna je spomeniška dejavnost letos v Rušah. Nova telovadnica bo nosila ime narodnega heroja Mihe Pintarja-Toleda, ki je bil ruški rojak. Rušani bodo uredili tudi okolico spomenika Đuri Đakoviću na Duhu, v teku je ureditev partizanskega grobišča

v Gradišću, obeležili bodo kraj ustanovitve prvega odbora OF v Rušah itd.

V Mariboru bodo v letošnjem letu označili več krajev, ki so tesno povezani z zgodovino naprednega gibanja. Na prvem mestu je treba omeniti postavitev spominske plošče na stavbi Zavoda za socialno zavarovanje v Sodni ulici, kjer je bil pred vojno sedež naprednih sindikatov in Vzajemnosti, 1941. leta pa v stanovanju Martina Koresa popravilnica orožja in važno zbirališče organizatorjev osvobodilnega gibanja. Ploščo bo odkril Okrajni sindikalni svet.

Na bivšem Narodnem domu, sedaj Domu JLA v Ulici Kneza Koclja, bo odkrita spominska plošča v spomin na delovanje Milana Apiha in narodnega heroja Franca Vrnčiča, ki sta v tej stavbi med leti 1930 in 1932 organizirala važno javko naprednega gibanja, vzpostavljala zvezo za prehod meje in uredila ilegalno partijsko tehniko, ki je v enem najtežjih razdobjajev za Partijo v Mariboru in njegovi okolici odigrala važno vlogo.

Spominsko ploščo bodo odkrili tudi na stavbi v Gorkove ulici 2, kjer je bil 1921. leta ustanovni sestanek prve partijske celice v Mariboru. Spominska plošča je namenjena tudi hiši na Ruški cesti 7, ki je bila nekoč Delavski dom in v prvih letih stare Jugoslavije tudi sedež Svobode.

Med predlogi, ki bodo po vsej verjetnosti še v letošnjem letu deležni uresničitve, so tudi odkritje spominskih plošč na domu narodnega heroja ing. Hermanka v Smetanovi ulici in na domu družine Marionovih (v isti ulici), kjer so bili — zlasti na pobudo Ljuba Mariona, ki je bil ustreljen 1941. leta v Mariboru kot talec — važni skojevski in partijski sestanki.

V Tovarni svile na Podbrežju bodo odkrili spominsko ploščo z napisom, da se je v tej tovarni leta 1936 v Mariboru začela velika tekstilna stavka, ki je, zlasti na Štajerskem, pomenila prelomnico vsega naprednega gibanja.

Predlogov je še več. Nekateri izmed njih bodo pač morali počakati še na naslednja leta.

Šentviški pionirji so počastili spomin talcev

Dne 26. aprila 1942 zgodaj zjutraj so fašisti prignali iz novomeških zaporov šest talcev v Radohovo vas in jih ustrelili pod hruško. To so bili prvi ustreljeni talci v Ljubljanski pokrajini. Zdaj stoji na tistem mestu spomenik.

Od osvoboditve se zbero sleherno leto na isti dan pred spomenikom pionirji in mladinci in počastijo spomin padlih žrtev. Tudi letos se je vsa šentviška šola zbrala 27. aprila pred spomenikom ter nastopila z recitacijami in pesmimi. Mladini je govoril že priletni kmet Anton Kovačič in ji živo prikazal tiste burne dogodke, ki jih je sam doživljal in videl.

Pionirji so položili pred spomenik lep venec in prižgali sveče.

Podobno žalno svečanost je priredila naslednji dan organizacija Zveze borcev iz Šentvida skupno z ostalimi množičnimi organizacijami.

V. R.

Franc Skubic

Enajstega aprila je za vedno nehalo biti srce starega borca in aktivista Franca Skubica-Krjavljana. Poznalo ga je nešteto ljudi širom po Dolenjskem. V okolici Šentvida in Stične ni človeka, ki ne bi vedel za njegovo ime in njegove junške podvige med NOB.

Kot sin kmeta iz Petrušnje vasi pri Šentvidu se je ob zlomu stare Jugoslavije takoj vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Sprva je bil terenski politični aktivist, spomladi leta 1942 pa se je vključil kot borec-mitraljezec v I. štajerski bataljon II. grupe odredov. Kot mitraljezec se je najbolje izkazal v boju pri Jančah nad Litijo. Takrat se je štajerski bataljon odpravil čez Savo na Štajersko. Na Jančah in ostalih zasavskih hribih

pa je naletel na hud sovražni odpor. Nemci so mislili, da bodo partizane zlahka premagali. Pa so se bridko zmotili. Naš neustrašeni Krjavelj jim je s svojo »švarclozo« zmešal račune. Presekal je »švahskega hudiča« na dva dela in pokazal ostalim borcem, kako se je treba boriti za svobodo naroda. Pozneje je še nič kolikokrat pobezal s svojo »mašinc« v sovražno gnezdo. Srečamo ga na Rogu in v Jelenovem žlebu. Pozneje je bil pri varnostnih organih.

Rojen v deželi Desetega brata, je naš Krjavelj pokazal neizmerno ljubezen do slovenske domovine. To ni bil izmišljeni junak Jurčičevega romana, bil je pravi junak, ki je s svojim mitraljezom neustrašeno sekal po Nemcih in Italijanih.

Dne 13. aprila se je mlado in staro poslovalo od tega skromnega moža, junaka slovenske domovine. To je bil pogreb, kakršnega ljudje ne pomnijo. Spomin nanj ne bo nikoli ugasnil.

V. R.

Avgust Kraševac

Težko je bilo zadnje slovo od našega Avgusta Kraševca, ravnatelja osnovne šole v Smarjeti na Dolenjskem. Pokojni Avgust ni bil le dober učitelj in vzgojitelj, ampak tudi dober tovariš, ki je

rad pomagal kadarkoli in komurkoli je bilo potrebno.

Po rodu je bil Goričan. Po končani šoli je bil mobiliziran in je moral leta 1915 na fronto. Po razpadu avstroogrske monarhije je prišel v Ljubljano, kjer je bil demobiliziran. Tu je dokončal l. 1920 učiteljske in je nastopil učiteljsko službo takoj naslednje leto.

Služboval je v raznih krajih, in sicer v Kuželju, v Papežih, v Svetlem potoku, na Trebelnem, v Čadražah, v Grahovem, v Selcah pri Splitu, v Lazah pri Novem mestu, v Birčni vasi, nazadnje pa v Smarjeti.

Začetek narodnoosvobodilne borbe ga je zatekel kot učitelja v Lazah pri Novem mestu. Ta kraj je bil na ozemlju, katerega so kontrolirale naše enote in so ga tudi večkrat napadali sovražniki, fašisti. Tamošnje šolsko poslopje je bilo kmalu zasedeno, pa je Kraševac nadaljeval s poukom v privatni hiši, seveda z vednostjo naših partizanskih enot. S temi enotami je sodeloval, in sicer takoj po njihovem prihodu. Tako je imel stike s četo komandirja Milivoja, s četo komandirja Pavijana in s četo komandirja Cente. V začetku leta 1943 je dostavljal našim enotam sanitetni material, ki mu ga je prinašala njegova sestra, zaposlena na kliniki v Ljubljani. Prve dni septembra leta 1943 pa je stopil kot borec v Levstikovo brigado, v kateri je sodeloval kot borec

2. čete 3. bataljona v raznih borbah.

V maju 1944 pa je bil dodeljen v garnizon VII. korpusa kot inštruktor. Tam je bil do avgusta meseca, ko je odšel v višji oficirski tečaj pri oficirski šoli glavnega štaba NOV in POS. Pozneje je bil v intendantski enoti kot intendant

na DVP. Demobiliziran je bil februarja 1946 in je še isto leto nastopil službo kot učitelj v Gor. Sušicah, nato pa je služboval v Lazah, Birčni vasi in Smarjeti.

Priljubljen je bil povsod, saj je imel lep odnos do vsakogar. Vsi, ki smo ga poznali, ga težko pogrešamo.

L. B.

Kako radi poslušajo!

● Naši ljudje se zelo zanimajo za literaturo, ki prikazuje narodnoosvobodilni boj in trpljenje v koncentracijskih taboriščih. Zlasti pa se zanima zanjo naša mladina. Žal, te literature ni dovolj na razpolago. Zato smo pri nas prosili tovarišice, ki so zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilnim gibanjem trpele v taboriščih, naj pridejo v šole in pripovedujejo mladini, kaj so doživele. Ne morete si misliti, kako željno in napeto so poslušali otroci v šolskih klopih pripovedovanje o vojnih grozotah, o trpljenju in boju našega ljudstva. Povsod so prosili, naj tovarišice še pridejo k njim...

● Večkrat slišimo pripombo, da revija »Borec« objavlja premalo člankov o koncentracijskih taboriščih, oziroma o trpljenju naših internirancev in njihovem doprinosu v boju proti fašističnim krvnikom. To smo pa večidel sami krivi, ker o tem skoraj nič ne pišemo. Mnogo je med nami ljudi, ki bi vedeli povedati marsikaj zgodovinsko pomembnega in zanimivega. Stopimo k njim, pogovorimo se z njimi in zapišemo njihove spomine! Tako se bomo spet povezali z njimi in pokazali, da nismo pozabili nanje.

● Ko govorimo o tem, da bi bilo potrebno seznanjati našo mladino z narodnoosvobodilnim bojem in trpljenjem naših ljudi v koncentracijskih taboriščih, moramo misliti zlasti na podeželje, na oddaljene kraje,

kjer ima mladina manj možnosti za politično vzgojo v tem smislu. Otroke je treba vzgajati v našem duhu in prenašati nanje tradicije naše revolucionarne preteklosti.

● Nujno je potrebno, da presadimo tradicije narodnoosvobodilnega boja v srca mladih ljudi, da jih seznanimo z grozotami fašizma in da jim ohranimo dokumente o teh grozotah, ker bodo potem še bolj cenili pridobitve naše ljudske revolucije in še bolj mrzili vse tisto, iz česar se utegne znova porajati fašizem.

Med Nemci je še nešteto takih, ki bi radi kot nekdanji Hitlerjevi oficirji in funkcionarji zabrisali spomin na grozodejstva nacizma. Morda celo žele, da bi bivšim internirancem v denarju plačevali prestando trpljenje — samo zato, da bi pozabili nanj. Toda prestandega gorja ni moč plačati z nobenim denarjem! Naše plačilo je svoboda, za katero smo se borili in si jo sami izbojevali.

(Iz razprave na ustanovnem občnem zboru sekcije internirancev pri Okrajnem odboru ZB Celje.)

»POMLAJEVANJE«

V nekaterih občinah mariborskega okraja je prišlo do teženj po »pomlajevanju« Zveze borcev. Tako so ponekod sprejeli v članstvo tudi otroke padlih borcev, celo take, ki so bili med vojno malone dojenčki. Z njimi naj bi se vrste organizacije pomladile, hkrati pa naj bi bilo članstvo teh otrok v ZB priznanje njihovim očetom. Pri »pomlajevanju« je odbore ZB nedvomno vodila tudi misel, da bi bilo moč probleme teh otrok hitreje reševati, če bi pri tem sami sodelovali.

Ali je težnja po »pomlajevanju« pravilna, če jo pogledamo v zrcalu statuta in smotrov Zveze borcev?

V statutu ZB je natančno določeno, kdo naj bo njen član in kakšen je njen namen. Ena izmed njenih važnih nalog je skrb za otroke padlih borcev. Zveza borcev je dolžna skrbeti, da se ti otroci usposobijo za življenje in postanejo zavedni, aktivni člani socialistične skupnosti, za kar jim bo najboljša šola delo v mladinski organizaciji, v sekcijah mladih združenikov itd. Če bo družba te otroke tako vzgojila, se bo najlepše oddolžila njihovim očetom, ki so žrtvovali življenje za svobodo in lepše življenje delovnega ljudstva. Ni potrebno, da bi ti otroci sami sodelovali pri reševanju svojih problemov, n. pr. problemov v zvezi s šolanjem in podobno, zakaj te probleme smo dolžni reševati mi!

Težnje po »pomlajevanju« pa so nesmiselne tudi spričo dejstva, da marsikje niso vključili v organizacijo Zveze borcev niti vseh tistih ljudi, ki imajo kot bivši borci ali aktivisti vse pogoje za to.

Da nas ne bo kdč krivo razumel, moramo povedati še to, da je lahko član ZB tudi tisti, ki je bil med NOB še otrok, pa je že sodeloval z narodnoosvobodilnim gibanjem. To velja na primer za kurirčke, ki so marsikje veliko pomagali narodnoosvobodilni vojski.

Preklic

Podpisana Helena Habič iz Skofljice št. 111 preklicujem besede, ki sem jih govorila proti Janezu Bitencu, učitelju iz Skofljice, v zvezi z njegovim življenjem med okupacijo.

Helena Habič

Rešil se je funkcij ...

NEKAJ mesecev po osvoboditvi se je Jaka Garač vrnil v tovarno, kjer je nekdaj delal in ki jo je kot partizan sam pomagal rušiti. Tam je našel zarjavele stroje, skozi streho je kapljal dež. Toda Jaka ne bi bil Jaka in ne bi bil partizan, če bi sedel v kot in se prijel za glavo. Namesto tega je zavihal rokave in pljunil v dlan, da se mu ne bi naredili na njej žulji. V partizanskih letih se je res nekoliko odvadil delati z rokami, toda volja mu je posedetorila moči.

Nekaj let je preteklo, tovarna se je razvila iz predvojne sajaste podrtije v moderno stavbo z mnogo večjo proizvodnjo, število delavcev se je podvojilo. Zdaj romajo po vsem svetu zaboji z izdelki njenih mojstrov ...

Tudi Jaka se je razvijal, čeprav ni imel potrebne izobrazbe. Nazadnje je skušal izpopolniti še to vrzel in je zaprosil za sprejem v eno izmed strokovnih šol. Tovarna mu je omogočila šolanje. Toda funkcije ... Jaka jih je imel kakih deset. Nekoč je potrkal pri vratih, za katerimi je sedel »odgovorni« in potožil:

»Sola, služba in še letanje s sestanka na sestanek ... Otroci mi že pravijo stric, tako redko me vidijo doma. Pomagaj, tovariš! Sola moram končati, drugače me bodo kmalu mlajši pustili čisto zadaj in bom pred upokojitvijo sposoben samo še za skladiščnika!«

»Odgovorni« je takoj pokazal razumevanje in obljubil svojo besedo. »Samo eno funkcijo ti bomo pustili, da ne boš čisto izgubil zveze z družbenim delom,« je dejal in tovariško potrepel Jaka po ramenih.

Res se je Jaka od tistega dne dalje v nekaj mesecih rešil vseh funkcij — dokler ni spet ne-

kega dne dobil modre kuverte s povabilom na razgovor z »odgovornim«.

»Nimamo nikogar, ki bi bil dober za člana skupščine socialnega zavarovanja občine. Tam boš imel malo dela, komaj dva ali tri sestanke na leto. Ali se strinjaš, da te kandidiramo?«

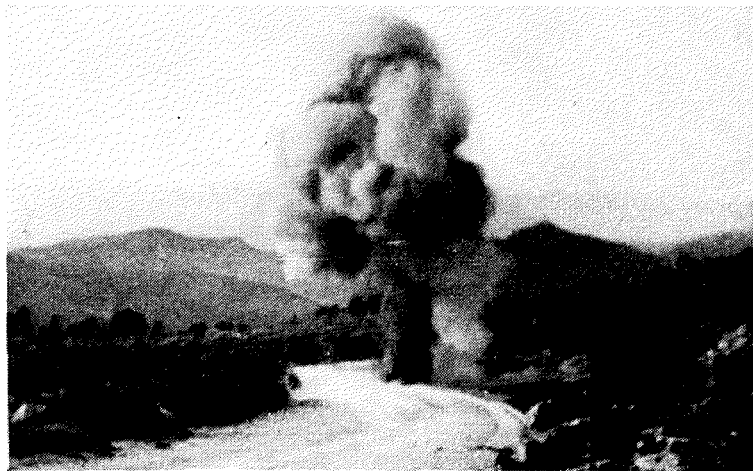
»Zakaj ne bi rajne Janeza Gofljača?« se je otepal Jaka Garač.

»Z njim ni nič. Na vseh sestankih govori, po večkrat se oglašja v razpravi in človek bi mislil, da je genij za družbeno delo. Ko ga pa izvolijo v kak odbor, ga pa sploh blizu ni vso mandatno dobo.«

Jaka Garač se je vdal v usodo. Pri volitvah je gladko dobil skoraj sto odstotkov vseh glasov in postal tako član občinske skupščine. Kot sposobnega in marljivega človeka so ga takoj izvolili v upravni odbor te skupščine in kot tak je bil seveda tudi delegat za okrajno skupščino. Tudi tam so ga poznali in ga kot delovnega in sposobnega človeka nemudoma uvrstili med člane skupščine, pa tudi med člane upravnega odbora, ko se je le-ta konstituiral. Kot član upravnega odbora okrajne skupščine je postal tudi delegat za občni zbor republiške skupščine in tam so ga nemudoma izvolili kot sposobnega in marljivega tovariša za svojega člana. Skupščina ga je kot strokovnjaka izbrala za člana ene izmed komisij.

Zdaj še vedno Jaka Garač prihaja včasih domov spat. Njegova žena vsak dan kaže otrokom njegovo fotografijo, da ga ne bi čisto pozabili. V šoli mu gre slabo in resno premišljuje, ali bi še hodil v šolo, ali pa bi jo obesil na kol. Direktor v tovarni pa mu je že namignil, da ne bo z dopustom za polaganje izpitov nič, če ne bo pokazal večjih uspehov v šoli ...

»Borec«

Muzej NO hrani več fotografij enakega formata in izdelave, ki so oštevilčene z istim črnilom, isto pisavo. Vse so bile posnete na Goriškem in v Istri. Skoraj vse kažejo požiganje in rušenje vasi ter nasilje nad prebivalci. Po motivih je videti, da jih je posnel tudi isti fotograf, baje je bil to neki nemški oficir. Med begom maja 1945 je shranil album v neki hiši pri ljudeh, ki je o njih mislil, da so bili Nemcem naklonjeni. Kje, kdaj in kako se je to zgodilo, kateri kraji in dogodki so upodobljeni?

poizveduje

KRATKE NOVICE

● **NOVA GORICA** — Prve dni aprila so v Avčah odkrili spominsko ploščo vaščanu, borcu in aktivistu Jožetu Škodniku. Plošča je vžidana na njegovi rojstni hiši, kjer so ga pred 15 leti Nemci vprico matere ranjenega obesili. Ploščo je vžidal krajevni odbor ZB s pomočjo sredstev, ki so jih zbrali vaščani.

● **ZAGREB** — V gozdu blizu Samobora, kjer je bil 1. 1937 ustanovni kongres Komunistične partije Hrvaške, so aprila meseča odkrili spominsko ploščo. Slovesnosti so se udeležili delegati IV. kongresa ZK Hrvaške ter več tisoč okoliških prebivalcev.

● **LJUBLJANA** — Ob obletnici železničarske stavke aprila 1920 so na procelju ljubljanske železniške postaje odkrili spominsko ploščo. Slovesnosti se je udeležila množica Ljubljancev.

● **DORTMUND** — V Bittermarku je bila konec marca žalna svečanost za 289 protifašisti iz Nemčije, Belgije, SZ, Nizozemske, Francije in Jugoslavije, ki so jih postrelili neposredno pred begom leta 1945. Ob tej priložnosti so v mestu odkrili tudi večji spomenik in položili nanj nad sto vencev.

● **VARŠAVA** — Poljski državni muzej Oswiecima je pred kratkim izdal III. zvezek dokumentov o tem največjem nacističnem koncentracijskem taborišču v drugi svetovni vojni. Knjiga vsebuje več zanimivih, od zdaj še neznanih fotografij in dokumentov.

● **BERLIN** — Tednik zahodnonemške Organizacije gibanja odpora in žrtve nacističnega režima »Die Tat« piše, da zdaj služi v novi nemški vojski 137 nekdanjih Hitlerjevih generalov. Od tega števila jih je 71 generalstabsnih oficirjev, dejansko vodilnih sodelavcev Hitlerjeve OKW. Najmanj 7 jih je bilo obsojenih za vojna hudodelstva, oziroma so na listi mednarodnih vojnih hudodelcev.

● **NOVA GORICA** — V Sempasu so v nedeljo, dne 19. aprila, odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

● **OSIJEK** — Na obali Drave so odkrili spomenik neznanemu borcu v spomin na boje in žrtve iz zadnjih dni vojne, ko so bili okoli Osijeka hudi boji.

● **REKA** — V galeriji likovnih umetnikov so odprli razstavo »40 let KPJ«. Tudi v Selcah pri Crikvenici so odprli razstavo, ki

prikazuje razvoj delavskega gibanja v tem kraju od leta 1919 do 1959. Delnice so dobile muzej, v reškem predmestju pa so odkrili spomenik padlim borcem NOV.

● **BEograd** — V Jugoslavijo je prispela delegacija Združenja bivših indonezijskih bojevnikov in Lige bivših bojevnikov republike Gvineje. Obe delegaciji sta gosta ZVVI in ZB NOV, obiskali pa sta med drugim tudi središče za rehabilitacijo invalidov v Beogradu.

● **BRUXELLES** — Pod pokroviteljstvom Unije belgijskih borcev odporniškega gibanja so priredili »Teden Ane Frank«. V tem tednu so zbirali prispevke za »Naselje Ane Frank«. Nagradjenec Peer, ki je dobil Nobelovo nagrado za mir, je prispeval v ta namen 40.000 frankov.

● **LJUBLJANA** — V Klubu poslancev so se 26. aprila zbrali nekdanji partizani baze IOOF, CK KPS in Glavnega štaba na Novem bregu (1942) ter iz baz 20, 21 in 80 v letih 1943-1945.

● **BANGKOK** — Z velikimi slovesnostmi so v Siamu (Tais) proslavili sredi aprila »Dan bivšega borca« v spomin na ustanovitve organizacije bivših borcev Siama pred desetimi leti. Prisoten je bil tudi predstavnik FMAC za Daljni vzhod Esk. Kosunen.

● **VIROVITICA** — Na stavbi, kjer so pred več kakor 50 leti ustanovili prvo sindikalno organizacijo, ki je imela revolucionarno obeležje, so odkrili spominsko ploščo.

● **LJUBLJANA** — Ob petnajstletnici svojega delovanja je Invalidski pevski zbor priredil dne 27. aprila uspel koncert z mnogimi točkami. Koncerta se je udeležilo mnogo predstavnikov javnega in kulturnega življenja iz vse Slovenije.

● **TRST** — V vasi Križ, kjer je bil rojen španski borec in znani italijanski partizanski voditelj Jože Verginelli, so 25. aprila odkrili spominsko ploščo. Verginelli je bil po narodnosti Slovenec. Potem, ko se je vrnil iz Španije, je živel v Franciji, po letu 1943 pa je odšel v Italijo, kjer je bil poveljnik brigade italijanskih partizanov. Toda Nemci so ga pri Brescii ujeli, nato pa mučili in ubili. Spominsko ploščo je odkrila Zveza partizanov iz Trsta.

● **DUNAJ** — Avstrijska policija je zaprla skupino 11 oseb, ki so pripadale nacistični teroristični organizaciji, oboroženi z avstrijskim vojaškim orožjem. Vojški voditelj skupine je bil namreč vojak Wolfgang Müssner, ki je kradel to orožje iz vojaškega skladišča. Skupina je pripravljala oborožene akcije na Južnem Tirolskem in na mejah vzhodnih držav.

● **DRVAR** — V počastitev 15-letnice junaškega boja NOV v Drvaru proti nemškemu desantu so hrvaški taborniki organizirali akcijo »Drvar 1959«. Udeležili so se ga tudi taborniki odreda »Stražni ognji« iz Kranja ter odreda »Severne meje« iz Trziča. Blizu 4000 tabornikov iz vse Jugoslavije je 2. maja uprizorilo napad na Drvar,

potem pa so si ogledali votlino, kjer je bil med NOB Vrhovni štab.

● **LJUBLJANA** — Na pobudo osnovne organizacije ZB »Barje« so 10. maja odkrili na hiši na Ilovškem štrahdonu 51 spominsko ploščo v spomin na delo delavskega kulturnega društva »Vzajemnost«. Delovanje v tem društvu je bilo legalna oblika dela KPS pred vojno.

● **CELJE** — Pod Komno v Podplanini pri Ljubnem v Savinjski dolini so v okviru proslav 40-letnice ZKJ odkrili spominsko ploščo na kraju, kjer je bila med NOB centralna bolnišnica IV. operativne cone.

● **RADOVLJICA** — V Lescah so na poslopju Tovarne verig odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOB in žrtvam fašističnega nasilja, nekdanjim delavcem te tovarne.

● **ATENE** — Delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije in Zveze vojaških invalidov je obiskala Grčijo kot gost Nacionalne konfederacije invalidov in vojnih žrtev Grčije ter vsegrške zveze ranjenih v vojni 1940-1941.

● **BEograd** — V čast proslave 40-letnice ZKJ so priredili razstavo petih slikarjev, ki so padli med NOB. To so: Dušan Vlahić, Boro Baruh, Sava Sumarnović, Jurica Ribar in Bogdan Suput.

● **BEograd** — V avli Pravne fakultete so odkrili spominski doprski kip nekdanjemu sekretarju univerzitetnega komiteja KPJ v Beogradu Đorđu Kovačeviću. Bil je sekretar od leta 1934 do 1937, nakar je odšel v Španijo in tam padel kot borec v mednarodni brigadi.

● **NIS** — Ob petnajstletnici smrti skupine partijskih aktivistov na Ozrenu so odkrili spominsko ploščo pod znanim partizanskim oporiščem — Kamenim Visom pri vasi Kamenice.

● **SPLIT** — Na zgradbi Narodnega pozorišta so odkrili spominsko ploščo v spomin na IV. kongres Socialdemokratske stranke Dalmacije. Komanda JRM je poklonila ZB NOV 15 novih stanovanj, da bi tako olajšala stanovanjsko stisko bivših borcev.

● **BLed** — V vasi Slamniki pod Pokljuko so za prvomajske praznike odkrili spominsko ploščo v spomin na partijsko konferenco gorejskih komunistov v tej vasi, ki je bila 20. aprila 1941. Na tej konferenci so komunisti sklenili pričeti s pripravami za oboroženo vstajo.

KAKO SE JE KONČAL KONGRES SS V BRUSLJU

Znano je, da bivši esesovci, ki so bili udarna pest Hitlerjevega nacionalsocializma, spet dvigajo glave in se združujejo pod različnimi firmami, ker jim gredo reakcionarni oblastniki na roko, ali pa jih smatrajo za nenevarne. Ob tem pojavu pa bivši borci proti Hitlerjevi strahovladni ne drže križem rok, kar nam priča med drugim njihov odpor ob esesovskem kongresu v Bruslju.

Ko je vodstvo »Neodvisne fronte Belgije« zvedelo, da se nekdanji esesovci pripravljajo na kongres, je poslalo najprej protestno brojavko pravosodnemu ministru, zahtevajoč, naj minister prepove kongres.

Ker so se hoteli člani Neodvisne fronte prepričati, ali bo res prišlo do kongresa, so se odpravili v lokal, kjer naj bi se esesovci zbrali. Zvedeli so, da je lastnik dotičnega lokala esesovcem odklonil prošnjo za zborovanje v njegovi dvorani. Toda esesovci so našli drug lokal.

Popoldne ob treh so člani Neodvisne fronte vdrli med esesovsko družino in jo krepko pognali iz lokala, nekatere njene člane pa odpeljali na policijo. Pri tem so zaplenili tudi zastave, okrašene z nekakšnimi kljukastimi križi, ter pronacistično literaturo.

(Po listu »Victimes de la guerre«, glasilu Demokratske zveze bojevnikov in invalidov)

7 — 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

Naša najhujša preizkušnja	313
Najvažnejši dogodki pred vstajo in ob vstaji jugoslovan- skih narodov	314
Narodnoosvobodilni boj v številkah	317
S partizani (Vladimir Nazor)	319
Za človeka	321
Železna hrbtnica borbenosti in tovarištva (Matevž Hace)	322
Partizanske obleke, navade in prehrana (Mile Pavlin)	325
V naročju domovine (Tone Seliščar)	327
Četa na Mežakliji (Miha Klinar)	329
Vera Slander-Lojzka (F. R.)	333
Slika iz nekdanih dni (France Filipič)	334
Spomenik prvemu protifašističnemu uporu (C. D.)	336
Angelca Oček	337
Preteklost — pobuda mladi generaciji (Č. K.)	338
Zbirka nemških letakov in propagandnih brošur	338
Razstava »40 let KPJ« (pd)	339
Beg pred smrtjo (Ivan Zajec)	340
En dan med alžirskimi ranjenci (M. Marković)	341
Kairo in Bagdad (Miran Ogrin)	343
Reševalci življenj (Katja Spur)	345
Nenavadne zgodbe	348
Knjiga, posvečena tisočem malih ljudi (Z. Z.)	348
Partizanska mati (Branko Ponikvar)	349
Dve zelo pomembni knjigi (M. P.)	350
Na rob gradiva za topografijo Bele krajine (D. B.)	351
Kronika Prešernove brigade (Stane Pečar)	352
Se ne veste?	352

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Premalo temeljito napisana publikacija	352
Izrečeno in zapisano	353

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Po srcu in zakonu	354
Lepi uspehi strokovnega izpopolnjevanja v »Iskri« (M. P.)	355
Malo dobre volje — pa se marsikaj uredi (L. K.)	356
Pismo iz Pomurja (Jože Janež)	357
Izseljenci za otroke padlih borcev	357
Pisma uredništvu	358
Kratke novice	359

VOJNE IN VOJASKE ZANIMIVOSTI:

»Debela Berta«	360
--------------------------	-----

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštini predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštini predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišei, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

*Za 4. julij, Dan
borca, in za 22. julij,
Dan vstaje
slovenskega naroda,
borbene pozdrave in
čestitke!*

**GLAVNI ODBOR
ZVEZE BORCEV NOV
SLOVENIJE IN
ZALOŽBA „BOREC“**

Jugotanim Sevnica

Delovni kolektiv čestita vsem de-
lovnim ljudem za Dan borca 1959

kupuje in prodaja kože vseh vrst, kože
divjačine, strojila, lubje in ruj, odpadke
kož in volne po najugodnejših pogojih

Odkupne postaje v vseh večjih krajih
Slovenije in Srbije

PREDILNICA IN TKALNICA MARIBOR

proizvaja bombažno in stanično prejo
vseh vrst, bombažne in stanične tkanine
za ženske obleke, posteljno perilo, ka-
nafas, flanele itd.

**Lastna predilnica, tkalnica in
oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7 — Letnik XI — Julij 1959

Slavko Pengov: Zgodovina Slovencev (detajl freske v novi palači Ljudske skupščine LRS)

Naša najhujša preizkušnja

VSA ZGODOVINA naših narodov, odkar žive na tej zemlji, je bila dramatična. Toda še nikdar niso bili naši narodi postavljeni pred tako hudo preizkušnjo, nikdar jim ni bila namenjena tako kruta usoda, tako strašen položaj, nikdar nista bila njihovo življenje in bodočnost tako ogroženi kakor med drugo svetovno vojno, za časa fašističnega napada na našo domovino. In vse je bilo takrat odvisno od tega, ali bodo organizirane v bojne vrste vse ljudske sile, ali bo in kako bo vsak posameznik razumel

svojo vlogo v tem usodnem času, ali bo zavestno in do kraja izpolnil svojo dolžnost. V takem vseljudskem boju proti osvajalcem in domačim izvržkom, v boju brez poprej ustvarjene vojske, brez skladišč in opreme kot baze za popolnjevanje in preskrbo, v tem dvostranskem, osvobodilnem in revolucionarnem boju, so bili preseženi vsi okviri spopadov, bojov in bitk iz preteklosti, individualnih ter kolektivnih junaških dejanj, herojskih primerov zavestnega in nesebičnega izpolnjevanja dolžnosti do ljudstva, do

domovine. Že sama po sebi bo narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija živela v zgodovini naših narodov kot največji primer kolektivnih herojskih dejanj vse dežele, dežele, kjer so bili borci otroci, mladeniči, zreli ljudje, starci, delavci, kmetje, pastirji, domoljubna inteligenca — ljudje vseh starosti in vseh mogočih poklicev. I moški i ženske — ramo ob rami. Vse te sile, zbrane ob trdni, smeli predhodnici in jedru — ob delavskem razredu Jugoslavije, sile, ki jih je združila organizatorska in vodstvena vloga Komunistične partije Jugoslavije, so v celoti primer kolektivnega herojstva. Vsaka

posamezna vojaška enota — od partizanskih odredov, iz katerih so zrastle naše proletarske ter udarne brigade in divizije, pa do smelih diverzantskih skupin in odredov — je prav tako primer kolektivnega herojstva ter zavestne in nezlomljive borbenosti. In zato je bilo mogoče, da se iz teh vseljudskih in kolektivnih naporov rode naša osvoboditev, revolucionarna zmaga in vsi drugi sadovi te borbe, med njimi tudi eden najlepših: bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov.

(*Iz posvetila Aleksandra Rankovića Zborniku narodnih herojev Jugoslavije*)

Najvažnejši dogodki pred vstajo in ob vstaji jugoslovanskih narodov

April

● 6. aprila NAPAD NA JUGOSLAVIJO. Nemška, italijanska in madžarska vojska so brez vojne napovedi navalile na Jugoslavijo in začele osvajati njeno ozemlje. Beograd bombardiran.

● 8. aprila SKUPEN SESTANEK CK KPJ IN CK KPH V ZAGREBU. Sklenili so, naj gre v štab IV. armade delegacija, ki naj zahteva, da dobe delavci in ostali rodoljubi orožje za boj proti sovražniku. Delegacija sta vodila Josip Kraš in Pavle Gregorić. Njene zahteve so bile odbite, češ da ni vredno organizirati odpor.

● 10. aprila NA SESTANKU KPJ V ZAGREBU je bilo sklenjeno, naj gre večina članov CK v Srbijo, Bosno, Črno goro in Slovenijo, kjer naj prevzamejo vodstvo priprave za vstajo. Hkrati je bilo sklenjeno, da se formira Vojni komite z generalnim sekretarjem KPJ na čelu.

● 15. aprila CK KPJ JE IZDAL proglas, v katerem je pozval jugoslovanske narode v boj proti fašističnim okupatorjem. »Vi, ki se borite in umirate v boju za neodvisnost, vedite, da bo ta boj kronan z uspehom... Ne klonite, krepkeje strnite svoje vrste, z dvignjeno glavo pričakujte tudi najhujše udarce! Komunistična partija bo vztrajala do končne zmage v prvih vrstah borbe proti osvajalcem,« — je bilo med drugim rečeno v proglasu.

● 18. aprila V BEOGRADU JE BILA PODPISANA KAPITULACIJA JUGOSLAVIJE. Podpisala sta jo generala razpade jugoslovanske vojske Milojković in Kalafatović.

● 27. aprila V LJUBLJANI JE BIL USTANOVNI SESTANEK OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA — na pobudo politbiroja CK KPS. V imenu KP so se udeležili sestanka Boris Kidrič, Aleš Bebler in Boris Zihlerl, v imenu kulturnih delavcev Josip Vidmar, Ferdo Kozak in Franc Šturm, v imenu napredne skupine Sokolov Josip Rus, v imenu krščanskih socialistov pa Tone Fajfar.

Maj

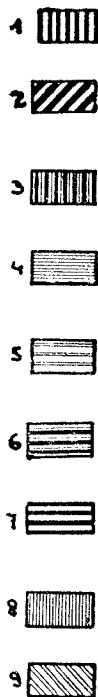
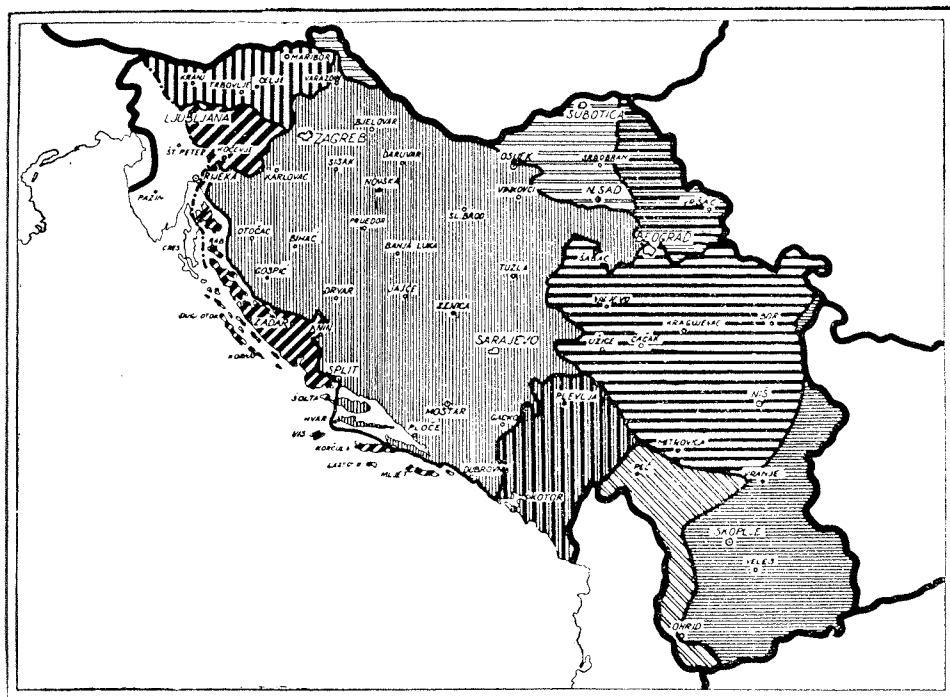
● 1. maja CK KPJ JE IZDAL PROGLAS, V KATEREM JE POZVAL JUGOSLOVANSKE NARODE NA OBOROŽEN UPOR PROTI OKUPATORJU. Podobne proglase so izdali tudi PK KPJ za Srbijo, PK KPJ za Črno goro, CK KP Hrvatske in CK KP Slovenije.

● 6. maja Ustaši so uprizorili množično klanje Srbov v Blagaju na Kordunu.

● Konec maja POSVETOVANJE CK KPJ, NA KATEREM JE BILO GOVORA O NALOGAH V BOJU PROTI OKUPATORJU. Sklenili so, naj se CK KPJ preseli iz Zagreba v Beograd, da bi laže vodil priprave na vstajo v vseh krajih Jugoslavije.

Junij

● 22. junija CK KPJ JE IMEL SESTANEK, S KATEREGA JE POSLAL PROGLAS JUGOSLOVANSKIM NARODOM, NAJ SE Z OROŽJEM UPRO OKUPATORJU. V proglasu je bilo med drugim rečeno: »Proletarci vseh pokrajin Jugoslavije, na svoja mesta, v prve bojne vrste! Krepko strnite svoje vrste okrog svoje avant-

Razkosanje Jugoslavije 1941. leta: 1. Področje, ki ga je anektirala Nemčija; 2. Področje, ki ga je anektirala Italija; 3. Področje Črne gore pod italijanskim guvernerjem; 4. Področje, ki ga je anektirala Bolgarija; 5. Področje, ki ga je anektirala Madžarska; 6. Banat pod nemško upravo; 7. Področje Srbije pod nemško okupacijo; 8. Tako imenovana Nezavisna država Hrvatska; 9. Področje, ki je bilo priključeno »Veliki Albaniji«

garde, Komunistične partije Jugoslavije...« Posebej se je v tem proglasu obrnil CK KPJ na komuniste: »Prišel je tisti najhujši čas, ki smo ga v našem boju predvideli... Komunisti Jugoslavije! Niti trenutek ne oklevajte, ampak se hitro pripravite na ta težki boj... Postavite se na čelo delavskih in nacionalno zatiranih množic ter jih peljite v boj proti fašističnim tlačiteljem naših narodov... Izpolnite svojo dolžnost avantgarde delavskega razreda Jugoslavije! Naprej, v poslednji in odločilni boj za svobodo in srečo človeštva!«

● 22. junija JE BIL USTANOVLJEN GLAVNI ŠTAB SLOVENSKIH PARTIZANSKIH ČET oziroma Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet.

● 27. junija USTANOVLJEN GLAVNI ŠTAB NARODNO-OSVOBODILNIH PARTIZANSKIH ODREDOV JUGOSLAVIJE.

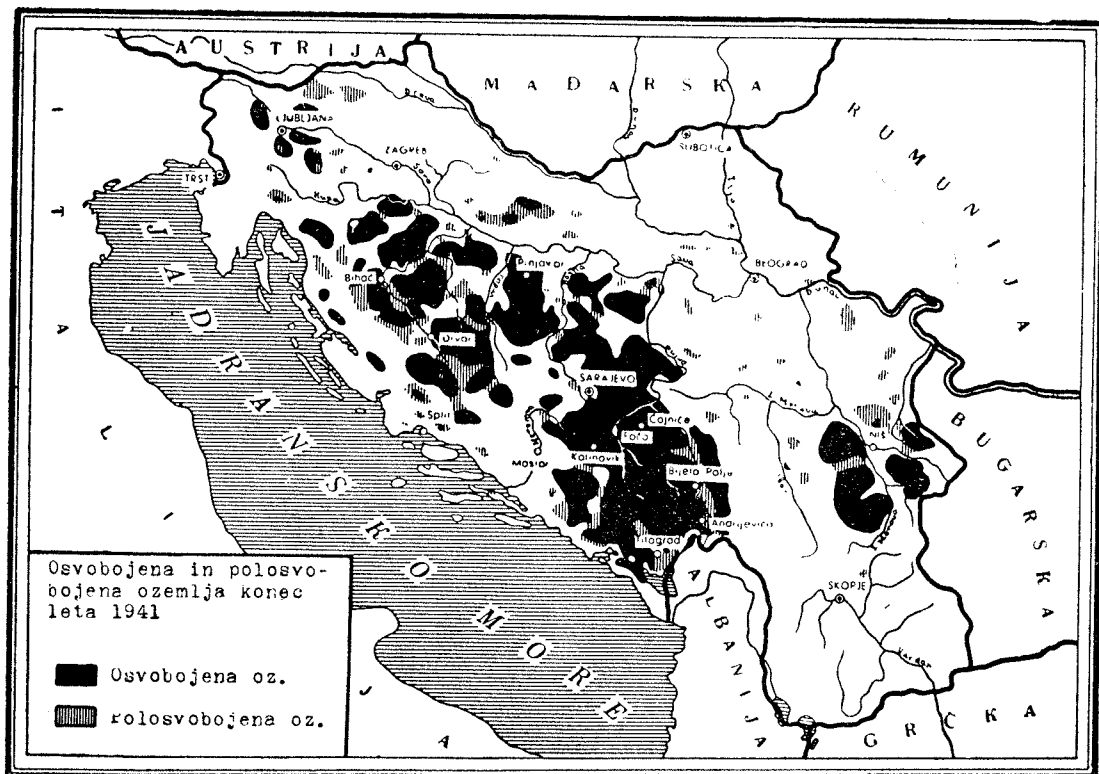
Julij

● 1. julija V IMENU 30.000 MLA-
DIH KOMUNISTOV JE
CK SKOJ IZDAL PROGLAS JUGOSLOVAN-
SKI MLADINI — na podlagi odloka CK KPJ o
oboroženi vstaji jugoslovanskih narodov. CK

SKOJ je pozval mladino, naj se uvrsti v boj, ki ga je začela Komunistična partija.

● 4. julija V BEOGRADU, NA DE-
DINJU, V VILI VLADI-
SLAVA RIBNIKARJA, JE BIL SKLICAN SE-
STANEK RAZŠIRJENEGA POLITBIROJA CK
KPJ. Vodil ga je Josip Broz-Tito, generalni
sekretar CK KPJ. S sestanka je bil odposlan
poviz jugoslovanskim narodom, naj začno obo-
rožen boj proti okupatorju. Sklenjeno je bilo,
naj se takoj začne formiranje odredov v vsej
državi in izvajanje oboroženih akcij ter sabo-
taža. Ta dan praznujemo vsako leto kot Dan
borca.

● 7. julija NA TA DAN JE BILA
IZVEDENA PRVA OBO-
ROŽENA AKCIJA, in sicer v Srbiji. Začela
se je vstaja. Deset borcev Radjevske čete pod
vodstvom Žikice Jovanoviča-Španca je prišla
na zbor v vasi Bela Crkva blizu Valjeva. Po-
zvali so ljudstvo, naj se z orožjem upre okupa-
torju. Že na zboru se je prijavilo večje število
ljudi v partizane. Potem pa je prišla žandar-
merijska patrula in začela ljudi razganjati. Iz
množice so zadoneli vzkliki, naj partizani zašči-
tijo ljudstvo. Prišlo je do spopada, v katerem je
Žikica Jovanović ubil dva žandarja. To je bil
prvi spopad z orožjem, začetek vseh ljudske vsta-

je. Zato je bil po osvoboditvi proglašen 7. julij za Dan vstaje srbskega naroda.

● 13. julija ČRNOGORSKI NAROD JE ZAČEL VSTAJO PROTI OKUPATORJEM IN NJIHOVIM HLAPCEM. Partizani so razorožili 10 italijanskih karabinjerskih posadk. Zato je bil po osvoboditvi 13. julij proglašen za Dan vstaje Črnogorskega ljudstva.

● 22. julija POSAMEZNE PARTIZANSKE AKCIJE V SLOVENIJI SO PRERASLE V SPLOŠNO LJUDSKO VSTAJO. Z ukazom Glavnega štaba slovenskih partizanskih čet je bilo izvedenih na Gorenjskem več akcij: pri Duplici je bil porušen most, med Kamnikom in Gornjim gradom je bila razrušena cesta, v okolici Kamnika je bila uničena telegrafska napeljava. Partizanske skupine so se pojavile v Kamniku, okrog Homca, Radomelj, Domžal, Mengša, Trzina, Ihana, Doba in Moravč. Po teh dogodkih so se začele partizanske skupine formirati v čete. Zdaaj praznujemo 22. julij vsako leto kot Dan vstaje slovenskega naroda.

● 27. julija PARTIZANSKE ENOTE SO OSVOBODILE DRVAR IN RAZOROŽILE VSO SOVRAŽNO POSADKO V NJEM. Istega dne so partizani osvobodili Oštrelj. Vstaja v drvarski dolini je bila signal za začetek vstaje v vsej Bosenski krajini

in Bosni sploh. Zato je bil po osvoboditvi proglašen 27. julij za Dan ljudske vstaje v Bosni.

● 27. julija ZAČELA SE JE LJUDSKA VSTAJA V LIKI, v okolici Srba. Partizani so osvobodili Srb in vse okoliške vasi. Zato je bil po osvoboditvi proglašen 27. julij za Dan vstaje na Hrvatskem.

Avgust

● Začetek avgusta PO NALOGU CK KPJ JE ODŠEL V MAKEDONIJO DRAGANČE PAVLOVIČ z nalogo, da pomaga makedonskim komunistom pri izvajanju direktive KPJ o oboroženi vstaji.

● 23. do 24. avg. V NOČI MED TEMA DVEMA DNEVOMA JE OZRENSKI PARTIZANSKI ODRED NAPADEL SOVRAŽNE POSADKE v Gračanici, Karanovcu, Petrovem selu, Usori, v Barah in Doboju. Partizani so osvobodili vse te kraje razen Doboja in zaplenili velike količine orožja. Dne 24. avgusta so enote Ozrenskega odreda skupaj z ljudstvom zavzele Maglaj ter zaplenile mnogo orožja in opreme. To je bila ena izmed največjih akcij partizanskih enot v tem času.

● 25. avgusta USTANOVLJEN JE BIL NOV POKRAJINSKI KOMITE KPJ ZA MAKEDONIJO. Mesto sekretarja novega komiteja je prevzel tovariš Lazar Koliševski.

● *Konec avgusta* PARTIJSKA ORGANIZACIJA MAKEDONIJE JE SPET PRIŠLA V SESTAV KPJ, in sicer na podlagi odloka Kominterne, ki je osvojila predlog CK KPJ. (CK Bolgarije je bil namreč — potem ko so Makedonijo okupirale bolgarske vojaške enote — pripojil makedonsko partijsko organizacijo svoji partiji.)

September

● *5. septembra* PRVI DEKRET LJUDSKE OBLASTI V SRBIJI O USTANOVITVI SREZKEGA LJUDSKEGA ODBORA V KRUPNJU. S tem dekretom je bila ukinjena oblast srezkega načelstva, odpravljene so bile tudi stare občine in žandarmerijske postaje.

● *16. septembra* VRHOVNI PLENUM OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA SE JE KONSTITUIRAL V SLOVENSKI NARODNOOSVOBODILNI ODBOR.

● *16. septembra* GLAVNI ŠTAB NOPOJ, NARODNOOSVOBODILNIH PARTIZANSKIH ODREDOV JUGOSLAVIJE, Z JOSIPOM BROZOM-TITOM NA CELU JE ODŠEL IZ BEOGRADA NA OSVOBJENO OZEMLJE V ZAHODNI SRBIJI.

● *18. septembra* MOČNE ENOTE ITALIJANSKE VOJSKE SO NAPADLE S TREH STRANI PARTIZANSKO TABORIŠČE NA MOKRECU. Pod vodstvom Ljuba Šercerja so partizani odbili napad in pobili 54 Italijanov.

● *26. septembra* V STOLICAH PRI KRUPNJU JE BILO

POSVETOVANJE VOJNIH DELEGATOV IZ VSEH KRAJEV JUGOSLAVIJE. Posvetovanje je vodil Josip Broz-Tito. Sprejeli so sklep, da se Glavni štab preimenuje v Vrhovni štab partizanskih odredov Jugoslavije in da se osnujejo tudi Glavni štabi pokrajin. Največjega pomena je bil sklep o organizaciji partizanskih odredov na strogo vojaški osnovi. Po tem posvetovanju so začeli v vseh odredih formirati bataljone in čete.

● *28. septembra* ZAČELA SE JE PRVA SOVRAŽNA OFENZIVA, katere cilj je bil, uničiti partizanske enote v Srbiji in znova okupirati ozemlje, ki so ga osvobodili partizani. Po ogorčenih bojih je Vrhovni štab ukazal, da se večina partizanskih odredov umakne v Sandžak, ker so bile napadajoče sovražne enote neprimerno močnejše. Med prvo sovražno ofenzivo so prvič odkrito napadle partizane tudi Mihajlovičeve četniške enote.

Oktober

● *1. oktobra* SLOVENSKI NARODNOOSVOBODILNI ODBOR JE SPREJEL ODLOK O POBIRANJU NARODNEGA DAVKA IN RAZPISAL POSOJILLO SVOBODE, v višini 20 milijonov lir. Davke na posameznega člana OF je znašal najmanj 1 liro mesečno.

● *11. oktobra* PRVA OBOROŽENA AKCIJA MAKEDONSKIH PARTIZANOV. Prilepski partizanski odred, ki je bil ustanovljen konec septembra na planini Mukesu, je napadel pošto in policijsko posadko v Prilepu. Zato je bil po osvoboditvi proglašen 11. oktober za Dan vstaje makedonskega naroda.

Narodnoosvobodilni boj v številkah

Iz majhnih partizanskih enot je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije zrastle v močno silo in se preoblikovala v Jugoslovansko armado. Njena rast in uspehi sta lahko vsemu svetu za zgled, ki prepričljivo dokazuje, da še tako močna sovražna sila ne more zadušiti duha svobodoljubnega ljudstva, ki mu kaže pot tako monolitna avantgarda, v kakršno se je pod vodstvom tovariša Tita prekalila naša Komunistična partija. Čim hujši je bil sovražni teror, tem večja je bila naša Narodnoosvobodilna vojska in tem večje so bile izgube sovražnika.

Poglejmo, kako se rast Narodnoosvobodilne vojske, razmerje sil med njo in sovražnimi enotami ter naše in sovražnikove izgube zrcalijo v številkah. Številke sicer ne povedo vsega, ker trpljenja in herojstva v boju ni moč izmeriti z njimi. Vendar pa lahko z njimi vsemu svetu dokažemo, kako velik je bil delež jugoslovanskih narodov v boju proti fašizmu.

LETO 1941

PROTI NOV se je tega leta bojevalo 85.000 Nemcev, tri sto trintrideset tisoč Italijanov, 105.000 domobrancev in usta-

šev ter 15.000 nedičevcev, število četnikov pa ni znano. Torej brez četnikov 538.729 nasprotnikov. V istem letu je bilo v Jugoslaviji 80.000 partizanov.

Sovražnikove izgube: 41.000 mrtvih in 28.600 ujetih. Izgube NOV: 18.896 mrtvih, 29.300 ranjenih, umrlo je 3217 ranjencev, 3800 partizanov pa je bilo pogrešanih.

LETO 1942

Proti NOV se je bojevalo 100.000 Nemcev, 352.852 Italijanov, 190.000 ustašev in domobrancev, 85.000 Bolgarov ter 18.000 Madžarov. Število četnikov in nedičevcev ni znano. Torej brez teh, 745.000 sovražnikov. Tega leta je štela NOV že 150.000 borcev.

Sovražnikove izgube: 52.000 mrtvih in 41.208 ujetih vojakov. Izgube NOV: 24.700 mrt-

vih, 31.200 ranjenih, 4194 ranjencev je umrlo, 6300 borcev NOV pa je bilo pogrešanih.

LETO 1943

Proti NOV se je bojevalo 305.000 Nemcev, 278.000 Italijanov, 200.000 ustašev in domobrancev, 120.000 Bolgarov, 27.000 Madžarov ter neznano število četnikov in nedičevcev. Skupno, brez zadnjih, torej 930.000 sovražnikov. NOV je štela ob istem času 300.000 borcev.

Sovražnikove izgube: 84.000 mrtvih ter 170.654 ujetih vojakov. Izgube NOV: 48.378 mrtvih, 61.730 ranjenih, umrlo je 8066 ranjencev, 5600 partizanov pa je pogrešanih.

LETO 1944

Proti NOV se je bojevalo 360.000 Nemcev, 170.000 ustašev in domobrancev, 130.000 Bolgarov, 25.000 Madžarov, četniki in nedičevci in slovenski domobranci. Brez zadnjih torej 685.000 sovražnikov. NOV je štela 500.000 borcev.

Sovražnikove izgube: 120.000 mrtvih ter 58.000 ujetih. Izgube NOV: 80.650 mrtvih, 147.650 ranjenih, 8066 ranjencev je

umrlo, 5600 borcev NOV pa je bilo pogrešanih.

LETO 1945

Proti JA se je bojevalo tri sto trideset tisoč Nemcev, sile ustašev, slovenskih in hrvaških domobrancev, četnikov, nedičevcev in drugih pa niso znane. JA je štela 800.000 borcev.

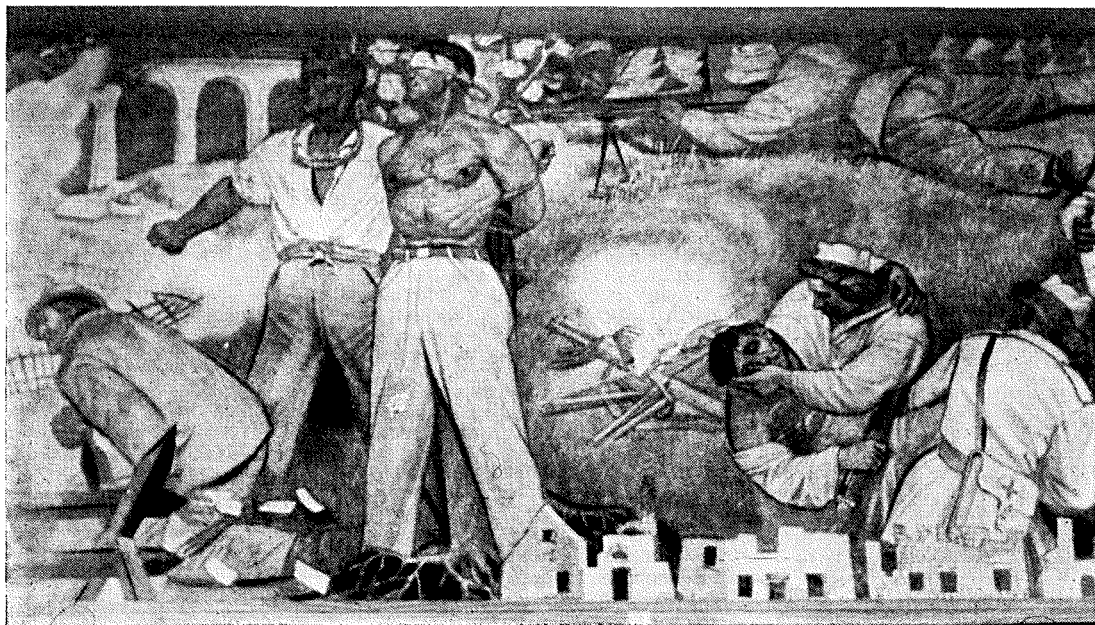
Leta 1945 je imel sovražnik 150.000 mrtvih in 260.000 ujetih. JA je imela 72.925 mrtvih, 130.000 ranjenih, 7800 ranjencev je umrlo, 7800 borcev pa je pogrešanih.

Skupno je torej v Jugoslaviji padlo 447.000 sovražnikov, 559.000 pa je bilo ujetih. NOV, oziroma JA pa je imela 245.549 mrtvih in 399.890 ranjenih; 31.200 ranjencev je umrlo. Od ranjencev jih je ostalo 64.000 invalidov.

Znano je, da je imela Jugoslavija v vojni 1.700.000 žrtev. Od tega števila je 1.400.000 žrtev okupatorskega nasilja nad civilnim prebivalstvom. V vojnem ujetništvu je bilo 170.000 ujetnikov, ki so ujetništvo preživeli. Preživelih civilnih internirancev je bilo 320.000, preživelih izseljencev 530.000, preživelih oseb, ki so bile na prisilnem delu 270.000, preživelih oseb, ki so bile prisilno mobilizirane v okupatorske in kvislinške vojne formacije pa je bilo 320.000. Torej je bilo skupno 1.610.000 Jugoslovancev, ki so trpeli zaradi okupatorskega nasilja neposredno škodo, pa so imeli srečo, da so ostali živi.

Po teh podatkih je v Jugoslaviji: padlih, ranjenih in dlje časa zaprtih državljanov 3.741.000 — ali 25 % ...

Jugoslavija je utrpela 46 milijard ameriških dolarjev vojne škode, računajoč po vrednosti iz leta 1938.

Slavko Pengov: Zgodovina Slovencev (detajl freske v novi palači Ljudske skupščine LRS)

VLADIMIR NAZOR:

S partizani

(Odlomek iz Dnevnika)

PUST večer deževnega dneva. Vlaga in blato.

Po mostu čez Unec se pomika dolg sprevoz beguncev. Največ je žensk, otrok in starcev. Bledi, blatni, utrujeni. Molče. Med njimi je celo nekaj bosih otrok. Matere cijazijo otroke: ena izmed njih nosi na glavi nečke, v njih pa otročička. To so večidel slabo, komaj za silo oblečeni otroci, zaviti v karkoli. V sprevodu je tudi nekaj vozov, večidel polnih otrok. Nekateri gonijo majhne črede, vodijo nekaj izžrpanih konj in krav. Vse je bedno, revno, malone sama gola življenja, vse je lačno in neprespno. Potrtost in prestrašenost: nobenega tarnanja.

»Od kod prihajate?«

»Od Banije. S Korduna.«

»Kako dolgo pa že hodite?«

»Nekateri že dvanajst dni.«

»Ali so vas napadala letala?«

»Niso mogla. Podnevi smo se skrivali v gozdu, ponoči pa hodili.«

»Čemu vse to, in na takšen način?«

»Bežimo pred nožem. Prihrumeli so iznenada, nekateri se niti dobro obleči nismo utegnili.«

»Kdo vas vodi?«

»Nihče.«

»Kod pojdete? Kam?«

»Ne vemo.«

In sprevoz se pomika naprej čez most.

Od nekod je prišel tudi Tito. Misli na prenočišča in na počitek v Drvaru, na pomoč v hrani in obleki; izdaja naredbe. Slučajno ima pri rokah zabojček suhih sliv, ki jih je dobil kot darilo iz Dalmacije, in sam jih razdeljuje med otroke; bose otroke pošilja v bližnjo partizansko stražarnico, kjer začno takoj kuhati čaj in rezati kruh.

Noči se; dež rosi. Ubogi ljudje — podobni sprevodu prikazni — se še zmerom pomikajo čez most in izginjajo v oddaljenem glavnem delu mesteca, kjer jih čakajo večinoma poškodovane prazne hiše. Tišina.

Slišati je samo zamolklo šumenje vode in daljni otrokov jok.

*

Tito je nekam odhajal in svojemu volčjaku Foksiju ni dovolil, da bi ga spremljal.

Pes je povabil glavo in se umaknil v kot. Komaj sem ga pripravil do tega, da je šel z menoj na sprehod. Grevi mimo mlinov, vzdolž globače, pobočja in ravnine do reke, vračava se skozi vasico. Nenadoma srečava na stezi črnega kozlička, ki je zgrehel pot. Foksi se zdrzne. Po dolgi malanholiji se mi je zahotelo — bi dejal — igre. Približa se kozliču z dobrimi nameni, toda kozlič se je ustrašil — beži, mekeče, vzdiguje rožičke in se upira. Volčjak se spočetka nekako čudi, spominja pa se tudi nečesa motnega, pradednega. Zaman ga kličem; zakadi se v kozlička in ga popade; za udarce moje palice se sploh ne zmeni. Raztrgal bi bil ubožčka, da nista priskočila dva partizana. Prihitela je neka žena in odnesla žrtev.

»Glej ga no, hajduka! Kdo bi pričakoval od njega kaj takšnega!« sta dejala partizana. Foksi pa, ko da je dal s tem duška svoji nesreči; zdaj je čakal na gospodarja

in spal spanje pravičnega, ko pa se je Tito vrnil, si vendarle ni upal predenj.

Tito je vprašal po ženi in naročil, naj jo pokličejo.

Vsa prestrašena žena je prišla.

»Kakšno škodo ti je napravil pes?«

»Nobene.«

»Nič se ne boj, čeprav je šel tvoj mož v četnike. Govori!«

»Nobene. Meso bomo pojedli, iz kože pa bomo tudi kaj naredili.«

»Kaj?«

»Morda vrečico. Za hrano — kadar jo bomo imeli.«

Tito pokliče fanta in mu nekaj reče. Fant odide in se vrne z rižem, sladkorjem in soljo.

»Vzemi in pojdi, tovarišica. Na tega razbojnika Foksija se pa nikar ne jezi.«

Žena gleda hrano in kar verjeti ne more, da prav vidi. Potlej odide. Ko zasliši Foksi svoje ime iz znanih ust, se primaje iz kota in skoči na Tita, tako da vzdigne prednje noge na prsi svojega gospodarja, ko da ga hoče objeti.

*

Predvčerajšnjim mi je močno narasla temperatura in Tito me je pospremil iz skupne sobe in mi dal posebno sobico.

Danes se že počutim bolje. Driska in bruhanje polagoma popuščata; še zmerom pa kašljam in kosti me bole od trdih ležišč.

Sedim sam in še enkrat doživljam dvoje najhujših doživetij v teh zadnjih desetih dneh. Prvo je prehod čez Neretvo.

...Prispeli smo in se nagnetli v Jablanici; sovražnik jo je potem, ko so ga partizani porazili, z letali srdito bombardiral. Razdejane hiše, požari, nezakopana trupla ljudi in konjska mrhovina; mesto je malone brez prebivalcev. Noč je, zažigamo ognje kar sredi ceste; gremo se in počivamo, ljudje in konji pa se stiskajo okrog nas. Mene pospremito v najboljšo hišo, ki pa je vendarle na pol porušena. V njej najdemo ženo gozdarskega uradnika, Hrvatice; o meni je že slišala. Zakuri v štedilniku, skuha mi čaj, ponudi mi posteljo v sobi z razbitimi okni, jaz pa, čeprav zelo utrujen in zaspan, čakam na poziv, da grem čez reko.

Naposled pride kurir.

»K mostu?« ga vprašam.

»Ne, tovariš Nazor. Zdaj gredo čez ranjenci in bolniki, ki jih je mnogo. Zadnji

borci so šli čez reko že prej. Ti pojdeš pred pratežem. Nekaj drugega sem ti prišel povedati. Svojo prtljago moraš vsekakor skriti na najmanjšo mero, na toliko, kolikor lahko nosi slabotno kljuse.«

»Kako to?«

»Po partizansko, kajti ceste za nas ni več. Zdaj se nam obetajo samo visoke, strme gore. Samo jahanje in hoja, največ ponoči.«

»Kaj pa moje perilo, obleke, posteljina?«

»Hm, dve srajci, dvoje spodnjih hlač, ena odeja...«

»Izropati me mislite.«

»Ne boj se. Tudi tvoje premoženje bomo razdelili med ranjence in bolnike. Kar ni zanje, pusti tu.«

»Dobro, tovariš. Naj bo tako.«

In ob pomoči tiste gospe premetavam svoje borno imetje, izbiram in tlačim v dve vrečici, ker se moram vsekakor odreči tudi kovčkom. Da vidi to moja sestra! K njej se vrnem raztrgan in gol ko Lazar.

Za človeka

Skrb za človeka je poglavitna vrлина novega, socialističnega humanizma. Ta je ena izmed svetlih tradicij narodnoosvobodilnega boja, v katerem najdemo nešteto zgledov nesebičnega tovarštva, plemenite pomoči, reševanja ranjenecv itd. Najlepši zgled tovarštva in skrbi za človeka pa nam je nudil sam vrhovni komandant Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije — maršal Tito.

Ko so Nemci navalili na prvo osvobodjeno ozemlje v Srbiji (leta 1941), je bil tovariš Tito v veliki nevarnosti. Med zadnjimi borci je zapustil Užice. Umikajočo se kolono so pretrgali nemški tanki, za katerimi so drveli kamioni s pehoto. Tako je bil tovariš Tito čez nekaj minut odrezan od ostalih in se je z majhno skupinicco ljudi znašel 150 metrov pred nemško strelsko vrsto. Med silovitim ognjem se je začel umikati v planino, nemška pehota pa čedalje hitreje za njim. Dolgo ga ni bilo za ostalimi člani Vrhovnega štaba, ki so ga s skrbjo pričakovali. Ko je okrog ponoči le prišel do njih, so bile njegove prve besede: »Vse ranjence čimprej evakuirati. Postaviti obrambo. Nemci bodo poskušali prodreti sem.«

Poglejmo nekatere izmed Titovih ukazov oziroma depes raznim štabom. Videli bomo, da so bili v vseh ofenzivah in tudi v najhujših dneh ranjenci prva skrb vrhovnega komandanta Narodnoosvobodilne vojske.

Navsezgodaj me pospremijo k reki.

Bregovi so visoki in strmi. Dolg viseč most je tovariš Volodja pred sovražnikom strokovnjaško porušil, potem pa je za nas hitro zgradil spodaj tik nad vodo, ozek lesen prehod za konje in pešce. Vse naše vozarstvo (prtljaga in konji) čaka; okrog njega ranjenci, bolniki in tisti, ki jih takšna vojska vleče za seboj. Vse to se mota in gneta v velikem klobčiču, ker so tla takšna. Kriki, povelja. Prerivanje. Spodaj, čez most, nenehoma nekaj in nekdo hodi. Vse to teče, toda tako kakor tenak curek vina ali vode iz pipe na sodu. Kako dolgo bo to še trajalo? Dan pa raste sonce je vzšlo. Če nas opazijo letala, bo pokol.

Sreča nas spremlja, letal ni, čeprav neke onkraj reke grme topovi, sovražnikove granate pa nam zlovešče žvižgajo nad glavami.

In nihče ne sme na leseno brv, dokler ne pride čez reko zadnji ranjenec; tako je ukazal Tito.

GLAVNEMU ŠTABU HRVATSKE

Konjica nismo zavzeli, čeprav je bil že skoraj padel. Na pomoč je prišlo veliko številno četnikov iz Sandžaka, Črne gore in Hercegovine, ki so nam udarili v hrbet. Torej je pot za ranjence zaprta in jim zdaj preti velika nevarnost zaradi tega, ker je tudi Oštrelj padel v nemške roke.

Ukazujem, da takoj pošljete vsaj dve najboljši brigadi čez Martin Brod proti Drvarju ali Grahovemu, da skupaj z Bosanci razbijete Nemce. Jaz pošiljam v ta namen topove in strelivo.

To izvršite hitro, s polno odgovornostjo. V nevarnosti je 3500 ranjencev.

28. II. 1943

Tito l. r.

BOSANSKEMU KORPUSU

Takoj sporočite, ali je mogoče spraviti čez Grahovo v Liko težke ranjence.

Razen tega pazite, kolikšne so sovražne sile, ki prodirajo proti Grahovemu iz Drvarja. Kaj bi bilo potrebno storiti, da se te sile razbijajo?

2. III. 1943

Tito l. r.

IV. OPERATIVNI CONI

Sovražnik je zdaj koncentriral velike sile v smeri Vakuf—Prozor, kjer so zdaj najostrejšje borbe, prav tako tudi pri Konjicu, ki ga nismo zavzeli, ker so prišle na pomoč velike sile iz Sarajeva in četniki iz vseh krajev. Zaradi ranjencev smo v neugodnem položaju. Ali bi mogli spraviti ranjence na Biokovo? Sporočite, če se tam pripravlja kaka ofenziva.

2. III. 1943

Tito l. r.

I. DIVIZIJI

Močne nemške sile so po ostrih bojih 2. II. zavzele Klanac. Ripaž pri Bihaću, smer Petrovac, brani VII. banijska divizija. Kosta junaško odbija vse napade pri Ključu in Sanskem Mostu. 2. II. uničil 4 nemške tanke. Italijani so prodrli do Korenice, Nemci pa do Plitvičkih jezer. Nemci skušajo po vsej sili zavzeti

Zelezna hrbtenica borbenosti

PARTIJSKA organizacija v NOV je odigrala v domovinski vojni in naši ljudski revoluciji zelo važno vlogo pri vzgoji vojske in kadra, pri oblikovanju komunistov kot voditeljev vseh borbenih akcij, pri pripravah na akcije itd.

Bralce revije »Borec« bo gotovo zanimalo, kakšna je bila partijska organizacija v XIV. diviziji ter kakšno vlogo je imela v vseh večjih bojih in akcijah te divizije, kot na primer leta 1943 ob zavzetju sovražnih postojank v Grahovem, Velikih Laščah in Kočevju ter ob velikem februarškem pohodu na Stajersko leta 1944 februarja meseca, ko so se njene enote noč in dan bojevale ter prebijale sovražne obročje. Takrat je šla divizija le 1100 borcev, sovražnik pa je imel okrog 20.000 vojakov.

V XIV. diviziji je bilo tačas 343 članov KPJ in 185 članov SKOJ, kandidatov KP pa je bilo 128. Torej skupno 656 organiziranih komunistov. Četne celice so bile osnovne organizacije. Navadno so jih sestavljali: komandir, komisar, namestnik komandirja in namestnik komisarja, orožar, intendant, obveščevalec, kurirji, bolničarka, mitraljezci, vodniki, deseterji in politični delegati v vodih, pa tudi posamezni borci, člani KPJ. Sekretar četne celice je bil namestnik političnega komisarja čete. V nekaterih četah so štele četne celice tudi po 15 do 20 članov. Na sestankih so obravnavali vprašanja iz discipline, razpravljali o akcijah, odnosih do ranjencev in civilnega prebivalstva, o hrabrosti posameznikov itd. Kritiki so bili podvrženi ukrepi četnih poveljstev, če akcije niso bile uspešne ali če je po nepotrebnem prišlo do izgub. Četni komisar in komandir sta odgovarjala za svoje delo tudi partijski celici. Včasih so na primer komandirja kritizirali mitraljezci, če jih ni bil dobro razmestil po položaju. Sestanki so bili navadno dvakrat tedensko, včasih pa tudi večkrat. Pred večjimi akcijami so bili obvezni.

Štab bataljona je imel svojo celico, njeni člani pa so bili člani KPJ iz ožjega in širšega štaba bataljona: komandant, komisar, namestnik komandanta in namestnik komisarja, administrator, inten-

dant, obveščevalec itd. Sekretar štabne celice ni bil namestnik komisarja bataljona. V štabni celici so obravnavali izvrševanje povelj štaba brigade. Če člani štaba niso česa dobro opravili, so bili prav tako podvrženi kritiki. Včasih je komandant bataljona hotel izvršiti akcijo, ne da bi se prej o njej posvetoval z ostalimi člani štaba in s štabno celico. Razumljivo je, da so se komandanti bataljonov in njihovi namestniki ukvarjali predvsem s čisto vojaškimi vprašanji (orožje, oprema, vzgoja novincev, vojaška predavanja, patrolna in stražarska služ-

ba, zasede in akcije). Nekateri komandanti so bili tako zaverovani v izrazito vojaške naloge, da so pozabljali celo na programske točke OF. To se pravi, da so le težko sledili političnemu dogajanju v vojski in na terenu.

Vodstvo partijske organizacije v bataljonu je bil bataljonski biro, ki so ga sestavljali namestniki komisarjev čet in namestnik komisarja bataljona. Biro se je ukvarjal z obravnavanjem partijskih vprašanj, kakor na primer s širjenjem partijskega tiska, sprejemanjem v kandidature in članstvo KPJ, z vprašanji ideološke izobrazbe, študija direktivnih članov, priprave partijcev, kandidatov in skojevcev za borbene akci-

Petrovac, Grmeč itd. Zaradi 13 dni stalnih bojov so naše enote zelo izčrpane, 3500 ranjencev predstavlja velik problem. Naloga I. II., III. divizije je zelo važna. Imamo obsežne načrte, toda delati moramo hitro.

4. II. 1943

Tito I. r.

ŠTABU II. DIVIZIJE

Pustite kar se da večje število konj iz vaše divizije, I. proletarske brigade in s terena na levem bregu Neretve pri vasi Luga za prenos ranjencev.

8. III. ob 11. uri

Tito I. r.

ŠTABU III. DIVIZIJE

Ranjence prenesite na nosilih na cesto Prozor—Rama, kjer jih bodo prevzeli na kamione.

8. III. ob 14.30

Tito I. r.

PS: Ranjenci in bolniki iz Solakove Kule so po izjavi dr. Gojka že preneseni. To velja za vseh 35 ranjencev — na nosilih — III. divizije, ki bodo prišli na cesto na najbolj primernem kraju.

ŠTABU IV. OPERATIVNE CONE

Kar se da prej zgradite most čez Neretvo na najbolj primernem kraju med Karaulo in Grabovico. Čez ta most bodo šle vaše enote in ranjenci na levi breg Neretve. Graditev mostu zavarujte z močnim mostobranom. Odpeljite s seboj vse na novo mobilizirane tovariše.

9. III. ob 8. uri

Tito I. r.

ŠTABU III. DIVIZIJE

Vse ranjence iz vaše bolnišnice in iz Solakove Kule takoj pošljite po najkrajši poti v Jablanico. Gorskih topov vam ne moremo poslati. Vi ostanete še nadalje kot stalna pobočnica pri Ostrožcu, da zaprete smer proti Rami in ob Neretvi, dokler vsi ranjenci ne bodo na drugi strani Jablanice. Potem boste dobili novo nalogo. Prodor naših sil ob dolini Neretve, proti Ulogu, se nadaljuje.

8. III. ob 10.30

Tito I. r.

ŠTABU I. DIVIZIJE

Zaplenjene količine hrane rezervirati za naše bolnišnice in jih izročiti delegatu Ekonomskega odseka. Poslali bomo tan-

13. IV.

Tito I. r.

V brigadi je bil brigadni biro, ki so ga sestavljali namestniki komisarjev bataljonov, namestnik

ne medsebojne spore in trenja med terenskimi organizacijami in enotami. Podobno kot v bataljonu je bila tudi v štabu brigade posebna štabna celica. Njeni člani so bili člani ožjega in širšega štaba brigade. Včasih je štela ta celica tudi po 20 do 25 članov. Ponekod sta bili v štabu brigade dve celici — za člane ožjega in za člane širšega štaba. Dogajalo se je, da so nekateri člani štabnih celic postrani gledali delo brigadnega biroja, ker bi radi uvedli »poveljevanje« tudi v brigadnih birojih. Tako so le-tem odrekli pravico do posvetovanja v vojaških zadevah. Razumljivo je, da se je takim težnjam postavila proti robu celotna partijska organizacija in da so taki člani štaba brigade doživeli ostre kritike, če niso hoteli poslušati nasvetov brigadnih birojev, posebno še, če so bili nasveti upravičeni in pravilni.

Popolno zaupanje v Partijo kot vodilno silo v OF, vdanost osvobodilnemu boju jugoslovanskih narodov, hrabrost v boju s sovražniki, disciplina pri izvrševanju vojaških nalog, potrpežljivost pri prenašanju naporov, požrtvovalnost v boju in v vsakdanjem vojaškem življenju, pravilen in tovariški odnos do soborcev. Najvišja vrednota za sprejem v Partijo pa je bila seveda hrabrost.

V vsa težavnejša filozofska vprašanja so člani dobili vpogled v partijskih šolah in tečajih. Po četah, bataljonih in brigadah so partijci razpravljali predvsem o tekočih vprašanjih in so obravnavali predvsem le tekoče razprave iz periodičnega tiska.

V diviziji je bil divizijski partijski biro, ki so ga sestavljali namestniki brigadnih političnih komisarjev, namestnik divizijskega političnega komisarja ter sekretar divizijskega komiteja SKOJ. Divizijski biro se je sestajal zelo pogosto, obravnaval pa je podobna ali ista vprašanja, kot so jih obravnavali bataljonski in brigadni biroji v okviru svojih enot. Divizijski biro je vodil tudi nižjo partijsko šolo pri štabu divizije.

V XIV. diviziji je divizijski biro posvečal mnogo pozornosti vzgoji novincev, posebno tistih, ki

Pripravite v vasesh Bunovi, Zavajit in Čelebić kuhinje za prehrano ranjencev, dnevno za 250 — začevši od 21. IV.

Zakaj pošiljate ranjence, bolnike in tifusarje na to stran Drine? To je docela napačno. Vse vaše bolnike in ranjence pošiljate k Meljaku in Čelebićem. To velja tudi za nalezljivo bole.

Tito l. r.

Skladišče hrane v Žabljaku naj ostane za bolnišnico. Pazite na smer od Nikšiča. Rušite cesto pri Krnovi. Moč sovražnika opazujte v smeri Gornje Morače. Vratla in Mojkovca.

Tito l. r.

III. Guinea
Debiturile mele frage i depluente neprebit
na. Kolumbijske 8. Sahaj - Radnik. Razine
debiturile slate drams, jer ruge sigurno. Stvorite
tamo jedne bojnica na sigurnom mjestu.
Korijetapka ofanziva frage, ako to drams, no do sad
samo samo rezultate. Pravi. Kolumbijske - Shury,
ke to prava oko 15.000. ruginjska polna put.
od Grakara prema lopa i Kolumbijske - Tajani, i tuc
je vrtase, od Glenc i Sturje prema Rhac. - anti
Kolumbijske divrije agioneri i ruginjski ruginjs
i ofiririna, od Lonskog mosta prema Kigula.
Do sada frage i obijini, samo i Kolumbijske frage malo
napredovale. 23. 11. 19. Vito

323

Pred napadom na Kočevje: razstrelivo so pripeljali

so prišli v sestav posameznih enot po kapitulaciji Italije iz bele garde. (Trinajsta brigada je imela nad 600 borcev, ki so bili prej več mesecev belogardisti.) Pred prihodom na Štajersko je divizijski biro temeljito seznanil nižje partijske forume z bližnjo nemško ofenzivo in jih opozoril na potrebo po spretnem manevriranju, da bi tako ohranili živo vojaško silo bataljonov, čet in brigad. V nemški oktobrski ofenzivi leta 1943 je najmanj trpela Serčerjeva brigada, in sicer zato, ker je bil pri njej divizijski štab. Ta ji je dnevno svetoval, kako naj manevrira. Najbolj pa je trpela XIII. brigada, in sicer zato, ker se je precej bivših belogardistov porazgubilo po skrivališčih okoli domačih vasi, ali pa so dezertirali nazaj k sovražniku. Tudi Tomšičeva brigada je pretrpela precej izgub, to pa zaradi silovitih bojev z izbranimi nemškimi enotami na področju Snežnika, deloma pa tudi zato, ker se je po bataljonih samostojno prebijala po Notranjski in Dolenjski iz sovražne ofenzive.

Po končani ofenzivi je XIV. divizija po nalogu Glavnega štaba takoj prešla v ofenzivo. Pri tem je štab divizije razpolagal z dobro ohranjeno Serčerjevo brigado, ki je štela z divizionom okrog 900 borcev, ter z nekaterimi bataljoni Tomšičeve in XIII. brigade. Po dvodnevni vojaški, politični in partijski pripravi je divizija uni-

čila domobransko postojanko v Grahovem pri Cerknici. Nato je divizija napadla Velike Lašče. Tudi pred to akcijo je Partija temeljito pripravila borce in poveljstva. Po dveh dneh hudih bojev so Velike Lašče padle. Nato je divizija dva dni počivala v okolici Sodražice in v vasi sami ter pripravljala borce za napad na Kočevje. Partijske organizacije so pojasnjevale borcem, posebno pa članom

KPJ in SKOJ, kako velikega pomena bo uničenje postojanke v Kočevju. Zato se je divizija srdito bojevala proti zagrizenemu nasprotniku. V Kočevju je padel tudi komandant divizije Mirko Bračič. Po napadu je partijska organizacija ugotovila, da je bila obveščevalna služba kriva, da ni napad še bolj uspel in da ni bila sovražna posadka popolnoma uničena. Nemška motorizirana enota je neovirano prodrla iz Rakeka čez Bloško planoto in Cerkniško dolino ter šele v neposredni bližini Kočevja naletela na Tomšičevo brigado. Na skoraj 30 km dolgi poti te nemške enote je popolnoma odpovedala tako naša civilna kot vojaška obveščevalna služba. Še zdaj ni docela jasno, kako se je moglo kaj takega zgoditi. Manjkalo je tudi topovskih granat in nekatere enote niso dodobra izvršile svojih nalog. Drugače bi bili pa Kočevje zavzeli.

Pri pohodu na Štajersko je partijska organizacija v diviziji izvršila mnogo važnih nalog. V tistih hudih časih so bili sestanki zelo kratki— na položajih, v skednjih, hlevih, stajah, na križpotjih, ob vodi, na vrhovih. Glavni cilj razgovorov je bil: vztrajati, hrabriti malodušne in se odločno bojevati do zmage.

Divizija je vztrajala do konca vojne na Štajerskem. Imela je veliko uspehov in je uničila na tisoče sovražnikov, zavzela vrsto

Z zastavo in pesmijo naprej!

postojank, zaplenila veliko količino orožja in opreme. Pri vsem tem je imela veliko zaslugo Partija. Partija je vzgojila veliko število novincev v hrabre borce.

Nekatere enote divizije in IV. operativne cone so utrpeli večje izgube v zadnji veliki nemški ofenzivi, ki je divjala od novembra 1944 do 10. aprila 1945. Toda brigade so tudi to ofenzivo srečno prebrodile. Znale so manevrirati in zadajati sovražniku udarce tam, kjer jih je najmanj pričakoval. Razumljivo je, da so bili ti uspehi plod dolgotrajnega in vztrajnega vzgojnega dela. Ves čas obstoja XIV. divizije je divizijski biro, ne glede na to, kdo je bil v njegovih vrstah, posvečal veliko pozornost partijskemu tisku, študijskim sestankom in političnemu delu v novinci. Tako so bili tudi novinci kmalu poučeni o končnih ciljih našega boja. Vsi

partijski funkcionarji v XIV. diviziji so se zavedali svoje odgovornosti in so z veseljem in mladostnim poletom delali na vso moč, da bi bila partijska organizacija kos vsem nalogam. Komisarji in komandanti so prihajali v XIV. divizijo, delali in odhajali na druga službena mesta. Kljub temu se je partijska organizacija neprenehoma krepila in se razvijala ter postajala železna hrbtnica divizije. Če bi se spomnili, bi nekdanji člani bataljonskih, brigadnih in divizijskega biroja lahko napisali, koliko stotin sestankov, razgovorov in razmišljanj in prepričevanj je bilo potrebnih za to!

Zdaj, po 14. letih, se pogosto spomnim, s kakšnimi tovariši sem se srečal v tistih težkih dneh, ko smo krepili in širili partijsko organizacijo v slavni XIV. diviziji NOV.

Matevž Hace

Partizanske obleke, navade in prehrana

VODSTVU narodnoosvobodilnega gibanja, kakor tudi večini njegovih pripadnikov, je bilo že takoj skrajno jasno, da morajo partizanski odredi sčasoma prerasti v redno vojsko. To se je pozneje tudi zgodilo, nekeje je šlo hitreje, drugje pa bolj počasi. Značaj vojske pa dobi oborožena formacija z ustaljitvijo taktike, notranjega življenja in reda, predvsem pa z dosego določene stopnje organiziranosti. Zunanji znak redne vojske je predvsem uniforma z oznakami pripadnosti, čina ali položaja. Nadalje je znak vojske tudi sistem ustaljenih navad in oblik pri vsakdanjem vojaškem življenju. Pri tem je šla NOV v Sloveniji skozi več faz, nanjo so vplivali različni pogoji in okoliščine.

Leta 1941: Zaradi maloštevilnosti partizanskih čet, stroge konspiracije in življenja v gozdovih se je četa le redkokdaj zbrala na istem mestu. Takrat je bila znana že slovesna prisega, ki so jo enote opravljale navadno v dveh vrstah. Prve partizanske enote so bile oblečene razmeroma zelo dobro in mnogi partizani so nosili uni-

forme bivše jugoslovanske vojske. Borci rašiške čete so bili na primer skoraj vsi oblečeni v te uniforme, precej jih je nosilo celo čelade. Proti koncu leta se pojavljajo na pokrivalih prve rdeče zvezde. Pozdrav s pestjo in zastava — slovenska trobojnica z rdečo petokrako zvezdo, pa tudi znak na pokrivalu je sicer že določen z ukazom Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Toda ukaz je prišel do čet precej pozneje in marsikje ga je bilo praktično težko izvesti. Med pokrivali so pogoste »šajkače«, kučme in klobuki. Drugače nosijo partizani civilne obleke, pomešane z deli športnih oblačil (veterni jopiči, smučarske hlače itd.).

Prehrane je bilo prvo leto našega boja še dovolj. Zbirali so jo zaupniki po vaseh in mestih. Čete so taborile v odročnih krajih, zato so imele organizirane kuhinje. Jedilnik je bil prilagojen možnostim kuhe v gozdu, drugače pa je imel osnovo v krajevnih in pokrajinskih jedilih.

Leta 1942: V prvi polovici leta so razmere podobne kot leta 1941. Z nastankom osvo-

bojenega ozemlja pa se pojavi nov način prehrane, ki so ga ponekod in ob posameznih priložnostih koristili že leta 1941. Partizanskim enotam so kuhale gospodinje, v vsaki hiši za nekaj borcev. Razporejali so jih odborniki vaških odborov OF v skladu s premoženjskim stanjem posameznih kmetij.

Porast partizanskih enot je zaostрил krizo v obleki in obutvi. Zato se začno partizani oskrbovati iz sovražnih virov. Slačijo ujetnike in mrličje. Zato se v njihovi garderobi začno čedalje bolj pojavljati deli italijanskih in nemških uniform, železničarskih, gasilskih in drugih. V skupini partizanov, ki se je iz Dražgoš vrnila v kamniško okolico, se pojavijo pokrivala, podobna kasnejšim »triglavkam« ali partizankam*. Sicer pa traga »partizanka« nastopi svojo pot po Sloveniji po prvem stiku slovenskih in hrvaških partizanov na področju gornje Kolpe. Nastala je pod vplivom španskih borcev iz španske

* Izjava Franca Podstudenška-Roka.

vojaške čepice. Seveda so jo partizanski krojači krojili po svojih možnostih in sposobnostih iz različnega blaga, na različne načine. Najprej je znana v svoji najbolj preprosti obliki, z zavihkom. Pozneje so ji dodali še senčnik, nato pa so spojili oba konca zavihka z gum-bom, tako da ga je prezebel partizan lahko odvihal in zapel pod brado. Maja in aprila 1942 se triglavka razširi po vsem Dolenjskem in Notranjskem področju. II. grupa odrediv jo je ponesla na Gorenjsko in Štajersko, skupine, ki so hodile na Primorsko, pa tja. Čepica »partizanka« je postala prvi del partizanske uniforme. Sicer je Glavni štab že izdelal osnutek bodoče partizanske uniforme, toda priprave je prekinila »Roška« ofenziva poleti 1942. Tudi tehnično je bila ta naloga v takratnih pogojih neizvedljiva. Zaradi poostrenega nadzorstva je bilo skoraj nemogoče dobiti toliko enobarvnega blaga, kolikor bi ga potrebovalo 4 do 5 tisoč partizanov, kolikor jih je bilo takas v Sloveniji. Po osnutku naj bi partizansko uniformo sestavljale jahalne ali dolge (smučarske) hlače iz sivozelenega blaga, zaprt vetrni jopič z našitimi žepi iz istega ali podobnega blaga ter triglavka.

Z naraščanjem števila partizanov so se večale tudi potrebe po zalogah prehrane. Začela se je razvijati intendantska služba, ki je zbirala večje količine hrane neposredno med prebivalstvom ali opravljala odkupe oziroma rekvizicije pri sovražnikih.

Na osvobojenem ozemlju so se enote gibale v vojaškem re-

du. V ta namen so partizani prevzeli »egzercirna« pravila iz bivše jugoslovanske, oziroma iz italijanske vojske (na bivšem italijanskem ozemlju) z vsemi izrazi vred. Vsako jutro in vsak večer, če niso bile enote v boju, so pozdravljale zastavo ob njenem razvijanju oziroma snemanju, pri tem pa prepevale pesem: »Naprej, zastava slave«. Pozdravljali so s pestjo k desnemu sencu, če pa so imeli puško, z levo laktjo in pestjo. Laket je vodoravno iztegnjena v višini prsi, pest ob levi prsni bradavici. Proti koncu leta se pojavijo tudi prve oznake položajnih činov iz rdečega blaga na levem rokavu nad komolcem. Vse oznake imajo za osnovo rdečo petokrako zvezdo, na pokrivalih pa nosijo partizani slovensko trobojnico z enako zvezdo. Iz Ljubljane pride na osvobojeno ozemlje večja količina pločevinastih znakov za pokrivala in golenic iz močnega platna, ki so segale do kolien, zavezovale pa so se ob strani.

Leto 1943: Prvo polovico leta je bila glede obleke in obutve huda kriza. Borci so svojo obleko ali obutev večinoma že raztrgali. Prebivalstvo je bilo že prej, posebno v nekaterih delih Slovenije, zelo revno in izžrpano od dolgotrajne vojske. Partizanske enote so se lahko oskrbovale edino iz bojnega plena. Pojavili so se prvi oficirski čini NOV, ki so imeli osnovo v činih španske republikanske armade, čeprav so se od njih dokaj razlikovali.

Junija 1943 je patrolja GŠ NOV Slovenije prinesla iz Hrvaške novo, za vso NOV obvezno pokrivalo — titovko. Ta je nastala po vzorcu podobnih vojaških pokrival v mnogih drugih armadah, močno pa je bila podobna pokrivalu vojakov v sovjetskih motoriziranih enotah — »pilotkam«. Nacionalne trobojnice poleg zvezde s pokrival izginejo. Kapitulacija Italije in s tem v zvezi množični premiki enot NOV na Dolenjsko in nazaj, na Goriško, Gorenjsko, Štajersko in Koroško, so titovko raznesli po vsej Sloveniji v zelo kratkem času. NOV je zaplenila bogate zaloge obleke in obutve italijanske vojske in nekaj mese-

Skupina prvih slovenskih partizanov na Krimu

cev je italijanska uniforma — poleg delov nemške — značilna za večino borcev NOV.

Večje enote so takrat polagoma opustile jutranje razvijanje in večerno zvijanje zastave s petjem »Naprej, zastava slave«.

Tudi način prehrane je doživel večje spremembe, posebno na bivšem italijanskem ozemlju. NOV je zaplenila bogate zaloge in nekaj mesecev so partizani dobivali celo kruh. Proti koncu leta pa je začelo na osvobojenem ozemlju primanjkovati soli. Najprej so potrošili jedilno, nato pa še rdečo sol za živino in tisto črnokasto za strojenje kože. Začne se razvijati »trgovina« z izmenjavo živil za sol. Ta trgovina je bila usmerjena v obmorske kraje ob Reškem zalivu in ob Istrski obali. Veljala je nepisana »tarifa« — 5 kg koruze ali 2 kg pšenice za 1 kg soli, oziroma 1 kg soli za pol kilograma masti. Enote NOV na Štajerskem, Koroškem, Gorenjskem in Goriškem so bile v tem oziru mnogo na boljšem kot one na Dolenjskem in No-

TONE SELIŠKAR:

V naročju domovine

*Po dežju, snegu, blatu smo hodili,
skoz veter, burje in skoz sončni žar,
po licu bičal nas je mnog vihar,
sovražili povsod smo in ljubili.*

*Prenočevali smo v požgani vasi,
v kozolcih, bajtah, jamah in gozdech
in v grobnicah, ob vodah in poteh,
na rožnih tratah in zeleni jasi...*

*Povsod na zemlji, kamnu in na slami
je grel nas plamen njenega srca!
Povsod nas je ljubila, bila z nami,*

*in koder nas skoz borbo pot pelja,
je z nami domovina, nismo sami!
V naročju njenem smo povsod doma.*

trajnskem, kjer je bila blokada popolna in vsaka trgovska izmenjava onemogočena.

Leto 1944: V prvi polovici leta so pošle zaloge obleke in obutve, zaplenjene italijanski vojski. Množično vstopanje v NOV je imelo za posledico, da so bile enote oblečene zelo raznoliko in mnogo je bilo v njih popolnih civilistov. Težnje po enotnem uniformiranju in po uvedbi stroge discipline pa so bile tačas zelo močne in so bile sploh ena najvažnejših nalog v NOV. Zato so vojaške oblasti uvajale tudi zelo ostre ukrepe za doseg te ciljev. Takrat je nastala zbadljivka proti gorenjskim »klobučar-

jem«, odpraviti so skušali tudi »civilistovske« razvade v NOV, kot n. pr. samovoljne odhode iz enote v enoto, samovoljne dopuste itd.

Polagoma sprejme NOV celotna pehotna pravila bivše jugoslovanske vojske. V začetku poletja se ukine dotodanji pozdrav s pestjo, povzet po španski republikanski vojski. Odslej se pozdravlja s dlanjo, kadar nosi vojak puško, pa z desnico, iztegnjeno ob kopitu. Med letom počasi izginjajo položajne oznake na levem rokavu, oficirjev je vedno več. Avgusta dobijo tudi politični komisarji operativnih enot redne vojske (brigad, divizij, kor-

pusov) oficirske range, medtem ko ostanejo položajne oznake še v veljavi za zaledni del vojske in razne ustanove, kakor tudi za partizanske odrede. Ko se zavezniška pomoč poveča, se NOV postopoma oblače v anglo-ameriške vojaške obleke kakaj barve. Ostane pa še vedno titovka kot obvezno pokrivalo. Enote VII. korpusa so enotno uniformirane že oktobra in so predpisi zelo strogi, da bi se dokončno zatrla tradicija v raznolikem oblačenju. Za naše pojme o uniformi so bile bluze angloameriškega izvora neprimerne, ker so segale samo do pasu, zato so se pojavile težnje po prekrojevanju in podaljšanju le-teh. Po uredbi so bluze dovolili podaljševati samo štabom brigad in višjim.

Prehrana izvira skoraj izključno iz domačih virov, intendantca je že organizirana. Intendantci nabavljajo hrano pri prebivalstvu, plačujejo pa jo z boni.* Napori prebivalstva

* Partizanske obveznice, boni itd. so bili izplačani po osvoboditvi.

so tolikšni, da se začenja že lakota. Posebno velja to za dolensko, notranjsko in goriško področje; bolje je na Štajerskem in Koroškem ter deloma na Gorenjskem. Že spomladi so za prehrano vojaških enot predpisane tablice, kjer je bilo točno določeno, koliko hrane pripada vsakemu borcu. Toda teh tablic intendantje niso dosti uporabljali, ker so bile zelo pičle, večkrat pa so bile možnosti za prehrano boljše, kontrole pa skoraj ni bilo. Če je ta pravila kršila ena enota, jih je začela tudi druga. Povprečno so leta 1944 dobivali borci NOV po tri obroke dnevno, od tega dva z mesom, ki je bil najvažnejši del prehrane, to pa zaradi lažjega transporta (živina hodi sama) in velike kalorične vrednosti. Zajtrk je bil navadno brez mesa (prežganka ali močnik), opoldne meso, juha z zakuhanim krompirjem ali moko, fižolom, včasih golaž s polento, zvečer pa isto ali podobno kot opoldne. Na Gorenjskem so jedli »mešto«, na Primorskem »minešto«. Štabi bataljona so

se morali hraniti skupaj z borci, dovoljeno pa jim je bilo dobivati priboljške kot n. pr. kruh, vino itd. Štabi brigad in višji so imeli posebne kuhinje, toda dobivali so praviloma enako količino hrane kot borci. Vsa hrana je bila navadno neslana; borci so včasih nosili sol s seboj v lupinah italijanskih bomb in v vrečicah.

Leto 1945: Stanje glede prehrane se je zelo poslabšalo in enote so pogosto jedle samo dvakrat na dan, če so se bojevale, pa še tolikokrat ne. Zavezniška pomoč v hrani je začela prihajati šele v začetku aprila v taki količini, da so jo dobile tudi osnovne enote. Količine mesa so bile minimalne, glavno prehrano so sestavljali repa, pesa, korenje in krompir, včasih tudi ovsena in koruzna moka. Uniformiranje je bilo povsod izvedeno, položajni čini so izginili. Ko je prenehala zavezniška pomoč v obleki, so enote JA že preganjale sovražnika iz države in pri tem zaplenile velike količine obleke. Zato so se spet začele pojavljati nemške in druge uniforme sovražnih vojsk v večjih količinah.

Mile Pavlin

Četa na Mežaklji

Ta sestavek je nadaljevanje »Vrnitve« (glej številko 4. revije »Borec«). Tretji del bo objavljen v prihodnji številki.

TEMA je ležala nad gorami, ko se je prebudil. Splazil se je z ležišča in stopil iz šotora. Na parobku se je črtala v nebo tenja stražarja. Šel je do njega. Molče sta se pozdravila, nato pa je krenil po parobku nekaj korakov vstran in se zazrl na mesto pod seboj.

Jesenice so bile potopljene v temo. Le kdaj pa kdaj je obliznil plamen iz dimnikov martinovk ali pa so jo razparale iskre, ki so nekajkrat prasnile iz ozkih dimnikov plavžev kakor raketa, prezgodaj razpršena v roj kresnic. Drugače pa je bilo temno in zatemnjene ulice so se zlivale z nočjo. Po njih so križarile nemške patrulje. Vedel je, da križarijo in oprezajo, da bi kaj opazile. Zadnje tedne je z Jesenic izginilo v gozdove več kakor trideset ljudi in to Nemcem ni moglo biti vseeno. Lahko so slutili, da se bo boj v deželi, ki so jo zasedli skoraj brez vsakega odpora v dobrih dveh tednih, šele pričel.

Sedel je na skalo in naslonil obraz na dlani. Pred dobrim letom se je vrnil na Jesenice. Zbežal je iz francoskega taborišča, kamor so bili po Francovi zmagi v Španiji zaprli španske borce.

Na Jesenicah se ni prijavil. Zaprl bi ga, saj so prav tiste dni zapirali ljudi, ki so se zdeli režimu nevarni pri njegovih načrtih za fašizacijo Jugoslavije. Živel je na Jesenicah pri zaupnih ljudeh, največ pri Vovkovih in se posvetil revolucionarnemu delu. Vedel je, da se bliža čas, ko bo treba začeti odločilni boj.

Da se bo tako hitro začelo, ni mislil. Bil pa je pripravljen in ga napad Nemčije na Jugoslavijo ni presenetil. Zato je že tiste dni, ko so na Jesenicah gospodarili še Italijani, osnoval vojni komite in povabil k sodelovanju tudi druge stranke. Vse se niso odzvale. Skupine pa, ki so zadnja leta pred vojno sodelovale s komunisti, so se mu pridružile.

Tiste dni se je umaknil v popolno ilegalo. Zatočišče je našel pri Cimpkovih na Potokih in v Mostah pri svojem dekletu, ki ji je nadel ilegalno ime Ria. To ime je vzljubil v Španiji.

Ob mislih na Rio se je nasmehnil. Jokala je konec maja, ko je odšel v Ljubljano. Tam je spoznal Kristofa. Čudovit človek! Kako sijajno je ocenil položaj, da bodo Nemci v kratkem napadli Sovjetsko zvezo. Z Vodopivcem iz Kranja in s Pavletom iz Kamnika so potem še dolgo govorili o tem človeku. Ime Pavleta-Toma Brejca mu je bilo znano. Kristofa, ki jim je na Brdu pri Ljubljani dal natančna navodila, kako naj pripravijo vstajo na Gorenjskem, pa ni poznal po pravem imenu. Bržčas je ta tovariš, si je mislil, glavni voditelj osvobodilnega gibanja v Sloveniji...

Ko je razmišljal o Kristofu, je skoraj pozabil na Rio. Pravzaprav je mislil nanjo le takrat, kadar je imel zanjo kako nalogo. In vendar jo je ljubil, globoko ljubil. Če bosta kdaj pozneje, po zmagi, kot mož in žena govorila o svoji ljubezni iz teh dni, bosta morala govoriti samo o boju. Boj ju je združeval, delati je bilo treba zanj in za intima ljubezenska čustva v trdem času skoraj ni bilo prostora.

Zdaj je na Mežaklji. Pred dnevi se je vrnil z Jelovice, kjer so sklenili, da nemudoma začno partizanski boj. Kamničani so začeli z diverzantskimi akcijami prvi. Zato bo treba tudi tu začeti. Z njim je skupina jeseniških komunistov, dve partizanski skupini z one strani pa morata priti danes na Mežakljo. Ustanoviti mora četo in izvršiti z njo vsaj eno diverzantsko akcijo, preden bo z borci odšel na Jelovico (tam mora biti četrtega avgusta!) — kakor je bil ukazal Stane Žagar, član Glavnega poveljstva in instruktor CK — da bodo ustanovili prvi gorenjski partizanski bataljon.

Vsaj eno akcijo mora izpeljati prej, da bodo Nemci v jeseniški dolini vedeli, da so partizani začeli z njimi boj na življenje in smrt. Da! Vsaj eno akcijo!

Misel na akcijo je prebudila misel na borce. Razmišljal je o njih. Med njimi je skupinica že prekaljenih revolucionarjev. Ti se zavedajo, da

bo boj težak. Nemci so prodrli že globoko v Rusijo in iluzija o hitri sovjetski zmagi, ki je prevečala borce in ljudi v dolini prve dni vojne na vzhodu, se je z vsakim dnem bolj razblinjala. To bi moglo vplivati na tiste, ki se težav boja še niso zavedali in doslej še niso slišali, kako žvižga svinčenka. In prav za te borce ga je nekoliko skrbelo, kako bodo prestali prvo bitko. Poznal je njihove govorice, iluzijo, da se Nemci v hribe ne bodo upali, in so se zato na Mežaklji počutili popolnoma varne in celo brezskrbne. Ni jim zameril. To so večinoma mladi ljudje, ki še nimajo pojma, kaj je boj. Zato jih bo jutri preiskusil. Pripravil je dve manjši akciji; napad na cestni most v Mostah pri Zirovnici in na železniški most pri Gozdu. V Moste jih bo popeljal sam...

Ko je mislil na borce in na četico, ki jo bo danes ustanovil, ga je misel zanesla zopet v Španijo. Ko bi imel tak bataljon kakor tam, bi pokazal sovražniku že jutri, kaj je revolucionarna vojska. Toda takega bataljona še nima. A imel ga bo! Že danes, 29. julija 1941. bo imel četo. Res bo štela le nekaj več kakor trideset borcev. Toda četa bo! Imela bo tri vode. Ti bodo sprejemali nove borce, saj je dolina z njimi in delavci v tovarni ne oklevajo s prispevki v osvobodilni sklad. Samo da bi ljudje v dolini ne klonili, ko bodo Nemci začeli z represalijami. Vedel je, da bo sovražnik znašal svoj bes nad neoboroženim prebivalstvom. Tako je bilo tudi v Španiji. In tu je isti sovražnik, le da je bil tam preoblečen v Francove fašistične uniforme. Da do malodušja med ljudmi ne bo prišlo, bo treba organizacijo v dolini razširiti in še bolj utrditi. Frontna organizacija mora postati oblast že sedaj, da boj, ki je pred njimi, ne bo zaman in da bo ljudstvu prinesel resnično svobodo...

Tedaj je prišel kurir.

— Tovariš Gorenjc, skupine so zbrane nad Babo!

Dvignil se je, ne da bi kaj rekel. Vselej je bil redkobeseden, zato pa je več razmišljal. Preden se je za kaj odločil, je stvar temeljito premislil, kako bo uspela.

Jutro je pregnalo temo in žgoče julijsko sonce se je uprlo v Mežakljo. Nad Babo so ga partizani že čakali. Vse je poznal. Segli so si v roke. Povedali so mu, da jih pri prehodu čez cesto, železnico in Savo ni nihče nadlegoval. Potem so šli na Obranco, kjer je on — Jože Gregorčič, s partizanskim imenom Gorenjc, ustanovil jeseniško partizansko četo, ki si je nadela ime po Ivanu Cankarju, pisatelju, ki je že davno nekoč zapisal, da bo bodočnost slovenskega naroda slonela na plečih delavca, proletarca. In res: v tej partizanski četi so bili sami delavci, ki so prisegli, da izvojujejo svobodo ljudstvu in sebi.

*

Že ves mesec so bili na centru gestapa zaskrbljeni in njihova skrb je naraščala iz dneva v dan. Na Bled, kjer so se vgnezdili, da bi nemoteno uživali in preživeli vojno daleč od fronte, so prihajala neprijetna poročila in jih vznemirjala. Prav radi bi ustregli želji žandar-

merijskega polkovnika Handla, ki jih je že od začetka julija rotli, naj bi policijski bataljoni pregledali gorsko področje zahodno od Jesenic, kamor so se po gestapovskih in žandarmerijskih poročilih zatekli jeseniški komunisti. Prav radi bi mu ustregli, a policija je imela drug posel. Izseljevala je Slovence z Gorenjske, da bi to deželo potem napravili nemško za vselej, kakor je bil Hitlerju obljubil gauleiter Kutschera. In kakor nalašč so prav tiste dni, ko je imela policija polne roke dela s preseljevanjem, zvonili na Bledu telefoni. Postaje gestapa z Jesenic, Radovljice, Kranja in Kamnika so dan za dnem poročale o odhodih posameznikov pa tudi skupin v gozdove. Vznemirjali so jih tudi letaki, posuti po cestah, pozivajoč slovensko ljudstvo na upor. Iz vseh krajev Gorenjske so prihajali paketi takih letakov, ki so jih pobirali žandarji, policaji, vojak, folksdojčarji in nemčurji ter jih odajali gestapovskim postajam, ki so jih v paketih in s posebnimi kurirji pošiljali na Bled, da bi seznaniili z njimi svojo centralo na zasedenem področju Kranjske in Koroške. Uporniških letakov pa bi jim ne bilo treba pošiljati, kajti tudi blejske ceste so bile dan na dan z njimi potrošene. Ko si zjutraj stopil iz hotela Toplice, si jih lahko pobral pred vrati.

Zaman so orožniki ponoči patroljirali po cestah, zaman je bila policijska ura! Tisti, ki so letake trosili, so bili kakor nevidni. Policija pa se je morala ukvarjati z izseljevanjem in še bi se ukvarjala, dokler bi ne bil izseljen poslednji Slovenec, namenjen za izselitev, da se ni zgodilo...

Nedelja je bila in polkovnik Handl se je pravkar prebudil. Vstal je, da bi užival ob jutranji gladini jezera, ki jo je pravkar pozlatilo sonce. Dvignil je zavese — jezero je čudovito zlato rdeče gorelo. Sonce je pravkar kakor ribič mrežo, vrglo prve žarke izza smrekovih pobočij na gladino. Handlov pogled je zdrsel preko zlato svetlikajoče se gladine. Globoko je zajel sapo, kakor da bi hotel vsrkati v pljuča vso svežino jutra, ko je nenadoma otrpnil. Tam onkraj jezera je na kopališkem stolpu v rahlem jutranjem vetru plapolala tuja zastava. Razprostrti belo-modro-rdeči kos blaga z rdečo zvezdo je oplazil njegove oči kakor z bičem. Za hip se mu je stemnilo pred očmi, nato pa je valujoči belo-modro-rdeči pramen zasenčil vso jutranjo lepoto jezera. Njegovega uživanja nad svežo pokrajino poletnega jutra je bilo konec...

Tedaj so že trkali na njegova vrata. Instinktivno je zagrabil pištolo in se umaknil na verando, da bi našel zaslon za opazem vrat. Ker na trkanje ni odgovoril, so se vrata v sobo sama odprla. Roka s pištolo se mu je pobesila. Na pragu je stal komandant 72. policijskega bataljona, za njim pa general Rösener s svojim pribočnikom. Vsi so bili vznemirjeni. Nastala je nema scena. Handl je kazal na stolp grajskega kopališča. Ni vedel, da so zastavo že sneli.

— To še ni nič, Herr Oberst, — se je oglasil komandant 72. policijskega bataljona in pripovedoval, da je prav taka zastava visela tudi pred lekarno, cesta z Bleda proti Lescam pa je bila popisana z gesli »Za svobodo — v boj«.

— Ti ljudje so kakor nevidni, — je govoril policijski komandant. — Nič čudnega, če jih orožniške patrolje ne zasledijo, saj so vpričo stražarja, ne da bi jih ta videl, nalepili na naš hotel tale lepak; glejte, — je rekel in razgrnil pred Handlom papir, na katerem je z velikimi, z roko tiskanimi črkami pisalo nekaj v nerazumljivem slovenskem jeziku...

Ta dogodek je nemški centrali na Bledu dal misliti in sklenili so, da bodo prenehali z izseljevanji Slovencev toliko časa, dokler ne uničijo komunistov, ki so se pred aretacijo zatekli v gozdove in nagovarjali prebivalstvo k upor.

Tisti večer, zadnje dni julija, so sedeli v Rösenerjevi delovni sobi polkovnik Handl, komandant 72. policijskega bataljona, komandant 181. policijskega bataljona in general Rösener. Vsak čas so pričakovali šefa jeseniške gestapovske ekspoziture Clemensa Druschkeja.

Druschkeja še ni bilo. Zato so sami pretresali novo nastali položaj.

— Die Sache ist noch nicht so ernst... Stvar še ni tako resna, — je govoril general Rösener. — Lahko pa postane zelo neprijetna, če bomo dopustili, dem Gesindel, tej sodrgi, da

bi se v gozdovih razmnožila in začela boj proti nam organizirano. Kakor je sporočil gospodu Druschkeju (le kje se mudi!) der Jäger Franz Koritnik aus Jauerburg, je ta drhal oborožena. Torej brez boja ne bo šlo, če jo hočemo s prvim udarcem zatreti.

V sobo je legla trenutna tišina. Obrazi so bili napeti in uprti naravnost v generala. Ta si je tišino razlagal kot zaskrbljenost. Zato je rekel:

— Da vas pomirim, gospoda!... Drhal je slabo oborožena. Njihovo orožje je zastarelo in po vsej verjetnosti ga vsi niti nimajo... Razen tega pride že jutri dva tisoč vojakov na Bohinjsko Belo, naslednje dni pa dobimo še nova ojačanja iz Rajha, kajti očistiti bo treba razen drhali na Mežakliji še drhal na Jelovici, okrog Kranja in na kamniškem področju... Za akcijo na Mežakliji pa bo zadoščalo sto petdeset mož, druga četa 181. policijskega bataljona...

Premolknil je in pogledal komandanta tega bataljona.

— Kaj mislite, Herr Hauptmann? — je vprašal.

— Gut! Mislim, da bo zadostovalo in nam ta akcija ne bo delala posebnih težav. Določite samo datum in mi bomo pobili ali pa polovili žive vse bandite, — je rekel odločno komandant 181. policijskega bataljona.

— V redu, — je rekel general Rösener. — Po moje bi začeli akcijo 1. avgusta, če se strinjate...

Tedaj je potrkalo.

— Herein!

Vstopil je šef jeseniškega gestapa Clemens Druschke. Visok in velik je med vrati sklonil glavo, dasi so bila vrata dovolj visoka in bi se ne zadel obnja.

— Heil Hitler! — je pozdravil.

Odkazali so mu prostor. Sedel je in molčal. Nadaljevali so pogovor, ne da bi se zmenili zanj, dasi so ga že ves večer nestrpno pričakovali. Šele ko je Rösener obrazložil svoje mišljenje o predvidevani akciji na gorenjske partizane, se je obrnil k Druschkeju.

— Imate morda kake nove podatke o komunistih na Mežakliji, Herr Druschke? — je vprašal.

Druschke se je vzravnaval v naslonjaču in odgovoril, kakor da bi raportiral:

— Jawohl, Herr General! Zvedel sem, da je na Mežakliji okrog trideset banditov...

— Samo trideset! — ga je s smehom prekinil komandant 181. policijskega bataljona.

— Jawohl, — je odgovoril Druschke.

— Dann ist dies ja kein Problem mehr! — je vzkliznil policijski kapetan.

— Zaenkrat še ni posebno velik problem, — ga je prekinil general Rösener. — Vendar je dovolj velik, da smo morali zaradi njega začasno ustaviti preseljevanje Slovencev v Srbijo...

Komandanta 181. policijskega bataljona je zalila rahla rdečica. Rösenerjeve besede so bile kakor zaušnica, ki se je ni nadejal. Dobro je vedel, da akcije proti upornikom ne bi mogli začeti, če bi ne ustavili preseljevanja in če bi na Gorenjsko ne prišle nove vojaške enote. Njegov prejšnji vzkliz je bil zato zelo neresen in nevreden poveljnika bataljona, ki mora vsako akcijo, četudi neznatno, vzeti popolnoma resno.

Rösener pa je medtem vpraševal Druschkeja o raznih podrobnostih o banditih na jeseniškem področju.

— Gut, gut, — je pritrdjeval Druschkejevu pripovedovanju, naposled pa rekel: — Še pred akcijo, Herr Druschke, bi bilo dobro poizvedeti, kdo bandite vodi, kakšne so njegove vojaške sposobnosti itd...

— Sem že poizvedel, — je odgovoril Druschke. — Vodi jih neki Josef Gregorčič.

— Nekdanji jugoslovanski oficir? — je vpadel Rösener.

— Ne. Nekdanji rdeči komisar nekega bataljona v Španiji.

— Was? — se je začudil Rösener. — Kako mu je uspelo vrniti se iz Španije. Večino internacionalnih komunističnih banditov iz Španije smo zajeli v Franciji in jih internirali v naša taborišča...

Druschke je povedal Gregorčičevo zgodbo, kakor jo je bil zvedel od svojih zaupnikov na Jesenicah. Rösener se je vedno bolj čudil. Poznal je namreč španske borce. Sam je bil v Španiji kot instruktor Francove fašistične policije. Dobro je vedel, da bi Franco ne zmagal brez nemške in italijanske pomoči in brez nemškega in italijanskega orožja. Franco ni

zmagal zaradi premoči v ljudstvu, ampak zaradi tehnične premoči, ki mu jo je omogočila kratkovidna politika zahodnih držav in njihova naivna diplomacija, ki so jo potem Nemci tako koristno izrabili pri zasedbi Avstrije in likvidaciji češkoslovaške republike. Šele nemški napad na Poljsko je zapadne diplomate iztrezil. Bilo pa je že prepozno. Nemčija je tačas dosegla tehnično premoč v orožju in danes je vsa Evropa razen Švedske in Švice v njihovih rokah. Vse države so se sprijaznile s svojo usodo in delajo za nemško vojsko, le tu na Balkanu je zadnje tedne postalo nemirno. V Srbiji so uporniki zasedli že večje ozemlje, kakor pravijo zadnja tajna poročila, ki so jih prejeli na Bledu. In nemiri so se začeli tudi tu. Iz kamniškega okrožja so prispela prav danes zelo vznemirljiva poročila. Če ne bodo s prvim zamahom uničili uporniškega gibanja, ga bo uničiti zelo težko. Rösener je dobro vedel, kaj je gverila. Poznal jo je iz Španije. Nikoli ji niso mogli priti docela do živega. In zdaj ima tik pred nosom zopet gverilce, ki jih vodi človek, ki mu gverila ni tuja.

Rdeči španski komisar Gregorčič mu ni šel več iz misli. Svojim kolegom jih je razodel. Niso bili v Španiji in ne vedo, kako težaven je boj z gverilci, ki večidel uporabljajo taktiko zased in nenadnih napadov, odprto bitko pa sprejmejo le tedaj, če imajo boljše položaje in premoč. Take bitke so sicer kratke, a napadenemu povzročijo ogromne izgube, dočim se gverilci takoj po napadu umaknejo s spretnim manevrom, ki jim ga omogoča ozemlje in pomoč s strani prebivalstva, če je to sovražno razpoloženo proti tistim, ki bi gverilo radi zatrli. In ljudstvo tu je Nemcem sovražno. To sovrašтво so poglobila prav izseljevanja, ki pa so seveda nujna, če hočejo napraviti to »staro nemško deželo« zopet nemško, kakor so obljubili firerju. Zato bo treba gverilce nemudoma uničiti. Uničiti, da bodo lahko izselili vse tiste Slovence, ki se ne bodo pustili ponemčiti.

To je Rösener povedal svojim kolegom in nato zaskrbljeno vprašal komandanta 181. policijskega bataljona:

— Ali ne menite, da je kompanija sto petdeset ljudi za napad na Mežakljo premajhna?

— Nikakor, — je odgovoril policijski kapetan, prepričan o nemški nepremagljivosti in temu primerno nadut.

— Pomislite, da boste imeli nasprotnika pod vodstvom rdečega španskega komisarja, ki ve, kaj je boj, — ga je opomnil Rösener.

— Zavedam se tega, — je rekel policijski komandant, — a sem prepričan, da bo petkratna premoč v moštvu, da premoči v orožju niti ne omenjam, zadostovala. Saj je rekel gospod Druschke, da so banditje precej brezskrbni in da jim ljudje nosijo hrano na Poljane, ne da bi se pri tem kdo ve kaj skrivali.

— Te ljudi bo treba zapreti, gospod Druschke, — se je Rösener obrnil k šefu jeseniškega gestapa. — Zdi se mi, da bomo kmalu potrebovali talce, če hočemo upor energično zatreti...

— Nekaj smo jih že zaprli, Herr General.
— Gut... — in Rösener se je zopet obrnil k policijskemu komandantu: — Pravite, da bo kompanija zadostovala?

— Jawohl!

— Gut. Akcija se mora začeti 1. avgusta. Zato napravite takoj taktični načrt in ne pozabite upoštevati mojih navodil o gverilski tak-

tiki, ki sem vam jo bil razložil... Und noch etwas (to bo treba sporočiti vsem šefom gestapa!). Šefi gestapovskih postaj so premalo budni. Njihovi agenti in člani NSDAP naj pazijo na vsakega človeka in skušajo najti zveznike banditov v dolini. Tudi te moramo uničiti... Nun, ich bin fertig, je Rösener zaključil se-
stane.

— LIKI REVOLUCIONARJEV-KOMUNISTOV —

Vera Šlander-Lojzka

VERA ŠLANDER se je rodila 19. februarja 1921 v Kaplji vasi pri Preboldu v Savinjski dolini, kot najmlajša izmed petih otrok v družini krojača Lojza Šlandra, v težavnih socialnih razmerah. Osnovno šolo je obiskovala v Preboldu, gimnazijo pa v Celju. Bila je v drugem razredu gimnazije, ko je že morala občutiti nasilnost krivičnega sistema. Zaradi naprednega delovanja sta bila njena brata Vilko in Slavko obsojena na večletno robijo. Nenehno je bila deležna preganjanja tudi njena sestra Mica. Ko se je Vera prebijala skozi študentovska leta, si je morala iskati zaslug za instrukcijami. Vsi ti udarci, vse te razmere so zapustile njeno mladosti neizbrisen pečat.

Leta 1937 se je iz zaporov vrnil Verin brat Slavko. Z novim elanom je pričel vzpostavljati partijsko organizacijo in je v delo vključil tudi ves družinski kolektiv. Vera je prevzela nalogo, da organizira dijaško mladino. Pod bratovim in sestrinim vodstvom je oblikovala svoj borbeni značaj in se razvijala v mladinsko aktivistko. Ocenjujoč uspehe njene predanega dela, jo je partijska organizacija okrožja Celje 1938 sprejela v SKOJ. Postala je sekretarka skojevske skupine v domačem kraju. Po nalogu Partije je vztrajno in požrtvovalno delala po mladinski liniji v »Vzajemnosti« in »Društvu kmečkih fantov in deklet«. Kako uspešno in plodno je bilo njeno delo v teh organizacijah, nam najbolj dokazuje velika udeležba mladincev iz teh krajev v narodnoosvobodilni borbi.

Že zgodaj so njeno osebnost označevale silna živahnost, vztrajnost v organizacijskem delu, požrtvovalnost, nekompromisna doslednost in vzgledno pravičen odnos do mladine. Njen iskreno vedri značaj je pritegoval mladino, ki jo je prisrčno vzljubila. Za njeno rast v vodilno mladinsko aktivistko je imel glavne zasluge njen brat Slavko, ki je kot okrožni sekretar Komunistične partije v Celju uvažal v težavno in nevarno ilegalno delo — prenašanje ilegalnega materiala in organiziranje ilegalnih sestankov. Leta 1939 je Vera postala član Okrožnega komiteja SKOJ v Celju. Po maturi se je vpisala na medicinsko fakulteto v Ljubljani. Takrat je postala tudi članica Komunistične partije.

Ob začetku okupacije 1941 je bila v Ljubljani, a se je zaradi materine bolezni in sestrine ilegale kmalu vrnila domov, kjer je ostala do materi-

ne smrti. Že junija je z največjo vneto in predanostjo spet delovala v Ljubljani. Globoko zvesta Partiji in izkušena v ilegalnem delu je postala zaupen kurir politbiroja Centralnega komiteja KPS. Septembra 1941 so jo poslali na Štajersko kot članico vodilnega kadra za mladinsko delo, ki je bilo usmerjeno v organiziranje mladine za sabotažne akcije, raznašanje časopisov, letakov itd. Svojo nalogo je vpravljala v najtežavnejših pogojih, izpostavljena nenehnemu zasledovanju. Po delnem uničenju partijskih in frontovskih organizacij med jesenjo 1941 in pomladjo 1943 je bilo njeno delo še posebno težavno, vendar je kljubovala tudi najhujšemu gestapovski terorju. Neutrudno in pogumno je izvrševala naloge in navodila, prejeta od Partije.

V marcu 1943 jo je Centralni komite KPS kooptiral v Oblastni komite za Štajersko. Nesebično skromna je ob novi funkciji nadaljevala delo med mladino. Neizmerne težave je morala premagovati zlasti leta 1943 na ozemlju, ki ga je kontroliral okupator. Tedaj je imela svojo bazo pri enotah II. grupe oziroma razvijajoče se IV. operativne cone. Podnevi se je zadrževala v bojnih enotah, ponoči pa se je spuščala v Trbovlje, Litijo in naselja okrog Celja. Uspešno je organizirala mladinske skupine v Litiji, v Revirju, v Savinjski dolini in Celju, vzpostavila pa je tudi mladinsko organizacijsko mrežo v območju enot. V teh je vsak svoj prosti čas uporabila za organizacijo skojevskih aktivov, podajala politične preglede, z govori bodrila in vzgajala mladince. Njena neposrednost, bistrnost in smelost so izredno močno učinkovale. Sredi političnega dela sta ji bila stalno pred očmi oba njena velika učitelja:

Slavko Šlander in Tone Tomšič.

Sredi junija 1943 je komandant France Rozman-Stane zbral na Dobrovljah močnejše enote, ki naj bi udarile v Gornjo Savinjsko dolino. S svojim štabom se je nastanil v neki kotanji pod Tolstim vrhom. Z njim sta bila tudi sekretar PK Dušan Kraigher-Jug in sekretarka PK SKOJ Vera Šlander-Lojzka.

Ko se je v zgodnjem jutru 15. junija neki kurir z javke

vračal v štab, se je po njegovih sledeh skrivaj približala štabu tudi skupina dvajsetih nemških policistov. Ti so z nadadnim ognjem na sedež štaba izzvali trenuten preplah. Vsi so planili iz kotanje, pri tem pa je bila Vera smrtno zadeta. Dušan je pohitel k njej, da ji pomaga, pri tem pa je padel tudi sam. Že hip nato je Stane s protinapadom štabne zaščite pognal policiste v beg in z rafalom podrl njihovega komandanta.

Vero in Dušana so partizani pokopali na Tolstem vrhu. Zdaj pa počivajo ostanki Vere Šlander-Lojzke in narodnega heroja Dušana Kraigherja-Juga v grobnici ob veličastnem spomeniku na Šlandrovem trgu v Celju.

*

Komaj enaindvajset let je živela Vera Šlandrova... Vse svoje mlade moči je posvetila boju za lepšo bodočnost delovnega ljudstva.

F. R.

Slika iz nekdanih dni

ZDAJ je že težak mož; poteka mu štirideseto leto življenja. Kdo bi še spoznal v njem gibčnega, domislivega in drznega fanta iz nekdanih dni! Direktor elektrotehničnega podjetja »Elektra«, povrh tega pa vezan z najrazličnejšimi dolžnostmi v našem družbenem življenju: Lojze Fajdiga.

Poiskal sem ga v podjetju, kjer dela, odpeljal me je v svojo pisarnico, majhen, mrakoben in hladen prostor. Sprva me je začudeno pogledal, ko sem napeljal pogovor na pretekle dni. »Veš kaj,« mi je rekel, »pred dvema dnevoma sem imel intervju, ne vem kolikokrat so me v zadnjem času spraševali najrazličnejši ljudje, vsega mi je že preko glave, sedaj pa prihaja še ti.« Res je bil videti truden, tudi od dela po terenu; lotevala se ga je celo bolezen.

Potem se je le razpletel pogovor; vmes sem ga opazoval. Kopico let sva bila sošolca in kljub razdalji let, ki sva jo od tistihdob prehodila, sem ga v njegovi današnji podobi pričel spoznavati iz nekdanih dni. Saj so vendar tu odsevi nekdanih kretanj, še vedno tisti malce navihani, malce napeti izraz na licu in še vedno način tovariškega približevanja iz časov, ko smo se v gruči vračali iz šole.

»Lepo je bilo takrat, na delavski akademiji 1938. leta v unionski dvorani. Razvila se je v mogočno manifestacijo mladine. Takrat sem tudi pel v pevskem zboru. Bilo nas je menda 40, prikorakali smo na oder, vsi v belih srajcrah in z rdečimi nageljčki, naš pevodja pa je bil Leo Novak. Dvorana je bila nabito polna, v prvih vrstah so sedeli eksponenti buržoazije in policijski agenti. Zapeti bi smeli samo dve pesmi, ki nam jih je cenzura že prej odobrila. Doživeli smo buren aplavz, poslušalstvo v dvorani je klicalo »še, še!«, mi pa nismo hoteli nobene pesmi ponavljati.

Pač pa smo zapeli še eno, tisto, ki smo je tolikokrat pre-

pevali na izletih in sestankih in ki policiji prav gotovo ni šla v račun. Zadonelo je:

*Nehaj, sužnost, trpljenje,
vstani, mladina, povsod,
zmaga naj novo življenje,
zmaga naj delavski rod,
zmaga naj novo življenje,
fronta mladinska povsod.*

*V boj za enakost, svobodo,
naša rešilna je pot,
zmagale množice bodo,
zmagal bo delavski rod,
zmagale množice bodo,
fronta mladinska povsod!*

Učinek naše pesmi je bil nepopisen, množica je hrumela in bučala, ploskala, topotala, policijski agenti in mnogi v

Trije bratje so bili: Lojze, Mirko in Stanko. Preživeli so tipičen razvoj naprednih mladincev po 1935. letu v Mariboru. Kot mejnik pogovori z nekim Sternom, ki je 1934. leta zbežal po ponesrečeni delavski vstaji pred klerofašističnim režimom iz Avstrije. Prvo doživetje: tekstilna stavka 1936. leta, v tistem razdobju tudi stiki z vidnimi partijskimi voditelji, nogomet pri »Svobodi«, kasneje boksanje pri »Pekovskem športnem društvu«, kolesarjenje pri »Kolesarskem društvu« na Pobrežju, sodelovanje pri mandolinskem orkestru mestne »Vzajemnosti«, a vse to vedno v sklopu političnega dela mladinskega aktivista, skojevca, s slehernim živcem svoje mladosti vkljenenega v borbo proletariata. »Za nameček« pa še služba, tako da so bila tista mlada leta zares izpolnjena in minila kot tren. Ob izbruhu vojne je moral v ujetništvo, ki ga je za polna štiri leta ločilo od domovine.

»Veš, kaj te prosim,« sem mu rekel, »nekaj značilnih dogodkov iz tvojega delovanja mi opiši.«

Zasmejal se mi je, se zamislil in lice mu je zablestelo.

»Ah, da,« mi je odvrnil, »marsikaj sem doživel.«

prvih vrstah pa so obsedeli kakor od strele zadeti, na svojih stolah se niso niti upali premakniti, ker zanje v takratnem položaju niti ni bilo priporočljivo, da bi pokazali kakršnokoli nezadovoljstvo. Navdušena množica bi jih bržčas odnesla na cesto in pretepla.«

»Kako pa je bilo z zastavo, ki si jo izobešal?« sem ga vprašal.

»Pripravljali smo se na prvomajsko proslavo 1938. leta. V tistem času sem sodeloval v partijski tiskarni in pri razdeljevanju letakov. Na sestankih v tistih dneh smo izdelali podroben načrt za veliko akcijo z letaki.

Jaz pa sem se v tistih dneh domislil posebnega podviga, ki

Posnetek z neke napredne predvojne prireditve v Mariboru

je bil prav primeren za praznovanje 1. maja.

Toni Štern, ki mi je tako rekoč odprl vrata v delavsko gibanje, mi je nekoč pripovedoval, kako so v Brucku ob Muri izobesili dolgo rdečo zastavo s srpom in klavdom na daljnovid, ki je bil napet v kotlini med dvema bregovoma. Zastava, pritrjena na kolesček, se je ustavila na sredini razpona in je bila v tisti višini tako rekoč nedosegljiva.

Nekaj podobnega sem hotel tudi sam izvesti. Med Pobrežjem in Meljem so bili nedolgo pred tem napeli nov daljnovid. Kakšna imenitna zamisel, da bi vihrala v jutru 1. maja delavska zastava sredi Maribora v višini nad Dravo! Moji tovariši so bili seveda takoj navdušeni za ta načrt, tekstilci iz Melja so mi priskrbeli imenitno rdečo zastavo in v noči pred 1. majem sem se spravil na delo.

Skušal sem se povzpeti na železno konstrukcijo daljnovid na meljski strani. Toda nekajkrat sem moral bliskovito prekiniti svoje delo, ko so prišle mimo ponovno policijske patrulje.

Slednjič se mi je posrečilo, da sem priplezal na vrh, kar zame, elektromonterja, ni bilo tako težko. Bilo je zelo temno, in ko sem bil zgoraj, se nisem mogel več spomniti, katera izmed žic ni nevarna. Tistih, ki

so bili spodaj na straži, nisem mogel spraševati, ker so bili v električarskih zadevah neuki, bil sem pa dovolj trmast, da nisem hotel odnehati. Prišlo je rositi in nato deževati. In tako sem zastavo potisnil na žico med transformatorjem in električnim drogom na cesti, jo močno odrinil od sebe, da je obvisela na sredji ceste ob Klavniškem drevoredu. Kot sem kasneje izvedel, je tam, kjer je tisto jutro šlo na stotine delavcev mimo, visela vse do opoldne.

Mesto je bilo zjutraj preplavljeno z našimi letaki in tisto jutro je policija naredila pri nas doma preiskavo in me tudi aretirala. Toda to je že druga zadeva.

»Če sva že pri letakih, pa mi še povej, kako je bilo s tiskanjem in razdeljevanjem teh letakov.«

»Tiskarn je bilo v Mariboru tedaj več. Jaz sem poznal tri: ena je bila pri Čizmekovih v Mejni ulici, druga v Cankarjevi ulici v stanovanju poznejšega izdajalca Vitka, a tretja na vogalu Tržaške in Betnavske ceste.

Vem, da je bil šapirograf precej časa skrit v prostorih pekarnice na Grajskem trgu, kjer je med drugimi delal tudi narodni heroj Miloš Zidanšek. Med peki je bil neki Konhaisler, ki je z veliko košaro raznašal kruh po hišah. V

isti košari je prinesel šapirograf iz skriivališča v Cankarjevo ulico. Spominjam se neke noči pred akcijo, ko smo tiskali prav vso noč. V isti hiši je imel svojo mehanično delavnico znani nemški agent Rudi Lotz. Ne vem, že od večera se nam je zdelo tisto noč, da smo odkriti ali izdani, na nas je legla prav mora, venomer smo prisluškovali. In res, kar naprej so se neke odpirala okna, ropotalo je, ljudje so se klicali; že smo jo mislili pobrisati, ker se nam je zdelo, da bo zdaj zdaj vdrla policija. Za današnjega človeka je pač nepojmljivo, pod kakšnimi okoliščinami smo delali, bili pa smo neugnani in resnično predani.

Povedal bom še o neki listkovni akciji, ki smo jo izvedli nekoč 1938. leta. Jaz sem v tistem času postal nekaj vodja podvigov z letaki. Akcij se sam nisem smel več udeleževati, imel pa sem vso organizacijo v rokah. Moja naloga je bila, razmestiti posamezne skupine in nadzorovati njihovo delo.

Spominjam se treh skupin, ki so mi bile pri tisti akciji podrejene. Začelo se je zjutraj že ob pol petih, ko so delavci prihajali v tovarne. Ob pričetku samega šihata je morala biti akcija že končana. Letakov pa nismo razmetavali po tleh, temveč je šel pred tovarno »razpečevalec« reki prihajajočih delavcev naproti in jim dajal letake v roke.

Tisto jutro sem na kolesu obredel mesto. Prikazal sem se pred vhomom v železniške delavnice in brž ugotovil, da tu stvar dobro napreduje. Potem sem naglo obkrožil delavnice, tako da sem do vha do vha na drugi strani. Tu je delil letake Franc Kukovec, skojev, ki je pozneje 1941. leta bil ustreljen kot talec. Prišel sem o pravem času. Kukovec sta namreč dva agenta pri razdeljevanju letakov prišla in hotela odpeljati. Zavozil sem naglo v stransko ulico, prislonil kolo k plotu in se obema agentoma od zadaj približal. Potrepljal sem enega po ramenu, tako, da se je nič hudega sluteč obrnil, in ga kot rutiniran bokser tako mahnito, da se je zvrnil na tla. Slična usoda je doletela tudi drugega, nato sva jo s Kukovcem ucvrla pro-

ti mojemu kolesu. Brž ko sem bil na sedežu, me ni mogel nihče več uloviti, saj sem bil tedaj znan dirkač. Kukovca sem naložil in tako sva kmalu bila obadva izven nevarnosti.

Nato sem šel pogledat, kako poteka akcija na Koroški cesti. Tu je bil na delu Ivo Polančič, pozneje znan kot pohorski partizan, in vse je potekalo v najlepšem redu. Oddirikal sem proti Melju.

V Melju pa je šlo vse narobe. Neki Herman Lorgier, ki se

je pozneje izneveril gibanju, ni prišel na svoje mesto. Vzel sem letake, ki so bili skriti ob Dravi, in se poslednjih 5 minut pred pričetkom šihata prikazal pred vhodom v Hutterjevo tekstilno tovarno. Dvajset do trideset sem jih v naglici razdelil, imel sem jih pa še cel šop v roki in tedaj sem šel čisto do vratarja, kjer so se drenjali ljudje med vhodom. Z enim samim zamahom sem zagnal šop listkov nad njihove glave in v trenutku je nastal

velik vrvež, vsi so hlastali za listi, ki so bili pač tudi senzacija, jaz pa sem se že zavihtel na kolo in odbrzel. Prišel sem domov, se slekel in brž zlezel v posteljo. Menda ni minilo pet minut, ko je že bila policija pred vrati. Aretirali so me, a mi niso mogli nič, ker so moji sveto trdili, da se vse jutro nisem zganil zdoma.

»Da, to so bili lepi časi,« je končal, »mladi smo bili, nič nam ni bilo pretežko, nič preveč tvegano.«

Se marsikaj mi je Ljorje Fajdiga pripovedoval tisti dopoldan v svoji pisarni. Kakšna podoba ponosne, junaške in požrtvovalne generacije mladih ljudi iz razdobja pred vojno, spomin, ki je več kot spomin,

živa, oplajajoča resnica o veličini človeške borbe, o večno živih sanjah o sreči in svobodi in pravičnosti, ki si kot revolucionarna dediščina utira svojo pot iz roda v rod!«

France Filipič

Spomenik prvemu protifašističnemu uporu

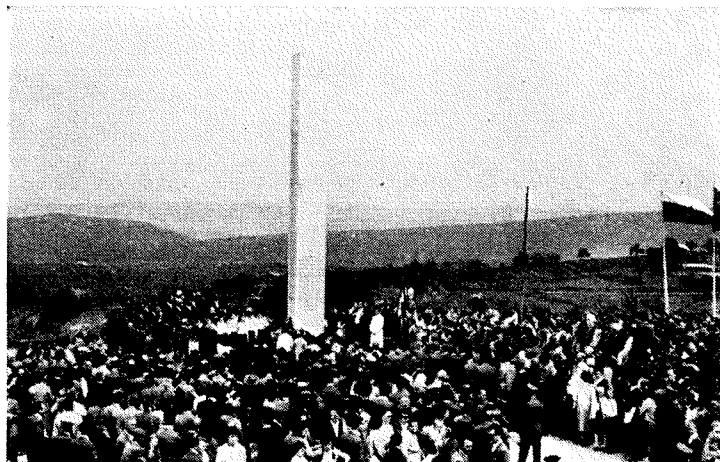
SREDI vinogradov in gozda češnjavih dreves, na vrhu kopastega griča, stoji vas Marežige. Navadna istrska vas; hiše imajo strehe iz rdeče opeke, zazidane v streho. Čudovit je razgled na morje, vidi se precejšen del Trsta s tovarniškimi dimniki. Kos slovenske zemlje na skrajnem zahodu naše domovine, ob obali slovenskega morja... Spodaj je Koper, kjer je nekoč stala fašistična ječa, ena izmed mnogih, ki so po vsej Italiji požirale napredno misleče ljudi.

Pred združnim domom, na robu, ki se spušča proti Kopru in se izgublja med trtjem, stoji masiven obelisk — spomenik žrtvam protifašističnega upora in padlim v NOB. Na njem je dolga vrsta imen padlih v NOB; žrtev protifašističnega upora je veliko manj. To pomeni, da je šlo po stopinjah pionirjev protifašističnega boja mnogo, mnogo ljudi, da je v njihovih možganih zorela zavest vseh dvajset let, ki so sledila tistemu 15. maju 1921, ko je prvič uporniška kri oro-

sila rdečkasto zemljo slovenske Istre. Železna logika zgodovine nikomur ne prizanaša. Kdor seje veter, žanje vihar! Fašizem kot zadnji krik preživelega kapitalizma ni sposoben rešiti protislovij v človeški družbi. Ogenj lahko samo priduši, pogasiti ga ne more. Pri prvem vetriču izbruhne iz iskre pod pepelom požar!

Prvič se je fašizem pojavil v Italiji in takoj pokazal svoj obraz, svoj značaj in svoje namene — z nasiljem uničiti delavsko gibanje, z demagogijo razbiti enotnost delovnega ljudstva. Slovenci in Hrvati v Istri in Goriškem so bili prvi cilj fašizma, ki je odkrito proglasil nasilje za svojo gibalno silo. Dobri dve desetletji sta morali mimo človeštva, preden je bil fašizem poražen, čeprav ne še uničen.

Pred 38 leti so bile volitve v italijanski parlament. Za glasove volivcev se je potegovalo sedem strank. V Marežigah je kandidiral na komunistični listi Rudolf Bernetič, ki je užival velik ugled med prebivalstvom. Vse je kazalo, da bo dobil večino glasov. Volitve so bile 15. maja in že prve ure je začelo kazati slabo za fašistično »Italijansko stranko«. Zato so njeni pristaši telefonično poklicali iz Kopra fašistično udarno skupino. Okoli desetih sta se iz Kopra pripe-

Z odkritja spomenika v Marežigah

ljala dva kamiona oboroženih fašistov, ki so se v gostilni v Marezigah najedli in napili, nato pa so odšli na volišče. Tam so terorizirali volivce, streljali proti njim in metali bombe. Računali so, da se prebivalci iz strahu ne bodo udeležili volitev. Toda kmetje so prišli za kamenje in fašisti so prvič bežali iz Marezig. Le dva sta se zatekla h karabinerjem. Bežeči fašisti so v Babičih doživeli še »boljši sprejem« kot v Marezigah. Prebivalci so jih obkolili in kamenjali. Eden je bil ubit, ostali pa so s krvavimi glavami zbežali v Koper. Naslednjega dne so se vrnili v Marezige skupno z vojak. Hoteli so vas zažgati, pa jim je prebivalstvo to preprečilo. Ker se niso mogli drugače maščevati, so ujeli nekega starčka in ga pred šolo ustrelili. Uspelo jim je zažgati štiri poslopja, zvečer pa so se vrnili v Koper... Pozneje je na-

stopila policija, ki je začela pretepati in zasliševati ljudi. Zaprli so okrog 60 moških. Nekaj jih je prišlo pred sodišče in so jih obsodili na skupno 22 let zapor. Čeprav so bili napadalci fašisti, se ni nihče izmed njih zagovarjal pred sodiščem. Eden glavnih organizatorjev upora Ivan Babič se je več mesecev skrival pred policijo. Ko ga je nekdo izdal, se je dveh karabinerjev otrese, tretji pa ga je ustrelil iz zasede.

* * *

Spomenik so odkrili v okviru proslave 40-letnice ZKJ in ob prvem občinskem prazniku občine Koper. Upor v Marezigah si je namreč izbrala občina za svoj občinski praznik. Odkritja se je udeležilo več tisoč ljudi iz Slovenske Istre in Trsta. Na večer pred praznikom so uprizorili člani dramske skupine Časopisno — založniškega podjetja »Primorski

tisk« dramo Vasje Ocvirka »Upor pred zoro«. V njej je pisatelj orisal dogodke v Marezigah leta 1921. V nedeljo, pred proslavo, so pripadniki predvojaško vzgoje in JLA izvedli napad in obrambo vasi. Svečanost se je začela s slavnostno sejo občinskega ljudskega odbora v združenem domu, ki so se jo udeležili član CK ZKJ Franc Leskošek-Luka, okrajni sekretar in član CK ZKS Albert Jakopič in drugi. Slavnostni govor je imel ljudski poslanec Branko Babič. V njem je osvetlil dogodke leta 1921 in prispevek prebivalstva narodnoosvobodilni borbi.

Spomenik je sestavljen iz 12 kosov belega istrskega kamna, visok pa je 10 metrov. Zgradili so ga po načrtih ing. arh. Pi-je Badjura. Na čelni strani je vklesano posvetilo, ki ga je napisal književnik France Bevčič.

C. D.

Spet je smrt posegla v vrste stare revolucionarne garde. Od nas se je za vedno poslovila tovarišica Angelca Ocepčeva. Bila je članica CK ZK Slovenije, Glavnega odbora SZDL, podpredsednica Republiškega zbora Ljudske skupščine LR Slovenije, predsednica ženskih društev in članica GO Zveze borcev NOV Slovenije.

Redčijo se vrste tistih, ki so dali največ za našo osvoboditev... Naporno delo in življenje, polno nevarnosti in odrekovanja, jim je spodkopalo zdravje. Tudi Angelca je umrla še razmeroma mlada, stara komaj 47 let. Zrasla je v revni družini v Polju pri Ljubljani. Kot tisoči njenih vrstnikov in vrstnic je morala že pri petnajstih letih prvič v službo, kjer jo je neusmiljeno izkoriščal kapitalizem, bolj kot starejše delavce in delavke. Zatem je prišla v »Saturnus« in se tam spoznala s komunisti. Bistvo dekle je bila, poštena in občutljiva za vse krivice. Zato ni mogla mirno gledati neštehtih krivic, ki so se godile delavcem. Pridružila se je komunistom v njihovem boju za pravico in boljše življenje. Tako se je znašla na revolucio-

ANGELCA OCEPEK

Posnetek Angelce Ocepčeve izpred vojne

narni poti, po kateri je potem hodila vse življenje, do smrti zvesta bojevnica revolucije. Leta 1935 so jo sprejeli v Partijo. Brez kandidatske dobe, ker bi bile pri njej vse preizkušnje odveč. Saj se je že velikokrat izkazala pri demon-

stracijah, stavkah, pri vsakdanjem političnem delu. Sprejem takih ljudi v Partijo, kakršna je bila Angelca, ljudi, ki so jih cenili in spoštovali delavci zaradi njihove poštenosti in vdanosti, je bil sad nove linije pri sprejemanju, to je bil znak preporoda Partije, ki se je začel, ko je postal tovariš Tito sekretar CK KPJ.

Ni bilo dolgo in Angelca je postala članica rajonskega komiteja Polje, leta 1937 članica okrožnega komiteja Ljubljana, leta 1940 pa članica CK KP Slovenije. To je bilo veliko zupanje Partije mladi delavki, pa tudi priznanje njenim zaslugam, velikemu političnemu in organizacijskemu talentu. Bivša jugoslovanska policija je brž uvidela, da je Angelca nevaren nasprotnik. Zato jo je skupaj z dvema tovarišicama poslala v taborišče v Bileči. To so bile edine ženske v tem taborišču.

Leto 1941... Kot vedno, je bila tudi zdaj Angelca v prvi bojni črti. V Ljubljani je bilo tisto bojišče, ki mu je posvečala vse svoje misli in moči. Težko in naporno je bilo življenje ilegalca v mestu, kjer je bilo vse polno vohunov in tu-

Angelca Ocepkova na mrtvaškem odru

jih vojakov. Posebno za mater, katere komaj rojena hčerka je morala živeti že kot ilegalka, saj okupator tudi njej, dojenčku, ne bi prizanesel. Potem se

je Angelci izpolnila skrita želja. Partija jo je poslala k partizanom. Leta 1943 je bila izvoljena za predsednico Slovenske protifašistične ženske

zveze (na I. kongresu v Dobrniču).

Tudi po osvoboditvi je Angelca delala tako, kot je bila vajena. Vedno prva, vedno tam, kjer je bilo najteže. Čeprav močno obremenjena z družbenim delom, je bila skrbna mati štirih otrok.

Zdaj je ni več. Za njo je ostal le spomin, ostala je hvaležnost za vse tisto, kar je nesebično storila za ljudi. Bila je ženska, ki je vedela, kje je njeno mesto, ko se je v temni noči na obzorju komaj zasvetila bližajoča se zora. Revolucija jo je potem dvignila visoko, pa je kljub temu ostala vedno preprosta in pristrčna, taka, kakršnih je na tisoče delavskih žena v naši domovini in po svetu. Njeno ime pa bo ostalo neizbrisno zapisano v zgodovini bojev za osvoboditev našega naroda, za osvoboditev delavskega razreda in za osvoboditev žena, zapisano bo kot ime Človeka in Tovariša, ki je veliko prispeval za našo svobodo.

Slava njenemu spominu!

Preteklost — pobuda mladi generaciji

TRBOVLJE so praznovalе svoj veliki praznik v nedeljo, 31. maja. Nad 20.000 ljudi iz Zasavja, Ljubljane, dela Dolenjske in Štajerske se je zbralo na Trgu revolucije, kjer so proslavili dogodke pred 35 leti, ko so delavci Trbovelj, Zagorja in Hrastnika zadali odločilen udarec slovenskemu fašizmu, oziroma njegovi organizaciji ORJUNA. Proslave, ki sodi v okvir praznovanja 40-letnice ZKJ, se je udeležilo

tudi več najvišjih predstavnikov našega političnega življenja, med njimi sekretar CK ZKS tovariš Miha Marinko ter organizacijski sekretar CK tovariš Ivan Maček-Matija.

Govoril je predsednik republiškega sveta sindikatov Slovenije tovariš Stane Kavčič, ki je med drugim dejal:

»Ni namen proslav 40-letnice ZKJ, da bi hoteli glorificirati našo preteklost, niti nočemo iz tega napraviti sentimentalno

revolucionarno romantiko. Naše revolucionarne preteklosti se spominjamo predvsem zato, da tako izkažemo priznanje in hvaležnost vsem tistim znanim in neznanim junakom in borcem, komunistom in delavcem, ki so v preteklem obdobju dali vse svoje umske in fizične sile na razpolago stvari revolucije in so vse svoje življenje in delo posvetili boju za koristi delovnega ljudstva. Mi se spominjamo teh tovarišev in borcev tudi zato, da bi se na njihovih zgledih, ob njihovi požrtvovalnosti, odločnosti in nesebičnosti, iznajdljivosti in njihovem humanizmu in verovanju v pravično stvar delovnega človeka vzgajale sedanje in bodoče generacije. Mi praznujemo našo revolucionarno preteklost tudi zato, da bi se učili na njenih pozitivnih izkušnjah, da bi koristili njene pozitivne tradicije ne za slavospeve in samozadovoljstvo, ampak za nadaljnji boj v socialistični

ZBIRKA NEMŠKIH LETAKOV IN PROPAGANDNIH BROŠUR

TOVARIŠ Janez Kozel, upokojeni poštni uslužbenec iz Podbrezj, je odstopil Oddelku NOB pri Pokrajinskemu muzeju za Gorenjsko v Kranju bogato zbirko raznovrstnih nemških in domobranskih propagandnih letakov, lepakov, oglasov, brošur, pozivov in drugega gradiva te zvrsti. Vsa vojna leta jih je zbiral in hranil kljub nevarnosti. Kdo ve, kaj bi bili napravili Nemci s človekom, pri katerem bi našli skoraj vse lepake z objavami o ustrelitvah talcev, čeprav so te lepake sami tiskali!

graditvi in pri nadaljnjem delu za vsesplošen napredek naše skupnosti in delovnega človeka. Mi z vsem tem utrjujemo našo samozavest in mobiliziramo naše sedanje sile za današnji in jutrišnji dan.»

O »trboveljskih dogodkih«, ko so delavci napadli orjunaške teroriste in jih pregnali iz Trbovelj, je tovariš Stane Kavčič dejal:

»Politična pomembnost tega dogodka zato ni samo trboveljska, ampak tudi slovenska in jugoslovanska. Z odporom in odločnim nastopom delavskega razreda in Trbovljah pod vodstvom borbenega dela komunistov in SKOJ je bil pravzaprav zadan smrtni udarec prvemu

pojavi fašizma v Jugoslaviji. Razkriti so bili nameni tega fašističnega gibanja. Pokazalo se je, da je ORJUNA fašistična in teroristična organizacija za boj proti delavskemu razredu, orjunaši pa plačani lumpenproletarci, kriminalni tipi in domišljavi malomeščani, ki so bili za denar pripravljeni opraviti vsako teroristično dejanje. Trboveljski dogodki so vzbudili odpor in ogorčenje v vseh poštenih in naprednih državljanih Jugoslavije. Trboveljski dogodki so veliko prispevali k nadaljnji budnosti vse jugoslovanske javnosti nasproti kakršnim koli fašističnim pojavom.«

C. K.

Razstava »40 let KPJ«

NA Gospodarskem razstavišču v Ljubljani so 1. junija slovesno odprli razstavo »40 let KPJ«. Razstava je bila v Ljubljani ves mesec junij, zdaj pa obiskuje druga mesta v Sloveniji.

Moderno urejeni, zračni in svetli prostori Gospodarskega razstavišča so vsestransko uporabni, med drugim tudi za razstave, kakršna je »40 let KPJ«. Razvrstitev gradiva, kakor tudi sam način dekoracije posameznih razstavnih predmetov, so prireditelji nujno morali prilagoditi temu okolju, kar se jim je tudi posrečilo. Pri urejanju razstave je sodelovalo mnogo strokovnjakov ter znanih družbenih in političnih delavcev. Ves ta kolektiv je imel težavno nalogo, zbrati iz obilice gradiva od važnega najvažnejše, da ne bi razstava napravila na obiskovalce vtis prenatrpanosti.

V pritličju, v levi dvorani, so razstavljena slikarska in kiparska dela, ki prikazujejo motive iz predvojnega boja KPJ, NOB in povojne graditve, pa tudi razne socialne motive. Vsa dela so razporejena, skladno z okolico. Nekaj pa vendarle kviri vso ubranost: svetloba bije gledalca v oči, platna se bleščijo, ogled slik je naporen. Drugače so tu zastopana nekatera »klasična« dela partizanske umetnosti naših

znanih partizanskih umetnikov, slikarjev in kiparjev.

Na desni strani, prav tako v pritličju, so v vitrinah zbrane publikacije, knjige in primerki časopisov od začetka socialističnega gibanja v Sloveniji proti koncu XIX. stoletja, ko se je začel razvijati pri nas delavski razred. Iz orumenelih knjižic z značilno grafično opremo iz prejšnjega stoletja

veje duh časa, ko je tudi socialistično gibanje iskalo prave oblike dela, slovenski socializem pa je bil pod vplivom gibanja v Avstriji in sploh v zahodni Evropi, z vsemi pomanjkljivostmi in zmotami.

V prvem nadstropju je na kronološki način podana vsa zgodovina KPJ, od ustanovnega kongresa v Beogradu leta 1919 pa do zadnjih let, do VII. kongresa. Zbranih je precej zgodovinskih dokumentov, fotokopij, fotografij in predmetov, ki s bili doslej malo znani. Posebno pozornost posvečajo obiskovalci razstavnim predmetom iz predvojnega in vojnega obdobja. Lepo je prikazan številčni porast Partije po prihodu tovariša Tita za sekretarja CK, nadalje udeležba Jugoslovancev in Slovencev v španski državljanski vojni ter delo Partije v Narodnoosvobodilni vojski. Pogosto se je namreč dogajalo, da pisci raznih publikacij in prireditelji podobnih razstav zanemarjajo delo Partije v vojski, tako da se zdi povprečnemu obiskovalcu, kot da je bila Partija samo na terenu, samo zadeva terenskih političnih delavcev ali obdobja iz časa pripravljenosti na oboroženo vstajo. Iz statističnih podatkov v dokumentih, ki so razstavljene, se vidi, da so bili borci pr-

Posnetek razstave »40 let KPJ«

vih partizanskih čet razen redkih izjem skoraj sami člani KPS, kandidati in skojevci, ponekod pa tudi simpatizerji. Pozneje, leta 1943 in 1944, so organizirani komunisti sestavljali skoraj tri četrtine borcev vseh enot NOV, njihovo delo pa se je razvijalo v smeri krepitve discipline in vojaške izurjenosti. V NOV je bilo partijsko življenje zelo intenzivno in bogato, ljudje so bili zbrani in zato je bilo tudi politično ter ideološko delo mnogo lažje kot na terenu.

Povojno razdobje je prikazano na velikih ploščah s fotomontažami in črteži, oziroma s pojasnevalnimi besedili. Prirediteljem je uspelo prikazati, kako je postala Partija množična in kako ji je uspelo v kratkem času ostvariti revolucionarne cilje za preobrazbo našega življenja.

V kletni dvorani kažejo med časom, ko je razstava odprta, dokumentarne filme iz NOB in naše povojne graditve, tiste, ki zanje v kinematografskih dvoranah včasih ni prostora. *pd*

Beg pred smrtjo

V nedeljo, 7. junija, so v vasi Prisjeka v Zumberku (občina Samobor) odkrili spominsko ploščo žrtvam, ki so padle v tej vasi ob ustaškem napadu na partizansko bolnišnico 14. septembra 1942. Takrat je padlo tudi nekaj ranjencev iz slovenskih enot. Odkritja spominske plošče se je na vabilo občinskega odbora ZB Samobor udeležila tudi delegacija GO ZB NOV Slovenije. Eden izmed tistih, ki so preživeli pokol v Prisjeku, je tovariš Ivan Zajec, invalid. Dogodek nam je takole opisal:

BIL sem v Šiškovem bataljonu II. grupe odredov, ki ni odšel na Štajersko, ampak se je z Dolomitov vrnil na Dolenjsko. Na Gorjancih smo se vključili v Tomšičevo brigado. Z njo sem se udeležil napada na belogardiste, ki so se kot Štajerski bataljon zadrževali v gozdu blizu Smolenje vasi pri Novem mestu. To je bilo 14. avgusta. Natančnega datuma se spominjam, ker sem bil pri tem napadu ranjen v desno stegno. Kar nas je bilo ranjencev, so nas odpeljali skozi Orehovico čez Gorjance v Žumberak. Tam je bila partizanska bolnišnica v vasi Prisjek, ali — kakor smo mi pravili — v Osredku.

Ta vas leži na precej strmem griču, okoli nje je polje, v dolini pa gozd. Skratka, prava žumberaška pokrajina; žumberaška pa je bila tudi vas — nekaj lesenih, s slamo kritih hiš. V njih so ležali težji ranjenci; kar nas je bilo lažjih, pa smo spali kar po skednjih, podnevi pa smo ležali po vrtovih v senci sadnega drevja. Za nas so skrbeli dva ali trije zdravniki ter prav toliko bolničark. Za stražo smo imeli nekaj tovarišev, spominjam se treh stra-

žarskih mest. Naša oborožitev je bila kaj borna, imeli smo morda pet ali šest pušk. Drugače pa je v bolnišnici vladal vzoren red, hrana je bila dobra. Počutili smo se popolnoma varne, saj je bila blizu nas

nastanjena hrvaška brigada. Ne spominjam se več, ali sta nas prav tisti dan, ko so nas napadli ustaši ali dan, dva prej, napadli dve „štorklji“. Zmetali sta v nas nekaj bomb in spustili nekaj rafalov. Tudi tega se več ne spominjam, ali so nas napadli ustaši zjutraj ali proti večeru.

Dobro pa mi je ostalo v spominu, kako se je to zgodilo. Kar nas je bilo lažjih ranjencev, smo pravkar ležali pod neko češpljo. Nenadoma nas je nekdo opozoril na vojsko, ki koraka po cesti. Res, videli smo neke partizane z zavihanimi rokavi, ki so stopali po cesti nad vasjo po štirje v vrsti. Celo puške so nosili tako obešene na ramenih kot smo jih navadno nosili partizani. Zbrali smo se v gručo in ugibali, katera brigada je to, ko so se nenadoma tisti ljudje razpršili in strelsko vrsto in navalili proti nam. Na cesto so postavili mitraljez »švarcloze« in začeli klestiti po vasi. Zdaj smo spoznali, da smo se zmotili in da smo napadeni. Komaj kakih petdeset metrov od zadnje hiše v vasi me je speklo v stegnu. Spet sem bil ranjen, in sicer na istem delu telesa, kot pred mesecem dni v Smolenji vasi, le da mi je

Ustaški klavci

zdaj strel oprasnil tudi kost in prebil kite, tako da sem še zdaj invalid.

Plazil in kotalil sem se v dolino proti gozdu, po neki njivi, po precej globokih razorih. Ustaši so neusmiljeno streljali za menoj. Končno sem z največjim naporom dosegel gozd in se skril v grmovju, rano pa za silo prevezal s krpami in vrvico. Poslušal sem kričanje v vasi. Ne vem, ali so vpili ustaši, ki jih je moralo biti kakih 150, ali pa naši, ki so jih ustaši pobijali. Kmalu je v vasi začelo goret. Ustaši v gozd niso prišli, videl pa sem jih, kako so preiskovali bližnjo okolico.

Zvečer so nas začele iskati naše patrulje. Tudi mene je na-

šel partizan. Po poklicu je bil železničar, sicer pa pravi orjak. Naložil me je na hrbet in me odnesel proti Orehovici. Tam smo se zbrali, kar nas je ostalo živih. Bilo nas je le nekaj, prej pa nas je bilo 30—40 ranjencev, večinoma Slovencev. Morali smo biti izdani, saj so nas ustaši prevarili na tak način, da smo zlahka nasledli. Torej so dobro poznali naše navade. Slišal sem, da so ujeli zdravnika in bolničarke ter jih z žico privezali k vozu, ki so z njim odpeljali zaplenjeni sanitetni material. Potem je napadla ustaše hrvatska brigada in ujetnike rešila.

Iz Orehovice so nas odpeljali v bolnišnico na Rogu. Vožili smo se čez hribe, železnico

Novo mesto—Karlovac pa smo prešli nad železniškim predrom pri Semiču. V Rogu sem ležal z nekim tovarišem, ki je bil doma blizu Kostanjevice. Tudi on je preživel napad na bolnišnico. Bil je ranjen v nogo, ki jo je imel v deščicah. Splazil se je iz bolniške sobe v stranišče in skočil v jamo ter se pokrtil tudi po glavi s slamo, cunjami in blatom. Slišal je, kako kriče ranjenci, ko jih ustaši koljejo in žive mečejo v ogenj... Ob vsakem kriku mu je bilo, ko da so mu zabili žebelj v glavo, je pripovedoval. Ko je vse utihnilo, se je splazil iz jame in se skotali iz vasi v gozd. Tam ga je našla in pobrala partizanska patrulja.«

En dan med alžirskimi ranjenci

VBUJNEM parku lovranske bolnišnice počivajo bolniki — rekonvalescenti. Nekateri se sončijo. Nekaj se jih je zbralo okrog kitarista, ki igra priljubljeno pesem. Vsak po svoje si krajša čas.

Na koncu parka je ležal v zeleni travi majhen, temnopolt fant z naočniki. Imel je pohabljene roke in obraz. Razpel je progasto bolniško srajco in pokazal brazgotine, ki ga bodo stalno spominjale na hude čase alžirske vojne... Začel je pripovedovati.

Francozi so jih obkolili blizu Bil Abasa. Grozil jim je pogin. Bilo je kot v kotlu. Mitrалjezi..., puške..., bombe..., topovi. Ves dan je grmelo. Ko je bitka dosegla vrhunec in ko so bili živci do skrajnosti napeti, so priletela letala..., francoska...

Fant z brazgotinami po telesu in obrazu, s pohabljenimi rokami, ki spominjajo na umetne tipalke, za nekaj časa umolkne. Ob napadu letal se je njegov spomin izgubil. Z rokami skuša dopovedati, kako so letala napadala, kako so treskale bombe. To je bila njegova poslednja borba. Spominja se, da se je zavedel nekje v hribih.

Zdaj leži v hladnem parku lovranske bolnišnice, pod platanimi. Zamišljen je. Morda mu jadrajo misli k ženi in otroku. Tri leta ju ni videl — kdo ve, kaj se je medtem zgodilo z njima...

NE ZAPIŠITE IMEN

● Na klopi sedi četvero težkih alžirskih ranjencev. Berglje so položili na naslonjalo. Kadijo. Bolničarke pravijo, da pokade tudi po 60 cigaret na dan. Niso ravno dobre volje. Vsi so mladi in nekam zamišljeni. Preveč resni za svoja leta. Trije ne govorje francoskega jezika, četrti pa malenkost. Poklicali so »šefa«, ki se »vedno pogovarja z zdravniki in novinarji.« Zadovoljni in srečni

so, da so prišli v državo, kjer so deležni tolike skrbi.

Velik, temnopolt mladenič s črnimi, nakodranimi lasmi, se je težka približal klopi. V njegovih očeh ni bilo zamišljenosti in žalosti. Nasprotno, bil je odločen in samozavesten.

»Prosim vas, da ne objavite v časopisih naših imen. V Alžiru imamo družine, pa ne želimo, da bi se jim kaj zgodilo. Lahko nam francoski vojaki požgo hiše in po-

Skupina alžirskih borcev, ki se zdravijo v bolnišnici v Lovranu

bijejo družine. Že tako ne vemo, kaj je z njimi. Zato ne zapišite naših imen.«

Dvajsetletni fant iz okolice Alžira odlično pozna razmere v svoji domovini. Zlasti začetek vojne in priprave nanjo. Delavec je. Do enajstega leta je hodil v šolo in se dobro učil. Ko nam pripoveduje, da bi bil rad še hodil v šolo, mu spreleti obraz trpek nasmeš. To ni bilo mogoče. Od enajstega leta dalje je moral — skupaj z vso družino — delati po ves dan in si trdo služiti kruh. Od 1952. leta je pripadnik demokratskega gibanja za osvoboditev Alžira. O naši narodnoosvobodilni borbi in ljudski revoluciji je mnogo slišal. Te dni se trudi, da bi še več zvedel. Pripoveduje nam o začetku vojne.

»Spočetka je bilo treba stvar politično pripraviti, seznaniti ljudi s ciljem borbe. Ko se je v njegovem rojstnem kraju zbrala borbena skupina, jih je bilo samo šest. Malo za oboroženo akcijo. Zato so zbirali orožje med prebivalstvom. Pridružili so se jim novi borci. Že v marcu 1956. leta je narasla skupina na 40 mož. Začeli so se boji. Najprej manjše diverzantske akcije ter obračunavanje s saboterji in izdajalci. Nekateri so postali izdajalci zato, ker niso poznali ciljev borbe, drugi pa zaradi siromaštva. Francozi so kupovali njihova poročila. To pa je bilo le spočetka.

»Prvi uspehi so nam vliвали hrabrosti in samozavesti. Število

Duh Little Rocka straši tudi v Zahodni Nemčiji

Glasilo zahodnonemške sindikalne zveze (DGB) »Welt der Arbeit« je nedavno objavilo ugotovitve svojih sodelavcev o rasni mržnji, ki se kaže v Zahodni Nemčiji do temnopoltih ljudi. Časnik piše med drugim:

»Zakleti duh Little Rocka straši tudi v nemških možganih. Kar je v negativnem smislu proslavilo mestece v Arizoni — rasna mržnja do temnopoltih ljudi — se dogaja tudi v Zvezni republiki: na temnopolte gledajo pri nas kot na manjvredne ljudi! To potrjujejo nedavni dogodki. Pri nas imamo hotele, ki temnopoltim ne dajo prenočišča. Pri nas imamo

gostišča, v katerih so »Črnci nezajeleni«. Imamo matere, ki nočejo dovoliti, da bi se njihovi otroci učili s kakim črnčkom v istem razredu. V mestih, kjer so univerze, gospodinjne nočejo dati sob črnim študentom v podnajem. Če pa jih dajo, morajo ti študentje plačati dvojno ceno.«

Časnik navaja tudi primer 28-letnega črnkega inženirja Humpheya L. Georga, ki so ga aretirali in potlej na policijski postaji oklofutali, ker je pač neki trgovec presodil, da nihče drug ni mogel ukrasti dveh puloverjev kot ravno ta 28-letni »Nigger«, kot zaničljivo pravijo črnecem.

borcev je hitro raslo. V prvih akcijah je bilo tudi več starejših. Pozneje pa je čedalje bolj prevzemala iniciativa mladina.«

Ko sem vprašal nekega sedemnajstletnega mladeniča, zakaj je odšel med makijske (popularno ime alžirskih partizanov), mi je odgovoril: »Osebnih razlogov ni bilo. Če pa so bili, so se skladali s splošno željo po svobodi. Verjemite, da rajši vsi umremo, ko da bi še naprej bedno živeli in garali za druge.«

Nekdo je dodal: »Ni čudno, da smo se uprli. Do enajstega leta sem hodil v šolo. Rad bi se bil

rešil suženjskega dela. Toda ostalo je zgolj pri želji. Od enajstega leta naprej dela večina naših ljudi po ves dan na poljih. Zaslužili smo pa le toliko, da smo bedno životali.«

S PETNAJSTIMI LETI MED BORCE

● Muhamed ni podoben Alžircu. Ima gladke, svetle lase in skoraj belo kožo. V nekem spopadu s Francozi ga je zadel rafal iz mitraljeza. Potlej so mu levo nogo odrezali. Se sreča, da je vsaj desna ostala cela.

Muhamed ima sedemnajst let. Ko jih je imel petnajst, je že postal borec. Leto dni se je boril, dokler ni izgubil noge. Med boric pa je ostal njegov brat, ki ga bo maščeval. Žal mu je, da se ne more več boriti. Vprašal sem ga, kdaj mu je bilo med bojem najhujše. Namesto da bi začel pripovedovati o kakem hudem spopadu, nas je iznenadil s čisto drugačnim odgovorom:

»Zamislite si sedemnajst mesecev zadržanjenja v gozdu... Operacija... Nato pa pot v Maroko, polna težav. Prebijanje mimo zased. Dva meseca poti v neznano. To je bilo najhujše. Ne zato, ker je bilo težko vzdržati napore, ampak zato, ker sem moral zapustiti svojo enoto in svoje tovariše, o katerih že dve leti nič ne vem. Zdi se mi, da me nobena stvar v življenju ne bi bolj razveselila, kot če bi zvedel, kaj je z mojimi najboljšimi tovariši, ki jih ni bilo malo.«

Macmillan milijarder?

Nekateri britanski novinarji so si po poklicni dolžnosti belili glavo, ali njihov ministrski predsednik Harold Macmillan živi od svoje ministrske plače, ki znaša 10.000 funtsterlingov letno, ali pa je multimilijonar (računano v šterlingih).

Naposled je neki novinar temeljito pobrskal po državnih arhivih in zbral podatke, ki kažejo, da je Macmillan velikopotezen poslovni človek in temu primerno bogat.

V registrih so našli tudi ime družbe »Anonima Birch Grove«, ki je pod upravo lady Dorothy Macmillan in Macmillanovega sina Mauricea. To družbo bodo namreč preimenovali v »Macmillon« (tako je

ime gradu ministrskega predsednika v Sussexu). Ta anonimna družba ima v svojih rokah tudi večino delnic založbe »Macmillan«, katere vrednost cenijo na tri milijone funtsterlingov. Nedavno je ta družba prodala svojo podružnico v Združenih državah, večina izkupička pa je zdaj v blagajnah britanskega ministrskega predsednika.

Mimo tega so bratje Macmillan — Harold, Daniel in Arthur — posedovali okroglo vsotico denarja, razen tega pa so lastniki palače Bush House v londonskem središču, v kateri je BBC (radio London).

Skratka, v dinarjih je Macmillan milijarder.

PREKINJENA MLADOST

● Drugo skupino Alžircev sem našel v parku reške bolnišnice. Bili so že oblečeni in pripravljeni za odhod. Čakali so na avtomobil, da se odpeljejo v bolnišnico v Kraljevici. Tam bodo ostali, dokler jim bo potrebno zdravljenje.

Eden izmed njih se je sprehal po drevoredu. Bil je nestrpen, skoraj nervozen. Rad bi ostal tu. Seljenje in odhajanje mu je postalo zoprno, saj je moral že desetokrat na pot. Rad bi prišel do miru... Ali pa bi šel nazaj, v Alžir. Skoraj na jok mu gre, govori pa zelo malo.

Pregledal sem bolniške liste teh ljudi. Kratki podatki.

»M. H., rojen 12. marca 1935 — Rabat. Dve kirurški intervenciji — januarja in marca 1958. Amputirana leva noga. Reška zdravniška komisija priporoča reamputacijo.«

»K. Y., rojen 1941. leta. Amputirana desna noga. Potrebna reamputacija in definitivna proteza.« Na koncu zdravniškega mnenja ena sama beseda »Nevrotik«. Ko je postal borec, je imel komaj 16 let in ni mogel vzdržati vojnih

naporov. Njegovi živci niso prenesli kaosa in neprestane napelosti.

Ostali izvidi so si podobni kot jajce jajcu. Razlikujejo se samo v tem, da gre pri enem za levo, pri drugem za desno nogo. In pa v tem, kje so jo skupili: tega je oplazila mina, onega kos letalske bombe itd...

*

Daleč od njih, v Alžiru še naprej plamti boj za svobodo. Čuden anahronizem tega stoletja. Na vsakem koraku slišimo o vesoljskih poletih. Pripravljamo se na potovanje na Mesec, v Alžiru pa živi narod v suženjstvu.

Na Kvarnerski revijeri se zdravijo prezgodaj dozoreli mladeniči. Mladeniči, ki jim je del življenja napolnil duh po smodniku med oglušujočim streljanjem. Mladeniči, ki so revna ležišča v svojih rojstnih hišah pustili prazna ter jih zamenjali z gorami in nespečnostjo. Vse ideale in mladostne sanje so združili v edino željo: živeti svobodno, ne glede na žrtve.

(Po članku M. Markoviča v »Crveni zvezdi«).

katerimi nihče ne more zamižati, saj terjajo takojšnjo rešitev.

In teh problemov so se v arabskem svetu že lotili. V Zgornjem Egiptu, pri Asuanu, bodo že letos jeseni začeli graditi velik jez, ki bo zasenčil vse, kar je človek zgradil na afriških tleh, celo piramide, te veličastne spomenike starega faraonskega Egipta. V Siriji in v Iraku pa proučujejo možnosti, kako bi z novimi jezovi ob Evfratu povečali obdelovalno površino in na njej naselili nove deset- in desettisoče kmetov.

Tudi Jordanija ni brez načrtov, vendar kaj večjega tam ne morejo začeti, saj je ta dežela praktično brez rud in plodne zemlje, gozdov, pa tudi brez dobrih pašnikov. Je pravi čudež, da sploh živi. Vendar bi brez tuje pomoči, britanske in ameriške, le težko vzdržala, saj mora vzdrževati tudi

General Abud Karim el Kassem

Kairo in Bagdad

● »Egipt je bil že od nekdaj dežela čudes in to je tudi ostal... Egipt je dežela spomenikov, ki velja že odkar pomnijo za zelo čudno, pa tudi v novjšem času je vzbudila največje zanimanje. Njegovi spomeniki, končni sad neizmernega dela, presegajo po veličini in obsegu vse, kar nam je ostalo iz davnih časov.«

Tako je pisal Hegel v svoji »Filozofiji zgodovine«, tako so gledali še pred nekaj leti na Egipt in arabski svet. Kairo, Damask, Bagdad so bili sinonim orientalske romantike, bleska, veličine davnih dni. Sedanjost je bila preveč vulgarna, zato so tujci bežali od nje v svet preteklosti.

To je bilo pred leti, ko so v Egiptu še gospodovali Britanci, ko je Bagdad zastopal še britanske interese na Srednjem vzhodu, ko so bila v Jordaniji še britanska vojaška oporišča in so pred vhom v Sueški prekop še stražile britanske križarke.

Res je, da se stekajo dobički s petrolejskih ležišč v Iraku, Kuwaitu, Saudiji, Behreinih še vedno

v žepe angloameriških petrolejskih akcionarjev in da odpade na arabske države same le manjši del, vendar ta sistem ne bo trajal večno. Nedavna konferenca arabskih petrolejskih strokovnjakov v Kairu je pokazala, da so si Arabci edini v tem, da bodo morale dobiti arabske države v bodoče vsaj polovico vseh dobičkov. Z novimi viri bi lahko potem finansirale večja javna dela in začele urediti tudi dolgoročne načrte, ki bi edino lahko zadovoljili čedalje bolj rastoče potrebe teh dežel in nudili kruh novim in novim stotisočem.

In te potrebe so neizmerne. Le pomislimo, da živi na površini 22.000 km² obdelane površine ob Spodnjem Nilu in v Delti kar 25 milijonov Egipčanov in da je samo v Jordaniji čez pol milijona palestinskih beguncev. Kdo naj nudi tem množicam zemljo in kruh, kdo naj jim omogoči stalno zaposlitev, starostno zavarovanje, kdo naj zagotovi vzgojo in šolanje njihovih otrok? To so problemi, pred

Zgodilo se je pred letom dni: ljudstvo na ulicah Bagdada je navdušeno manifestiralo ob strmoglavljenju osovražene dinastije

svojo lastno vojsko, pa dvor, ki tudi ni brez političnih ambicij.

Eno je pa že sedaj jasno: arabske dežele same ne bodo mogle rešiti vseh problemov, svoje moči bodo morali združiti, svoje napore koordinirati. Za sedaj še niso tako močne, da bi se lahko uprle pritisku od zunaj in bile kos intrigam iz enega ali drugega tabora. To se je najbolj pokazalo ob sueški krizi, ko je ostal Egipt skoraj sam in brez stvarne pomoči ostalih arabskih držav. Pomoč, ki so mu jo nudile nekatere arabske države, je bila bolj simbolična kot pa dejanska. V Siriji so n. pr. presekali petrolejske cevi, ki gredo z iraških petrolejskih ležišč v sredozemske luke, Saudska Arabija je ustavila prevoz nafte za Veliko Britanijo in Francijo in pretrgala diplomatske stike s tema državama, vendar dejanske, vojaške pomoči ni bilo od nikogar in nikod. Egipt se je moral boriti sam proti premočnemu sovražniku, ki je vdrl na področje Sueškega prekopa.

To je bila težka lekcija za Egipt. Vendar ni ostala brez pomena. Ze čez dobro leto je prišlo do združitve dveh arabskih

dežel, Egipta in Sirije, v eno samo politično telo, Združeno arabsko republiko, s katero sodeluje najtesneje tudi Jemen, štirimilijonska država na jugu Arabskega polotoka. Združena arabska republika naj bi bila po Naserjevi zamisli osnova, začetek združevanja arabskih dežel pod eno samo, resda veliko streho, ki pa bi imela več posebnih vhodov, in v kateri naj bi živeli Arabci kot ena družina. Ta federacija oziroma konfederacija arabskih dežel naj bi bila posebej ideje arabske enotnosti, zamisli, da je med posameznimi arabskimi deželami več skupnega kot je razlik.

Egiptovska teza je, da je v arabskem svetu eno samo veliko središče, in sicer Kairo. Kairo je v razvoju prehitel vsa druga mesta, tudi Damask in Bejrut, čeprav so pričeli sredi prejšnjega stoletja arabski izobraženci Sirije in Libanona prvi delati za arabsko stvar in so tudi prvi širili moderne ideje. Medtem pa se je Kairo razvil v veliko dvomilijonsko mesto z dvema univerzama, na katerih študira več študentov kot na vseh ostalih arabskih univerzah od Maroka do

Iraka. Kairo sam pa je po številu prebivalstva večji od cele vrste arabskih držav, Libanona, Jordanije, Libije, da o raznih kneževinah ob Perzijskem zalivu sploh ne govorimo.

Toda Kairo ni edini center arabskega sveta. V zgodovini je igral Bagdad zelo veliko vlogo. Bil je središče abasidskega kalifata, Babilon pa je bil središče bogate Mezopotamije, dežele ob dveh rekah, Evfratu in Tigrisu, kjer je bajé živelo dvajset milijonov ljudi. Današnji Irak jih šteje le sedem milijonov, torej ima le tretjino nekdanjega prebivalstva.

In Bagdad se znova vrača v zgodovino. Irak ima ne le dve reki, Evfrat in Tigris, marveč tudi tretjo reko: nafto. In ta je zlato našega časa. Kairo je bil v svoji zgodovini orientiran na Sredozemlje, Bagdad pa na Perzijski zaliv, zato je imel nekoliko drugačen razvoj. Bagdad se je zato razvil v samostojno arabsko središče. Zato o kakšni pokroviteljski vlogi Kaira noče nič slišati, še manj pa o veliki strehi, ki bi jo zgradili v Kairu za vse arabske dežele.

V zadnjih mesecih je prišlo med Kairo in Bagdadom do precejšnje napetosti, do medsebojnih izpadov in hude polemike, kakršne novejša zgodovina arabskih držav skoraj ne pomni. Bagdad ni sodeloval praktično na nobeni arabski konferenci, na kateri so bili navzoči tudi predstavniki Združene arabske republike, niti na konferenci o arabskem petroleju ne. In še nikoli ni bila Arabska liga, prostovoljna organizacija arabskih držav, v tako hudi krizi, v tako neprijetni dilemi, kot prav v zadnjih mesecih, odkar je spor med Kairo in Bagdadom postal očit in vsemu svetu znan.

Dosedaj so propadli vsi poskusi posredovanja, vsa prizadevanja libanonske in sudanske diplomacije, da bi temu sporu vzeli vsaj njegovo najbolj strupeno ost. Irak se ni udeležil niti konference, na kateri so razpravljali prav o tem tako mučnem sporu.

Ni dvoma, da je zadal ta spor precejšen udarec vsearabskemu gibanju in da je tudi potrdil sedanjo razdelitev arabskega sveta na države, državnice, imamate, emirate, šejkate itd. Proces združevanja arabskih dežel se je ustavil že na prvi stopnici in prva

večja vsearabska formacija, Združena arabska republika, združuje le dve državi: Egipt in Sirijo, medtem ko sodeluje Jemen le na nekaterih področjih s to veliko arabsko republiko.

Prav gotovo ta antagonizem ni v interesu arabskega sveta, saj cepi njegove energije prav v času, ko bi jih moral združiti. Na Srednjem vzhodu se namreč križajo interesi velikih sil. To je neusmiljena borba za stare pa tudi nove koncesije, za vsemogoča oporišča, za glasove te ali one skupine v parlamentu, za liferacije, velika gradbena naročila, za palestinske begunce itd. In v borbi za ohranitev miru v tem delu sveta, za skupen nastop proti intervencijam s te in one strani, bi moral biti

arabski svet enoten, zbran na istih pozicijah.

Pred Arabci so še ogromne naloge. Arabske države med seboj še niso povezane niti z eno samo moderno železnico, Saudija je še vedno svet zase, ki živi od ameriških koncesij in dohodkov od romarjev. Arabski naftovodi so vsi v tujih rokah, vse operacije v zvezi z vrtnanjem nafte, transportom in prodajo na tujem trgu so v rokah tujcev. In vendar bi bila že zgraditev vsearabskega naftovoda od obal Perzijskega zaliva do Sredozemlja važen korak naprej v razvoju arabske ekonomske osamosvojitve.

● To so problemi, ki bi jih morale arabske države rešiti. Te dr-

žave so se povečini, razen nekaj kneževin ob Perzijskem zalivu, že izkopale iz varstva zahodnih držav, vendar pa niso napravile naslednjega koraka, niso našle stičnih točk med seboj in premagale razne ozke, partikularistične interese. In vendar govore vsi Arabci isti jezik, mislijo v istem duhu, imajo skupna izročila, skupne tradicije, zakaj ne bi imeli še skupnih interesov, skupnih ciljev.

● Tekmovanje je dobra stvar, ne pa seveda antagonizem. Sedanji spor med Kairo in Bagdadom je pokazal, koliko bo treba še storiti, preden bodo Arabci našli kljub skupnemu jeziku tudi skupen odgovor in pokazali, da so vsaj navzven eno.

Miran Ogrin

KATJA ŠPUR:

REŠEVALCI ŽIVLJENJ

ILUSTRIRAL:
LOJZE PERKO

Smreke pošumevajo, klokočejo potočki. Kakor da še in še pripovedujejo zgodbe, ki jih zgodovinar ne bo mogel zajeti v svoje knjige, pa so vendar sestavni del naše osvobodilne borbe in njena živa, bogata vsebina. Mnoge se prelivajo v ustno izročilo, mnoge bodo neizpovedane živele naprej samo še v pošumevanju vetra in v kлокotanju potočkov...

Ena teh se je odigrala na Pohorju, v partizanski bolnišnici »Košuta«.

Bilo je ob koncu pomladi 1944. leta. Partizanske brigade so napadle Šentlovrenc in Ribnico. Na javko »Košuto« so vso noč prihajali ranjenci. Ekipa bolnišnice jih je tu sprejemala in jih odnašala po skrivnih stezah s hosto poraslega pobočja globoko dol proti Radomlji, po kateri so bredli, preden so prišli v bolnišnico.

Dohod ranjencev je mahoma pretrgal enolično življenje v bolnišnici. V oddelku za sprejemanje sta zdravnik in bolničarka komaj zmagovala delo. Vsak trenutek je obvezan ranjenec omahnil na snažno ležišče, ali so ga, nezvestnega, tja položile skrbne roke bolničarja. V bolnišnici je bilo okrog 60 ležišč — do jutra so bila vsa zasedena. Zdaj je bilo slišati z njih enakomerno, globoko dihanje, sopenje, tu pa tam pridušeno ječanje. Ranjenci, apatični po prestanih naporih

in izčrpani od bolečin, so ležali zdaj pogreznjeni v spanje ali v polsen, v nekakšno omedlevico, ki jim ni dala, da bi se zavedali tega, kar se dogaja okrog njih. Tako niso slišali strela, ki je nenadoma odjeknil iz smeri, v kateri je bila javka bolnišnice. Slišali pa so ga člani zdravstvene ekipe in vznemiril jih je, tembolj, ker se dva člana ekipe še vedno nista vrnila. Bila sta člana ekipe za kamuflažo, zgodaj zjutraj ju je bil poslal zdravnik bolnišnice dr. Slokan na javko, da bi pokopala komisarja brigade, ki se je bil smrtno ponesrečil, in zbrisala sledove, ki so jih bili pustili za seboj, ko so prenašali ranjence.

Kaj pomeni strel tam zgoraj? Kje sta Lojze in njegov spremljevalec?

Vsak strel je pomenil nevarnost. Bil je opozorilo na čuječnost, ki jo je bilo treba podesetoriti. Straže in izvidnice so zasedle svoja mesta. Že se je porajal dan — dan s svojo izdajalsko svetlobo!

*

Strel, ki je ob svitanju vznemiril osebje bolnišnice, je v resnici veljal Lojzetu in njegovemu spremljevalcu. Že sta bila na poti v bolnišnico — z lopato v rokah sta prehodila večji del poti, ko sta se nenadoma znašla pred udarno kompanijo nemških strelcev. Kar na vsem lepem so se znašli pred njima,

nič manj presenečeni kakor ta dva. Šli so za partizani, da bi jim pripravili zasedo in presekali umik. Preden sta se partizana utegnili rešiti z begom, je zagrmel rafal. Fant ob Lojzetu je omahnil, zadet v trebuh, a se je bliskovito vzravnal in se pognal v hosto. Rešil se je in se zavlekel v grmovje, kjer pa je — ker ni bilo nikogar, ki bi mu pomagal — obležal in izkervavel.

Lojzeta so Nemci prijeli. Niso se utegnili muditi z izpraševanjem. Vzeli so ga medse in ga vlekli s seboj po strmem bregu navzdol — naravnost proti Radomlji in proti »Košuti«.

Lojze je čutil svinčeno težo v nogah. Ali je bolnišnica izdana? Kaj nameravajo Nemci? Oni tam spodaj so jih zagledali. Zdravnik, straža, ostalo osebje ekipe — vsem je zastal dih v prsih. Nemci so naglo prihajali bliže. Zdaj so prišli do potoka — bredli so po njem, v bolnišnico je bilo slišati čofotanje njihovih nog po vodi, glasove... Trenutki dramatične napetosti. Samo še sto metrov je bilo med njimi in Nemci... Bolniška soba

je polna ranjencev — en sam krik ali glasen stok, en sam sumljiv šum, pa bo po njih! Ljudem, ki so skrivaj opazovali nagel pohod strelcev, so se obrazi živčno napeli. Še bolj so pritajili dih, ko so Nemci na tem bregu Radomlje popadali v travo, da bi počivali.

Zdaj je bilo važno, da bolnišnica popolnoma otrpne, zlasti pa, da ranjenci ne zaslu-tijo nevarnosti. Zdravnik se je obrnil k bolničarki, mlademu, resnemu dekletu:

»Saša, pojdi k ranjencem, sedi med pograde, vzemi kaj in jim beri — bodi popolnoma mirna!«

Polna notranjega nemira, na zunaj pa obvladana kakor vedno, je šla Saša k ranjencem. Še vedno omotični so brez besede upirali vanjo oči in jo požirali s pogledi, kajti ta trenutek je bila zanje sestra in žena in mati...

Glas ji ni drhtel, ko je začela brati iz partizanskega časopisa. Bil je poln, topel in pomirjujoč, vlival je občutek varnosti. Visoka in vitka je sedela med njimi in jih že s svojo navzočnostjo samo pomirjala. Prisluškovali so prijetni barvi njenega glasu, z očmi so ji viseli na ustnicah, željno so motrili poteze njenega obraza, da bi v njih našli podobnost s sestro, z ljubo ali z materjo... Ona pa je brala, ne da bi vedela, kaj bere. Minute so polzele mimo — vsak trenutek je utegnil zunaj planiti strel, ali pa se bodo zdaj zdaj oglasili pred vrati nagli koraki in oznanili nesrečo... Z vso notranjostjo je prisluškovala nečemu, kar se je zunaj morda že začelo, hkrati pa so ji vstajali v spominu prizori s Pugleda — tudi tam je bila bolničarka v postojanki, ki so jo bili Nemci odkrili. Pred očmi so se ji zvrstile mučne slike mrzlične evakuacije težkih ranjencev. Pot jim je curkoma lil po obrazih, ko so jih reševali v bunkerje — potem pa so prišli Nemci, ko je bilo na pogradih še zadnjih osem nepokretnih ranjencev. Dva Nemca sta stopila v bolniški prostor. Eden je brž potegnil izpod pograda smrekove veje in jih zažgal. Nato je začel streljati — na vsako ležišče je oddal strel. S smrečja se je dvignil dim. Bel oblak je za trenutek zakril pograd ob vratih — prav takrat, ko je Nemec pomeril v zadnjega ranjenca in ustrelil. Krogla je zgrešila. Nemec je odšel, ranjenec se je skotalil na tla in skozi vrata ven, na zrak. Ostal je živ — edini od osmih...

Koliko časa je preteklo, odkar bere? Zunanaj se ni nič zganilo. V tej moreči, grozljivi tišini je bil živ samo en glas — trgal se ji je z ustnic blag in prepričevalen, dotikal se je ranjencev kakor lahno pozibavanje — tako jih je zibala materina roka, ko so bili še otroci, Saši pa je postajalo vroče in mrzlo. V tišini, ki se je zlovesče nadaljevala od trenutka do trenutka, so ji znova vstale pred očmi podobe s Pugleda: spomnila se je Smiljke... ni mogla hoditi, eden fantov jo je dvignil s pograda in jo odnesel, a ni uteg-

nil priti do bunkerja. Nemci so mu šli že nasproti; v mraku, ki se je naglo spreminjal v noč, je potisnil ranjeno borko pod skalo in jo pokril s listjem. Nemci so vso noč patrulejirali tam mimo. Pretaknili so vsak grm, se približevali skali in spet oddaljevali — se klicali s ptičjimi glasovi, dokler ni eden izmed njih obstal tik pred skalo, pod katero je bila skrita Smilja. Potem je sedel na skalo, njegova noga je zašumotela po listju. Tako je sedel in počival. Nenadoma pa se je presedel, dvignil nogo in jo položil na kup listja — na Smiljkino glavo... Glava je zamigala, listje je padlo z nje — Smiljka in Nemec sta se v grozi spogledala. Njene ustnice so bile razpokane od žeje. Samo da bi se mogla še napiti, preden jo bo ustrelil... Nemec se je brez besede dvignil in šel k svojim. Takrat se je že svitalo. Vse se je lahko videlo — Smiljka je videla Nemca, ki se je vračal, prišel do nje in se ustavil, a je ni ustrelil. Videla je tudi fante, ki so oprezovali, da bi jo nekako rešili. Migala jim je, da ne, ker od tam morda niso videli Nemca. Nemec se je znova brez besed odpravil proti svojim. Takrat so fantje planili kakor kragulji in jo odnesli na varno... ostala je živa...

Še vedno je brala s čvrstim, enakomernim, pomirjujočim glasom. In zunaj še vedno zlobni molk. Zdaj ji je postajala sumljiva že ta strašna tišina — nemara jih obkoljujejo, skrivaj, neslišno... Njihova edina rešitev pa je še vedno v tej negibnosti, v tem, da ne storiš ničesar, da ostanejo ranjenci popolnoma tihi, ne da bi le slutili, da je tišina prav zdaj tako strašno potrebna. Brala je sugestivno, da fantje na svojih ležiščih niso prišli do besede, s svojim toplim glasom jih je silila k molku, jih zazibala v varljivi občutek popolne varnosti.

Medtem so oni zunaj, prikriti v svojih skrivališčih, poslušali, kako škrt pločevina, ko Nemci odpirajo konserve. Napetost v ozračju se je stopnjevala od trenutka do trenutka. Kaj se bo zgodilo, ko bodo Nemci vstali? Ali bo bolnišnica vzdržala v popolni tišini, dokler jim je sovražnik tako blizu?

Naposled so Nemci vstali. Postrojili so se. Sekunde so okamenele obviseli v zraku. Tedaj — prišlo je olajšanje! Nemci so jim začeli obračati hrbte, pognali so se v strmino proti Planinki. V zraku je bila še vedno ista krčevita negibnost. Samo oči so oživele iz te hipnotične negibnosti. Potem je začela popu-

ščati napetost na obrazih in v mišicah telesa. Odhajajo... Vsem je trepetala na ustnicah ta beseda. Kri je spet zaplala po žilah. Nemci so izginjali v strmini. Zdaj je bilo jasno — naključje jih je bilo privedlo tod mimo!

Pogledali so na ure — ni poteklo več kakor dvajset minut. Mahoma je bolnišnica

spet zaživela, zadihala. Vse bogastvo tega sveta ne bi moglo odtehtati sreče, ki jim je zaplala v srcih. Saša je za trenutek negibno obsedela, roke s časopisom so se ji povesele; zdaj, ko je bila nevarnost mimo, se ji je glas zlomil, ni mogla več izpregovoriti.

Potem so se znova spomnili Lojzeta in njegovega spremljevalca. Kje sta ostala?

Ta čas pa so Nemci vlekli Lojzeta s seboj, eden izmed častnikov mu je dal svojega osedlanega konja, da ga je vodil. Ko so prišli na vrh hriba, je krenila kolona počez preko planjave. Prav takrat pa sta z nasprotni strani planjave stopila iz gozda dva kurirja. Brž ko sta zagledala sovražne strelce, sta planila nazaj v goščavo. Nemci so bili prepričani, da so naleteli na partizansko izvidnico. Zavreščali so: »Deckung!«... Partisanen!...« Pognali so se v gozd, da bi poiskali kritja za drevesi. V splošni zmedbi ni nihče pazil na Lojzeta. Skočil je na konja in ga pognal za kurirjema. Pregarjal ju je, dokler se mu ni posrečilo prepričati ju, da ni sovražnik. Skupaj so prišli na kurirsko postojanko, kjer je Lojze oddal konja, zadržal pa si je nove škornje, ki jih je bil našel na sedlu.

(Po pripovedovanju bolničarke Saše)

Kmalu po okupaciji Ljubljane sem se povezal z OF, NZ in aktivno delal. Sčasoma je ta moja aktivnost prišla na uho, morda tudi na oko nekemu, ki mu nezadržna aktivnost članstva OF ni šla v račun. Domneval sem, da sem postal s svojo včasih pretirano odkritostjo, morda tudi naivnostjo, prilično kompromitiran, zato sem v začetku junija 1942 vzel nekaj dni dopusta z namenom, da si poiščem zvezo izven Ljubljane. To mi je tudi uspelo.

Komaj sem se vrnil v službo — zaposlen sem bil v mestni elektrarni — že so črnosrajčniki obkolili Mahrovo hišo, kjer je bil sedež podjetja in moje delovno mesto. Tačas sem bil v eni izmed sosednjih sob pri svojih prijateljih, jim pripovedoval o svojem prežvelem dopustu in bežno o razmerah na deželi, kjer sem ga preživel. Sredi mojega pripovedovanja iznenada stopi v sobo fašistični oficir in začne v polomljeni slovenščini spraševati po meni. »Obisk« me ni presenetil, ostal sem miren, stopil proti njemu, da ne bi kak naivnež pokazal name, in mu hladnokrvno rekel, da poznam človeka, ki ga išče. Bil sem še toliko poudarjen, da sem ga vprašal, kaj bi mu rad. Črnosrajčnik privleče iz žepa pismo, naslovljeno na moje ime, in pravi, da je ta človek — misli je seveda name, — po poklicu elektromonter, ki naj bi šel z njim v belgijsko kasarno nekaj popravljat. Rekel sem mu, da vse to drži, da »gospoda« Štajdoharja dobro poznam in da mu ga takoj pripeljem.

Pot pod noge in čimprej iz te pasti! Brž ko se pojavim pri izhodu iz te stavbe, me ustavi straža in zavpije nad mano: »Ritorno signore!« Kam zdaj? Dobro sem se zavedal: če padem tem tipom v roke, me bodo gotovo ustrelili, tako kot so pred več dnevi ujeli in ustrelili tovariša Porento in Puterla, moja aktivistična sodelavca. Že pred časom sem pomislil na vse morebitnosti, zato sem poiskal tudi »tajno izhodišče« iz te stavbe. To mi je zdaj prav prišlo — ušel sem. Črnosrajčnik je pa verjetno še kar čakal na električarja.

Še nekaj dni ilegale v okupirani Ljubljani — in moral sem jo s ponarejeno legitimacijo in s privoljenjem pristojnega partijskega foruma zapustiti.

Knjiga, posvečena tisočem malih ljudi...

OB 40-LETNICI ustanovitve Zveze komunistov Jugoslavije je okrajni odbor SZDL Ljubljana izdal prvo izmed štirih knjig: »Ljubljana v ilegali«. Knjiga je izšla v 3500 izvodih, tiskana je na dobrem papirju, grafično in likovno je zelo opremljena.

Tako je Ljubljana kot mesto, znano po trdovratnem odporu okupatorjem in njegovim domačim pomagačem, dobila za začetek prvo izmed štirih knjižnih spomenikov. Razpored gradiva je v knjigi takšen, kakor smo ga že navajeni v zbornikih. Vrste so memoari, zgodovinski prispevki, pesmi, fotografije in ilustracije. Uredniški odbor je imel pred očmi glavni cilj: ohraniti zanamcem, pokolenju, ki šele prihaja, spomin na veliko dobo, ko je tekla kri za pravico človeka, da je človek. Zato, da bo ta generacija znala ceniti vse, kar bo imela in kar že ima, da bo vedela, s kakšnimi žrtvami so

predniki vse to priborovali... Zato bi v zborniku zamenjali izumetničenosti in konstruktivizma. Uredniški odbor je nedvomno ubral pravilno pot pri svojem delu, ki pa ni bilo samo delo pri zbiranju gradiva za zbornik. Opravil je mnogo več: zbral in uredil je obilo spominov, ki bi drugače z ljudmi vred umrli. Prva leta vojske, sploh pa v pogojih stroge ilegalnosti in konspiracije, je bilo prepovedano ustvarjati kake točne zapiske. Zato so dogodki tistih časov ostali samo v spominu udeležencev in v aktih okupatorskih oblasti. Zadnji od teh dveh virov — akti okupatorja, pa so navadno vse dogodke prikazovali tendenciozno in skopo. Opisovali so samo tisto, kar so pač odkrili, tega pa je bilo navadno zelo malo v primeri z ogromnim delom in množično udeležbo ljudskih množic v osvobodilnem gibanju. Zato so okupatorski akti

lahko samo pripomoček za ugotavljanje zgodovinske resnice, ne pa njegova osnova. Vsega gradiva, ki ga je zbralo uredništvo, je najmanj za deset knjig. Ti zapisi bodo ostali zanamcem v muzeju.

Po drugi strani pa je od NOB minilo že precej let in ljudje so že marsikaj pozabili. Navadno so iste dogodke udeleženci opisovali različno, ker jih je pač vsakdo opisoval s svojega, osebnega vidika in je vsakomur ostalo v spominu predvsem tisto, kar je najgloblje doživel. Pogoji ilegalnega dela so bili tudi tako raznoliki, tajnost pa tako ostro napisano pravilo, da si je vsakdo celo prizadeval, da bi kar se da manj vedel ter čimveč in čimprej pozabil. Marsikdo se je popraskal za ušesi in rekel: »Če bi vedel, da se bo kdaj kdo za to zanimal, bi si bolj zapomnil ali morda tudi kaj zapisal...« Ljudje, ki so delali v ilegalnih pogojih, so

namreč mislili, da je to, kar delajo, nekaj vsakdanjega, njihova dolžnost in da zato ni to »nič posebnega.« Pri takem stanju in pri opisanih težavah ne bo nič čudnega, če bo kdo kdaj pozneje ugotovil v pisanju netočnosti in menda nihče tega tudi uredniškem odboru ne bo zameril.

Prva knjiga opisuje tudi politično delo pred vojno, ko je KPJ začela pripravljati vse tisto, kar se je pozneje zgodilo, ko je pridobivala naklonjenost množic in tako ostvarjala pogoje za NOB. S tem je poudarjeno, da brez dela KPJ v predvojnem obdobju ne bi bilo NOB in da torej naš osvobodilni boj ni bil sad spontanosti. Članki so razporejeni pretežno po časovnem zaporedju, opisovanje dogodkov pa se konča nekako septembra 1941. V ostalih treh knjigah pa bodo opisani dogodki naslednjih treh let.

Prav tako v knjigi niso opisani samo dogodki v mestu, ampak tudi v njegovi ožji okolici, kar je opravičljivo, ker je mesto imelo velik vpliv na okolico in je bilo z njo politično povezano. Posebno veliko vlogo so imela na celotna dogajanja proletarska predmestja, ki so dala kadre ne samo vsej mestni okolici, pač pa tudi Sloveniji. V letu, ki ga zbornik opisuje, pa je bila sploh Ljubljana za naše osvobodilno gibanje središče, za-

ledje in fronta. Posebno temeljito je obdelana Rašiška četa.

Uredniški odbor je stremel za tem, da bi zajel v knjigi vsa delovna področja Partije, SKOJ in OF. Posrečilo se mu je zbrati podatke, ki so osvetlili nekatere doslej popolnoma neznane podrobnosti, brez katerih bi si povprečen bralec le težko predstavljal celoto osvobodilnega gibanja in njegov razvoj.

Marsikdo, ki bo bral zbornik, se bo spet spomnil tistega vročega poletja 1941, ko je bilo življenje tako hudo, stanje tako brezupno, v ljudeh pa je kljub temu živel velik upanje in je bilo zato kljub vsemu vse tako lepo. To predvsem velja za tiste, ki jim je knjiga posvečena: »Vsem, ki so delali tista leta v tem ljubljanskem mestu, v užaljeni, a nikoli razžalošeni Ljubljani, v Ljubljani, ki je bila ponižana in poteptana, pa pogumna hkrati; vsem junakom, ki niso dočakali zaželenih zarje, vsem materam, ki so poslale sinove in hčere v gozdove, vsem, ki so trpeli v mučilnicah in umirali v taboriščih; vsem tistim, ki so s trdno roko vodili ta boj; in predvsem vsem tistim malim ljudem brez imena, ki so nosili dan za dnem mimo tujih stražarjev in policistov zidake za novi, svetli dom — vsem tistim je posvečena ta knjiga.«

Z. Ž.

Bolečino skriva v sebi in stoji trdna kakor skala, prav tako kot v legendi srbska mati Jugovičev.

Kako so bloške Javorščice pušcobna reber! Tam ustrelijo fašisti Stanka Pavliča. Pokopljejo ga brez krste kakor zver. Mati gre in ga odkoplje sama, s svojimi rokami. Potem ga dostojno pokoplje na pokopališču. Stisnjena pest ji edina teši bolečino.

Leta 1944... Kako otožna je samotna dolinica Trstenjak, pri ovinku ceste med Martinjakom in Grahovim! V njej obleži ves krvav partizan Lojze Pavlič. Njegovi tovariši ga mrtvega prineseo na Bloke k materi. Stotine borcev gledajo mater na pogrebu, ko se poslavlja od tretjega padlega sina. Ta žena se ne duši v solzah kot mnoge druge matere. Njena onemogla roka žuga fašistom v neizmernem srdu matere — kot roka preroka malega naroda, ki hoče zmagati.

Leto 1945... Še eden! Že četrti Pavlič, poročnik Mirko, na smrt bolan od vojnih naporov, izdihne v materinem naročju, še mlad...

Živa ostaneta samo še dva od šestih lepih in zdravih fantov-bratov Pavličev.

Od letošnje pomladi Pavličev ni več med nami. Med mrtvimi junaki in junakinjami zdaj Bločani slavimo še njo — junaško »Bloško majko Jugovičev«.

Branko Ponikvar

Partizanska mati

MED partizanskimi materami lahko po pravici imenujemo Franjo Pavličevo »Bloška majka Jugovičev« ali na kratko »Jugovička«...

Leto 1941... Pavličeva mati zadnjič gleda vseh šest svojih sinov. V njeni hiši se zbirajo prvi partizani pod vodstvom Ljube Šercerja. Tudi vseh šest njenih sinov stopi v osvobodilni boj.

Leto 1942... Sredi februarja pridro fašisti požigat Pavličev dom. V njem zajamejo kar štiri Pavliče in jih odženo v zapore. Dva pa ostaneta še naprej v boju. Kmalu odpe-

ljejo tudi mater v internacijo. Leto 1943... Vsi v partizane! Tudi Pavličeva mati gre s svojimi sinovi vred. Stotine borcev in bork zre v dvignjeno pest junaške Pavličeve matere. Hodi med njimi in jim vliva pogum.

Vsi čutimo, kako je v materinem srcu, ko ob zapuščeni cerkvi pokopava prvega sina, tako mladega, toda že »starega« partizana, Sandra Pavliča. Dve uri daleč je mati skozi gozd nosila blazinicco, da jo je položila mrtvem sinu pod razbito glavo. Ali jo je kdo videl jokati? Ne, nihče!

Dve zelo pomembni knjigi

MUZEJ Narodne osvoboditve v Ljubljani je izdal v dnevih okrog IV. kongresa ZKS dve pomembni knjigi. Izšla je prva knjiga druge serije »Fotografski dokumenti o boju Komunistične Partije Slovenije«, hkrati pa še II. zvezek »Letopisa narodne osvoboditve LRS«.

»Fotografski dokumenti« so natisnjeni na najboljšem papirju, lepo vezani, stanejo pa 12.000 dinarjev. Nad polovica vseh izvodov od naklade 4000 knjig je že razprodana. Ostalo naklado bo razprodal sam muzej. Posebno za šole, muzeje in uredništva bo knjiga dragocen pripomoček. Žal se šole niso preveč odzvale vabilu, naj naročijo knjigo. Marsikje je temu krivo pomanjkanje denarja, zlasti v podeželskih šolah. (Nekje je akviziter ugotovil, da znaša letni proračun šole, določen za nakup učil, točno polovico naročnine za knjigo.) Knjiga je kljub zelo lepi opremi in papirju izšla brez kakršnekoli denarne pomoči, sodelavci pa so se odrekli honorarjem.

Kot že rečeno, je knjiga, ki jo je tiskala tiskarna »Ljud-

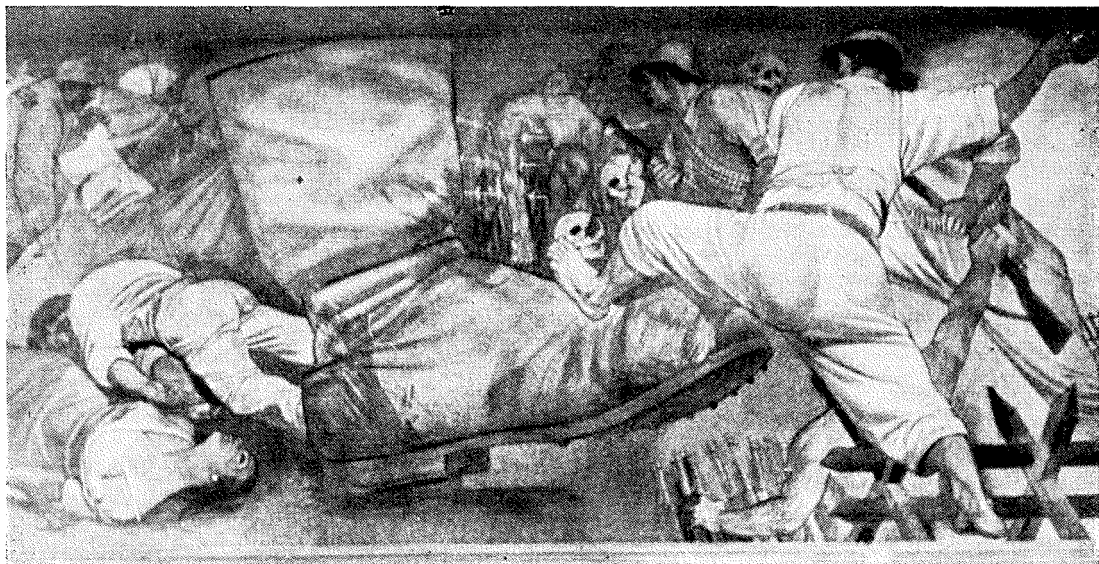
ske pravice«, izredno lepo opremljena in predstavlja višek »črne umetnosti«. Nanjo smo lahko upravičeno ponosni vsi Slovenci, saj nam v izredno lepi obliki podaja s pomočjo 800 fotografij jedrnat vsebino našega osvobodilnega boja v prvem letu vstaje. V izboru se zrcali tudi trud naših najboljših strokovnjakov, njihovo skupno delo. Če upoštevamo še težave, ki so neizogibne pri takem delu, je težko reči kaj takega, kar bi tudi v najmanjši meri zmanjševalo vrednost »Dokumentov«.

Uvod je napisal naš znani zgodovinar dr. Metod Mikuž. Kot vsi teksti je tudi uvodni »Kratek pregled narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji« — od pomladi 1941 do jeseni 1942 — preveden v angleščino in francoščino. Fotografije so razvrščene po kronološkem redu, kolikor se je dalo ugotoviti vsaj približno čas njihovega nastanka. Obilo so izkoriščene tudi zaplenjene fotografije, ki so jih posneli posamezni okupatorjevi vojaki ali uslužbenci civilne uprave. Že samo delo pri dokumentaciji pretežne večine teh fotografij je terjalo

velike napore vsega kolektiva, ki je delo sestavljal, in to ne samo med urejanjem, ampak tudi že leta in leta prej. Nekatere izmed fotografij so posneli znani in neznani fotografi v nevarnosti za svoje življenje, saj je okupator strogo prepovedal vsakršno fotografiranje vojaških objektov, represalij in hudodelstev. Že sama posest fotoaparata je lahko pomenila za lastnika zapor ali celo smrt, Zlasti če bi okupatorska policija zasledila na posnetkih dokaze uporniškega delovanja.

Precej fotografij je na straneh »Dokumentov« prvič dostopnih javnosti. Mnogo je tudi takih, ki bodo v tujini zgovorneje kot vse drugo pričale o izdajalcih, ki so v najusodnejših dneh naše zgodovine zaradi osebnih ali razrednih koristi stopili v službo okupatorja, zdaj pa bi jih radi v nekaterih državah proglasili za »nedolžne žrtve komunističnega nasilja« ali za »idealne borce za demokracijo in proti komunizmu.«

»Letopis Muzeja NO« je druga izdaja Muzeja NO. Razveseljivo je, da je izšel na več straneh kakor lanski, predstavlja pa rezultat znanstve-

Slavko Pengov: Zgodovina Slovencev (detajl freske v novi palači Ljudske skupščine LRS)

nega delovanja muzejskih delavcev. Ti so se lotili z veliko vnamo oranja ledine in odpravljajanja »belih lis na zemljevidu NOB« pri nas v Sloveniji. Priznati jim je treba, da so izbrali malo znane in do zdaj večidel neobdelane detaile iz naše osvobodilne vojne. Prispevek Miroslava Lušteka »Nekaj zunanjih znakov partizanstva« je posebno dragocen in je menda zato tudi dobil svoje mesto kot prvi v knjigi. S tem prispevkom bodo dobili mnogi ilustratorji, filmski delavci in literati napotilo, da bodo lahko izognili anahronizmom v svojih delih, kadar bodo prikazovali» zunanje znake partizanstva.« To področje je bilo do zdaj razen nekaterih poskusov več ali manj ena največjih »belih lis«.

Dalje je objavljeno nadaljevanje razprave o tehnikah na Gorenjskem — to pot je opisano delo tiskarne »Donas«. Posebno pozornost je vzbudil z dokumenti podkrepljeni članek o bivanju Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v Ljubljanskih zaporih. Ta del njegovega življenjepisa je bil javnosti skorajda neznan.

Tone Ferenc je obdelal razvoj in zgodovino »Wehrmannscharfta« na Štajerskem in Gorenjskem. Na Gorenjskem samo mimogrede, za ilustracijo razlik med Gorenjsko in Štajersko. Pri tem pa je bržkone prezrl dogodek v Zirovnici na Gorenjskem poleti 1942, ko se je skupina vermanov pove-

zala s partizani, jim omogočila akcijo na most v Mostah in odšla z njimi v gozdove. Ta dogodek je odločilno vplival na razkroj in razpust Wehrmannscharfta na Gorenjskem, avtor pa ga sploh ne omenja.

Lojze Požun je opisal delovanje zalednih ustanov IX. korpusa v Slovenskem Primorju. Tudi to področje je »ledina«, še bolj kot delo vojaških enot sploh.

Milan Brezovar je opisal razvoj partizanskih zastav, Stane Terček pa partizansko šolstvo na Spodnjem Štajerskem. Dr. Metod Mikuž opisuje delo terenskih ekip Muzeja NO in težave, s katerimi se morajo boriti pri svojem delu zaradi časovne odmaknjenosti in pomanjkljive dokumentacije. Ljudmila Krese piše o konzerviranju kovinskih predmetov za muzeje, Stane Semič-Daki in Lojze Vršnik pa sta napisala pregled enot NOV v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra leta 1941 in v začetku 1942. Kaže, da se bo ta pregled v prihodnje nadaljeval in da bo zajel vse enote in ves komandni kader do leta 1945.

Ladislav Grad je napisal svoje spomine na boj pri Jančah na Litijo maja 1942. Opisano je tudi delo Muzeja NO v letu 1958, več sodelavcev pa je sodelovalo pri sestavljanju kronološkega pregleda dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta.

M. P.

konspiracije niti med NOB niso točno vedeli, kje so posamezne ustanove. Dosti vodilnih političnih aktivistov in borcev se je po vojni razselilo po vsej državi. Ti bi mnogo več vedeli kot krajevni činitelji, toda ekipa jih ni mogla obiskati. Verjetno je iz tega razloga tudi ves snopič dobil okvir opisa dogodkov in krajev, važnih za politično zgodovino, medtem ko je vojaška zgodovina nekoliko zapostavljena. Res je, da v Beli krajini posebno po kapitulaciji Italije ni bilo večjih bojov kakor na primer v sosedni Dolenjski, vendar sta premalo opisana poletna ofenziva leta 1944 na Metliko in november-ski poraz domobrancev istega leta. Prav tako bi bilo za naše slovenske razmere zelo zanimivo poudariti, da je bila Bela krajina zaradi sloge in zavednosti prebivalstva izmed vseh slovenskih pokrajin najdlje osvobojena in da je bil svražnik v mnogih krajih zadnjič jeseni 1942, druge pa poleti ali spomladi 1943!

Vse našete pomanjkljivosti bo težko dodobra odpraviti, ker čas teče. Ekipa je vsekakor opravila veliko delo in rešila marsikaj pozabe. Da bi se mogle popraviti netočnosti, se je uredništvo, ki se je zavedalo, da so pri takem delu napake in netočnosti popolnoma opravičljive, zateklo k tisku na ciklostil. Za vsako stranjo je prazna stran, kamor bodo poznavalci NOB v Beli krajini in zgodovinarji pripisovali svoje kritične pripombe. Kdaj pozneje, ko bo popisana vsa Slovenija in ko bodo vsaj v glavnem odpravljene vse pomanjkljivosti, pa bo izšlo gradivo tudi v knjižni obliki.

D. B.

Na rob gradi- za topografijo Bele krajine

MUZEJ Narodne osvoboditve LRS je že lani izdal 1. snopič Gradiava za topografijo NOB, ki zajema dogodke v Beli krajini. Knjiga je za zdaj natisnjena na ciklostil. Ob enem z registrom osebnih imen in pojmov ter krajevnim imenikom obsega 201 stran, zemljevid Bele krajine in 272 fotografij. Razen Bele krajine so zajeti tudi nekateri bližnji kraji na območju LR Hrvaške, ker so bili med NOB politično tesno povezani s Slovenijo. Če

bi izpustili opis dogodkov v teh krajih, bi okrnili celoto.

Ekipa Muzeja NO je hodila po terenu, se posvetovala s krajevnimi političnimi delavci in nekdajnimi partizani ter zapisovala njihove izjave, oziroma izjave ljudi, ki naj bi karkoli vedeli o tem in onem iz NOB. Zato je razumljivo, da delo ekipe ni moglo biti popolnoma dosledno in natančno ter zgodovinsko popolnoma točno. Ljudje so z leti že precej pozabili, mnogi pa zaradi

Kronika Prešernove brigade

V počastitev 15. obletnice ustanovitve Prešernove brigade je znani partizanski literat Miha Klinar objavil v publikaciji »Loški razgledi« števil. 5 zanimivo kroniko VII. SNOUB »Franceta Prešerna«.

V uvodu opisuje razvoj gorenjskega partizanstva do ustanovitve te prve gorenjske brigade, ki je bila ustanovljena v Davči 13. julija 1943.

Po nekaj dneh je brigada krenila na Žirovski vrh, kjer se je tri dni ogorčeno bojevala s številno močnejšim sovražnikom v znani avgustovski ofenzivi. Obkoljeni brigadi je z juriši uspelo prebiti nemške obročje in se premakniti v smeri Ljubljanskega vrha in preko Krima na Dolenjsko.

Ob kapitulaciji Italije je brigada operirala na sektorju Ribnica—Kočevje, kjer je razorožila številne kolone italijanskega vojaštva. Istočasno pa je mobilizirala v partizansko vojsko in v kratkem času narasla od 200 na skoraj 1000

borcev. V Kočevju je prevzela oblast in vzpostavila komando mesta.

Dne 12. septembra je brigada dobila povelje za napad močno utrjene belogardistične postojanke in trdnjave na gradu Turjaku. Brigada je to nalogo junaško izpolnila in strla moč 700 belogardistov, ki so se več dni zagrizeno upirali. Za ta podvig je bila VII. brigada proglašena za udarno.

Po padcu Turjaka se je brigada vrnila okrepljena in dobro oborožena na Gorenjsko.

Datuma 17. december 1943 se borci brigade spominjajo z grenkimi občutki. Tega dne je Nemcem po zaslugi domačih izdajalcev uspelo obkoliti III. bataljon na Pokljuki. Odigrala se je tragedija, ki je zahtevala dragocena življenja domala vseh borcev III. bataljona.

Dne 28. decembra pa so Nemci doživeli hud poraz na Mohorju v Selški dolini. Izgubili so nad 100 mož in prav

toliko pa je bilo ranjenih. Tako so bile masčevane žrtve III. bataljona.

V noči od 12. in 13. januarja 1944 je II. bataljon napadel in v juriših zavzel močno utrjeno nemško postojanko v Kamni gorici, ubil 34 Nemcev, postojanko pa porušil.

V nadaljnjih poglavjih avtor opisuje boje in uspehe brigade v Poljanski in Selški dolini, na Notranjskem in Primorskem, v Dolomiti, onstran Save itd.

Ob zaključku kronike bojev Prešernove brigade lahko zapišemo, da je brigada izpolnila svojo dolžnost in da je osvoboditev Gorice dne 1. maja 1945 bila krona njenih zmag in uspehov od ustanovitve in do končne zmage nad fašizmom.

Kronika obsega nad 100 tiskanih strani in je velik doprinos k osvetlitvi naše revolucije in k zgodovini NOB na Gorenjskem.

Publikacijo »Loški razgledi« dobite za 300 dinarjev v Muzeju v Škofji Loki ali pa jo naročite po pošti na isti naslov.

Stane Pečar

ŠE NE VESTE?

DA SO STARI EGIPČANI USPEŠNO IZKORISČALI ZA BOJ PROTI Rimljanom v spopadih na morju strupene kače? Kače so zapirali v glinaste vrče, te pa metali na palube sovražnih ladij. Pri

padcu se je posoda razbila, kače pa so se razlezele po sovražni ladji in začele pikati posadko. Rimljani so zato nastavili posebne mreže ob ograji krova in nad krovom, da bi vanje lovili te posode s kačami.

DA SO SE V STARI ŠPARTI V GRČIJI POSLAVLJALI od vojakov, ki so odhajali v vojsko, z besedami: »Vrni se s ščitom ali na njem?« Preživeli in hrabri bojevniki so se vračali iz vojske domov s ščiti, strahopetci pa so ščit zavrgli ali pa ga jim je sovražnik ob zajetju odvzel. Take so kaznovali s smrtno kaznijo. Padle bojevnike pa so prinašali tovariši domov na ščitih.

DA SO V SREDNJEM VEKU IMENOVALI TRABANTE vojake, telesne stražarje cesarjev, kraljev in knezov? Zato so začeli kasneje imenovati trabante tudi sodelavce in pristaše tiranov in samodržcev, ki so tlačili ljudstvo.

DA JE ZAMISEL O LETEČEM STROJU, KI SE MU VRTIJO KRILA, že zelo stara? Že v stari Kitajski so imeli »letečega galeba«. Šele v XV. stoletju je zamisel dobila svoje ime. Slavni znanstvenik Leonardo da Vinci se je med drugim ukvarjal tudi z letelim strojem, ki bi poletel navpično. Tak stroj je krstil z grškim imenom

»helikopter« (helikos pomeni po grško vijak, pteron pa krilo). V milanski knjižnici imajo rokopis z načrtom enega izmed letalnih strojev Leonarda da Vincija. Štiri stoletja so minila po Leonardovem odkritju, ne da bi ga kdo poskušal uporabiti. Šele v začetku tega stoletja, leta 1907, sta Francoza, brata Breguet, napravila helikopter. Ta se je s posadko enega samega človeka uspel dvigniti samo meter in pol visoko. Leta 1918 je Avstrijec Petrozzi napravil nekaj boljšega, helikopter, ki se je obdržal 50 metrov visoko pol ure. V letih 1920—1922 je Amerikanec Berliner s svojim helikopterjem opravil nekaj uspešnih, prostih poletov. Njegov rojak Botesat je izdelal helikopter za dve osebi. Med letoma 1922 in 1936 je bilo več pomembnih sprememb, ki so doprinesle k izpopolnjevanju helikopterja. Šele leta 1936 je nemški profesor Focke konstruiral helikopter, ki je bil popolnoma uporaben za določene namene. Prvič so rešili vprašanje varnosti med poletom. Helikopter je dosegel brzino 122 km na uro, letel in vrnil se je lahko 230 km daleč, dosegel pa je višino 3500 metrov. Fockejev helikopter je bil osnova za vse današnje helikoptere, ki so jih prvič uporabljali za vojaške namene med korejsko vojsko.

Premalo temeljito napisana publikacija

OBČINSKI odbor SZDL Ljubljana-Moste je izdal tretji snopič »Moščanske kronike«, ki je posvečena 40-letnici ZKJ in obsega predvsem gradivo iz partijskega dela v Mostah pred II. svetovno vojno.

Kot pri vseh podobnih izdajah lahko trdimo, da je pobuda za izdajanje publikacij s podobnim namenom ali vsebino vsekakor dobra in vredna posnemanja. Na žalost pa dobra volja in dober namen še nista vse. Da bi bila neka publikacija res kronika v pravem pomenu besede, da bi bil ves razpoložljivi prostor čim koristneje izkoriščen, je potrebno še mnogo več. Potrebno je dosti znanja in prakse.

Kakšne so pomanjkljivosti III. snopiča »Moščanske kronike«?

Predvsem se zdi, da piscu ni povsem jasna vloga osebnosti v zgodovini, drugače ne bi imenoval kronike zbirko osebnih spominov posameznikov. Tako namreč človek, ki prebira »kroniko«, ne hote začne domnevati, da se je ves revolucionarni boj moščanskega proletariata odvijal okoli nekaterih oseb, samo v nekaterih podjetjih in v nekaterih krogih. Konkretno — samo v Saturnusu, delno na železnici in v skupini »kogojevcev«. Res je, da so tovarne oziroma njihovi kolektivi udarili pečat delavskemu gibanju mesta ali celo pokrajine, toda njih pomen je ravno v tem, da so ideje razrednega boja raznesli v okolico. O tem pa »Moščanska kronika« molči. V publikaciji ni dovolj prikazano načrtno in sistematično delo Partije med množicami izven tovarne. Nasploh boleha delo na preveliki fragmentarnosti in razdrobljenosti. Zdi se, da pisec ni dovolj preverjal gradiva, posebno da se ni dovolj konsultiral z mnogimi že živečimi partijskimi delavci iz predvojnega obdobja, ko je imel že napisan osnutek. Tako bi se izognil nekate-

rim očitkom, da ni bil dovolj objektivni pri ocenah posameznih dogodkov.

Tudi v samem Saturnusu je premalo temeljito opisano delo Partije med množicami, njena načrtnost in sistem dela. Preveč je nebitvenih drobnarij, istočasno pa je premalo poudarjen subjektivni činitelj v tovarni — partijsko jedro, oziroma je prikazan, kot da je deloval precej neodvisno od drugih okoliščin.

Nadalje ni pisec popolnoma dosledno uporabljal načela, da je za zgodovino najprimerneje pisati po kronološkem zaporedju. Na strani 14 na primer opisuje delo Partije v vprašanju pomoči španski republiki, nato pa se spet povrne v predpreteklost.

Po svoje zelo zanimivo in značilno je opisano delo okoli »kogojevščine«, kot značilnega pojava anarhizma med mladino v Mostah. Pisec publikacije je smatral ta pojav za tako važen, da mu je izmed 40 strani, kolikor jih obsega publikacija, posvetil kar 9 strani. Pri tem pa o delu ostale mladine, o močni organizaciji SKOJ ni niti besede, tako da bralec ne hote dobi vtis, da je bila »kogojevščina« edina oblika dejavnosti delavske mladine. V začetnih vrsticah poglavja, ki opisuje »kogojevščino«, pisec to trditev celo posplošuje, namesto da bi pojasnjeval, da je bila »kogojevščina« le izoliran primer. Nikjer ni prikazano, da se je Partija dobro zavedala, kaj predstavljajo »kogojevci«, da je o tem razpravljala, potem pa tudi ukrepala. Akcija je uspela in razen pokvarjencev so vsi »kogojevci« postali komunisti. Seveda pa to ni šlo samo po sebi. Potrebno je bilo precej prepričevanja in dela, preden so nekateri zapeljani in naščuvani mladinci spoznali, kdo ima prav in kdo ne. To jim je povedala Partija. Kaj lahko bi bilo »kogojevce« imenovati sovražnike delavskega gibanja in podobno

ter jih prepustiti usodi, oziroma osamiti od delavskih množic. Partija pa tega ni storila, ampak jih je pripeljala na pravo pot.

Pisanje zgodovine, ki jo lahko smatramo za resnično zgodovino, objektivno in temeljito, je težavna naloga in marsikdo si je ob tej nalogi že polomil zobe. Pisanje zgodovine je sploh mnogo težje kot pisanje kake druge književne zvrsti, zahteva več časa in več poti, ker mora biti vsak dogodek vsestransko osvetljen. Zato je posebno pri tistih delih, kjer so pisci navezani predvsem na ustne vire (zgodovina NOB in predvojnega partijskega dela) že skoraj pravilo, da sodeluje pri pisanju širok krog ljudi, posameznik gradivo zbere in uredi, potem pa ga spet bere širok krog ljudi, ki podajo svoje pripombe. Vsega tega pa pisec »Moščanske kronike« očitno ni upošteval, oziroma je prezrl izkušnje zgodovinarjev.

Izrečeno in zapisano

Preteklo je že precej let po vojni in zdaj imajo vsi ljudje možnost za pridobivanje izobrazbe. Zato človeka tembolj začudi in razjezi, če bere dopis, poročilo ali akt, napisan v slabi slovenščini.

Kot primer, kako površni so ponekod pri sestavljanju uradnih poročil in kakšne čudne pojme imajo o izražanju, naj navedemo dopis glede nekega tovariša, ki je prosil GO ZB za pomoč.

OBCINSKI ODBOR ZB NOV
Z A L E C

Tek. šte. 107/59

Datum: dne 22. 5. 1959

GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV
NOV SLOVENIJE

(Sledijo osnovni podatki o do-
tičnem tovarišu).

»...Imenovani je mirodopski invalid, ki se je ponesrečil pri delu, ni pa borec iz NOV. Nahaja se res v gmotnem razmerju, zaka-
r je bilo sporočeno socialnemu skrb-
stvu občine Zalec, da mu pomaga-
jo. Je pa alkoholno nadarjen.
Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Za Predsednik:
Vili Reberšek
(podpis nečitljiv)

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Po srcu in po zakonu

Delo GO ZB NOV Slovenije na področju skrbi za ljudi se deli na skrb za člane ZB in na skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. S skrbjo za člane ZB se ukvarjajo komisija za šolanje in strokovno usposabljanje članov, komisija za socialne, zdravstvene, stanovanjske in ostale probleme ter komisija za priznavanje posebne delovne dobe. Tako GO kot nižji odbori ZB skrbijo, da bi se čimveč članov usposobilo v raznih šolah in tečajih ali v podjetjih in ustanovah ter si tako pridobilo ali izboljšalo strokovno kvalifikacijo. S tem je ozko povezano tudi vprašanje zaposlitve članov ZB na ustreznih delovnih mestih in njihovega razvoja. Nadalje morajo odbori in pristojne komisije skrbeti, da člani ZB uveljavijo pravice, ki jim pripadajo po zakonu. Mnogi člani ZB se namreč zaradi nerazgledanosti teh pravic niti ne zavedajo, ali pa jih ne znajo uveljaviti. Podobno je tudi pri uveljavljanju pravic članov ZB za dodelitev stanovanj, pri reševanju različnih gmotnih in socialnih vprašanj ter glede zdravljenja. Z vsoto dejavnosti pomaga ZB uveljavljati socialistične družbene odnose v naši državi, pomaga pri premagovanju podedovane zaostalosti družbenih in gospodarskih odnosov.

SKRB ZA ČLANE ZB

Komisije za šolanje članov ZB streme predvsem za tem, da mlajše in relativno zdrave tovariše in tovarišice usposobi s šolanjem za delo na boljših delovnih mestih. Skupnost je preko občinskih in okrajnih ljudskih odborov prispevala v ta namen že velike vsote; ZB je v zadnjih dveh letih sama dala v ta namen okrog 45 milijonov dinarjev.

Sistematski zdravniški pregledi članov ZB so več ali manj povsod pokazali, da je

zdravstveno stanje članov ZB zelo slabo. Marsikje so ugotovili, da je popolnoma zdravih samo nekaj posameznikov v vsej občini! Najbolj pogoste bolezni so: želodčne bolezni (neredna in slaba prehrana), revma (slaba obleka, prenočevanje na prostem in na goli zemlji, betonu, v vlagi), tuberkuloza (prehladi, izčrpanost, naporit itd.). Naštete bolezni so nastale v okoliščinah, ki jih je povzročila vojna. Naša NOV pa je bila glede teh okoliščin še posebno težavna. Vojni je sledilo obdobje velikih naporov pri obnovi in graditvi. Zato ni nič čudnega, da so bolezni še zdaj najbolj pogoste ravno v najbolj pasivnih in zaostalih krajih, ki pa so med NOB najbolj trpeli. ZB rešuje vprašanje zdravljenja svojih članov s socialnim zavarovanjem in invalidskim skrbstvom. Značilno je, da je pri tem v začetku svojega dela naletela na odpor posameznih zdravstvenih in socialnih delavcev, ki niso imeli razumevanja za izjemen položaj članov ZB, pač pa so jih hoteli ceniti tako kot ostale zavarovance, ki niso imeli za seboj naporov v NOB, večsah pa celo slabše. Posebne težave so nastale tam, kjer člani ZB niso bili socialno zavarovani, bili pa so gospodarsko šibki. To predvsem velja za kmete nerodovitnih in goratih predelov Slovenije. Tu je morala posebno v začetku priskočiti na pomoč ZB in sama neposredno reševati najbolj nujne primere.

Tako je GO ZB samo v letu 1957 poslal na zdravljenje nad 500 članov ZB, za kar je porabil 8 milijonov dinarjev. Leta 1958 je GO ZB dosegel, da so se začeli ukvarjati z zdravljenjem socialno nezavarovanih članov občinski ljudski odbori, oziroma občinski odbori ZB. Tako so občine leta 1958 poslale na zdravljenje nad 1000 članov ZB, za kar so porabile nad 20 milijonov dinar-

jev. Samo ljubljanski okraj je v letih 1956—1957 poslal na zdravljenje 1900 članov ZB, leta 1957 pa 930. Od teh jih je šlo na zdravljenje na stroške Socialnega zavarovanja 600, na stroške invalidske uprave 329, na stroške ZB pa 101.

Zaradi različnih socialnih vprašanj so se večkrat posamezni člani ZB ali njihove družine znašle trenutno v težavnem gmotnem položaju, ki ga je bilo mogoče rešiti samo s hitro denarno pomočjo. Tako je GO ZB leta 1957 sam podelil 15 milijonov dinarjev enkratnih pomoči; od leta 1958 pa te pomoči dajejo občine in okraj, ne pa več GO ZB.

Novi pokojninski zakon in Zakon o vojaških vojnih invalidih sta dala članom ZB, posebno starejšim borcem NOV in španske državljanske vojne, nekaj več pravic. Po členu 73 so pridobili pravico do upokojitve po izjemnih pogojih. Vendar so skušala nekatera podjetja 73. člen nepravilno upodabljeni. Dogajalo se je celo, da so posameznike silili v pokoj, čeprav bi radi še delali. Delo pa za vsakega človeka pomeni ne samo vir sredstev za preživljanje, ampak tudi potrebo.

Nekateri tovariši v vodstvenih organizacijah ZB so mislili, da je upokojitev po členu 73 pravica posameznikov, ne pa možnost. O tem, ali je prosilec upravičen do upokojitve, odloča zvezna komisija, republiška komisija pa je samo vmesna stopnja. Do 1. marca letos je republiška komisija sprejela 309 prošenj za upokojitev obravnavala pa je 158 primerov, ostale pa je odstopilo Zavodu za socialno zavarovanje v rešitev za invalidsko upokojitev. Zvezna komisija je reševala 157 teh primerov in jih 64 pozitivno rešila, 70 odklonila, 8 zavrnila zaradi dopolnitev, v invalidsko ali redno upokojitev je poslala okrajnim zavodom za socialno zavarovanje 15 primerov, en prosilec pa je bil predlagan za upokojitev po Zakonu o vojaških vojnih invalidih.

SKRB ZA OTROKE PADLIH BORCEV

V prvih letih se je skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja odražala le v enkratnih socialnih podporah s strani ZB, darilih ob raznih priložnostih in reševanju posameznih socialnih in zdravstvenih primerov. Ostalo je bilo prepuščeno državnim skrbstvenim organom. Ugotovljeno je bilo, da je še 12.288 nepreskrbljenih otrok (leta 1954). Od tega števila jih je obiskovalo univerzo komaj 1 %, srednje šole 9 %, nižjo gimnazijo 25 %, 65 % pa jih je obiskovalo osnovno šolo. Mnogo otrok pa je šoli sploh odraslo. Uspehi v šolah so bili slabi, skrb samih mater mnogokrat nezadostna. Upoštevat je treba, da so bili otroci skoraj vedno le brez očeta, matere same pa so si zaradi nerazgledanosti in zaostalosti gospodarskih pogojev le težko pomagale. To spet posebno velja za najrevnejše, po vojni najbolj prizadete meje, kjer so bili še vedno zaostali tudi družbeni odnosi, kjer za žensko ni delovnih mest in kjer zaradi tega ženska ni gospodarsko samostojna. Zato se tudi matere kot skrbnice niso mogle uveljaviti, ovirali pa so jih tudi patriarhalni predsodki, ki so v takem okolju posebno močni.

Otroci, ki so odrasli šoli, so bili zaradi vojnih razmer prizadeti in pomanjkljive skrbi zanje pogosto brez zadostne

šolske izobrazbe. Zato niso mogli doseči predpogojev za sprejem v različne strokovne šole. Pokazala se je potreba po ustanovitvi dopolnilnih šol. Leta 1953 so organizirali prvo tako šolo v Kranju. Potreba po takih šolah se kaže še zdaj, ker se še vedno najdejo otroci s premajhno izobrazbo. Takih je največ tam, kjer jih uporabljajo zaradi pomanjkanja delovne sile pri delu na posevkih. V letih 1954—1957 je ZB zbrala od različnih ustanov in oblastnih forumov za šolanje otrok padlih borcev približno po 140 milijonov dinarjev letno. Leta 1957 je dal v ta namen Zvezni izvršni svet 80 milijonov dinarjev, istega leta pa je izšla tudi uredba o posebnem invalidskem dodatku otrokom padlih borcev. Tako je vprašanje stroškov šolanja

za otroke padlih borcev v glavnem rešeno.

Organizacija ZB se ukvarja tudi z organizacijo letovanj za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Poleg uspehov pri izboljšanju zdravstvenega stanja otrok je ZB v kolonijah lahko spoznala otroke in ugotovila njihovo socialno, ekonomsko in moralno stanje, lahko je politično vplivala nanje in popravljala morebitne vzgojne napake staršev. Letno je šlo skozi kolonije nad 3000-6000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Trenutno je še vedno 9767 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Od tega števila jih je v osemletkah 2706, v srednjih šolah 2055, v višjih šolah 458, v vajeških šolah 1407 in v dopolnilnih šolah 141.

Lepi uspehi strokovnega izpopolnjevanja v »Iskri«

V kolektivu tovarne »Iskra« v Kranju so našli 280 članov ZB. Le-ti se uveljavljajo v tovarni kot aktiv ZB. Ta aktiv rešuje predvsem vprašanja premestitev na druga, za posamezne člane ustrezna delovna mesta, organizira vključevanje bivših borcev v razne tečaje za izpopolnjevanje, za boljše tovariše priporoča zdravljenje v klimatskih zdraviliščih in pomaga članom pri reševanju stanovanjskega vprašanja. Članarino plačujejo člani ZB v terenskih organizacijah.

Največje uspehe je dosegel kolektiv — s precejšnjo pomočjo aktiva ZB — pri strokovnem usposabljanju članov. Zdaj je le še nekaj članov ZB brez kvalifikacij, toda to so starejši in boljše tovariši, ki bodo v nekaj letih upokojeni. Vse delo je organizirano preko Izobraževalnega centra v sami tovarni. Ta center organizira tečaje, ki jih finansira tovarna. Aktiv ZB je pomagal, da so prišli v te tečaje in prvi vrsti nekdanji borci in aktivisti, oziroma je zbral podatke o tistih, ki bi se želeli izpopolnjevati. Pri tem se

je pokazalo, da razen redkih izjem vsi, če imajo le najmanjšo možnost, želijo obiskovati te tečaje. Članov ZB brez kvalifikacij je bilo že prej zelo malo, toda mnogi žele svojo strokovnost izpopolniti, radi bi postali iz kvalificiranih delavcev visoko kvalificirani itd.

Pokazalo se je, da je pogosto najtežje rešiti vprašanje kvalifikacij tistih tovarišev, ki so šli v NOV zelo mladi, brez

poklica, bodisi da niso končali šol zaradi vstopa v NOV, ali pa so prišli iz zaostalih krajev. Nadalje je težko reševati vprašanja tistih, ki so bili odpuščeni iz JLA po svoji želji ali zaradi različnih drugih vzrokov do 1954 leta. Ti tovariši so v JLA imeli kvalifikacijo, kot civilisti pa je nimajo, oziroma se niso mogli takoj prilagoditi novemu okolju, materialno pa tudi niso bili, vsaj začasno,

preskrbljeni tako kot tisti tovariši, ki so iz JLA prišli kot upokojenci. Upokojenih oficirjev JLA je zdaj v tovarni razmeroma precej, toda vsi so se zaposlili na ustreznih delovnih mestih, ki zahtevajo srednjo šolo, dva pa sta še na tečaju za prekvalifikacijo.

V »Iskri« je zaposlenih tudi 20 invalidov iz NOB. Tudi oni obiskujejo tečaje za prekvalifikacijo — s posebnim ozirom

na njihovo invalidnost, da jih le-ta pozneje ne bi preveč ovi-rala pri opravljanju poklica.

Po vsem tem vidimo, da se članj ZB uspešno uveljavljajo v družbenem življenju v okviru tovarne. Pri tem ima nedvomno precej zaslug tudi vodstvo tovarne, ki z razumevanjem spremlja delo aktiva ZB in razvoj vsakega posameznega člana kolektiva.

M. P.

Malo dobre volje — pa se lahko marsikaj uredi

Z negotovimi koraki je prišel na Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije, plašno potrkal in pritiskal na kljuke.

»Krivica se mi je zgodila. Odpustili so me iz službe, ker nisem hotel privoliti, da bi mi znižali plačo za okroglo 1500 dinarjev na mesec. Bil sem gozdar, v državni službi. Kot tak sem imel plačo, kakršne imajo javni uslužbenci. Potem sem bil dodeljen podjetju, kjer so gozdarji plačani po tarifnem pravilniku. Gozdarska plača je v podjetju nižja. Sem nosilec »Spomenice«, priznано imam srednješolsko izobrazbo. Istočasno so najeli v podjetju mladega gozdarskega tehnika. Seliti se ne morem, da bi delal kje drugje, ker je žena učiteljica in si ne more izposlovati preместitve. Gradim si hišo in imam nekaj zemlje. S selitvijo bi bil na slabšem tudi glede stanovanja...«

To je bila v kratkem vsa njegova zgodba. S seboj je prinesel sveženj odločb, pritožb, ugovorov, razsodb, pojasnil, prošenj. Zadnja odločba: odpuščен, ker ni zanj delovnega mesta.

Treba je slišati tudi druga plat zvona. Podjetje pravi, da je bil njegov ukrep upravičen, da je tovariš neskromen, da so vsi drugi gozdarji privolili na znižanje plače, čeprav so bili borci NOV, le prizadeti da se upira, rovarji in se pritožuje. Ker ni privolil, da bi imel nižjo plačo, so mu odpovedali službo. Po pravni plati je torej vse v redu, občinska arbitražna komisija je razsodila v korist podjetja. Direktor je sam nosilec »Spomenice« in torej nihče ne more reči, da v podjetju borce zapostavljajo. Tri strani dolg odgovor, ki je v njem zapisano čisto drugače, kot je bilo slišati iz ust prizadetega.

Kaj naj stori »odgovorni«, ki je dobil nalogo urediti tako, da bo za obe strani prav, pri tem pa pomagati človeku, ki je upravičeno prizadet? Posebno še, ker gre za mlajšega tovariša, zaslužnega za našo skupnost, strokovno sposobnega in drugače neoporečnega. Dopisovanje bi se vleкло v neskončnost, človek bi živel brez dela, moralno propadal od jeze in razočaranja, nazadnje pa kdo ve kako dolgo čakal na zaposlitev v pasivni občini, kjer ni-

majo dovolj delovnih mest za vse tiste, ki iščejo dela.

»Odgovorni« se je odpravil na pot in prišel v podjetje, od koder so odpustili »prizadetega« tovariša. Sestanka so se udeležili poleg direktorja tudi predsednik občinskega odbora ZB, sekretar ZK v podjetju, novinar in okrajni tajnik ZB. V začetku je šlo težko, predstavniki podjetja so bili nepopustljivi, tako da se je zazdelo vsem drugim, kot bi hoteli »prizadetega« spraviti po vsej sili iz podjetja, menda zaradi njegove upornosti. Potem se je zvedelo, da so prav prejšnji dan odobrili za podjetje nov tarifni pravilnik, tako da bo »prizadeti« lahko dobil enako plačo, kot jo je imel prej, v državni službi. Ker ima višjo izobrazbo, kakor je potrebna za gozdarja, bo lahko čez leto ali dve, ko pojde gozdarski nadzornik v pokoj, prevzel njegovo mesto. Tudi podjetje samo bo imelo od njega večjo korist kakor pa od začetnika, ker je star in izkušen gozdarski strokovnjak. Sicer »prizadeti« res nima za svoj naziv predpisane šole, toda z uspešnim praktičnim delom si je pridobil toliko znanja, da so mu priznali srednješolsko kvalifikacijo. Nekdo je skušal oporekati vrednost kvalifikacij, pridobljenih med praktičnim delom, pa je brž utihnil, ker se je najbrž spomnil, da tudi on nima univerze, čeprav zavzema vodilno mesto.

Potem je odgovorni razpravljал o kompromisni rešitvi tudi s »prizadetim«. Pokazalo se je, da le ni tako uporen, kot so ga skušali prikazati. Privolil je, da bo delal na delovnem mestu, kjer je potrebna nižja kvalifikacija, ne da bi mu znižali prejemke, in ne da bi mu jih bistveno zvišali, dokler ne bo zanj prosto primerno delovno mesto.

Tako je zdaj volk sit in koza cela. Toda »prizadeti« je moral biti dva meseca brez službe, moral se je tožariti in pritoževati skoraj leto dni, odnosi so se zaostrevali iz dneva v dan, dokler ni prišel »odgovorni« in na miren način rešil spor med obema strankama. Zakaj tega niso napravili v samem podjetju ali vsaj v občini? Predpisi in zakoni so res na strani podjetja, oziroma vodstva, toda gre za — človeka!

L. K.

Pismo iz Pomurja

Odkritje spomenika v NOB padlim prosvetnim delavcem

Dne 16. maja je bilo v mur-skosoboškem parku odkritje spomenika v NOB padlim učiteljem in profesorjem, ki so službovali v Pomurju. Odkrila ga je tovarišica Poldka Kosova, predvojna napredna javna delavka, ki je kot učiteljica službovala v Murski Soboti. Odkritju je poleg številnih drugih prisostvoval tudi predsednik republiškega sveta za šolstvo tovariš Vlado Majhen. Spomenik je v obliki nekakega sarkofaga, zgrajen iz belega marmorja, s spominskima ploščama na sprednji in zadnji strani. Prednja stran ima napis:

KAKOR PONOSNI GALEBI
NAD VODO
TAKI SO PALI ZA
NAŠO SVOBODO

V BOJU PROTI FAŠIZMU
PADLIM TOVARIŠEM UČITELJEM IN PROFESORJEM
POMURJA 16. MAJA 1959.

Na zadnji strani so v spominsko ploščo vklesana imena 44 padlih prosvetnih delavcev; na prvem mestu sta imeni dveh narodnih herojev: Jože Kerenčič-Janko in Silvira Tomasini.

Z Okrajne konference bivših internirancev.

Dne 23. maja je bila v Murski Soboti okrajna konferenca Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev. Poleg številnih delegatov iz posameznih občin je ustanovni skupščini prisostvovala tudi tovarišica Mima Zupančičeva — zastopnica republiškega odbora Sekcije.

Poročilo o delu in nalogah Sekcije je prebral predsednik pripravljalnega odbora bivših internirancev tovariš Kolan Hiršel.

Po še nepopolnih podatkih je v Pomurju nekaj nad 500 bivših vojnih ujetnikov, političnih jetnikov, internirancev in izseljencev, ki so člani Zveze borcev. So pa še številni interniranci, ki niso vključeni v organizacijo. Tovariš Hiršel Ko-

loman je v referatu analiziral tudi občinske konference sekcij internirancev. Ustanovni občni zbori so potekali ob dokaj zadovoljivi udeležbi. Predvsem je bilo govora o zbiranju zgodovinskega gradiva iz posameznih fašističnih koncentracijskih taborišč, o priznanju delovne dobe bivšim internirancem in o drugih perečih problemih članstva.

Na občinski konferenci bivših internirancev v Lendavi so izrazili željo, da bi obiskali nekdanje madžarske taborišče v Šarvaru, kamor je bilo dne 23. junija 1942 odvedenih okrog 700 ljudi z območja omenjene občine.

V zvezi z zbiranjem zgodovinskega gradiva iz razni fašističnih koncentracijskih taborišč je bilo do sedaj v Pomurju kaj malo storjenega. To področje dela je skorajda nezorana ledina. Edini, ki je zbiral podatke pri preživelih internirancih, je bil šolski upravitelj Miroslav Štubelj. Toda en sam človek tudi pri najboljši volji ne zmore vsega.

V teku je popis vseh internirancev. Do sedaj so to delo zadovoljivo izvedli v Lendavi, Gornji Radgoni in Murski Soboti.

Ker si je okrajna komisija za zgodovinsko dejavnost, ki jo vodi org. sekretar OK ZKS tovariš Franc Skoberne, zadala nalogo, da bo za 20-letnico vstaje slovenskega naroda izdala knjigo »Pomurje v narodnoosvobodilni borbi«, bodo zanj tudi bivši interniranci pri-

spevali svoj delež in seznanili zlasti mlajšo generacijo z grozotami fašističnih zaporov in koncentracijskih taborišč.

Zapiski z občinskih konferenc Zveze borcev.

Na rednih letnih skupščinah občinskih organizacij Zveze borcev v Pomurju so razpravljali predvsem o skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Ugotovljeno je, da ni več resnih problemov v zvezi s štipendiranjem in tudi v materialnem pogledu se je položaj teh otrok znatno izboljšal. Sedaj imamo v Pomurju še 97 otrok padlih borcev in 48 otrok žrtev fašističnega nasilja, ki obiskujejo različne šole in še niso usposobljeni za samostojno življenje. Učni uspehi so seveda različni, povprečna ocena je dobra, vendar pa imamo precejšnje število zadostnih in tudi nekaj nezadostnih ocen. Opaža se, da so učni uspehi veliko slabši na podeželju, kjer občutno primanjkuje učiteljskega kadra.

Kar zadeva ostale probleme, je najbolj pereč — priznavanje udeležbe v NOB v delovno dobo. To posebno velja za radgonsko občino, kjer živijo številni kolonisti in do sedaj še niso zbrali dokazilnih listin o udeležbi v NOB.

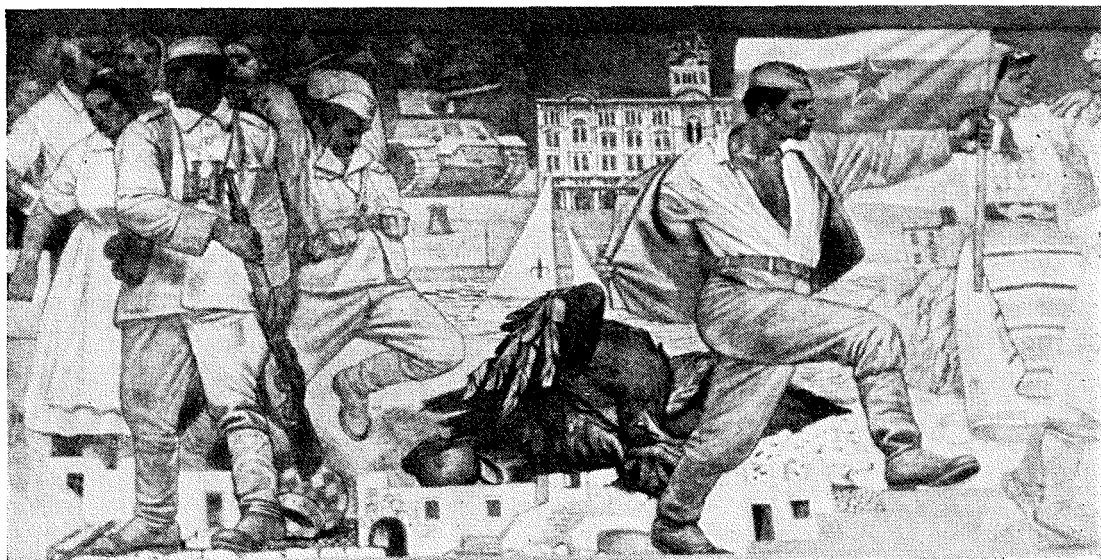
Do sedaj je bilo v Pomurju odkritih 65 spomenikov in spominskih plošč. V jubilejnem letu naše Partije pa bo odkritih še kakih 10 plošč.

V Murski Soboti je Pokrajinski muzej za Pomurje. V sklopu tega muzeja sta tudi oddelka narodne osvoboditve v Murski Soboti in Ljutomeru.

Izseljenci za otroke padlih borcev

Slovenski izseljenci, večinoma rudarji, ki živijo v Holandiji, že več let vsako poletje povabijo na počitnice v Holandijo nekaj otrok padlih borcev. Tako so tudi letos s sodelovanjem Slovenske izseljeniške matice povabili 9 otrok padlih borcev. Lani je pri nas letovalo skupina osmih otrok slovenskih izseljencev skupaj z otroci padlih borcev iz celjskega okraja v Rovinju.

Letos bo v Holandiji na osnovi tega vabila letovalo 5 deklet in 4 fantje v starosti 15 do 16 let, iz vsakega okraja po eden, le iz ljubljanskega 2. Brez dvoma je ta izmenjava v vsakem oziru koristna, tako za naše otroke, ki vidijo dosti sveta, tako tudi za izseljeniške, ki spet vidijo domovino svojih staršev, obnovijo svoje znanje materinskega jezika in se seznanijo s pridobitvami NOB in napredkom v socialistični Jugoslaviji.

Slavko Pengov: Zgodovina Slovencev (detajl freske v novi palači Ljudske skupščine LRS)

Pisma uredništvu

Tovariš F. Š. iz Ljubljane se je obrnil na uredništvo »Borca« z naslednjim vprašanjem:

ALI JE IMELA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO TUDI NARODNOOSVOBODILNA VOJSKA V SLOVENIJI KAKE MORNARIŠKE ENOTE? KDAJ IN KJE?

ODGOVOR:

Jeseni leta 1944 je bila ustanovljena mornariška grupa pri IX. korpusu NOV in POS. Njena naloga je bila, organizirati mornariške udarne skupine na obali od Trsta do Dragonje, iz katerih naj bi se razvili odredi. Zbrala naj bi tudi važne podatke o tej obali, zlasti podatke o sovražnih oporiščih v Trstu in o obalnih utrdbah sploh.

Mornariška grupa IX. korpusa je imela dva odreda. Prvi je bil vključen kot operativna enota v sestav XXX. divizije, drugi odred, z imenom »Mornariški odred Koper«, pa je izvrševal samostojne akcije na sektorju Mirna—Trst.

Mornariški odred v sestavu XXX. divizije se je boril skupaj z ostalimi enotami divizije in se odlikoval zlasti v bojih med zadnjo sovražno ofenzivo.

»Mornariški odred Koper« pa je odigral zelo važno vlogo kot mobilizator obalnega prebivalstva, zlasti delavcev v Izoli, za sodelovanje z narodnoosvobodilno vojsko. Dne 14. aprila 1945 so borci odreda vdrl v Izolo ter razorožili italijansko vojaško enoto, skupno esesovcev in četo fašistične milice. Potem je odred s stalnim patroliranjem blokiral sovražna oporišča na obali Slovenske Istre. Dne 28. aprila 1945 se je I. bataljon tega odreda spet pojavil v Izoli, pregnal fašiste in osvobodil mesto.

Tačas je začela IV. armija ofenzivo za osvoboditev Trsta in ga po ogorčenem boju dne 1. maja 1945 osvobodila. Enote IX. korpusa pa že 30. aprila vsa obala Slovenskega Primorja, od Trsta do Soče.

Dne 1. maja zjutraj je prvi motorni čoln »Mornariškega odreda Koper« priplul v Koper. Na njem se je ponosno vila slovenska zastava s peterokrako zvezdo. Prikrat po dolgih stoletjih suženjstva je slovenski mornar svobodno zaplul po našem morju.

Dne 2. maja 1945 je mornariška grupa prišla v Trst in zasedla mornariške ustanove. Pridružilo se ji je precej novih mornarjev, ki jih je poslal Stab mornarice, zato je prišlo do ustanovitve Pomorske obalske komande Trst s sektorjem od Tržiča do Novigrada.

Velika zasluga Mornariškega odreda Koper je tudi to, da je zbral važne podatke o sovražnih enotah v Trstu. Podatki so bili IV. armiji nujno potrebni pri izdelavi načrta za ofenzivo na Trst.

Zadnje čase so osnovali nekaj muzejski odsek tudi v Gornji Radgoni, ki ga vodi tovariš Vekoslav Šturm.

Letos poteka 15 let od znanih oktobrskih dogodkov v Murski Soboti. Sklenjeno je,

naj se ta pomembna obletnica dostojno proslavi.

Na splošno imajo občinski ljudski odbori precej razumevanja do organizacije Zveze borcev. V Radgoni so zagotovili finančna sredstva za zdrav-

ljenje 17 tovarišev, ki niso v delovnem odnosu, občina Murska Sobota je priznala priznavalnino za dva zaslužna borca, OLO pa je nakazal milijon dinarjev za potrebe organizacije.

Jože Janež

KRATKE NOVICE

● **PARIZ** — M. Georges Lebre, izdelovalec ortopedskih pripomočkov iz Nice, je dobil nagrado »Jean l'Hermnier«, ker je izdelal več ortopedskih pripomočkov iz steklene volne in izpopolnil način izdelave pripomočkov iz te snovi. Nagrada je bila ustanovljena v spomin na komandanta podmornice »Casablanca« Jeana l'Hermniera. Ta je med II. svetovno vojno uspešno opravil precej akcij, pri eni pa je izgubil obe nogi. Potem je objavil svoje spomine, avtorski honorar 300.000 frankov pa je podaril vladi, da z njimi financira nagrade tistim, ki se trudijo za olajšanje življenja invalidov.

● **CELJE** — Na čast 40-letnice ZKJ in SKOJ so mladinci iz Celja pred šolsko zgradbo na Drapšinovi cesti zasadili dve drevesi — magnolijo in jablano. Podobno so napravili učenci osemletke v Strmcu.

● **POSTOJNA** — Pionirski odred osemletke iz Postojne je prve dni maja izvedel partizanski pohod pod Javornik r spremstvu vzgojiteljev in oficirjev JLA. Obiskali so grobove padlih borcev in priredili ob njih nekaj žalnih svečanosti.

● **LJUBLJANA** — Narodnemu heroju Maksu Percu so 11. maja — ob 14. obletnici njegove smrti — odkrili na dvorščici Doma ljudske milice spomenik. Pokojni je bil organizator partizanskih enot leta 1941, leta 1943 pa je načeloval OZNI na Primorskem. Padel je 1. aprila 1945 na Vogalcah.

● **SLOVENJ GRADEC** — Pod Malo Kopo na Pohorju so v začetku maja odprli obnovljene partizanske bolnišnice. Slovesnosti se je udeležil tudi prvi upravnik te bolnišnice dr. Ivan Kopač-Pavček, ki je govoril o delu partizanskih zdravnikov in trpljenju ranjenec. Letalo je med svečanostjo spustilo venec na grobnico padlih borcev.

● **SENTA** — V zgradbi Višje mešane gimnazije so nedavno odkrili spominski doprni kip Moše Pijada, po katerem nosi gimnazija ime.

● **ZELEZNIKI** — V okviru proslav 40-letnice ZKJ so v Mostah na Jelovici odkrili spominsko ploščo v spomin na posvetovane funkcije OF in NOV z Gorenjske, ki je bilo tam pred 15 leti.

● **SARAJEVO** — Na zgradbi Državnega sekretariata za notranje zade-

ve LR Bosne in Hercegovine so pred jubilejem Državne varnosti odkrili spominsko ploščo 114 pripadnikom varnostne službe iz te republike, ki so v povojnem obdobju žrtvovali svoja življenja pri izvrševanju svoje dolžnosti.

● **LJUBLJANA** — Blizu 1800 dijakov Tehnične srednje šole iz Ljubljane se je sredi maja udeležilo partizanskega pohoda na Ig. Tam so jih pričakali učenci osemletke, ki so jih obdarovali s cvetjem, nato je bil miting. Delegacija dijakov je položila venec na grobnico padlih partizanov. Prisotni so bili tudi narodni heroji Stanko Semič-Daki, Janko Rudolf, Franc Krese-Coban ter Jože Klanjšek-Vasja, ki so pripovedovali mladini o dogodkih iz NOB.

● **SLOVENJ GRADEC** — Ob štiridesetletnici KPJ so v Slovenjem Gradcu po večletnem prizadevanju odprli stalno razstavo o razvoju komunističnega gibanja med obema vojnama na tem področju. Zaradi bogastva zbranega gradiva in živahne dejavnosti komunistov iz Mežiške, Mislinjske in gornje Dravske doline so muzej v Slovenjem Gradcu preimenovali v Muzej ljudske revolucije. Občinski ljudski odbori Ravne na Koroškem, Dravograd in Radlje ob Dravi so prispevali potrebne zneske za prireditve stalne in potujoče razstave, ki je dokaz delovanja komunistov na severu Jugoslavije.

● **LJUBLJANA** — Ob občinskem prazniku občine Ljubljana-Rudnik so 17. maja odkrili v Črni vasi spominsko ploščo v spomin na konferenco KP za ljubljansko okrožje, ki je bila v tej vasi leta 1939. Sklenili so tudi, da bodo 8 milijonov, ki so jih zbrali za spomenik padlim borcem, uporabili za gradnjo zdravstvenega doma. Na pročelje bodo vzdali spominsko ploščo z imeni padlih.

● **BEograd** — Na stadionu JLA v Beogradu so 23. maja odkrili spominsko ploščo predvojnemu nogometnemu reprezentantu Bošku Petroviću, ki je kot pilot padel 18. julija 1937 na strani republikancev v Španiji.

● **BEograd** — Pred osemletko »Marija Bursać« so odkrili doprni kip te mladinke, ki je

bila kot prva ženska proglašena za narodnega heroja. Odkritja se je udeležila delegacija iz Kamnice pri Drvarju, kjer je bila Marija Bursaćeva rojena.

● **KRUSEVAC** — Učenci osnovne šole in mladinci iz vasi Kupci so v gozdovih na planini Jastrebac po daljšem iskanju našli grob narodnega heroja Branka Perišića-Bade, ki je umrl za ranami in so ga borci Rasinskega oddreda pred umikom z Jastrebcu v naglici pokopali.

● **PARIZ** — Organizacija nekdanjih pripadnikov francoske vojske, ki so se med I. svetovno vojno bojevali v Srbiji, »Poilus d'Orient«, je imela svoj redni letni občni zbor v Moulinsu. Prisotna sta bila minister za posle bivših borcev francoske republike Triboulet in jugoslovanski veleposlanik v Parizu dr. Radičević. Več govornikov je poudarilo, da je zdaj še bolj potrebno ostvariti večje sodelovanje med »Poilus d'Orient« in ZB NOV.

● **LJUBLJANA** — V Savskem naselju so 23. maja odprli novo osemletko »Borisa Kidriča«. Ob tej priliki so odkrili tudi doprni kip Borisa Kidriča.

● **BANJA LUKA** — Pred upravno zgradbo tovarne »Rudi Čajevac« so odkrili ob Dnevu letalstva spominski doprni kip pilotu Ruidiju Čajevcu, enemu prvih partizanskih pilotov. Rudi Čajevac je leta 1942 poleti bombardiral sovražne postojanke v Banji Luki, pri tem ga je pa sestrelilo nemško protiletalsko topništvo. Zasilno je pristal na četniškem ozemlju, pri tem se je letalo razbilo, Čajevac pa se je sam ustrelil, da ga ne bi sovražnik ujel.

● **BEograd** — Ob obletnici smrti Djura Salaja so odkrili v delavski univerzi doprni kip tega velikega revolucionarja. Tudi v Zagrebu so v Delavskem domu, ki nosi ime po Djuru Salaju, odkrili njegov doprni kip.

● **NOVA GORICA** — Za občinski praznik občine Dobrovo so odkrili v majnem naselju Peternel spominsko ploščo na pročelju obnovljene hiše, ki so jo Nemci leta 1944 požgali. Takrat so vrgli v plamen 22 živih ljudi.

● **PTUJ** — V Makolah so obnovili partizansko

bolnišnico, ki je leta 1944 delovala v hiši Ludvika Sagadina. Aprila 1945 so Nemci bolnišnico odkrili in jo zažgali. Dva zdravnik in ranjenci so pri tem zgoreli.

● **BEograd** — Od deblokiranih 625 milijonov dinarjev je sklenil Centralni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije dati 105 milijonov dinarjev za gradnjo stanovanj za invalide, 520 milijonov pa za gradnjo invalidskih okrepilnic.

● **KAMNIK** — V vasi Kalise so odkrili 24. maja spomenik padlim borcem NOV in talcem. Pri odkritju je sodelovala godba »Solidarnost«, okoliška prosvetna društva pa so priredila kulturni spored.

● **LOZNICA** — Več kakor 10.000 ljudi se je udeležilo odkritja spominske plošče padlemu članu SKOJ Georgiju Jakšiću.

● **LJUBLJANA** — Na hiši v Mencingerjevi ulici v Trnovem so odkrili 2. junija spominsko ploščo v spomin na konferenco KPS, ki je bila v tej hiši 1. in 2. junija 1941. Konferenca je bila v zelo važnem razdobju in je bila zato odločilnega pomena za začetek oborožene vstaje v Sloveniji.

● **NOVA GORICA** — V vasi Police so odkrili spominsko ploščo v spomin na partijsko šolo, ki je delovala v tej vasi spomadi 1944. V vasi je bilo več posvetovanih aktivistov in partijskih konferenc, dlje časa pa je v njej bival tudi okrožni komite za Baško okrožje.

● **TRST** — V Podgori je bil 2. junija velik shod bivših partizanov in protifašistov. Udeležili so se ga pripadniki slovenskih in garibaldinskih enot, med njimi bivši poveljnik garibaldinskih divizij v Furlaniji Lizzero-Andrea.

● **KOPER** — V Dekanah, vasi blizu Kopra, so odkrili spominsko ploščo 33 vaščanom, ki so padli med NOB kot borci ali žrtve fašističnega nasilja. Po odkritju je bil krajši kulturno-prosvetni program.

● **LJUBLJANA** — Na Muljavi so odkrili v nedeljo, dne 7. junija, spomenik 49 padlim znanim in neznanim borcem, pripadnikom II. grupe odredov in 15. divizije NOV. Spomenik ima obliko obelisk, izdelalo ga je »Belokranjsko kamnoseško podjetje«, načrt zanj pa je napravil Drago Černič.

»Debela Berta«

NEKEGA lepega jutra v marcu 1918... Zamolka eksplozija je stresla šipe v oknih pariške četrte Montparnas. Prvi eksploziji je kmalu sledila druga, tretja... V presledkih dvajsetih minut. Resnici je bilo treba pogledati v oči: Pariz bombardiran sredi belega dne!

Parižani so že poznali nočno zavijanje siren. Tisti, ki niso imeli otrok, ob takih prilikah niti v zaklonišča niso več hodili, saj je bilo zadnje leto vojne in nemška letala niso več mogla doseči Pariza.

Tudi tistega lepega dne v marcu so v zrak poleteli francoski lovci in se dvignili na višino 2000 metrov. Od Pariza do fronte so zvonili telefoni, toda vse opazovalne postaje in straže so odgovarjale: »Nobenega sovražnega letala ni v zraku.«

V ulici Liancours je bila globoka jama. Uslužbenec mestnega laboratorija je zbrskal iz peska kos kovine in jo vtaknil v žep. Četrte ure kasneje je bil že na predsedstvu vlade.

Clemenceaux ga je vprašal, če so spet nad Parizom nemška letala.

»Niso letala! Nemci obstreljujejo Pariz s topovi!« je odvrnil. »Preveč delate, gospod. Malo bolj bi morali skrbeti za svoje zdravje!« ga je zavrnil Clemenceaux.

»Poglejte!« Pri tem je uslužbenec vrget na mizo skrivnosten kos bakra, razoran s krivimi, vrezanimi črtami. Košček vodilnega obročka v lupini topovske granate.

Takšen je bil prvi stik Parižanov z »debelo Berto«.

Nemci so imeli najbrž tri »debele Berte« ali vsaj tri betonirane ploščadi, od koder so streljali s temi orjaškimi topovi. Prva ploščad je bila blizu Laona, 122 km od Pariza. Uporabljali so jo od 23. marca do 1. maja 1918. Druga ploščad je bila v Hamu, blizu železnice, kakih 100 km od Pariza. Tretja pa je bila 5 km severno od Chateau-Tierya, torej samo 80 km od Pariza. Francoska ofenziva je 18. julija 1918 prisilila Nemce, da so to ploščad v naglici zapustili.

Top je bil velikanski. Cev je imela 380 mm premera, njena notranja prevleka pa je zmanjševala kaliber na 210 mm. Dolga je bila

34 metrov torej 160 kalibrov, težka 200 ton, torej toliko kot dve lokomotivi. Ves top z lafeto in vsem mehanizmom pa je tehtal 750 ton.

Od 320 granat, kolikor so jih Nemci izstrelili, jih je 80 padlo na Pariz. Nobena granata ni prišla cela Francozom v roke. Nemci so granate opremili z dvema detonatorjema, Eden je bil spredaj, drugi zadaj. Tako so se zavarovali, da ne bi granata, ki ni eksplodirala, dala Francozom podatke.

Zanimiva podrobnost: top je lahko izstrelil 65 granat. Vsaka naslednja je bila večja od prejšnje. Tako so Nemci rešili vprašanje širjenja cevi pri vsakem zaporednem strelu. Prva granata je imela premer 210 mm, dolga pa je bila 900 mm, težka okrog 100 kg. Petinšestdeseta granata pa je imela kaliber 235 mm, dolga je bila 1110 mm, težka pa 115 kg. Po 65 strelah so znova »preoblekli« cev.

Polnitev za izstrelitev granate je znašala 150 kg cevastega brezdimnega smodnika z vložki, debelimi kot močna palica. Ti vložki so bili pomešani med smodnikom. Začetna brzina granate je bila 1600 m v sekundi, kar je rekordna začetna brzina, ki je najbrž kasneje niso presegli. V manj kot eni minuti je granata, ki je imela na konici balistično pokrivalo zelo ostre oblike, dosegla stratosfero. Skoznjjo je ob majhnem zračnem odporu letela dve minuti in pri tem dosegla višino 40 kilometrov... Po treh minutah in pol je granata dosegla spet zemljo in eksplodirala. Vsak strel je stal 50.000 zlatih frankov, ali približno milijon naših dinarjev.

Nadalje se je zaradi izredne dolžine cev rada krivila. Zato so jo imeli nekako obešeno na pletenih žičnih vrveh. Pred vsakim strelom so nadzirali, če je cev ravna. To so delali s pomočjo optične priprave, ki so jo vstavili v zapirač topa.

Ob petih, 23. marca 1918, so napolnili »debelo Berto« in jo namestili proti nebu pod kotom 62 stopinj. Z meteorološkimi balončki so ugotovili podatke o razmerah v zraku do 35 km visoko. Top so skrbno maskirali, deset eskadril lovcev so pripravili za obrambo pred zavezniškim letalstvom. Pomožne baterije topov so bile pri-

pravljene, da bi s streljanjem ob istem času, ko bo ustrelila »Berta«, zmedla zavezniške prisluskovalne naprave, ki so po zvoku ugotavljale, kje je sovražno topništvo.

Ob šestih in petnajst minut so eskadrile lovcev vzletele, strežno osebo »debele Berte« se je poskril v zaklonišča. Ob 7. uri 29 minut je sledilo povelje »ognoj«. Strašen grom se je razlegel po nebu. S streljanjem so nadaljevali do 14. ure.

Dne 24. marca so začeli streljati ob sedmih, drugič ob sedmih in dvajset, tretjič ob 7 in 45. Ta dan so tri granate padle na Pariz. To so Nemci še isti dan zvedeli preko Švice. Po teh uspešnih strelh so nadaljevali s streljanjem. Streljanju je poveljeval viceadmiral Roge ob sodelovanju profesorja fizike Rausenbergerja.

Na veliki petek je v Parizu granata zadela podporni stebel zvonika v cerkvi Saint Gervaise. Stolp se je zrušil, medtem ko je bila v cerkvi maša. Ubityh je bilo 70 oseb. To je bil največji »uspeh« »debele Berte«...

Nemci so predvsem mislili, da bodo moralno uničili Parižane med veliko marčno ofenzivo. Tega niso dosegli. Kmalu je zavezniško letalstvo s prisluskovalnimi napravami, ki so iskale topništvo po zvoku, našlo prostor, od koder je streljala »debela Berta«. Na dveh mestih so postavili »kronografe« za registriranje zvoka, ki so delovali v stotinkah sekunde. Granata, ki je letela skozi zrak, je povzročila »balistični val« in kronometer je ujel njegov zvok. Čas, ki ga je projektil porabil za let od ene opazovalne točke do druge, je dal podatek o njegovi brzini, tako da so lahko strokovnjaki izračunali njegovo balistično krivuljo. Tako so dobili tudi strelni položaj topa. Francosko težko topništvo, montirano na železniški progi, je stopilo v akcijo. Za topništvom še letalstvo. Že 3. maja je francoska granata padla komaj deset metrov od cilja.

Kadar je začela streljati »debela Berta«, je začelo francosko daljnometno topništvo prav tako streljati, letalstvo pa je bombardiralo sovražne položaje dan in noč. »Debela Berta«, ki je bila v Hamu, je streljala samo nekaj dni, potem pa so jo Nemci razdrli in spravili nazaj v Nemčijo.

Tako se je končala zgodovina »debelih Bert«.

BOREC

8 – 1959

BOREC

VSEBINA 8. ŠTEVILKE

Čuvajmo borbene tradicije	361
Lepo je bilo	363
Po stezah partizanske Jelovice (Stane Škrabar ml.)	366
Beležke o delu Komunistične partije v Mariboru v obdobju 1936 do 1941 (Branko Babič)	368
Založniški svet založbe »Borec«	371
Prva bitka (Miha Klinar)	372
Tako se je rodila ljudska oblast (Andrej Pagon-Ogarev)	375
Kako so partizani elektrificirali tri vasi pri Moravčah	378
Partizanska romanca (France Kosmač)	379
Na poti sodelovanja	380
Srečanje s prijatelji (Franc Sušteršič)	381
Kaj se godi v Latinski Ameriki (Jože Sircelj)	383
Se ne veste?	385
Nenavadne zgodbe	386
Premamilo ga je (Ivan Jan)	386
V domovino (Albin Marvin)	390
Ujetnik v Velunjskem grabnu (Ivan Tavčar-Vilko)	392
Napisi na spomenikih NOB	395
Bila sem v Starem piskru (M. Topolovec)	396
Pisma uredništvu	396
Pevovodski tečaj (C. S.)	398
Film »Tri četrtine sonca« končan (Stane Škrabar ml.)	398
Zdaj si videl, kaj delam	399

NASA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Nekaj na rešetju (M. P.)	400
------------------------------------	-----

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Klobčič perečih vprašanj	401
Razgled po organizacijah ljubljanskega okraja (-mp)	401
Globoko me je pretreslo	402
Sirok krog vprašanj	403
Nismo in ne bomo pozabili (-fš-)	404
Pravna posvetovalnica	406
Antonu Bernetiču-Jakobu, istrskemu revolucionarju, protifašistu in komunistu v spomin (P. A. Ogarev)	407
Turjak so obiskali	407
Kratke novice	408

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Predilnica in tkalnica Maribor

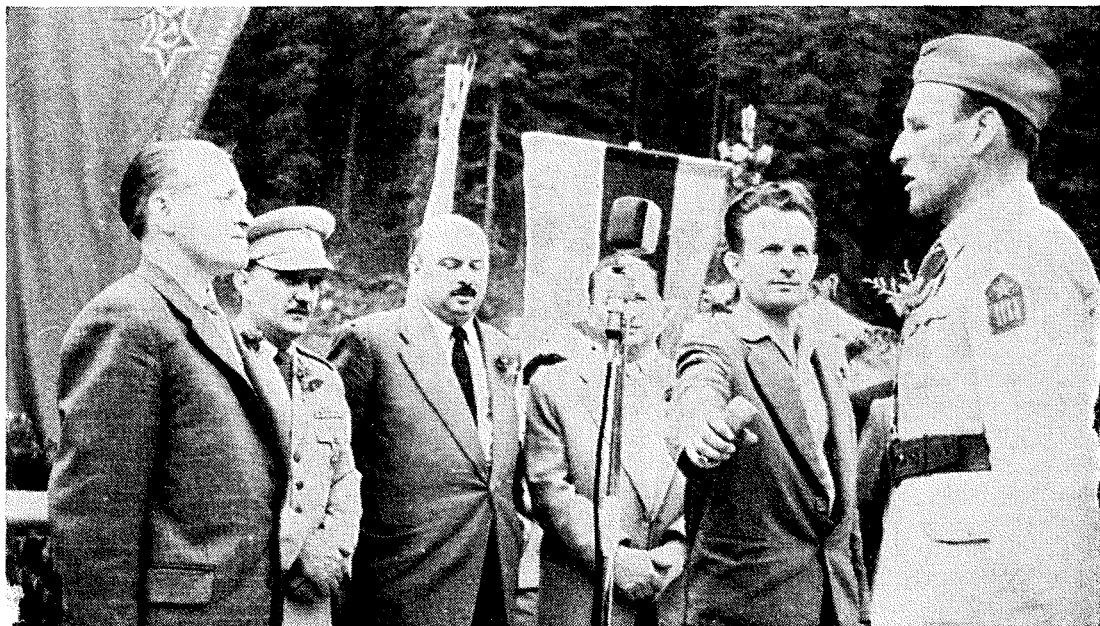
proizvaja bombažno in
stanično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

**Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 8 — Letnik XI — Avgust 1959

Dne 4. julija na Jelovici: Podpredsednik Izvršnega sveta LRS Viktor Avbelj sprejema raport

Čuvajmo borbene tradicije

Objavljamo poslanico predsednika Centralnega odbora Zveze borcev NOV Jugoslavije tovariša Aleksandra Rankoviča ob Dnevu borca, 4. juliju.

TOVARIŠI in tovarišice! Jutri bo preteklo 18 let od dneva, ko je Komunistična partija pozvala narode Jugoslavije k oboroženi vstaji in jih povedla v 4-letno narodnoosvobodilno vojno in revolucijo. Ta zgodovinski dan proslavljamo letos ob 40-letnici ustanovitve Komunistične partije in Zveze komu-

nistične mladine Jugoslavije. S tem je letošnja proslava Dneva borca — vstaje narodov Jugoslavije dobila poseben pomen.

Vsi narodi Jugoslavije proslavljajo 4. julij kot enega izmed največjih datumov v svoji zgodovini. Poziv k oboroženi vstaji je bil obenem tudi poziv k sklenitvi nerazdružnega bratstva in enotnosti naših narodov, k ustanovitvi svobodne enakopravne skupnosti jugoslovanskih narodov. V okupirani in

Slavko Pengov: Zgodovina Slovencev (detajl freske v novi palači Ljudske skupščine LRS)

razkosani Jugoslaviji je bil to tudi klic k boju za novo družbeno ureditev, ki naj bi se rodila v ognju revolucije pod vodstvom delavskega razreda. Burni, slavni in težki dnevi, ki smo jih preživel v času od 4. julija leta 1941 do danes, so pokazali ne samo veliko smelost in junaštvo, temveč tudi nevidno ustvarjalnost v uresničevanju velikih ciljev, ki jih je vseboval poziv Centralnega komiteja naše Komunistične partije. Najboljši sinovi in hčere naše države so zagotovili srečnejšo prihodnost sedanjim in bodočim rodovom. Dali so svoj pomemben prispevek boju naprednih sil na svetu, silam miru, demokracije in socializma.

Tovariši in tovarišice, borci narodnoosvobodilne vojne! Polnih 18 let stojite pod vodstvom Partije v prvih vrstah boja za socializem, za boljše in srečnejše življenje sedanjih in bodočih generacij.

Zato vas je Partija v prvi vrsti pošiljala na najtežja mesta in vam nakazovala najodgovornejše dolžnosti in naloge, ker je vedno popolnoma zaupala v vašo visoko zavest, požrtvovalnost in vdanost, v vašo vztrajnost in bogate izkušnje. V vaših vrstah je imela stalni vir svojega izpolnjevanja in širjenja. Zato je tudi danes med člani Zveze komunistov Jugoslavije približno 300.000 borcev iz narodnoosvobodilne vojne.

Razumljivo je, da sta Partija in tovariš Tito ob ustanovitvi Zveze borcev prav vam

poverila zelo odgovorne naloge: da skupaj z drugimi družbenimi in državnimi organi budno bedit nad pridobitvami revolucije, da krepite obrambno sposobnost države, da negujete slavne borbene tradicije, da stalno skrbite za otroke in starše padlih tovarišev, za svoje vojne tovariše invalide, obbolele in vse, ki jim je potrebna posebna pozornost skupnosti, da čuvate spomin na padle, da s svojim vzglednim delom stalno prispevate k vzgajanju novih pokolenj na revolucionarnih pridobitvah in herojskih likih revolucionarnih delavcev iz predvojne dobe in borcev osvobodilne vojne.

S svojim dosedanjim delom ste, tovariši in tovarišice, opravičili to zaupanje. Čeprav to niso izključno vaše naloge, temveč vse družbene skupnosti — državnih organov, komun, gospodarskih organizacij in ustanov, sta bili in ostajata vaša aktivnost in vaša stalna prisotnost pri njihovem izpolnjevanju bistvenega pomena. Spričo razumevanja naše skupnosti je bil uspešno zgrajen in ob vašem neposrednem sodelovanju ostvarjan in stalno pospeševan na visokih načelih socialističnega humanizma sistem zakonske zaščite in skrbstva za vse, ki so jim naporni vojni pogoji pustili posledice. Ker se prav tu vsak dan pojavljajo problemi, je za njih uspešno in pravočasno reševanje neobhodno, da pride skrb za človeka do popolnega izraza tako v organizacijah borcev, kakor tudi

v vseh družbenih in državnih organih in ustanovah, ki imajo te naloge — zlasti v podjetjih, komunah, okrajnih in republiških ustanovah itd.

Vloga naših organizacij borcev v negovanju borbenih tradicij je posebnega pomena. Ob širokem in vsestranskem sodelovanju z družbeno-političnimi organizacijami in ustanovami ste že doslej dosegli velike rezultate. Zrcalijo se zlasti v tem, da nikoli ne bodo pozabljeni mnogi pomembni dogodki iz boja, da so ostali ohranjeni zgodovinski in bili postavljeni številni umetniški spomeniki, odprti mnogi muzeji po vsej naši državi in da se stalno spominjamo dni našega junaškega boja. Na sestankih z mladino in pionirji, z delovnimi ljudmi in vsemi državljani vsestransko in prepričljivo pomagata pri njihovem vzgajanju v duhu borbenih tradicij. Ta zavestna akcija naših organizacij borcev se naravno povezuje s spontanim interesom našega človeka, graditeljem svoje boljše in srečnejše prihodnosti, za svojo lastno revolucionarno preteklost.

Če ob tem upoštevamo, da ponekod po svetu še vedno niso prenehala prizadevanja, da bi zmanjšali pomen te naše borbene preteklosti, našega zavestnega prispevka k zmagi nad fašističnimi agresorji, potem dobiva

ta vaša aktivnost svoj polni pomen. Bilo je precej drastičnih poizkusov podcenjevanja naše odločilne vloge pri osvoboditvi dežele, njene visoke organiziranosti in vodilne vloge Komunistične partije Jugoslavije. Še danes je na raznih straneh sveta videti takšno dejavnost, ki se vedno pojavlja, kadar hočejo odrekati pravice naši državi do samostojnega razvoja, do njene neodvisne politike in sedanjem razdeljenem svetu. Pojavlja se vedno, kadar hočejo dokazati, da so osvobodilni boj in žrtve, ki jih terja, zaman, težnje malih narodov po neodvisnosti pa neostvarljive. Naša država pa je v nedavni preteklosti in tudi zdaj bila in ostala prelep in ohrabrujoč vzgled upravičenosti takega boja in možnosti za uresničenje takih teženj. Zato je treba tudi vztrajati pri čuvanju naših revolucionarnih pridobitev in negovanju naših slavnih borbenih tradicij, ker je to sestavni del našega socialističnega razvoja ter krepitve položaja in vloge naše države na svetu.

Tovariši in tovarišice! Ko izražam polno zaupanje Centralnega odbora, da boste v pripravah za IV. kongres Zveze borcev nadaljevali in krepili svojo delavnost in dosegli nove uspehe, čestitam vam in vsem našim narodom za Dan borca.

LEPO JE BILO

ČE BI KRONIST dobil nalogo, naj na kratko opiše letošnje praznovanje Dneva borca in dneve vstaje jugoslovanskih narodov, bi težko opravil to delo. Praznovanje je bilo namreč tako pestro in množično, da ne bi vedel, kje naj začne in kako naj izrazi vso lepoto proslav, kako naj opiše veličastno vzdušje na njih in prisrčnost neštetihih srečanj, ob katerih so bivši borci obujali spomine na najslavnejše dni naše zgodovine.

Letošnje praznovanje je poteklo v okviru proslav ob 40. obletnici Komunistične partije Jugoslavije. Množičnost tega praznovanja je bila nov dokaz hvaležnosti in zvestobe jugoslovanskega ljudstva Zvezi komunistov, katere zastava mu je bila in mu vedno bo simbol svobode in svetle bodočnosti.

Dar borca in Dan vstaje nista samo praznika bivših borcev, ampak praznika vsega našega ljudstva. Letošnje praznovanje je to še bolj potrdilo kakor praznovanja v minulih letih.

Na proslavah si videl poleg bivših borcev zlasti mnogo mladine, ki narodnoosvobodilne borbe ni doživela, ki pa se sedaj oplaja z njenimi tradicijami in se uči ob svetlih zgledih, kako je treba ljubiti domovino. Neizčrpna je zakladnica, iz katere lahko zajema naš mladi rod vse tisto, kar odlikuje novega človeka — in čim pogostejše bo zajemal iz nje, tem krepkejši bo, tem bolj bo znal čuvati dediščino svojih očetov-borcev, dediščino s krvjo priborjene svobode in v znoju zgrajene socialistične domovine.

Letos je bila največja proslava v Križevcih na Hrvaškem, kjer se je zbralo blizu 100.000 ljudi. To je bila proslava v počastitev 15. obletnice ustanovitve 32. divizije. Dne 4.

julija zvečer je bila svečana akademija, na kateri je govoril o razvoju Narodnoosvobodilne borbe v teh krajih bivši načelnik štaba 32. divizije Miloš Manojlović. Naslednji dan,

5. julija, pa se je zbralo ljudstvo na veličasten miting, na katerem je govoril predsednik Zveze borcev Jugoslavije Aleksander Ranković. Na slavnostni tribuni so bili tudi pred-

sednik Ljudske skupščine Srbije Jovan Veselinov, organizacijski sekretar ZK Hrvatske Zvonko Brkić, predsednik Zveze borcev Hrvatske Ivan Krajačić in komandant zagrebske vojne oblasti Rade Hamović.

V Sloveniji sta bili največji proslavi na Jelovici in na Pohorju.

Na Jelovici se je 4. julija zbralo okrog 10.000 ljudi, več tisoč pa jih je odšlo tudi na Blegoš, kjer je bilo partizansko srečanje. Že v zgodnjih jutranjih urah so se zbirali bivši borci in v družbi mladine odhajali v Jelovške gozdove. Šli so po partizanskih poteh in stezah ter obujali spomine na slavne dni naše ljudske revolucije. Po uspešno izvedeni ponaorotviti partizanskega pohoda in boja, kjer so sodelovale tudi enote JLA in letalstvo, se je zbrala množica na Lipniški planini. Tu, sredi Jelovice, kjer je Cankarjev bataljon 8. avgusta 1941. leta doživel ognjeni krst, je bila glavna proslava. Slavnostni govor je

Posnetek z odkritja spomenika na Rovišah

imel podpredsednik Izvršnega sveta LRS Viktor Avbelj.

Na Pohorju, pri Treh žeblih, kjer je 8. januarja 1943 padel Pohorski bataljon, se je

zbralo okrog 10.000 ljudi z vseh krajev Štajerske. Proslava se je začela s ponaorotvijo napada in obrambe Pohorskega bataljona. Na glavni svečanosti je generalni podpolkovnik Peter Štante odkril spomenik padlim borcem Pohorskega bataljona. Proslave sta se udeležila tudi člana Izvršnega sveta LRS Tone Bole in Vladko Majhen.

Na Primorskem je bilo ob Dnevu borca mnogo proslav in mitingov. Najlepša prireditve je bila v Orehku pri Postojni, kjer so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja. Med številnimi gosti se je udeležil prireditve tudi član CK ZKJ tovariš Ivan Regent. — Lepa proslava je bila tudi v Ilirski Bistrici. Zjutraj je bil zbor članov Zveze borcev, Zveze rezervnih oficirjev, družbenih organizacij in predvojaške vzgoje na prostoru pred železniško postajo. Od tam je krenil sprevod na Titov trg, na proslavo. Najzaslužnejši preživelj borci so prejeli odlikovanja. Po končani slovesnosti je bilo taborjenje v bližnjem gozdčku. — Velik partizanski zbor je bil tudi na Vojskem.

Na Dolenjskem so na večer pred 5. julijem zagoreli kresovi. Največji je bil na vrhu Lisce. Tja so se začele naslednji

Ob Dnevu borca so odkrili spomenik padlim borcem tudi v mariborski tovarni »Boris Kidrič«

Z odkritja spomenika padlim borcem na Rupert vrhu, na kraju, kjer je skupna grobnica neznanih partizanov

dan zjutraj, 5. julija, zgrinjati množice prebivalstva iz Spodnjega Posavja in dolenskih krajev. Ob devetih dopoldne je predsednik Občinskega ljudskega odbora Karel Kolman ob navzočnosti gostov iz Ljubljane, Novega mesta in domačinov odprl novo cesto, ki drži do planinske koče na Lisci. Okrog 10. ure se je zbralo sredi globeli pred kočo blizu 3000 ljudi. Začelo se je zborovanje,

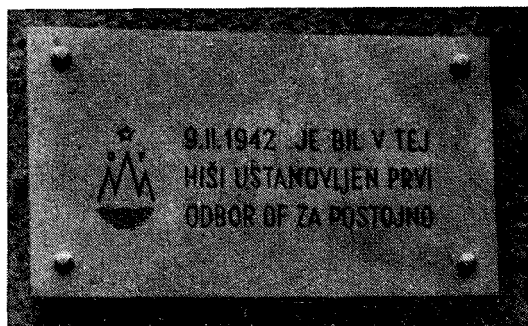
Spomenik na Pikovniku je odkril podpredsednik Glavnega odbora ZB NOV Slovenije tovariš Janko Rudolf

na katerem je govoril o revolucionarnem boju naših narodov pod vodstvom Komunistične partije član Izvršnega komiteja Centralnega komiteja ZPS tovariš Vlado Krivic. Po govoru je tovariš Krivic odkril spominsko ploščo z napisom: »Na tem mestu je bilo poleti leta 1938 prvo posvetovanje politbiroja CK KPJ, potem ko

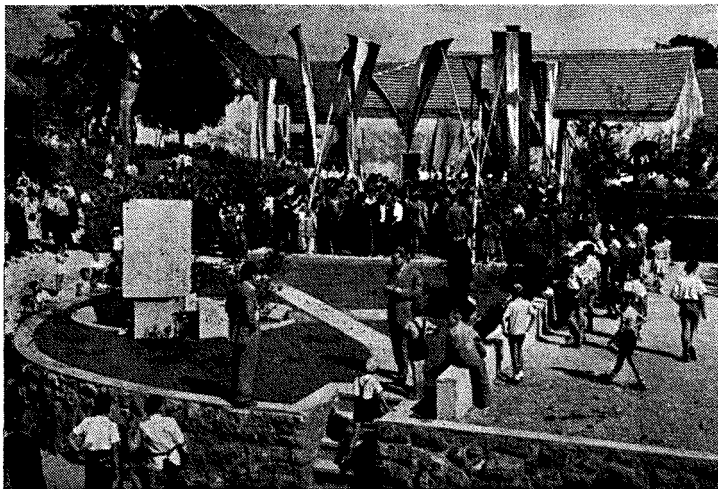

General Peter Stante-Skala odkriva spomenik Pri treh žebljih

*Postojna:
dne 4. julija
so odkrili
spominsko
ploščo na hiši,
kjer je bil
ustanovljen
prvi odbor
OF v tem
mestu*

Z odkritja spomenika Pri treh žebljih na Pohorju

Orehok pri Postojni: ob Dnevu borca so odkrili spomenik padlim borcem

je tovariš Tito prevzel vodstvo.« — Dne 5. julija se je zbralo mnogo ljudi tudi na Ruperč vrhu, kjer je bila proslava ob odkritju spomenika padlim borcem. Spomenik stoji na kraju, kjer je skupna grobnica neznanih partizanov, ki so padli v bojih na tem področju.

Na Notranjskem je bila največja proslava na Pikovniku pri Rakitni, kjer so odkrili spomenik na grobišču 25 padlih partizanov. Na proslavi je govoril podpredsednik Zveze borcev NOV Slovenije tovariš Janko Rudolf.

Velika proslava je bila tudi v Sošicah (LRH), kjer so se zbrali prebivalci Zumberka, Pokuplja in Bele krajine ob odkritju grobnice s posmrtnimi ostanki 388 borcev, med ka-

terimi je tudi mnogo padlih borcev iz Slovenije, ki so se skupaj s Hrvati in Srbi borili za svobodo domovine.

Razen navedenih je bilo ob Dnevu borca še nešteto manjših proslav, izletov, partizanskih srečanj in mitingov.

Praznovanju Dneva borca so sledila praznovanja Dnevoev vstaje v Srbiji, Črni gori, Bosni in Hercegovini, Hrvatski in Sloveniji.

Ena najlepših proslav je bila v Valjevu ob 18. obletnici ustanovitve Valjevskega partizanskega odreda. Razen 500 preživelih borcev tega odreda se je udeležilo proslave nad 10.000 prebivalcev iz Valjeva in okolice. Govorila sta člana CK ZK Srbije Milosav Milosavljević in Radivoj Jovanović-Bradonja.

nejšim delavcem na področju izvenarmadne vzgoje. Proslave so se udeležili tudi podpredsednik Izvršnega sveta LRS Viktor Avbelj, generalmajor Radko Vujović in predsednik OLO Kranj Vinko Hafner.

BREZ VOJNE NAPOVEDI

»Modri« so 3. julija zjutraj brez vojne napovedi iznenada

napadli in zavzeli obmejne prehode na Karavankah in Julijskih Alpah. Naše enote na vsej obmejni črti uspešno združujejo sovražnika. Letalstvo »modrih« je zelo aktivno.

Na komandi teritorialnih enot za Gorenjsko je proti večeru slišati naslednje poročilo z Jelovice: »Tukaj gozdni čuvaj na Martinčku. Nekako med Lipniško in Mošenjsko planino so neznana letala tik pred nočjo, okrog sedme ure zvečer, spuščala padalce.«

Izvidnica partizanskega odreda »Jelovica« krene takoj na pot in ugotovi, da je »sovražnik« res spustil na Lipniško planino manjšo vojaško enoto. Le-ta je zavzela dominantne položaje na vrhovih. To je verjetno priprava za večji padalski desant naslednjega dne!

Komanda partizanskih odredov Gorenjske je takoj ukazala novoformiranim enotam: »V noči od 3. na 4. julij izvršite marš na Jelovico, da uničite sovražnika na Lipniški planini ter onemogočite morebiten nov desant.«

POHOD

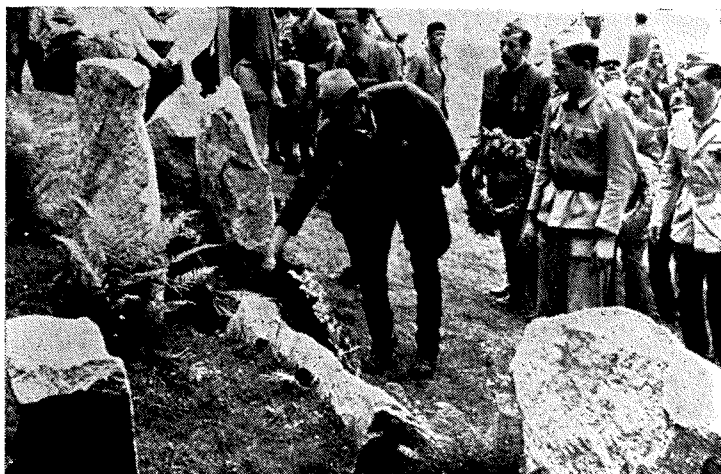
Ko so enote prejele ukaz, so komandirji pričeli zbirati borce in v zgodnjih jutranjih urah krenili na pohod po stezah partizanske Jelovice, da preženejo »sovražnika« s položajev.

In so šli na pohod: odred narodnega heroja Andreja Žvančiča-Borisa, ki je štel 300 mož, iz Bohinja odred Tomaža Gobca 300 mož, iz Jesenic se je dvignila brigada z bataljonom narodnega heroja Jožeta Gregorčiča-Gorenjca in narodnega heroja Matije Verdника-Tomaža — 1200 ljudi, iz Kranja brigada narodnega heroja Ivana Slavca-Jokla — 2000 ljudi, iz Radovljice odred narodnega heroja Staneta Žagarja — 400 ljudi, iz Škofje Loke odred narodnega heroja Lojzeta Kebeč-Stefana (400 ljudi), iz Tržiča odred Antona Štefeta-Kostje (400) ljudi, četa Blaža Ostrovharja iz Železnikov (200 ljudi) in Zirovska četa (100 ljudi).

Vreme je bilo kot nalašč za pohod. Nebo so pokrivali svinčeni oblaki, kdaj pa kdaj je pokukalo iz njih sonce, ko da bi hotelo vzbuditi »partiza-

Po stezah partizanske Jelovice

JELOVICA, 4. julija 1959... Na Lipniški planini, sredi prostranih gozdov, se je zbralo nad 11.000 ljudi. Prišli so na proslavo, posvečeno Dnevu borca in 40-letnici ZKJ. Pozdravil jih je predsednik Okrajnega odbora Zveze borcev tovariš Ivan Bertonec-Johan, ki je ob tej priložnosti podelil odlikovanja najzasluž-

S proslave na Jelovici: partizani polagajo vence k spomeniku svojih padlih tovarišev

ne«, ki so stopali po partizanskih stezah.

Stari borci so spotoma pripovedovali mladini, kje so bile borbe, kje kurirske postaje, kje zbori političnih aktivistov, kako je bila organizirana obveščevalna služba... Kaj vse je bilo med narodnoosvobodilno borbo v teh gozdovih, kaj vse je doživela partizanska Jelovica!

Približno ob deseti uri se je začelo spuščanje in prodiranje »sovražne« desantne skupine. »Naši« so »sovražnika« obkoliili. Topovski strel je napovedal pričetek »borbe«. V zrak je švignila raketa. Oglasili so se rafali šarča, nekje je zagregljal mitraljez. Z vseh strani so »naši« jurišali. Potem so čete, bataljoni in odredi zmagovalno vkorakali v kotlino in se postrojili pred tribuno. Komandirji so pokrovitelju proslave, tovarišu Viktorju Avblju, raportirali o pohodu, borbi in zmagi.

Viktor Avbelj je nato spregovoril vsem zbranim udeležencem proslave. Med drugim je dejal:

»Danes je bila na tem znamenem partizanskem kraju izvedena vaja vojaškega značaja, ki naj bi ponazorila sovražni napad in uničenje napada. Za kraj te vaje je bilo izbrano me-

sto, ki je med najbolj znanimi iz NOB, saj je bilo priča pomembnih dogodkov iz časov organiziranja prvih partizanskih enot v tem delu Slovenije, bilo je priča razvoja teh enot, njihovih uspehov, pa tudi težkih udarcev... Vse to je treba posredovati zlasti tistim, ki sami niso mogli doživljati izkušenj tako bogatih časov,

to je doraščajoči mladini, ki ji lahko primeri iz NOB služijo ne samo zato, da bo čim bolj poznala najbolj svetle strani naše preteklosti, temveč predvsem tudi zato, da se s tem obogati za vsakodnevno konkretno delo, za socializem.«

Srečali so se stari borci, ki se že nekaj let niso videli, in zdaj so se spominjali vseh teh smrek, vseh stezic, po katerih so nekoč hodili.

Med mnogimi je vzbudil pozornost tudi partizanski očka Jože Ravnikar s Križne gore pri Škofji Loki. Triinsemde-set let mu je. Pet otrok je izgubil v vojni. Dva sinova sta padla na Lipniški planini, eden na Žirovskem vrhu, četrti na Crngrobu, hčerka pa je umrla v nemškem koncentracijskem taborišču.

Med prosto zabavo so se zbirali udeleženci proslave okrog nekdanjih borcev. Le-ti so pripovedovali zgodbe iz časov, ko je bila Jelovica partizansko ozemlje, ko se je na Gorenjskem bil boj, ki se ga bo naše ljudstvo vedno spominjalo in o katerem bomo s ponosom govorili iz roda v rod.

Stane Škrabar ml.

S proslave na Jelovici: zastavonoše

Beleške o delu Komunistične partije v Mariboru v obdobju 1936 do 1941

KO JE POLETI 1936. leta izbruhnila splošna stavka tekstilnega delavstva v Sloveniji, je bilo v Mariboru blizu 6000 tekstilnih delavcev, večina industrijskega proletariata Maribora. Partija, ki je stavko organizirala in vodila, ni imela tedaj v tekstilnih tovarnah in strokovnih organizacijah tekstilnega delavstva nobenih partijskih organizacij, razen nekaj posameznih članov in simpatizerjev. Na te se je oprla, ko je začela organizirati stavko. Stavko je podprl predsednik strokovnih sindikatov, levi socialist Karner. Pod njegovim vplivom so bili levi socialisti v vseh tovarnah odločno za stavko. Delavstvo je sledilo pozivu Partije na stavko, ker je Partija uživala že precejšen ugled med njimi.

To je bil hud boj. Kapitalisti so mobilizirali proti stavkajočim vso policijo in žandarmerijo. Desni socialisti v strokovnih organizacijah in po tovarnah, kakor tudi vodstva klerikalnih in nacionalističnih strokovnih sindikatov, so skušali z vsemi silami razbiti stavko. Razni oportunisti in agenti buržoazije — celo v partijskih vrstah (trockist Švare s svojim komitejem) — so sejali razdor in malodušje med delavstvom. Vsi ti hlapci buržoazije so se znašli na enotni fronti v boju proti stavkajočim. Pod vodstvom Komunistične partije pa se je delavstvo

borilo za svoje pravice, za boljše mezdne in delovne pogoje.

Petindvajset dni je trajala stavka. Končala se je s podpisom kolektivne pogodbe, ki pa mariborskemu tekstilnemu delavstvu ni prinesla nobenega izboljšanja gmotnega položaja. Kolektivno pogodbo so podpisali desni socialisti in voditelji ostalih protirazrednih sindikatov — potem ko je policija razpustila mestni stavkovni odbor, ko je pozaprila voditelje stavke in ko je žandarmeriji končno uspelo izriniti delavce iz tovarn ter jih zasesti...

Stavka sicer ni uspela, rodila pa je vendar bogate sadove. Čeravno organizacijsko in idejno še šibka, je Partija prvič vodila tako široko akcijo mariborskega delavstva. Delovne množice so v celoti pokazale svojo revolucionarnost in odločnost ter zavestno sledile revolucionarnemu partijskemu vodstvu. Zasedba tovarn po stavkajočih delavcih in boj z žandarmerijo, ki jih je skušala vreči iz tovarn, vse to je govorilo o borbenosti tekstilnih delavcev. V zasedenih tovarnah so delavci noč in dan stražili. Po tovarnah se je razvijalo politično in ponekod tudi ljudsko-prosvetno delo. Tovarne so v tistih dneh postale žarišča politično-revolucionarnega dela. Organizirale so se kuhinje in močna preskrbovalna služba. Vse delavstvo Maribora je zbiralo po-

moč stavkajočim. Ogromna večina prebivalstva Maribora je simpatizirala z njimi in jim nudila pomoč. Posebno politično pomembna je bila akcija za pomoč na vasi. Okoliški kmetje so se množično odzvali ter zbirali živež in ga vsak dan z vozovi dovažali stavkajočim. Prvič je prišlo do tesne povezave in množičnega sodelovanja med delavstvom in srednješolsko ter akademsko mladino, ki je množično vodila akcijo te pomoči. V neposredni akciji je bila tako ustvarjena enotna fronta delovnih ljudi mesta in podeželja. Tega se je buržoazija najbolj ustrašila in je zato prepovedala zbiranje in dovažanje živeža stavkajočim. Na vseh dohodih v mesto so prežale skupine žandarjev, ki so plenili živež.

Delavstvo je v konkretni akciji spoznalo izdajalsko vlogo desnih socialistov in vodstev klerikalnih in nacionalističnih strokovnih sindikatov; spoznalo je razrednega sovražnika in njegove zaveznike. Delovne množice so spoznale, da edino Partija vodi dosledno borbo za interese delavstva, spoznale so moč enotnosti in dobile vero v lastne sile. Ugled Partije se je tako močno dvignil med delavstvom.

Vsa ta dejstva nam jasno govorijo, da je kljub neuspehu tekstilna stavka pomenila prelom v delu in življenju Partije v Mariboru. Ustvarila je potrebne politične osnove za nadaljnje delo. Pokazala pa je tudi pomanjkljivosti tedanje politike Partije, ki ni uspela prodreti z organizacijo v tovarne. Preveč je bila zaprta vase, ozka in sektaška, svojo moč je izgubljala v pogostih frakcijskih sporih, naslanjala se je večeidel le na intelektualce in študentsko mladino. Študentska mladina ni bila usmerjena na iskanje vezi z delavstvom. Dogodki v zvezi s stavko so jo prvič vrgli v neposreden stik s proletariatom. Stavka je pokazala nujnost orientacije na tovarne, potrebo, da se partija organizacijsko usidra med delavstvom. Ugled in popularnost Komunistične partije sta med stavko tako narastla, da sta naravnost klicali po organizaciji v tovarni.

Takratno vodstvo Partije pa teh ugodnih pogojev za razširitev in utrditve svoje organizacije po tovarnah ni znalo izkoristiti. Partija ni takoj našla poti do številnih borbenih delavcev, ki so med

Udeleženci tekstilne stavke v tovarni Beer Hribernik

Udeleženci in udeleženke tekstilne stavke v tovarni Thome v Mariboru 1936

stavko predano in požrtvovalno izvajali njene direktive in bili odločno na njeni strani. Pritisnila je še reakcija z aretacijami voditeljev stavke. Začelo se je odpušcanje borbenih delavcev z dela in tako je bila Partija zopet brez svojih organizacij po tovarnah. Po stavki so bile v glavnem onemogočene vse legalne oblike dela. Partijskega komiteja tako rekoč ni bilo in so njegovi člani delali več ali manj vsak zase, med njimi so se začeli frakcionaški spori. Delavsko-prosvetna društva »Svobode«, kjer so komunisti v glavnem delali in bili povezani z množicami, so bila po celjski manifestaciji 1936. leta razpuščena. V tem času je buržoazni agent Gorkić dal direktivo za razpust SKOJ in tako je mladinska organizacija, ki je bila v Mariboru dokaj močna, doživela hud udarec.

Tedaj se je vrnil iz Mitrovice, kjer je odsedel štiri leta robije, tovariš Hermanko, ki je bil tedaj edino sposoben, da Partijo utrdi in jo ohrani pred razbitjem vsled dejavnosti frakcionašev. Z vztrajnim delom in zbiranjem mladih ter predanih kadrov okoli sebe mu je to tudi uspelo. Predvsem pa je zbiral mlade delavce, ki so se v času tekstilne stavke izkazali, jih idejno in politično vzgajal ter pripravil na sprejem v Partijo. Tako je nenehno razširjal krog kadrov, ki niso bili obremenjeni s frakcionaštvom. Tovariš Hermanko je odigral pomembno vlogo pri utrjevanju Partije in

njeni ponovni aktivizaciji med delovnimi množicami.

Proti koncu 1937. leta je prišel v Maribor tovariš Zidanšek. To je bilo v času, ko je tovariš Tito postal sekretar KPJ in ko je v njej zavel nov, zdrav veter, ki je pomenil začetek novega razdobja njene rasti in množične aktivizacije. Tisto leto je bil tudi I. (ustanovni) kongres Komunistične partije Slovenije in izvoljen je bil CK KPS. Tovariš Zidanšek je od CK KPS dobil nalogo, da prevzame vodstvo Partije v Mariboru. Kmalu po njegovem prihodu v Maribor je bila na Tržaški cesti partijska konferenca. Ta je pregledala dotedanje delo, ocenila tekstil-

no stavko in ugotovila njene pozitivne strani, predvsem pa dejstvo, da je stavka pokazala pripravljenost mariborskega proletariata na revolucionaren boj pod vodstvom Komunistične partije. Istočasno pa je ugotovila napake med stavko in po njej ter ostro obračunala s frakcionaštvom in oportunizmom v Partiji. Izključen je bil Svarc s svojim komitejem kot frakcionaš in likvidator Partije. (Pozneje je Svarc postal agent gestapa.) Formiran je bil nov mestni komite, večinoma iz novih tovarišev, sekretar komiteja pa je postal tovariš Zidanšek. Kmalu je novi komite zbral okrog sebe mlade in predane delavce, ki jih je že prej vodil tovariš Hermanko (le-ta je v novem komiteju odgovarjal za ideološko vzgojo kadrov). Tako se je začela doba sistematičnega dela in prodiranja Partije v tovarne, sindikate in druge množične organizacije. Partija se je rešila svojih ozkih partijskih okvirov in razvila vsestranske legalne in pollegalne oblike dela.

Rezultati dela so se kmalu pokazali. Partija se je kmalu organizacijsko ter politično utrdila in njen vpliv v množicah se je vedno bolj krepil tudi izven Maribora. Nastajale so nove partijske organizacije v Rušah, Prevaljah, Mežici itd. Mariborski komite se je povezal s partijskimi organizacijami v Ptuj, kjer sta vodila organizacijo dr. Potrč in Lacko. Območje dela mestnega komiteja Maribor se je tako razširilo, da je nastala potreba po teritorialno

Ob stavki v tovarni Novak v Mariboru na Meljski cesti

širšem vodstvu. Tako je bil v začetku 1938. leta formiran okrožni komite za mariborsko okrožje, ki je odgovarjal za delo in ga vodil po vseh linijah tudi za ptujsko-prekmurski sektor, Dravsko in Mežiško dolino. Ta novi okrožni komite z Zidanškom na čelu je bil sestavljen iz sposobnih komunistov, ki so že vsi imeli bolj ali manj močne borbene tradicije in bogate izkušnje v boju z razrednim sovražnikom. Pod njegovim vodstvom se je Partija naglo razvijala, zaradi česar je nastala potreba po neposrednem vodstvu v Ptuj in Prekmurju. Tako je bil 1939. leta formiran samostojni Okrožni komite za Ptuj z dr. Potrčem na čelu, ki je bil stalno povezan z mariborskim. Poleti 1940. leta je bil formiran tudi okrožni komite za Prekmurje, katerega sekretar je postal dr. Stefan Kovač. Tik pred vojno pa je prišlo do formiranja samostojnega komiteja tudi za Mežiško dolino.

Tačas so bile upostavljene partijske organizacije skoraj v vseh mariborskih tovarnah. V železniških delavnicah, kjer je bila močna tradicija Komunistične partije, se je organizacija številčno zelo povečala in politično okreplila. Vodil jo je Angel Besednjak. Tudi med stavbinskim delavstvom se je razvila močna partijska organizacija, ki jo je vodil tovariš Lojze Hrovat. Prav tako se je partijska organizacija krepko zasedla med obrtniškim delavstvom — krojači, čevljarji, frizerji so imeli svoje partijske orga-

nizacije. Med peki je neposredno vodil organizacijo tovariš Zidanšek, ki je bil po poklicu pek.

Vse te pozicije med industrijskim in obrtniškim proletariatom je Partija koristila za pridobivanje pozicij v sindikalnih organizacijah. Kmalu je sindikat gradbenih delavcev pod vodstvom Komunistične partije postal eden politično najbolj enotnih in borbениh sindikatov. Sindikat kovinarjev je tudi prešel v roke Partije. V sindikatu tekstilcev je Partija imela močne pozicije, dokler ni proti koncu 1940. leta popolnoma prešel pod njeno vodstvo. Sindikati obrtnih delavcev, v prvi vrsti pekov, kjer je delal tovariš Zidanšek, so bili prav tako v rokah Partije. Močne pozicije je imela Partija tudi v sindikatu nameštencev. Tako so postopoma vsi razredni sindikati več ali manj prešli pod njen vpliv in vodstvo. Za to je bilo potrebno vztrajno in sistematično delo komunistov v boju z desnimi socialdemokrati, ki so se trmasto držali pozicij v sindikatih, dokler jih ni Partija neposredno pred vojno skoraj popolnoma izolirala in izrinila iz njih.

Zelo močne pozicije si je Partija pridobila v delavskih kulturno-prosvetnih društvih »Vzajemnost«, ki so bila ustanovljena po razpustu »Svobode«. V teh društvih je razvila množično idejno-politično vzgojo delavcev in pridobivala nove kadre. »Vzajemnosti« na Pobrežju, Teznem, Radvanju in Slivnici so bile docela pod nje-

nim vodstvom. Mestna »Vzajemnost« v centru Maribora je bila pod vplivom social-demokratov, vendar je imela Partija tudi v njej svoje pozicije. Tu je delovala močna skupina komunistične mladine. Le »Vzajemnost« v Studencih je bila ves čas v rokah trockista Svarca in njegove skupine, kamor Partija ni mogla prodreti. Vse prireditve »Vzajemnosti« so bile množično obiskane. Delavska publika je ob vsaki prireditvi polnila dvorane in večkrat zahtevala ponovitve. Bilo je mnogo gostovanj po bližnji in daljni okolici Maribora: v Ptuj, Slov. Bistrico, po Dravski dolini itd. Iz »Vzajemnosti«, posebno iz pobeške, kjer je bilo središče tega dela, je izšla cela vrsta skojcevcev in partijcev, ki jih je Partija potem razvrščala tudi na druga področja množičnega partijskega dela.

Posebno močno se je razvila mladinska organizacija v vrstah delavsko-vajeniške, nameštenske in šolske mladine. Mladinska organizacija je bila zelo številna, dobro organizirana in aktivna. Razširjala je svoj časopis »Mladino«, razna delavska in sindikalna glasila, vršila množične napisne akcije, trošila pollegalne in ilegalne letake, bila je vedno udarna sila pri demonstracijah itd. Kljub vsej tej aktivnosti ni v tem času med mladino nikdar prišlo do izdaje. Če je že prišlo do kakšne aretacije, so se mladinci vselej dobro držali pred razrednim sovražnikom. Mladinska organizacija je bila stalen rezervoar novih partijskih kadrov. Partija je posvečala posebno skrb dviganju novih kadrov iz vrst mladine. Iz delavske mladine so izšli Martin Greif, Jože Fluks, brata Poljančič in številni drugi. Srednješolsko mladino sta vodila Ljubo Marion in Bojan Ilih, med študenti pa sta delovala Maks Durjava, brata Kadunc in drugi.

Vpliv Partije se je širil tudi v intelektualnih krogih. Cela vrsta naprednih intelektualcev se je povezala z njo. Mnogi med njimi so postali aktivni komunisti, kot Stefan Kovač, Vito Kraigher in drugi. Mnogi so pa kot simpatizerji sprejemali politiko Partije in jo naprej propagirali ter razširjali v svojem krogu.

Za povezavo z vasjo se je Partija posluževala kmečko-delavskega gibanja, ki je bilo takrat v Mariboru zelo močno. Imelo je tudi svoje glasilo »Neodvisnost«,

Skupina stavkajočih v Mariboru 1936

preko katerega je Partija propagirala svojo politiko. S pomočjo tega gibanja je Partija razvila široko dejavnost na podeželju. Kmečko-delavsko gibanje je nastopalo kot opozicija raznim klerikalnim in nacionalističnim režimom, ki so se menjavali na oblasti. Za politično delo med množicami je Partija ustanovila pollegalno organizacijo »Zveza delovnega ljudstva Slovenije«. Na področju Maribora je Partija v okviru te organizacije prirejala množične konference in sestanke, ki običajno niso bili prijavljeni oblastem. Te sestanke in konference so stražili komunisti-partijci pred oblastniki in drugimi sovražnimi elementi.

Spričo pravilnega prikazovanja poti in politike delavskega razreda, povezovanja z vasio in pravilnega obravnavanja nacionalnega vprašanja — kar je bilo zlasti važno za Maribor, kjer so razni social-demokrati in avstromarkisti s svojim nemškutarskim »internacionalizmom« zavaljali delovne množice na pozicije kulturbund — je Komunistični partiji uspelo pod najtežjimi pogoji in v neprestanem boju z buržoazijo ostvariti široko zbiranje demokratičnih sil v raznih legalnih in pollegalnih organizacijah. Partija je imela svoje partijske organizacije ali posamezne člane in simpatizerje skoraj v vseh organizacijah in društvih, tako pri »Sokolu«, Krščanskih socialistih, v Zvezi kmečkih fantov in deklet, v Društvu akademikov, Zvezi mladih intelektualcev itd. V ilegalnem delu je Partija s pomočjo svojih agitatorjev in letakov stalno informirala javnost o političnem položaju in o svojem stališču do vseh perečih domačih in mednarodnih vprašanj. Za tiskanje letakov je imela svoje ilegalne tiskarne.

Tako organizacijsko okrepljena in politično usposobljena je Komunistična partija na področju Maribora in njegovega zaledja v tem času neprestano razvijala množične akcije. Stevilna so bila mezdna gibanja in stavke, ki jih je vodila za boljše mezdne in delovne pogoje delavcev. S široko politično akcijo je zbirala demokratične množice v boju proti režimu buržoazije. Po »Anšlusu« je razvila široko narodno-obrambno akcijo proti izdajalski politiki buržoazije. Po ulicah Maribora so se zadnja leta pred II. svetovno vojno vrstile množične demonstra-

Posnetek z neke predvojne akademije v Mariboru, ki je imela značaj protesta proti vojni

cije in spopadi s policijo ter Hitlerjevo Peto kolono kulturbundovcev. Množice so zahtevale demokratsko vlado in čvrsto narodno-obrambno politiko dežele. Ko je vlada Cvetković-Maček podpisala pristop Jugoslavije k trojnemu paktu fašistične osi in so v Beogradu izbruhnile demonstracije, so tudi mariborske ulice preplavile množice, ogorčeno demonstrirale proti temu paktu ter zahtevale, da se Jugoslavija brani pred fašizmom tudi za ceno vojne. Dva dni so v Mariboru tedaj trajale demonstracije. Tudi v ostalih krajih mariborskega zaledja so bile množične demonstracije.

Vse te akcije in demonstracije so pokazale, kako močne pozicije si je Partija pridobila med množicami. Ker je vodila dosledno politiko za pravice delavskega razreda, za demokratične svoboščine, za odločno obrambo dežele pred

nastopajočim fašizmom, ji je uspelo ustvariti najširšo platformo (skupno stališče) za zbiranje vseh delovnih in demokratičnih množic v enotno gibanje proti buržoaziji, njeni izdajalski politiki, proti fašizmu in za svobodno ter neodvisno demokratično Jugoslavijo. Na pragu II. svetovne vojne je postalo najširšim množicam jasno, da je Komunistična partija edina sila, ki vodi pravilno politiko in ki je sposobna prevzeti usodo dežele v svoje roke ter ji priboriti nove naprednejše oblike družbenih odnosov. Zato pa so ji množice sledile. Komunistična partija jih ni razočarala. Pod najtežjimi pogoji narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije je v polni meri izpolnila svojo dolžnost in uresničila težnje ljudskih množic s pomočjo njih in na čelu njih v novi, socialistični Jugoslaviji.

BRANKO BABIČ

Založniški svet založbe »Borec«

GO ZB NOV Slovenije je imenoval na eni izmed svojih zadnjih sej založniški svet Založbe »Borec«. V njem so tovariši: Janez Vipotnik — predsednik, Milan Škerlavaj-Petrač, Matija Maležič, Tone Seliškar, Karel Grabeljšek-Gaber, France Sušteršič, Sergej Vošnjak, Branko Gombač, Milan Filipič, Vinko Hafner, Jože Zamljen, Marinka Ribičič in Vesna Škrabar-Petkova.

PRVA BITKA

SKORAJ neslišno se spušča partizanska kolona po hribu navzdol. Vodi jo španski borec Jože Gregorčič-Gorenjc. Borci vedo samo to, da gredo v prvo akcijo. Kam, ne ve nihče. S seboj nosijo ekrazit. Torej bodo minirali. Še nikoli niso. Zato se jim zdi, da bi s tem ekrazitom lahko spustili v zrak pol jeseniške doline. Vsaj tako so se šalili, ko je Gorenjc izbiral prostovoljce za akcijo. Preveč se jih je bilo javilo. Zato je odbral samo nekatere, drugi pa so ostali v taborišču. Naročil jim je, da ga morajo pospraviti in temeljito očistiti. Nekateri so si mislili: saj hosta ni hiša. Niso vedeli, zakaj je Gorenjc tako natančen. Toda izkušeni Gorenjc je mislil na vse. Rad bi, da bi bili borci vedno čisti in da bi ne trpeli preveč zaradi skoraj neizbežnega mrčesa, ki lahko povzroči tudi hude bolezni. Kdo jih bo zdravil, ko nimajo zdravnika? Borci so sami delavci! Gorenjc verjame, da bodo zdravniki v dolini pomagali. Toda zdravljenje borcev v dolini bo zelo nevarno. Za bolnega ali ranjenega borca in za zdravnika! Gestapo in izdajalci bodo postali vedno bolj oprezní in bodo prežali na vsakega človeka.

Trpljenje, veliko trpljenje bo partizanski večni spremljevalec. In vendar bodo morale postati težave, smrt in trpljenje samo postranska zadeva, na katero ne bodo smeli preveč misliti, če bodo hoteli vzdržati do konca. Če bi se težavam, trpljenju in misli na smrt preveč vdajali, bi lahko obupali in nikdar bi ne dosegli cilja, zaradi katerega so šli v boj. Optimizma je treba ljudem! Smelega optimizma ne stre niti največja beda, niti najgloblji obup. In tega optimizma je v večini teh fantov, ki gredo zdaj z njim, dovolj. Vselej so trpeli. Vajeni so naporov in trdega življenja. Vajeni trpljenja. Zato so šli v boj s jasnim ciljem: osvoboditi svoje ljudstvo tujega suženjstva in izkoriščevalcev. Izkoriščevalci so bili večinoma Nemci, pa tudi slovenski, ki so jih izkoriščali pred vojno in bogateli na njihov račun ter postali izdajalci svojega ljudstva. Vdinjali so se okupatorju. Zato mora sedanji boj pokopati staro družbeno ureditev in ljudstvo mora postati gospodar na svojem. Nikoli več ne sme dopustiti, da bi ga kdorkoli izkoriščal, če hoče, da si bo lahko samo ustvarilo svojo srečo in blaginjo. Tako je razmišljal Gorenjc, ko se je z borci spuščal v dolino...

Daleč je že taborišče, daleč Mežaklja. Oprezno se bližajo Mostam. Prispeli so do mostu. Gorenjc jih razporeja. Šele sedaj so zvedeli, kaj morajo izpolniti.

Minirali niso še nikoli. Gorenjc jih uči in vzpodbuja. Dobri učenci so in brž so se privadili poslu.

Še trenutek. Vžigalna vrstica je zaprasketala, nato je močna eksplozija pretrgala ozračje. Le Gorenjc si je bežno ogledal razdejanje. Ni zadovoljen. Žal mu je, da ni raje pripravil požiga železniškega mostu. Ni vedel, da na mostu ni straže. Nemoteno bi ga lahko polili z benzinom in zažgali. S postavitvijo novega mostu bi imeli Nemci opraviti nekaj tednov.

Žal! A razmišljati ne utegne. Umaknití se morajo čimprej in zabrisati sled, od koder so prišli. Zato je Gorenjc izbral drugo pot nazaj v taborišče.

Umikali so se v redu. Z umikom je bil Gorenjc bolj zadovoljen kakor z akcijo. Dobri borci bodo ti fantje in možje. Mnogi med njimi bodo bodoči poveljniki partizanskih edinic.

Kolona se umika proti Spodnjim Gorjam. Svita se že. Zato ni časa za počitek. Hitro se umikajo proti Spodnjim Poljanam in od tu proti Obranci.

Tisti čas, ko so se umikali partizani iz akcije, se je vzpenjala na Mežakljo četa Nemcev. Vodil jo je sam komandant 181. policijskega bataljona. Z njimi je bil tudi šef jeseniškega gestapa Druschke. S policijskim komandantom sta šla na koncu kolone. Tema je še bila, ko so neopazno zapustili Jesenice, nato pa se pričeli vzpenjati po isti poti, po kateri so šli zvečer v akcijo partizani...

V partizanskem taborišču je tišina. Tisti, ki so ostali doma, spijo. Že zvečer so taborišče očistili. Posoda in porcije so lepo zložene. Nahrbtniki so na svojem mestu ob vzglavju spečih borcev. Drva blizu ognjišča so poravnana kakor v drvarnici. Vse je tako urejeno, da bi človek mislil, da je prišel med tabornike. Le puške, počivajoče ob ležalcih borcih, povedo, da je taborišče partizansko.

Ljudje spijo. Le straža bedi nedaleč od taborišča in občuduje prihod mladega jutra. Tam za bregovi sije že sinja svetloba in se topi v zlatorumeno. Iz nje bo pravkar zaplavala na nebo žareča in slepeča sončna obla. Poletno jutro bo zažarelo v vsem svojem sijaju.

Pod stražarskim mestom je počila vejica. Stražarja sta prisluhnili. Začula sta korake.

— Naši se vračajo, — sta pomislila.

Že sta jim hotela stopiti naproti, ko sta skozi drevje opazila čelade.

— Nemci!

Sivozelene nemške čelade so ju iznenadile. Oblil ju je mrzel pot. Za trenutek, sta izgubila razsodnost. Nato sta se zbrala in hitela obvestit speče tovariše.

Partizansko taborišče se je prebudilo iz sna. Novica je borce vznemirila. Spreletel jih je srh, ki ga občuti vsakdo, preden padejo prvi strelí. Bili so bosí. Nekateri so se na hitrico obuli, vsi

pa takoj zagrabili za puške. Toda Nemci so šli mimo taborišča. Niso ga opazili.

Tonček Talar, ki mu je Gregorčič zaupal vod v taborišču, je naglo ukrepal. Povedel je partizane v strelcih na položaje, partizana Alfonza pa je poslal v Gregorčičevo taborišče, da bi pogledal, kako je tam. Vsak vod je imel namreč svoje taborišče. Razporejena so bila nedaleč drugo od drugega, tako da so se strnila drugo z drugim, če so borci zavzeli položaje, v polkrožno obrambno linijo.

Te linije pa ni bilo mogoče zasesti, kajti vod pod Gregorčičevim poveljstvom se še ni vrnil iz akcije. Tudi partizanov, ki so bili odšli proti Gozdu, še ni bilo. Kljub temu pa je Tonček Talar napadel Nemce. Jutranjo tišino so prepirali strelji.

Poletno nebo je mirno in sinje kakor oči lepega dekleta. Ne meni se za strele in za ljudi, ki se bijejo na življenje in smrt. Mirno in brezbrizno bdi nad njimi, kakor da na svetu ni vojne ne smrti...

Močna eksplozija je pretrgala ozračje...

Nemcev je v razmerju s partizanskim vodom skoraj petnajstkrat več. Partizanom poka za hrbtom. Obkoljujejo jih. Računati bi morali na njihovo premoč in se po prvih streljih umakniti.

Alfonz je vzel puško in hitel izpolnit Talarjevo povelje, a ni mogel več nazaj. Nemci so mu odrezali pot. Previdno se je vzpenjal do

bukove gmajne. Že je med bukovjem. Še nekaj korakov in izognil se bo Nemcem. Gregorčičevo taborišče je prazno. To bi Tonček lahko vedel že prej, ko bi se Gregorčič vrnil, bi prav gotovo prišel najprej v Talarjevo taborišče. Vendar Tonček tega ni mogel stoodstotno vedeti. Nemci so prišli tako nepričakovano in iznenada, da je moral najhitreje ukrepati. Zato mu je bila prva skrb, kako je v komandantovem taborišču. Poslal je njega, Alfonza Oblaka, a so ga po vrnitvi iz Gregorčičevega taborišča odrezali Nemci. Na srečo ga niso opazili, ko je šel čez čistino proti bukovju. Zdaj je tu. Še nekaj korakov in med gostim nizkim bukovjem se bo prikrikl in izognil nevarnosti.

Tekel je in zdaj težko sope. Še teče. Oči so uprte v bukovje.

— Halt!

Pogledal je in skočil za bukev. Videl je Nemca brez čelade. Mrtvaška glava na nemški planinski čepici ga je izdajala za gestapovca. Istočasno je v gestapovčevi roki zagledal pištolo, ki se je naperila vanj.

— Halt!

Alfonz je skočil izza bukve v bližnjo grapo, hkrati pa so usekali strelji iz gestapovčeve pištole. Niso ga ranili, prestrelili so mu le klobuk.

Hitro se je spuščal po grapi nizdol. Vrnil se je v Talarjevo taborišče. Bilo je prazno. Talar se je z vodom umaknil obkolitvi. Le nekaj borev so Nemci odrezali od glavnine.

Alfonz je stekel na stezo in oprezal. Videl je da so Nemci zavzeli nov položaj na Skalcah. Pred njim se je odpirala planjava. Preko nje ni mogel. V dolinici pod planjavo ga je vabilo gosto smrečje. Trideset korakov — in bil bi tam. Toda vmes je bila planjava in zaradi nje smrečje tako daleč.

Kljub temu je izza debele bukve oprezal, kako bi prišel tja, in izbral najzanesljivejšo pot. Skozi smrečje bi se lahko združil z vodom, ki se je bil na drugi strani.

Trava je bila dovolj visoka. Skoznjo bi se mogel splaziti do smrečja. Že se je hotel skloniti in se splaziti skozi visoko travo, ko so se iz smrečja prikazale nemške čelade. Pot k vodu je bila odrezana. Ni mu preostajalo drugega, ko da pripravi svojo puško s petimi naboji in leže v travo. Štiri bo izstrelil v Nemce, enega pa prihranil zase, če se mu bodo Nemci približali. Njegova usoda je bila odvisna le od naključja...

Še je pokalo. Bitka se je prenesla na drugo stran. Potem so postajali strelji redkejši, a utihnili niso.

Talarjevo taborišče je samevalo, urejeno in pospravljeno kakor taborniško. Le ležišča, ki so jih borci ob prihodu Nemcev naglo zapustili, so bila razbrskana. Posoda in kuhinja pa je bila nedotaknjena. Nemci taborišča še niso našli.

Ferdo Koren, črnolas mladenič z ozkimi črnimi brčicami, je pravkar pritekel v taborišče, da bi vzel radijski aparat in ga skril, če bi semkaj pridrli Nemci. Že ga je držal v rokah, ko ga je vzdramil vzklik.

— Ferdo! Ferdo!

Obrnil se je. Pred njim je obstal Viktor Arzenšek.

— Ti Viktor? — je iznenaden vprašal za-
soplega tovariša.

— Kje so drugi? — je vprašal Viktor.

— Umaknili so se na ono stran.

— Pojdiva tja!

— Takoj, samo radio skrijem.

Odšla sta proti bukovju. Ferdo je položil
radijski aparat pod bukev in ga pokril z ve-
jami. Vračala sta se proti taborišču, ko ju je
iznenadil krik:

— Schau zwei Banditen!

Vrgla sta se na tla. Bilo je prepozno. Oble-
žala sta ranjena. Ferdo je ležal hudo ranjen
na čistini. Viktor pa je omahnil na češminovo
grmičje. Dozorele češminove jagode so bile po-
dobne krvi, ki je zalivala zelene liste.

Nemci so stekli k njima. Še sta bila živa.
Tedaj so zagledali taborišče. Odvlekli so ju s
seboj, ker so ju hoteli spraviti živa v dolino, da
bi izsilili iz njiju skrivnosti o partizanskem
gibanju. To njihovo željo pa je preprečila smrt.
Ko so ju privlekli do taborišča, so videli, da
sta izdihnili. Ujezilo jih je in znesli so se nad
mrtvima. Obdelovali so ju s škornji in še v
mrtva streljali s pištolami. Nekemu Nemcu, ki
je samo opazoval, se je zagnusilo to početje. Z
bližnjega ležišča je pograbil odejo in jo vrgel
na mrliča. Šele tedaj so prenehali s skrutitvijo

mrtvih trupel in se spravili nad taborišče. Mast
in konzerve, ki so jih našli, so stlačili v na-
hrbtnike, drugo pa razmetali. Ko so se spra-
vili nad posodo in jo razbijali, so bili v svoj
posel tako zaverovani, da se niso zmenili za
bitko, ki se je zopet razdivjala nedaleč od ta-
borišča. Šele skupina Nemcev, ki je brezglavo
bežala mimo taborišča, in strelji, ki so zasikali
nad njimi, so jih vzdramili.

— Was ist's los! — je zakričal nekdo.

— Zurück! Schnell zurück! Banditen, viele
Banditen!

Nemci so pograbili nahrbtnike in naglo zbe-
žali iz taborišča. Partizanskega napada z na-
sprotni strani niso pričakovali. Iznenadil jih
je. Še večjo zmedo so povzročili njihovi mrtvi
in ranjenci, ki so jih naglo zgrabili in vlekli v
dolino.

Tega iznenadenja si niso znali obrazložiti.
Niso vedeli, da so partizani, ki so opravili
akcijo v dolini in počivali blizu Obrance, zasli-
šali strelje. Po smeri so uganili, da poka v
bližini njihovega taborišča. Počitka je bilo ko-
nec. Gregorčič jih je takoj razporedil v bojno
črto. V strelcih so pretekli Maroltov rovt in za
škarpo opazil Nemca, ki je verjetno brezskrbno
dremal ali pa mislil kdo ve kaj. Nanj so na-
merili puške. Glava v čeladi je omahnila na
škarpo. Partizanski napad s te strani je Nemce
zmedel. Njihovega načrtnega obkoljevanja je
bilo konec. Po streljih, ki so jih iznenadili z
nasprotni strani, so precenjevali partizansko
moč in bliskovito so se umaknili v dolino...

Ko so se partizani vrnili v taborišče, jih
je sprejelo razdejanje. Bolj kakor to pa jih je
pretresla smrt dveh tovarišev. Zbrali so se
okrog njiju. Smrt jih je potrla. Na srečanja z
njo vse do danes niso mislili. Le redki med nji-
mi so se že prej zavedali, da bo boj terjal tudi
žrtve. Ta dan jim jed ni teknila, dasi ves dan
niso jedli.

Gorenjc je opazil njihovo potrnost. Rad bi
jih potolažil. Govornik pa ni bil in o življenju
in boju ni znal govoriti pravljič. O tem je go-
voril vselej tako, kakor je bilo.

— Brez žrtev ni boja, — je rekel zamišljem-
nim tovarišem. Njegov glas je bil mehak. Prav
nič »vojaški«. Ta njegov stavek pa je bolj vpli-
val na borce, kakor če bi jim držal dolg, z
lepimi in zvenečimi besedami pobarvan govor.
Borci so se zbrali. Bili so za spoznanje boga-
tejši. In to spoznanje jim je vtilo novih moči.

Zvečer so zapustili Mežakljo. Sprejeli so jih
novi gozdovi in jih spremljali na Jelovico, ka-
mor jih je v treh dneh pripeljal Gorenjc. Pred
njimi so bili novi boji...

* *

Še isti večer, ko je bila bitka na Mežaklji,
je v hotelu Toplice na Bledu stal poveljnik
181. policijskega bataljona pred generalom Rō-
senerjem in poslušal njegovo oštevanje. Stal je
mirno, kakor so predpisovala nemška vojaška
pravila, in gorel od sramu.

— Rekel sem vam, — je govoril general, —
kaj je gverilsko bojevanje. Vi ste vedeli več.

Zdaj veste, da ne veste nič. Ne bom vas ošteval. Naj bo to šola za vas in vse, da ne smemo podcenjevati nobene vojaške naloge, četudi je videti na prvi pogled lahka in neznatna. Gverila je vse kaj drugega kakor bojevanje na fronti. Razumeli?

— Razumel.

— In zdaj poročajte, kaj je s človekom, ki sta ga ujeli.

Policijski poveljnik se je oddahnil in nato zopet zajel sapo.

— Ujetnik se piše Finžgar. Ko smo se umikali, nas je sam napadel z lovsko puško. Ranili smo ga in ujeli ranjenega...

— V redu, v redu, — ga je prekinil Rösener. Tako šolsko poročanje mu je presedalo. — Povejte, kaj je ranjenec izpovedal o upornikih.

— Ničesar.

— Ničesar? Ga niste prisilili z mučenjem?

— Smo. Rane smo mu posipali s soljo, a on je govoril samo, naj ga že vendar ustrelimo.

— Ne. Ne boste ga ustrelili. Poskrbite, da se mu bodo rane zacelile. Z ljudmi je treba počasi. Pustite ga, da bo zopet vzljubil življenje. Potem pa začnite znova z grožnjami in tudi z mučenjem, če ne bo izpovedal tistega, kar bi radi. Šele tedaj, ako ne bi izvedeli ničesar, ga ustrelite. Sicer pa, to je posel gestapa in ne vaš. Lahko greste!

Poveljnik 181. policijskega bataljona pa še ni šel. Kakor otrok je pogledal Rösenerja in rekel:

— Oprostite mi današnjo operacijo, Herr General! Drugič tudi banditov ne bom podcenjeval. Mislim, v boju...

— Že v redu! Lahko se boste izkazali že danes teden, ko bomo napadli Jelovico, Mežakljo in Pokljuko. Ne boste sami. Zbrali smo precejšnje sile iz Rajha. Čez dober teden, upam, ne bo na Gorenjskem sledu za banditi. Uničili bomo vse in potem napravili iz te dežele, prelepe za slovensko golazen, raj za nas.

Policijski poveljnik je odšel. Ni vedel, da bo že čez teden dni lahko kdo drug ozmerjal Rösenerja prav tako, kakor je le-ta njega, generalu Rösenerju podrejenega komandanta policijskega bataljona. Rösenerjeve želje se niso uresničile.

Ilustrirala Cita Potokar

Tako se je rodila nova ljudska oblast

(Zapiski ob 15-letnici volitev NOO v Slovenski Istri)

NA MIZI imam majhen listič. Petnajst let bo od takrat, ko je bil natipkan kdo ve v katerem izmed številnih bunkerjev v Slovenski Istri. Na lističu so sledovi »bivanja« v partizanskih arhivih. Vendar je listič važen zgodovinski dokument, ki spominja na enega najvažnejših dogodkov NOB v tem delu Slovenije — na volitve NOO. Na lističu je napisano:

POVERILNICA

Okrajna volilna komisija v osmem okraju potrjuje s tem, da je bila Suklan Antonija, po poklicu kmetica hišna št. 8, izvoljena za odbornico Krajevnega Osvobodilnega Odpora v Butarih.

V Butari, dne 15. 9. 1944.

Za Okrajno volilno komisijo:

*Predsednik:
odsoten*

*Tajnik:
Ciril*

Prav ta listič me je vzpodbudil, da sem si ukradel za služeni nedeljski počitek in šel »na lov« za ostalimi podatki. Rad bi bil slišal od ljudi samih, kako so takrat potekale volitve. Naj takoj dodam, da sem v Loparju, na hiši »pri Dušiču« (Dobrinja Jože) videl vzidano spominsko ploščo s temle napisom:

V septembru leta 1944 si je ljudstvo vasi Lopar prvič v zgodovini svobodno izvolilo

POVERLJIVOST

Okrajna volilna komisija v OSMEH OKRAJU potrjuje s tem, da je bil *Izidor Alfonz*...
...*Izidor Alfonz* p. klicu *Izidor*... his. številka... IZVOLJEN za *Izidor*...
...Krajnega osvobodilnega odbora v *Istri*...
V. *Istri*... dne 15. 12. 1944.

Za Okrajno volilno komisijo:

Predsednik: *Izidor*

Tajnik: *Izidor*

svoje predstavnike v Krajevni narodnoosvobodilni odbor.

Lopar, na dan 29. XI. 1951.

Dva dokumenta, ki zgovorno izpričujeta razpoloženje ljudstva pred petnajstimi leti in šest let po izbojevanji svobodi. Prebivalci vasi Lopar so hoteli spomin na ta veliki dogodek ohraniti zanamcem na spominski plošči, da mladi rod ne bi pozabil na ljudsko revolucijo, ko si je ljudstvo sredi sovražnih postojank, med ofenzivami in borbami — volilo svoje predstavnike oblasti...

*

Pokrajinski odbor OF za Slovensko Primorje je poleti 1944 razpisal volitve krajevnih, okrajnih in okrožnih NOO. Primorska je bila takrat razdeljena v štiri okrožja. Slovenska Istra je pripadala Južnoprimorskemu okrožju. Razdeljena je bila na štiri okraje: socerbski — 55 vasi, loparski — 53 vasi, obalni — 68 vasi in istrski — 57 vasi.

Že v začetku avgusta (4. VIII. 1944) je okrajni komite KPS socerbskega okraja na svoji prvi redni seji — vodila sta jo tov. Izidor (Grmek Alfonz) in Štefan — izvedel reorganizacijo okrajnega komiteja KPS ter okrajnega odbora OF in razmejil okraj. Po reorganizaciji je okrajni komite KPS štel 11 članov, okrajni odbor OF pa 36 članov. Pod takratni socerbski okraj so spadale tudi vasi: Prebeneg, Mačkovlje, Štramar, Križpot, Sv. Barbara, Dolina, Boljunec, Boršt, Ricmanje, Log, Domjo, Kroglice in Žavljice, ki so zdaj pod Italijo. Te reorganizacije ne bi

omenjali na tem mestu, če ne bi imela nekakšne predhodne zveze z volitvami, ki so začele dober mesec kasneje.

Čeprav je bil pritisk okupatorja na ljudstvo v Slovenski Istri neznosen — vrstile so se ofenzive, »razstrellamenti«, hajke in aretacije — so aktivisti obiskali vse vasi in pripravljali ljudstvo na volitve. Ustanovili so štiri okrajne volilne komisije. Že prve dni septembra so se člani množičnih organizacij in posebno mladina razpršili po vsem ozemlju Slovenske Istre. To agitacijsko in pripravljalno delo še zdaleč ni bilo lahko zaradi gostih okupatorjevih postojank. Iznajdljivost in požrtvovalnost aktivistov pa sta premagali vse težave in nevarnosti. Ljudje so se množično udeleževali predvolilnih sestankov in mitingov. Na sestanke so prihajali z zastavami in transparenti, med prepevanjem partizanskih pesmi. V zavest istrskega ljudstva je prodrla misel, da bodo volili predstavnike nove ljudske oblasti iz svoje srede. Ta zavest jih je tako navduševala, da se niso bali sprejemati naloga v NOO, čeprav je to v petdesetih od sto primerov pomenilo gotovo smrt. Nihče ni odklonil kandidature! Vsak predlagani je bil ponosen, da bo izvoljen kot predstavnik nove — iz krvi in borbe vstajajoče ljudske oblasti.

V pripravah za volitve so sodelovali člani okrajnih in okrožne volilne komisije. Obiskali so sleherno vas in naselje ter ljudem pojasnjevali pomen volitev. Mladinke-kurirke so prenašale okrožnice

in navodila v košarah s sadjem, v bučah, laseh itd. mimo sovražnih postojank in straž tudi v postojanke same.

Volitve so bile tajne, z listki. Le v izrednih primerih je poteklo glasovanje z dviganjem rok, ko so se ljudje zaradi nevarnosti zbrali v gozdu ali na polju med vinogradi. Kjer pa je bilo zaradi prisotnosti sovražnika nemogoče izvesti volitve na enem kraju, so člani volilnih komisij hodili od hiše do hiše in razdeljevali volilne listke. Ženske pa so potem pobirale izpolnjene listke in jih odnašale skrite med radičem in drugo zelenjavo. Vasi so med seboj tekmoval, katera bo prej in stodostotno izvedla volitve. Izid volitev je bil skoraj povsod stoodstoten.

Iz tistih dni nam je ohranil zapisan dogodek tovariš Tone Mihec, član volilne komisije. Takole piše:

»Bilo je poleti 1944. Iz bivšega okrožja za Slovensko Istro je nastalo Južnoprimorsko okrožje. V gozdičku nad vasjo Fikoni (občina Koper) so se zbirali novoizvoljeni člani nanovo osnovanega okrožja.

Za tak primer je potrebna lepo okrašena dvorana. In je tudi bila... Nad nami temnomodro istrsko nebo, pod nami zelena trata. Oder... Mlado in nizko hrastičje ter vedno zeleni brin...

»Le kje vzeti kako zastavo?« je zaskrbljeno vprašal tajnik okrožja tovariš Izidor (Alfonz Grmek).

»Si bomo že pomagali,« ga je prekinil tovariš Igor. Iz beležnice je iztrgal list in z

barvnim svinčnikom narisal slovensko in italijansko trobojniko. List je pritrdil na najbližnje deblo. Oder je bil pripravljen...

Začelo se je posvetovanje o nalogah za izvedbo volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore. Vsak je dobil nalogo in določen kraj, kjer je bilo treba še tisto noč izvesti volitve. Najnevarnejše kraje so določili ob koncu sestanka.

»Kdo gre prostovoljno v Bertoke?« vpraša tajnik Izidor. Trenutna tišina. Vas Bertoki je tik glavne ceste Koper-Trst, po kateri so ves čas drveli avtomobili in se kretale močne fašistične patrulje. Že marsikateri aktivist in aktivistka sta na tem sektorju padla zadeta od sovražnih rafalov...

»Jaz,« se tik mene oglasi tovariš visoke in nekoliko upognjene postave. Pogledal sem ga. Iz žepa mu je molel ročaj velikega revolverja, za pasom pa je imel privezanih več bomb. Bil je Kocjančič Vincenc-Marko, eden najnaprednejših istrskih aktivistov in revolucionarjev ter odločnih protifašistov že iz mladih let. Tajnik je molče motril obraze in čakal... Oglasil sem se, da grem z Markom. Le-ta me je hvaležno pobožal s pogledom...

*

Nalahno je pršlo iz oblakov, ko sva se z Markom blizala vasi. Šla sva po poljski stezi med vinogradi in trnjevo akacijo. Marko je bil tu doma. Poznal je vsak grm in vsako stezo. Kakor mačka je prihuljeno hodil skozi grmovje. Z revolverjem je odmikal trnje in robidje. Čeprav je še precej manjkalo do polnoči, je bila vas kot izumrla. Ljudje so se iz previdnosti prej kot navadno odpravljali v postelje. Nenadoma se je Marko ustavil:

»Prišla sva. Tukaj biva Jože, naš zaupni tovariš. Tisto pogorišče na levi je bila moja hiša. Lani so jo zažgali fašisti.«

Potrkal je. Čez čas je izza priprtih vrat pokukal Jože. Dogovorili smo se za takojšen sestanek z zaupnimi tovariši. Jaz sem prevzel nalogo stražarja, Marko in še en tovariš

pa sta odšla buditi izbrane tovariše:

»E, Jakomo, Vane, Toni, vstanite! Imamo važen sestanek.« Zaspani obrazi so se pojavljali na oknih. »Pridem takoj,« so odgovarjali. Zaskrbljene ženske in matere so se oglašale izza priprtih vrat:

»Ni prou delati take reči v tako nevarnih cajtih...«

Mladinke, ki so z navdušenjem pomagale pri še tako nevarnem ilegalnem delu, pa so jih mirile:

»Moučte, moučte mati, kaj blenceriste (tarnate). Vi ne zastopste teh reči.«

Ko so bili vsi zbrani, smo se dogovorili. Novi odbor je bil sestavljen. Šele v zgodnjih jutranjih urah sva odhajala. Marko je bil zadovoljen z uspehom najine poti...

*

Naj na tem mestu ohranim za zgodovino nekaj značilnih primerov zavednosti in prisotnosti duha.

V Dolu pri Hrastovljah so bili zbrani volivci v neki stari hiši, ko je v vas prišla močna nemška patrulja. Kaj sedaj? Nekaj mladink se je takoj znašlo. Naglo so se razkropile po vasi in po hišah zbrale več litrov vina in žganja. Vse nabrano so odnesle patrulji in vojakom ponudile piti. Vojaki so mislili, da so ljudje te vasi njim naklonjeni in so radi pili ponujeno vino. Mladinke so

vojake s šalami in vinom držale toliko časa, da so ljudje mirno opravili volitve. Udeležba je bila stoodstotna...

V Trebešah so volitve že končali, ko je pridrvel v vas kamion, poln sovražnih vojakov. Vojaki so poskakali z avtomobila in takoj začeli s preiskavami po hišah. Kaj bo, če najdejo volilni material? Neka ženica je vzela torbo z volilnimi listki, jo dela v košaro ter pokrila z radičem. Mirno je odšla s košaro na roki mimo straž in zased ter srečno odnesla material na določeno mesto k velikemu hrastu v dolini...

V Kubeđu sta se člana volilne komisije Anton Bernetič-Jakob in Tone Mihec pravkar odpravljala po cesti proti Gračiču, ko jih je poklicala 92-letna Marija Kapova:

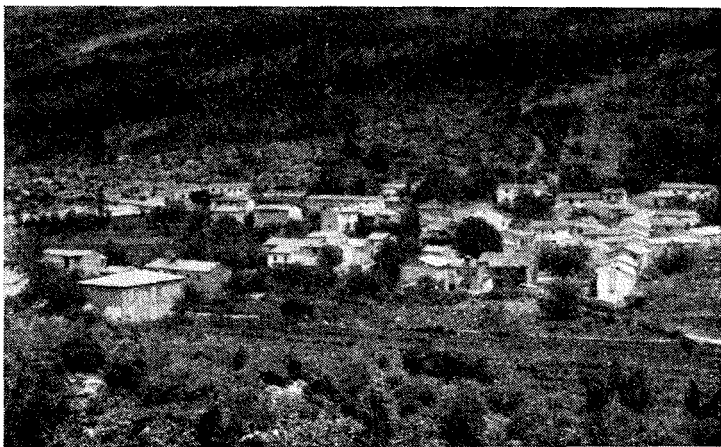
»Ali jaz nimam pravice voliti naše može?«

Volilna komisija je bila ženo izpustila iz seznama, ker so ljudje povedali, da je hudo bolna. Pa je kljub temu sklenila, da bo volila. Ker je bila nepismena, sta ji člana komisije počasi prebrala imena kandidatov. Po kratkem premisleku je žena dejala:

»Za take može volim tudi jaz.«

Tovariš Bernetič je na te besede vzkliknil:

»Na! Ta glas velja več kot deset drugih!«

Dol pri Hrastovlju v Slovenski Istri. Mladinke iz te vasi so se posebno izkazale pri volitvah v NOO septembra 1944

Dne 5. novembra 1944 je bil v Borštu pri Trstu izvoljen novi Okrajni NOO za okraj Socerb. Odbor so sestavljali:

Predsednik: Ivan Cah-Iskra, Rižana.

Tajnik: Ivan Filipič-Kozak, Podgorje.

Soc. skrbstvo: Angela Pečar-Jelislava, Gabrovnica.

Financa: Milan Bevk-Jablan, Dolina — Trst.

Gozdarstvo: Viljem Kočevkar-Urban, Kastelec.

Prehrana: Anton Bažec-Vodnik, Boršt.

Promet: Stanislav Čok - Sokol, Plavje.

Obnova: Jože Čuk - Prvan, Dolina.

Gradnje: Jožef Kocjančič-Savel, Prebeneg.

Prosveta: Rozalija Kofol-Zvezda, Rižana.

Zdravstvo: Viktorija Severada, Stepani.

Izgradnja nar. oblasti: Jožef Povh-Rado, Ocizla.

Notranje zadeve: Danilo Petaroš-Tešivoj, Boršt.

Sodstvo: Anton Brajnik-Matiš, Domjo.

Gospodarstvo: Gabrijel Barut-Ožbalt, Črni kal.

(Imenik — izvirnik — članov tega NOO hrani arhiv Mestnega muzeja v Kopru.)

Prvo redno sejo je imel ta odbor dne 2. maja 1945 v posebnih okoliščinah v Ospu. Seja je bila prekinjena zaradi

močnega streljanja. Nemci so iz postojanke »Na Retini« pod Tinjanom s topom streljali na partizanske položaje med Gabrovico in Ospm. Partizani so s prvim strelom iz topa pogodili nemški top, da je moral utihniti. V petih bunkerjih od Prebenega, Mačkovelj do Žavelj je bilo takrat še okrog 2500 Nemcev. Naše enote so jih v dneh 3. in 4. maja 1945 delno pobile, ostale pa ujele. Novi okrajni NOO za Socerb je šele potem začel z mirnim delom. Dne 20. maja je imel izredno sejo, na katero so bili povabljeni tudi delegati mesta Milje pri Trstu. Na tej seji so se dogovorili o združitvi mesta Milje s socerbskim okrajem. Kmalu za tem se je okraj Socerb preimenoval v okraj Milje-Dolina. Prve dni junija je svoj sedež prenesel v Milje.

*

V Kubeđu sem vprašal 77-letno Marijo Jakomin, če se še spominja tistih dni. Odgovorila je, da v Istri še nikoli prej ni bilo takega navdušenja. Ljudje so šli na volitve s prepričanjem, da s tem postavljajo temelje novi ljudski oblasti. Novi NOO so bili res ljudska oblast — tista oblast, ki je čuvala nad vsemi pridobitvami NOB in je pripomogla, da je bil tudi ta del slovenskega ozemlja priključen k matični domovini FLRJ.

Andrej Pagon-Ogarev

»modernejšo« tiskarno. Prostor zanj so našli pri kmetu Antonu Rožiču pri Sv. Trojici.

Nova tiskarna naj bi imela večjo zmogljivost od drugih, zato naj bi obratovala s strojem na električni pogon. Nabaviti tak stroj in pripeljati ga mimo sovražnih zased k Sv. Trojici — to pa niso mačje solze!

Zvedeli so, da je tak stroj, kakršen bi bil primeren za novo tiskarno, na Viru pri Domžalah. Njegov lastnik Weit je dobil nekega dne vabilo, naj pride v Rače. Tam so ga čakali partizanski tiskarji in ga začeli prepričevati, da jim je njegov stroj nujno potreben. Mož je naposled privolil, da jim ga da na razpologo, hkrati pa je povedal, da bi bil potreben za delo pri stroju strokovnjak, ki bi znal pravilno ravhati z njim. V ta namen so partizani mobilizirali mehanika Zajca. Stroj je bil težak in neroden (tehtal je 1300 kg), zato ga je tovariš Zajc najprej razstavil, potem pa so 4 partizani naložili njegove dele na voz in jih odpeljali. To ni bila preprosta stvar — saj je bila kakšnih 100 metrov od hiše, pred katero so nalagali dragoceno breme na voz, nemška postojanka!

Nemci so kmalu zvedeli, da je stroj izginil. Začeli so »hajkati« za njim, toda zaman.

Tako je bil prvi problem rešen — stroj je bil v tiskarni. Kaj pa drugi problem? Stroj je bil na električni pogon — vas pa brez elektrike...

Ni kazalo drugega kot elektrificirati vso vas. Toda če bi elektrificirali samo Sv. Trojico, bi bila stvar še vedno sumljiva. Poklicali so električarja iz Domžal in mu veleli, naj poskrbi za elektrifikacijo treh vasi: Sv. Trojice, Uševka in Žej.

Prebivalci so z velikim navdušenjem sprejeli vest, da bodo dobili električno luč. Niso pa vedeli, da jo bodo dobili zaradi partizanske tiskarne.

Treba je bilo rešiti še eno vprašanje: kako nabaviti material za elektrifikacijo. Material za notranjo opremo so prikrbela vaščani sami. Material za zunanje napeljave pa so prikrbela partizani. Prinesli so ga iz kamnoloma v Kresnicah.

Kako so partizani elektrificirali tri vasi pri Moravčah

ZNANO je, da so partizani že konec leta 1943 in v začetku leta 1944 elektrificirali več vasi na osvobojenih ozemljih. Tako na primer so v tistem času dobile električno luč nekatere vasi v Loški dolini. Material za elektrifikacijo so pripeljali z Javornikov, iz podzemskih utrdb, ki so jih morali Italijani ob kapitulaciji zapustiti. Ljudje so bili, kajpak, zelo veseli elektrike, o kateri so v stari Jugoslaviji zaman sanjali.

Malokomu pa je znano, da so partizani leta 1944 elektrificirali tudi tri vasi blizu Moravč, in sicer S. Trojico, Uševk in Žej. Kako je do tega prišlo?

Na področju kamniškega okrožja je takrat delovalo več partizanskih tiskarn oziroma tehnik, ki pa so bile vse zelo preproste in je bilo delo v njih zelo naporno. Ker pa je bila potreba po tiskani besedi čedalje večja, so organizatorji tiska sklenili ustanoviti novo,

Čez dva meseca je prvokrat zasvetila v omenjenih treh vaseh električna luč. Stroj je začel obratovati.

Nova tiskarna je imela precejšnjo zmogljivost in je potrebovala čedalje več papirja. Tudi ta problem so rešili. Neko noč se je pomikalo od papirnice na Količevem 17 vozov. Vsi so bili naloženi s papirjem. Ustavili so se pri Sv. Trojici.

Toda kam spraviti toliko papirja? Partizani so se spomnili na ruševine šole, ki so jo bili Nemci požgali. Njene kleti so bile še uporabne. Vanje so znosili papir in vse skupaj založili s kamenjem in trami.

Ko so Nemci ta papir iskali, so prišli nekega dne prav do požgane šole, papirja pa le niso našli. Bil je namreč dobro

»zamaskiran«, izdajalca pa ni bilo v vasi nobenega.

Da bi odvrnili pozornost od tiskarskega stroja na električni pogon, so partizani nabavili še en tiskarski stroj (na ročni pogon). Dobili so ga v Dolu pri Ljubljani, črke pa v Kamniku. Potem so postavili v gozdu nad Sv. Trojico barako — in v njej je začela obratovati nova tiskarna. Iz obeh tiskarn je prihajal enak tisk. Če bi Nemci odkrili tiskarno v gozdu, bi še vedno obratovala »modernejša« tiskarna v kleti Rožičeve hiše pri Sv. Trojici...

Okrog Sv. Trojice in okoliških vasi je večkrat hudo ropotalo. Nemci so terorizirali prebivalstvo in požigali domove, tiskarni pa sta še naprej obratovali.

FRANCE KOSMAČ:

Partizanska romanca

*Sonce je zašlo za gore,
v mrak, čuj, fantovski korak!
In sta bdela vse do zore
in slovo je vzel junak.*

*Mlada Breda je gojila
nagelj kakor kri rdeč,
vsak dan mu vode dolila,
grenkih solzic vsak dan več.*

*Pismo čudežno prišlo je,
listek zguban in droban;
nagelj zacvetel močno je,
zaduhtel v pomladni dan.*

*Kakor k veliki nedelji
zazvonilo je nebo
in so travniki žapeli —
drobno pismo je prišlo!*

*»Ko svobode sonce vzide,
nama bo svetlejši svet.
Leto mine, pomlad pride,
k tebi se povrnem spet.«*

*Ah, pa čas počasi teče,
ah, pa pisemc ni nič več!
Kaj ji res pisati neče,
kaj je res tak daleč preč?*

*Mlada Breda je jokala
dneve vse in vse noči
in zaman, zaman čakala
leta dolga, leta tri.*

*Tam ob oknu je slonela,
gledala na pot nek dan:
Kaj jo sanja je objela?
On je! On — njen partizan!*

*In na prsih nagelj rdeči,
z okna rdeči nagelj njen.
Ali — cvet je vedno večji,
vedno večji in ognjen...*

*Ni to nagelj, saj je rana,
mrtvo — ljubljeno srce.
Rdeči nagelj vzame slana,
Bredo mlado pa solze.*

Karlo Hrovatin: Pomenek

Na poti sodelovanja

V DNEH 19., 20., in 21. junija je bil v Torinu kongres ANPI (Nacionalnega združenja italijanskih partizanov), ki se ga je udeležila tudi delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije pod vodstvom narodnega heroja Dušana Petrovića-Šaneta.

Kongres se je začel 19. junija dopoldne v palači »Mada-ma«, kjer je pred 100 leti zasedal prvi italijanski parlament. Ob tej priložnosti so se številni govorniki spomnili nekdanjih borcev za svobodo, ki jih je vodil Giuseppe Garibaldi, in primerjali njihov boj z bojem partizanov med drugo svetovno vojno. Pri tem so poudarjali, da rezistenca še ni končana in da ANPI uživa podporo čedalje širših ljudskih množic, saj se bori proti reakcionarnim elementom in za pravičnejši družbeni red.

Kongres se je nadaljeval v gledališču »Carignano«, ki so ga delegati z vseh strani Italije napolnili do zadnjega kotička. Glavni referat je podal predsednik ANPI Boldrini. Poudarjal je, da bivši partizani niso organizirani zato, da bi živeli od spominov, ampak zato, da se bore in da vključijo v svoje vrste vse poštene patriote, zlasti pa mladino. ANPI na široko odpira vrata vsem tistim, ki so se borili proti fašizmu, ne glede na ideološke razlike med njimi. ANPI sodeluje tudi z organizacijami bivših bojnikov v drugih deželah, se bori za mir in konstruktivno mednarodno sodelovanje, proti oboroževanju, proti poskusom z jedrskim orožjem, proti bazam jedrskih projektilev itd.

Kongresa se je udeležilo 11 tujih delegacij: sovjetska, poljska, češkoslovaška, bolgarska, romunska, jugoslovanska, francoska, blegijska, grška in delegacija iz Zahodne Nemčije.

Tovariš Dušan Petrović-Šaneta, vodja jugoslovanske delegacije, je pozdravil kongres z naslednjimi besedami:

»Dragi tovariši in prijatelji! V čast mi je in zelo sem zadovoljen, da lahko v imenu Zveze borcev NOV Jugoslavije pozdravim vaš kongres, vas,

italijanske partizane, naše borbene tovariše iz velike osvobodilne vojne proti fašizmu. Borili smo se proti skupnim sovražnikom in za skupne cilje, toda našemu prijateljstvu in tovarištvu daje poseben pečat dejstvo, da smo se večkrat borili z ramo ob rami, da smo imeli skupne enote, skupne akcije in operacije ter da smo si v tem boju neposredno pomagali.«

Nato je tovariš Petrović poudaril, da je bilo veliko število Italijanov v vrstah NOV Jugoslavije in da je bilo na jugoslovanskih tleh formiranih več enot italijanskih partizanov. Razen tega je partizansko gibanje v Severni Italiji tesno sodelovalo z enotami NOV Jugoslavije v severozahodnem delu Slovenije. V skupni borbi smo borci proti fašizmu kovali tovarištvo ter hkrati ustvarjali solidno osnovo za razvijanje prijateljstva in sodelovanja med našimi in italijanskim narodom v duhu enakopravnosti in medsebojnega spoštovanja. Povojni odnosi med ANPI in Zvezo borcev NOV Jugoslavije so nadaljevanje prijateljstva in sodelovanja iz časov težkih vojnih preizkušenj. Ti odnosi so čedalje bolj pristrčni. Ko govo-

rimo o sodelovanju, pa ne gledamo samo nazaj, ampak sodelujemo tudi v mnogih važnih sodobnih vprašanjih, zlasti v boju za ohranitev miru na svetu. Našim skupnim stališčem daje poseben pečat ekonomsko-geografski činitelj, ki povezuje naši dve deželi.

Zveza borcev NOV Jugoslavije je mnenja, da so borci, ki so neposredno spoznali vojne grozote, ki so največ žrtvovali in izbojevali mir, najbolj poklicani, da mir tudi branjijo in krepijo. Razen tega meni, da imajo bivši borci tudi svoje specifične, socialne, ekonomske, zdravstvene in druge probleme in zahteve, katerih rešitev bodo lažje dosegli z izmenjavo izkušenj in solidarnostjo. Na teh načelih razvija ZB NOV Jugoslavije sodelovanje z drugimi nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami.

Kot je znano, je Zveza borcev Jugoslavije tudi ustanovna članica Svetovne federacije bivših bojnikov, preko katere prispeva svoj delež k naporom za ohranitev miru in mednarodnega sodelovanja. Zveza borcev nove Jugoslavije stremi za tem, da bi postala ta federacija v resnici univerzalna organizacija bivših bojnikov, ne glede na ideološke, politične in rasne razlike med njimi, da bi se kot mednarodna orga-

Posnetek z ustanovitve italijanske brigade »Fontanot«, Suhor 17. 12. 1944

nizacija dvignila nad razdeljenost sveta, vključila v svoje vrste vse nacionalne organizacije bivših bojevnikov, ki so se borili proti fašizmu, in tako enotna krepko pomagala progresivnim silam, ki se bore za mir na svetu.

Današnji mednarodni položaj nam ne dovoljuje, da bi brezkrbno gledali v jutrišnji dan. Človeštvu še vedno grozi nova vojna, nova katastrofa, ker je v mednarodnih odnosih še mnogo nerešenih problemov, razdeljenost sveta na bloke in ogromne zaloge orožja pa so stalna potencialna nevarnost, da ti problemi ne bodo rešeni v prid človeštva. Zato imajo narodi in borci Jugoslavije za pglavitno nalogo boj proti vojni nevarnosti ter za razvijanje mednarodnega sodelovanja. Smo proti oboroževalni tekmi, proti montiranju raketnih oporišč. Mnenja smo, da sta najnujnejši zahtevi človeštva takojšnje prenehanje poskusov z nuklearnim orožjem in sporazum o razorožitvi. To bi ustvarilo tudi pogoje za reševanje ostalih mednarodnih problemov.

Dalje je tovariš Petrovič poudaril, da je naša naloga krepitev enotnosti naših vrst, vrst bivših borcev, kar pomeni podporo vsem naprednim silam sveta, ki se bore za mir. V tem duhu moramo vzgajati tudi naše mlade generacije.

Italijanski partizan sredi ruševin po bombardiranju

Menimo, da mora biti sodelovanje naših dveh organizacij usmerjeno k razvijanju prijateljskih in dobrih sosedskih odnosov med jugoslovanskim

in italijanskim narodom. Odnosi med našima deželama so spričo obojestranskih naporov in vzajemnega razumevanja dobri, zlasti na ekonomskem in kulturnem področju. Globoko smo prepričani, da bi bili ti odnosi še boljši, če bi duh našega sodelovanja, sodelovanja partizanov, globlje prodrli tudi v naše meddržavne odnose. Zlasti je važno, da opustimo v naših odnosih vse tisto staro, kar nas je razdvajalo, ter da iščemo in razvijamo tisto, kar nam je skupno in kar krepi prijateljstvo naših narodov. Velike važnosti se nam zdi sorodnost stališč ANPI in Zveze borcev NOV Jugoslavije v vprašanju vzpostavljanja raketnih oporišč, oziroma v odločni skupni zahtevi, naj bosta Balkan in Italija brezatomska področje.

Tovariš Petrovič je končal govor z naslednjimi besedami: »Dragi prijatelji! Prepričani, da vaša aktivnost predstavlja izraz globokih teženj italijanskega naroda ter pozitiven in pomemben prispevek k prijateljstvu in razumevanju med italijanskim in jugoslovanskimi narodi, kakor tudi za mir in mednarodno sodelovanje sploh, vam jugoslovanski borci in jugoslovansko ljudstvo izražajo svoje najboljše želje za uspeh v vašem plemenitem delu in za blaginjo vašega naroda.«

Srečanje s prijatelji

MED kongresom ANPI (Nacionalnega združenja italijanskih partizanov) smo delegati enajstih evropskih držav obiskali tudi dve sosedni občini na robu Torina — Grugliasco in Culegno. Ti dve občini slovita kot partizanski. Fašizem se ni mogel nikoli zasidrati med njunim prebivalstvom. Po kapitulaciji fašistične Italije sta prispevali velik delež v boju proti nacističnim krvolokom, ki so se zato kruto maščevali nad njima: mnogo ljudi so odpeljali v internacijo, 33 pa so jih postrelili.

Po uradnem sprejemu v Grugliascu, kjer je imela prvo

besedo sovjetska delegacija, je prišel k meni neki fant in me s toplim nasmehom vprašal: »Ste Jugoslovani?«

»Da.«

Predstavil sem mu šefa jugoslovanske delegacije tovariša Dušana Petroviča-Saneta, nakar je obema krepko stisnil roko.

»Globoko spoštujem jugoslovanske narode, ker vem, kaj so pretrpeli in kako so se borili,« je dejal. In potem nekoliko tiše: »V celoti se strinjam z vašo Zvezo komunistov in s tovarišem Titom.«

Prišli so še drugi, nama stiskali roke in hvalili našo borbo. Odpeljali so naju v sobo,

kjer je sedež organizacije ANPI. Ogledala sva si slike padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, ki so druga poleg druge razobešene na stenah. Potem so nama poklonili brošuro partizanskih pesmi s posvetilom: »Partizani iz Grugliasca jugoslovanskim partizanom — z velikim prijateljstvom.«

Na poti v Culegno se nama je pridružil mož srednjih let in povedal, da je bil partizan v Jugoslaviji. »Prej sem bil vojak redne italijanske vojske,« je dejal, »ko pa je fašizem vzel vrag, sem se pridružil vašim partizanom. Vem, da je naša vojska napravila mnogo hude-

ga v vaši deželi, saj so ji ukazovali fašisti, ki so bili tudi za nas, za Italijo, največje zlo. Ko je Mussolini zletel s trona, sem takoj poiskal zvezo z vašimi enotami in se vključil v boj proti skupnemu sovražniku. V tem boju sem se skušal — kakor tudi več mojih tovarišev — vsaj malo oddolžiti jugoslovanskemu ljudstvu za prestano gorje.«

Na sprejemu v Culegnu so predstavniki organizacije ANPI delili delegacijam rdeče rute, kakršne so med vojno nosili italijanski partizani okrog vrata. In ker je bila jugoslovanska delegacija navedena šele v drugi polovici spiska (na prvem mestu je bila delegacija SZ, za njo pa druge iz vzhodnih držav), je zanj zmanjkalo teh rut. Ko smo sedeli za mizo, je prišel k tovarišu Petroviću neki fantek-pionirček in mu poklonil svojo ruto, rekoč: »Za jugoslovanskega heroja.«

Velizar Dabanović, Jugoslovane, ki se je boril in padel med italijanskimi partizani. Pokopan je na torinskem pokopališču »Campo della Gloria« med padlimi italijanskimi tovariši

Spet so naju obkrožili in se začeli pogovarjati o naši borbi. Nekdo je pripovedoval, da je poznal nekega Jugoslavana, ki se je boril med italijanskimi partizani. »Lahko ste ponosni nanj, ker je padel kot velik junak. Zdaj počiva med našimi padlimi borci na pokopališču »Campo della gloria« v Torinu. Njegovo ime je Velizar Dabanović. Ne vem, od kod je bil doma, bržkone je bil Črnogorec.«

Prijetno je človeku, ko sliši tako pohvalo iz tujih ust. In še prijetnejša je zavest, da so nam ti ljudje prijatelji in da težijo po čim večjem zblizanju med italijanskim in jugoslovanskimi narodi.

Ob slovesu nama je mnogo ljudi toplo stisnilo roko. Neka žena je rekla: »Pozdravite jugoslovanske žene in jim povejte, da bi nas zelo veselilo, če bi se srečale z njimi.«

*

Med mnogimi, ki so med kongresom »neuradno« izrazili simpatije jugoslovanskim narodom in njihovi borbi, je bil tudi fant, ki je kot partizan v Jugoslaviji dobil ime Spasoje. Boril se je v Črni gori, Bosni in Hercegovini. Meseca maja 1944 je bil v Drvarju, kjer je sodeloval v borbi ob nemškem zračnem desantu na Vrhovni štab. V pogovoru s tovarišem Petrovićem je neprestano oživljal spomine na tiste dni — spominjal se je pohodov, padlih borcev, tovarštvitva itd. Govoril je srbskohrvatsko, sicer nekoliko nerodno, pa vendar dovolj razumljivo, kar človek ne bi pričakoval, saj celih 14 let ni imel priložnosti govoriti z Jugoslovonom.

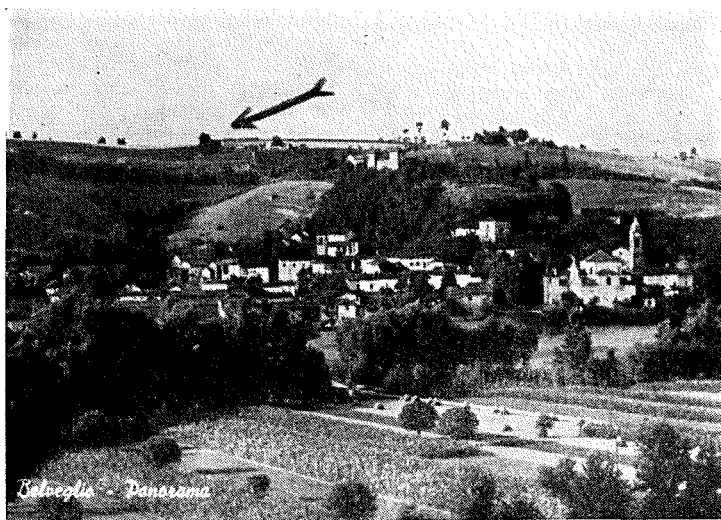
»Kaj pa si po poklicu?« sem ga vprašal.

Nasmehnil se je, rekoč:

»Avtomehanik sem, toda zdaj raznašam časopise. Veste, v Italiji je težko dobiti primerno službo, pa čeprav si se boril za svobodo...«

Ko sva po končanem kongresu s tovarišem Petrovićem zapuščala Torino, nama je Spasoje kazal pot na avto cesto proti Milanu. Ob slovesu nama je poklonil velik šop gladijola, rekoč: »Vedite, da imate tudi v Italiji prijatelje.«

FRANCE ŠUSTERŠIČ

Pogled na Belveglio v Astiju. Puščica kaže hišo, kjer prebiva partizanski komandant Gatto (bil je komandant VIII. udarne divizije »Garibaldi«). To sliko je imenovani poklonil na kongresu ANPI vsem tujim delegatom. K njej je priložil pismo, v katerem pravi med drugim: »V tej hiši so bili skromno, toda zelo toplo sprejeti vsi protifašisti, ki jih je pot pripeljala v ta kraj. Tu je bilo varno skladišče partizanom namenjenega orožja, tu so se mudili štabi nekaterih garibaldinskih brigad in tudi štab VIII. udarne divizije »Garibaldi«. Hišo so nacifašisti porušili, potem pa so jo partizani in kmetje obnovili. — Hiša je tudi zdaj gostoljubno odprta vsem partizanom, vsem borcem za svobodo iz katerekoli dežele, ki bi jo hoteli obiskati

Kaj se godi v Latinski Ameriki

Letos smo že mnogo slišali in brali o deželah Latinske Amerike, zlasti o Kubi.

Dasiprav sodi Kuba s svojimi 114.524 kv. kilometri in nekaj več ko šestimi milijoni prebivalcev med manjše latinskoameriške države je zdaj na svetovnem političnem prizorišču med tistimi, ki so deležne največ pozornosti. Strmoglavljenje osvojevalne diktature Fulgencia Batiste ni bil eden običajnih prevratov (samo Bolivija pomni 179 takšnih »revolucij«), ko ena vojaška klika ob podpori od zunaj zasede mesto druge, marveč je šlo za množično gibanje. To zmagovito »Gibanje 26. julija« pod vodstvom mladega advokata iz province Oriente Fidela Castra je podpirala in še podpira večina kmetov, kmetijskih in industrijskih delavcev, male in srednje buržoazije ter celo del veleposestnikov (Castrovi imajo 2178 akrov — okrog 800 ha zemlje).

Za razmestitev razrednih sil po zmagi Castrovega gibanja pa je značilno, da je v vladi zastopana mala in srednja buržoazija, čemur je treba pripisati tudi omahljivost pri oblikovanju družbene podobe potem, ko so odločno strli stari režim vojaške diktature.

Razvoja Kube ne moremo razumeti izven okvira Latinske Amerike, zunaj poglobitvenih silnic tega dela sveta, o katerem imamo še zmeraj bolj ali manj površne predstave kot o svetu operetnih »revolucij«, eksotičnih plesov, petroleja in širokokrajnih sombrero. Zato bomo navedli nekaj podatkov, ki ponazarjajo in razlagajo vrenje na latinskoameriškem polkontinentu.

● Lani je v Latinski Ameriki narodni dohodek na enega prebivalca znašal 212 dolarjev, se pravi, da je približno ustrežal enomesečni plači kvalificiranega delavca v ZDA! Toda 212 dolarjev je seve povprečje. V Peruju, Haitiju, Paragvaju, Nikaragvi in Boliviji ta dohodek na prebivalca ni dosegel niti sto dolarjev letno. Naj še pripomnimo, da je bil najvišji narodni dohodek na prebivalca v Venezueli, bogati s petrolejem, 480 dolarjev.

● V Srednji Ameriki, piše ameriška revija »New Republic«, umre na podeželju polovica otrok, še preden dopolnijo šesto leto starosti — zaradi slabe prehrane. Po

nekaterih cenitvah je v Gvatemali 95 odstotkov ljudi nezadostno hranjenih. Predsednik Paname De la Guardia je v parlamentu izjavil, da jih — od sto na podeželju umrlih — umre 85, ne da bi jih bil obiskal zdravnik — ker ga kratko malo ni. »Zunaj Colona in Paname« — pravi predsednik te republike — »imamo samo 60 zdravnikov ali enega na 10.000 prebivalcev.«

Latinska Amerika je dežela polkolonialnih odnosov, veleposestev, latifundij. Tako ima samo družba United Fruit, v kateri ima glavno besedo severnoameriški kapital, v približno ducatu dežel nič manj kot 374.000 oralov zemlje, od tega na Kubi 270.000.

Se dve značilnosti tega dela sveta je treba poudariti: industrializacijo in še vedno na en

Upor na Kubi je zajel velike množice prebivalstva. Med uporniki je bilo tudi precej žensk

pridelek ali rudo usmerjeno gospodarstvo pretežne večine latinskoameriških dežel. Industrijska

Po zmagi gibanja Fidela Castra so v Havani in drugih kubanskih mestih sodili vodilnim funkcionarjem Batistovega režima. Na sliki priča, mali 12-letni Argelio Argote, ki je obtožil nekega Blanca, da je odvedel in ubil njegovega očeta

Pod Batistom so bile igralnice v Havani tako rekoč najbolj cvetoča industrija. Njihovi lastniki so bili trdna opora diktatorskega režima

proizvodnja se je v primerjavi s časi pred vojno povečala za 175 odstotkov. »Od Patagonije v Čilu« — piše neki publicist — »prek Argentine do Magellanovega zaliva in še čez gradnova mesta odpirajo nove rudnike, naftna polja in ceste, nove železnice ter tekstilne tovarne.« Posledica tega je rast proletariata, ki postaja čedalje pomembnejši politični činitelj tudi v tem delu sveta.

● Kar zadeva politično podobo Latinske Amerike, je bilo leto 1955 velika prelomnica. Tedaj je padel argentinski diktator Juan Domingo Peron. V naslednjih letih so bile strmoglavljene diktature v Peruju, Haitiju, Hondurasu in Kolumbiji. Lani je odklenkalo tudi desetletnemu vhadanju Marcosa Pereza Jimeneza v Venezueli. In v začetku letošnjega leta so čete Fidela Castra osvobodile Havano, s čimer so pokopale Batistovo diktaturo. Zdaj so se diktatorski režimi obdržali samo še v Dominikanski republiki, kjer vlada zloglasni Rafaelo Truillo, v Paragvaju, kjer si je predsednik Alfredo Stroessner najel za načelnika politične policije poglavnika Anteja Pavelića, ter v Nikaragvi, kjer se skuša obdržati na krmilu Anastasio Somoza.

● Odlok o agrarni reformi na Kubi, ki ga je Fidel Castro v začetku junija podpisal v vasi La Plata (ta vasica šteje komaj šest

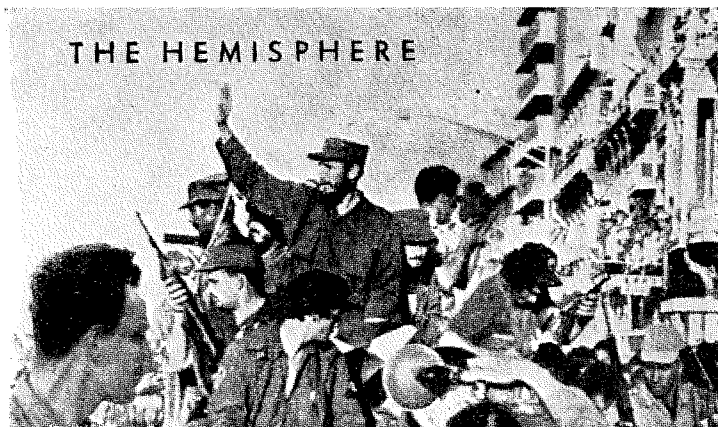
bajt, toda bila je zibelka upora zoper Batisto in njegove), je odjeknil po vsej Ameriki, od ZDA na severu do Ognjene zemlje na skrajnem jugu. Ta ukrep Castrove vlade, izdan na podlagi člena 90 kubanske ustave, ki je bil še pred kratkim zgolj mrtva črka na papirju, predvsem pomeni, da so kapitalisti iz ZDA izgubili okrog 300 milijonov dolarjev, ki so jih vložili v pridelovanje in predelavo kubanskega sladkorja, glavnega bogastva dežele. »Ta zakon pomeni,« je ob novici o agrarni reformi na Kubi vzkliknil

neki vodilni severnoameriški sladkorni magnat, »da bodo šla veleposestva po gobe v vsej Latinski Ameriki.« S tem je hote ali ne hote povedal veliko resnico: Castrovo odločitev je izraz želja ogromne večine ljudi iz tega dela sveta. Obdelana zemlja je namreč v večini primerov last latifundistov. V Venezueli so trije odstotki prebivalstva nagrabili devet desetlin zemlje. Dva odstotka imata v Čilu 52 % zemlje in dva odstotka Brazilcev (in tujcev) sta lastnika polovice širne Brazilije!

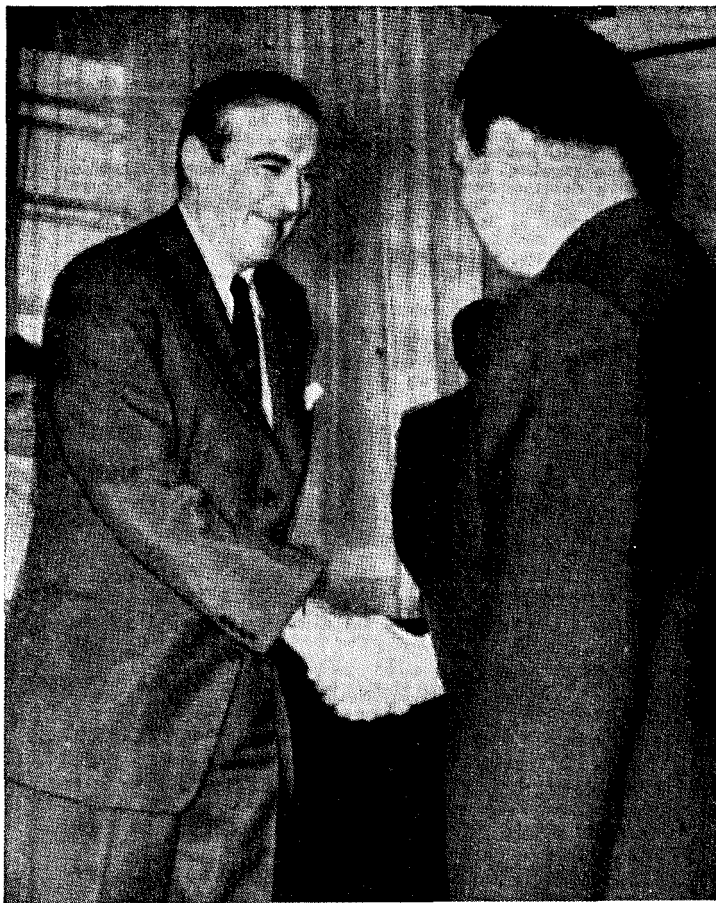
● Boj za zemljo se je začel že leta 1910, ko je vodja mehiških kmečkih puntarjev vrgel med množice geslo: »Zemljo in svobodo!« Zdaj je gospodarska komisija 21 latinskoameriških držav priporočila izvedbo agrarne reforme, »kjerkoli je to mogoče«.

Kubanski zakon o agrarni reformi prepoveduje imeti več ko 995 akrov orne zemlje in več ko 3316 akrov pašnikov in gozdov. Če tuje družbe v enem letu zemlje ne bodo prodale, bodo zemljo razstili in plačali z državnimi obveznicami. (Samo severnoameriška družba Atlantica del Golfo ima na Kubi pol milijona akrov zemlje, skupina Rionda prav toliko, Kubansko-ameriška sladkorna družba 330.000 akrov itd.)

● Zato se ne čudimo viku in kriku, ki so ga zagnali latifundisti in velekapitalisti na Kubi sami, še zlasti pa v ZDA. Njihova taktika je kaj prozorna. Castra hočejo diskreditirati, češ da odpira vrata komunistom, točneje rečeno kubanski ljud-

Fidel Castro (v sredini) prihaja na čelu zmagovitih upornikov v Havano

Dne 4. julija je bila v prostorih Centralnega odbora Zveze vojaških vojni invalidov majhna svečanost, na kateri je generalni sekretar Svetovne federacije bivših bojnikov Curtis Campaigne izročil generalnemu podpolkovniku Miloju Milojeviću, predsedniku Zveze vojaških vojni invalidov Jugoslavije, diplomu o podelitvi dosmrtnega naslova častnega podpredsednika Svetovne federacije bivših bojnikov. To priznanje je tovariš general Milojević dobil zaradi svojega dela za razvoj Svetovne federacije od njene ustanovitve dalje, zlasti pa za delo od 1950. do 1957. leta, ko je zavzemal položaj podpredsednika Svetovne federacije

ski socialistični stranki. V tej zvezi namigujejo, da je brat Fidela Castra, ki je vrhovni poveljnik kubanske vojske, komunistični simpatizer, in s vpre, da je bil gvatemalski predsednik Jacobo Arbenz 1954. leta strmoglavljen zaradi istih grehov — agrarne reforme in simpatiziranja. Hkrati pa kriče, da agrarna reforma pomeni drobitev posesti in s tem neogibno zmanjšanje pridelka. Skratka, po mnenju magnatov in njihovega tiska je edina

rešitev ohraniti latifundije in posest tujega kapitala v Latinski Ameriki.

● Zato kaže, da Kube ne bodo pustili pri miru, da bodo nemara poskusili ponoviti primer Gvatemale pred petimi leti. Toda od gvatemalskih dogodkov je minilo pet let. Ta leta pa niso bila v prid pristašem ohranitve starih odnosov, zakaj pomlad narodov v Latinski Ameriki je prav tako močna kot v Afriki in Aziji.

Jože Sircelj

SE NE VESTE?

DA SO V SREDNJEM VEKU IMENOVALI »PISTOLERE« KORNJENIKE, oborožene z dvema pištolama in sabljo? Vojskovali so se v strnjjenih vrstah. Boj so začeli z eno ali dvema salvama iz pištol, potem pa so ga nadaljevali s sabljami. »Pistoleri« so se prvič pojavili v francoski vojski leta 1554 v bitki pri Rentyu.

DA JE PRVO MODERNO DELO O VOJNI ZNANOSTI napisal znani florentinski politik, filozof in zgodovinar Nicolo Machiavelli (1469—1527), naslov pa je bil »Arte della guerra« (umetnost vojskovanja)? Knjiga je v XVI. stoletju doživela sedem izdaj in so jo prevedli v glavne evropske jezike. Piščev glavni vir je bilo znano Vegecijevo delo »De re militari« (O vojski). Nasprotno Vegeciju, ki je vprašanje bitke obdelal le na kratko, je Machiavelli v svoji knjigi razglabljal pretežno o njej. Poleg pisanja o pomenu bitke zanima pisca predvsem vprašanje vojne discipline. »Red dela ljudi pogumne, zmešnjava pa strahopetce,« trdi Machiavelli. Po njegovem mnenju disciplina pomeni več kot anarhična hrabrost. »Arte della Guerra« je napisana kot pogovor med tremi florentinskimi plemiči in nekim condottierom. Kar pa je najvažnejšega, Machiavelli piše v poglavju »Discorsi« še o pomenu topništva — novi tehnični iznajdbi. Topništvo ne odreka veliki sile, trdi pa, da bodo vedno in v vsaki vojski sposobnost poveljnika in hrabrost vojaka tiste lastnosti, ki bodo odločale.

DA PRIBLIŽNO ŠTEVILO VSEH PRITVIH V VSEH VOJSKAH DO DANAŠNJIH ČASOV, KI ZANJE VEMO, znaša kakih sedem milijard? Torej je to število dva in polkrat večje, kot je zdaj vseh ljudi na zemlji.

DA JE BESEDA »KOMANDOS« HOLANDSKEGA POREKLA? Nastala je med bursko vojno (1899 do 1902). Takrat so tako imenovali skupine vojakov do sto bojnikov, ki so bili posebej izurjeni za gverilsko vojskovanje? Med drugo svetovno vojno so Angleži imenovali tako manjše skupine vojakov, ki so jih uporabljali za posebne, največkrat diverzantske naloge v sovražnem zaledju.

DA JE PRAVA DUM-DUM KROGLA NA VRHU RAZSEKANA oziroma da je jeklena srajca krogle odprta, tako da ima ob udaru svinčeno jedro iz srajčke pramo pot nazven? Taki izstrelki povzročajo nevarne rane, ki se težko zacelijo, ker je tkivo zaradi nepravilnih oblik svinčenega jedra raztrgano. Prve take izstrelke so napravili angleški kolonizatorji v mestu Dum-Dum v Indiji. Po tem mestu je taka vrsta izstrelka dobila tudi ime. Angleži so s takimi naboji streljali upornike. Po mednarodnih konvencijah je uporaba dum-dum izstrelkov prepovedana, toda kljub temu so jih med II. svetovno vojno zlasti Nemci množično uporabljali.

14

FRANCE VRHOVŠEK

Novembra 1943 sem bil komandant podoficirske šole, ki je bila nastanjena na Jesenicah nad Cerknim. Od tam so me poslali v partijsko šolo na Vojsko. Odšel sem peš v Cerkno, si sposodil kolo in se odpeljal po cesti proti Želinu. Nameraval sem se peljati do Spodnje Tribuše, tam pustiti kolo in nato iti peš do Vojskega. Cesta iz Idrije v Tolmin je bila že od kapitulacije Italije sem osvobodjena in zato sem se vozil po njej popolnoma brez skrbi in še precej hitro povrh.

Proti večeru sem se naglo pripeljal na križišče v Želinu. Dolina je tod ozka, bregovi pa goli in strmi. Tik ob cesti teče Idrijca, križišče samo pa je precej napregledno.

Nenadoma sem se znašel sredi kolone nemških kamionov, polnih vojakov. Kakih dvajset kamionov jih je bilo, jaz pa sem se s kolesom pripeljal med dva kamiona, tako da bi me skoraj povozili. Še zdaj se spominjam, kako je eden izmed kamionov naglo zavrl, da se je vse zaprašilo in so gume zašičale po pesku kot jezen maček. S kolesa sem še utegnil skočiti, brzo-strelke sneti z ramen pa nisem več imel časa. Nemci so urno poskakali z avtomobila, zarjuli na ves glas in me zagrabil z roke, razorožili in vrgli na avto. Presodil sem, da so najbrž pridrvili iz Idrije in da se peljejo v Tolmin. Mudilo se jim je, da bi prišli na cilj, preden bi se naše enote zbrale in jih napadle.

Kričali so, me topli po obrazu, spraševali, kdo sem in od kod sem prišel. Nemški ne znam, ob tistih nekaj besedah, ki sem jih razumel, sem se pa napravil, ko da jih ne razumem. Naglo smo se odpeljali dalje. S puškinimi kopiti so me suvali v nadlaket levece, kjer sem imel znak namestnika komandanta brigade. Preden sem prišel za komandanta podoficirske šole, sem bil namreč namestnik komandanta Prešernove brigade. V nadlakti me je grozno skelelo; mislil sem, da so mi jo zlomili. Sedel sem med vojaki, na srečo obrnjen v smer vožnje. Ves čas sem oprezoval, kje bi bilo najbolj primerno mesto za beg. Toda povsod so bila pobočja doline gladka, strma in brez grmovja, ob cesti pa Idrijca.

Prilika se mi je ponudila tako nenadoma, da nisem imel časa za premislek. Malo pred Tribušo je cesta speljana v ovinek, v Idrijco pa se na drugem bregu zliva manjši potoček, ki priteka po grapi. Zaradi ovinka je šofer naglo zavrl. Tedaj nas je vrglo s sedežev — in samo malo sem se odgnal, pa sem že zletel z avtomobila. Padel sem na neko njivo, se pobral in planil v Idrijco. Voda mi je segala do prsi, tok me je zanašal in me precej oviral. Nemci so kričali za menoj, streljati pa so začeli šele tedaj, ko sem bil že sredi reke. Na drugi strani sem zavil okoli neke skale ob izlivu potočka — in že sem bil v kritju. Nemci me niso zasledovali, ker so se bal napada v tisti ozki dolini. Kmalu so odpeljali dalje, jaz pa sem odšel na Vojsko.

Kakor so oni presenetili malo prej mene na križišču v Želinu, tako sem jih čez nekaj časa presenetil jaz.

IVAN JAN:

ILUSTRIRAL: LOJZE PERKO

Premamilo ga je

LOVEC Florijan tudi za okupacije ni prenehal hoditi v hribe. Nikogar se ni bal, ne Nemcev ne gošarjev. Nemce je priznaval za oblast, četudi mu niso bili preveč pri srcu...

Toda vojna se je zavlekla in partizanov je bilo vedno več... Čeprav je še kar naprej pohajkoval za divjačino, partizanov Florijan še nikoli ni srečal. Tisti kraji so bili zanje nekako neprimerni. Vendar pa je nekega dne naletel na čudne sledove...

Sredi vasi in potem še na steni zadnje domačije so ga zjutraj spet vznemirili rdeči plakati s tistim zlovesčim napisom »Bekanntmachung«.

Kričeče so oznanjali, da bo tisti, ki pripelje bandita Jožeta Debevca, nagrajen z vsoto tridesetih tisoč mark. Sredi plakata je bila naslikana brkata glava. Florijan je plakat še enkrat potipal z očmi in zagodrnjal:

»To pa ni malo. No, jaz ga že ne bom lovil.«

Potem se je napolnil navkreber. Pomlad je trkala na duri in le še tu in tam so ležale lise snega. Više ga ni bilo več. Našel je zajčjo sled in se za njo spustil v dolino. Vodila ga je čez majhno jaso, potem pa navzgor. Ustavil se je in jo spremljal z očmi. Pogled pa se mu je nenadoma zapičil drugam. Ob skalnati steni, ki se je

strmo dvigala iznad smrečja, se je sukljal tenak sveder dima. Kmalu zatem ga ni bilo več. Kaj naj bi to pomenilo?

Zajec je bil pozabljen in Florijan se je obrnil na levo, obšel steno in se kopal kvišku. Zdaj je na kamenju in v naslednji zaplati snega opazil dobro vidne sledove čevljev. Kdo naj bi zahajal v njegovo lovsko kraljestvo, če ne oni, tisti gošarji?

Z vrha stene bom lahko videl, kaj je, je odločil Florijan in se s pravo lovsko strastjo začel tihotapiti navzgor. Vrh stene je bil poraščen z

grmovjem. Zari! se je v grm, ki je visel čez rob. Prav tedaj se je pod njim spet pokadilo. Tik pod seboj je videl pet postav, okoli ognja. Malo v stran je čepel majhen šotor iz smrekovega lubja. Florijan se jih ni mogel nagledati. Pokazal pa se jim ni. Zdaj, ko jih je imel tako blizu, je šele spoznal, da mu ni zanje, da se nanje hujuje. Kaj, če so prav tile krivi, da ni več pravega miru, da Nemci streljajo nedolžne ljudi in jih zapirajo? On, Florijan, pa želi samo mir. Mir in nič drugega, zase in za svojo divjad. Če so Nemci v teh krajih, pa so in amen!

Splezal je nazaj in se ob steni spustil niže. Gošarjem se ni hotel pokazati. Le iz radovednosti jih je zalezoval kakor divjačino. Možje so bili različno oblečeni. To ni bilo nič posebnega. Važnejše je bilo to, da so jim na pasovih bingljale pištole in bombe. Nikogar ni osebno poznal. Pač! Fanta širokih pleč, tistega, ki se je ob ognju ukvarjal s kuho. Bil je domačin, že pol leta so ga pogrešali. Prej se je vsak dan vozil v tovarno. Gošarji so stali ob ognju in se očitno vneto pomenkovali. Tistega, ki je imel besedo, nikakor ni mogel videti v obraz. Splazil se je bliže. Toda nerodno se je prestopil in pod nogami mu je počila suha vejica. Dih mu je zastal in obležal je kot mrtev. Izpod čela je škilil tja proti ognju. Tisti, ki je imel največ povedati, se je obrnil proti Florijanu. Tega je spreletelo: ali ni to tisti brkati obraz s plakata?

»Da, podoben je. Le da je tale bolj črn, starejši, nekako bolj odločen,« je rekel sam pri sebi. Toda spet se mu je zdel na moč tak, kot je bil oni s plakata. »Le kaj naj bi bil, kaj pomeni, da je njegova glava toliko vredna?« se je vprašal Florijan. »Trideset tisoč? Trideset tisoč!... Da bi se tako dragocen človek tukaj skrival? Eh, ne verjamem, da je pravi...«

Zamišljeno se je spuščal ob potoku. Vanj pa se je nepopustljivo zagrizel črv. »Kaj pa, če je le pravi?« Ni si upal odločno odgovoriti. Denar je bil zanj vedno najbolj iskana in zaželeni reč. Od glave na plakatu in tiste pod steno, od tako visoke vsote, je bil ves omajan.

Zdelo se mu je, ko da neki glas govori v njem in ga opominja: »Florijan, ne vmešavaj se v to. Za divjad si plačan, ne za ljudi!« A časa, da bi se opomin v njem razrasel, ni bilo. Ustavil se je ob steni s plakatom in umaknil pogled. Kaj niso to iste oči? se je vprašal in spet pogledal. Gledala sta se s sliko kot bi bila oba živa. Pod sliko pa tisto... trideset tisoč! Požrl je slino in odvrnil pogled, se hitro ozrl okoli sebe, kot bi ga nekdo zasačil pri nečednem dejanju.

»Trideset tisoč, trideset tisoč...« mu je ves čas vrtalo po glavi.

Domov je prišel čudno razburjen, da ga je po večerji žena vprašala: »Kaj pa je danes s teboj? Da si nisi tam gori nakopal kakšne bolezni?«

»Morda sem si jo res,« je zamišljeno bolj sam sebe vprašal kot pa odgovoril ženi. »Dolgo sem preždel na preži. Zdi se mi, da ne bo hudega. Kar legel bom.«

Spravljaj se je v posteljo, da ga je žena kar čudno gledala. Vso noč ni imel miru. Če je ležal na hrbtu, sta se mu s stropa približevala brkata obraza. Tisti s plakata in tisti izpod stene. Obrnil se je na stran, pa ni nič zaleglo. Iz neprodne teme sta ga spet vabila obraza, vmes pa so se smejale in vabile štiri ničle s trojko. Trideset tisoč! Tako vso noč: dva temna obraza, pa spet tista številka. Zlodej naj vzame take sanje in tiste plakate, se je pridušal Florijan. Črv v njem pa je glodal in lezel vse globlje...

Kaj si bom kupil za ta denar? se je spraševal. Vem, dobro in že dolgo vem! Samega sebe zapeljujem. Konja, iskrega konja! Toda, ali ne bo to sumljivo? Kje sem dobil naenkrat toliko denarja? Ljudje bodo ugibali. Ne, ne boste me... Počasi! Čebele, tudi čebele bi že zdavnaj imele rad. Panj za panjem jih bom kupoval. Nihče ne bo vedel, od kod jemljem denar. Toda konja, konja si želim najbolj! Pa saj še nisem nič napravil, prav nič. Florijan, kam te je zaneslo? Saj morda tisti tam gori ni niti pravi? Toda, če je vendarle pravi? Ali ni neumno, da se taka vrednost potika brez koristi po gozdovih? Res, bolj neumno ne more biti. Pa če bi bilo samo neumno? Tudi nevarno, naravnost brezglavo je njihovo početje. Florijan, nekaj takega se ti ni še nikoli ponujalo. Ne boj se, saj bo vse šlo po sreči! Teh nekaj gošarjev — kmalu bo vsega konec... Potem bo spet mir. Kaj pa, če jih ne bo konec in če miru tudi ne bo? Ne, Florijan, pusti to in zaspi! Saj bodo odšli od tam in to bo tudi zate dobro. Mir... Zaspi, zaspi...

Tako se je trpil do hudega, zaspati pa ni mogel. Šele proti jutru se ga je usmilil kratek in mučen sen. Po tisti noči se je nekaj dni držal hiše in niti v hrib ni hotel pogledati. Samo da bi odšla ta skušnjava izpod stene, je vroče želel in silovito sekal drva na tnali. Žena ga je nekajkrat ogovorila, a ji je samo nekaj zamrmral v odgovor. Ni mu bilo za pomenek. Oddahnil se je že ob zmagi nad samim seboj, pa ga je spet potegnilo... Zapičil je sekiro v tnalo in odhitel skozi vas. Zadihan se je ustavil pri zadnji hiši, ob plakatu. Srepro je zrl v svojo skušnjavo in se spet jezil na tisti obraz. »Kdo te je poklical sem?« je govoril sam s seboj. »Če si res ti, boš plačal moj mir in mir v okolici. Mar misliš, da bodo mene namesto tebe? Saj mi ni mar za denar, le mir bi rad vrnil ljudem. Če vas je prej konec, prej bomo spet mirno živeli!«

Dotaknila se ga je neka roka. Tako kot prejšnji dan se je stresel, ker so ga zasačili pri plakatu. Žena. Nič ni rekla, le pogledala ga je. Pogledala je tudi plakat. Brkato glavo in tisto veliko številko. Florijan se ni mogel upreti nje-

nemu pogledu, ki je vse razumel. Kot bi stal pred njo ves prozoren, kot odprta knjiga, v kateri je z velikimi številkami zapisano: 30.000.

»Ne, Florijan, nisi še zdrav! Pojdi in leži še za kak dan,« mu je šepnila žena. Kakor ne-bogljjen otrok se je obrnil in odšel za njo. Trideset tisoč! Trideset... Žena je poznala Florijana bolj kot se je poznal sam. Zato je zdaj oba razjedalo, oba motilo tisto na plakatu. Njegovi ženi ni nič ušlo. Še kdo drug bi lahko opazil, da je Florijana zadnje dni prevzel nemir, kako tega ne bi opazila ona? In tako čudno je neprestano pogledoval v strmino na drugi strani, na

lov pa ni odšel že več dni? Žena se je odločila, da bo dognala vse skupaj do kraja.

»Odkar si šel zadnjič v hrib, si ves spremenjen. Kaj te je pičilo?« ga je nenadoma vprašala. Odbrusil ji je kratko: »Nikoli me nisi spraševala kaj takega!«

»Saj tudi še nikoli nisi bil tako čuden kot si zdaj. Florijan, kar povej mi, kaj si videl tam gori?« Živčno se je obrnil k njej. Že dolgo ga ni videla tako kipeče razburjenega kot zdaj. Odločnega in prosečega pogleda, žene pa ni premagal, ne pretental. Zarenčal je skozi zobe:

»Lov je moja zadeva in ne vtikaj se vanj!«

»Zaradi zajcev in srnjakov ti še nikoli nisem nič rekla...«

»Potem me pa pusti. Jutri grem spet tja gor.«

»Saj sem ti rekla, da mi za divjačino ni mar. Nikoli ji še nisi storil kaj zlega... Florijan, prosim te, jutri ne hodi nikamor.«

»Zakaj ne bi šel?«

»Florijan, ne delaj se neumnega. Tisti dim... Tudi jaz sem ga videla.«

Umolknil je.

»Morala sem ti povedati. Že ves teden si tak. Saj ne boš šel?«

Zdaj je Florijana zmedlo še bolj, ko je spoznal, da je žena dokončno uganila njegove skrite misli. To ga je tako zjezilo, da ji je rekel:

»Še enkrat ti rečem, ne vtikaj nosu v moje reči. Tudi mene zanima samo lov, nič drugega.«

Tista noč je bila zelo, zelo dolga. Za oba. Ona se je bala za moža in sredi noči ga je še enkrat poskusila pregovoriti. »Florijan, poslušaj!«

Pretvarjal se je, kot bi spal. »Florijan,« je zašepetala še enkrat. On pa je trdovratno mižal. Že proti jutru je bilo, ko se je zbudil in ogovoril ženo. Nje pa ni bilo več v postelji. Odšla je po opravkih.

Vstal je in se odpravil zdoma. Ko se je vzpenjal v hrib, si je vroče želel: Samo da jih več ne bi bilo pod tisto steno. Da bi jih le hudič odnesel drugam! Toda spet si je lagal. Hodil je po skrivnih poteh. Samo zato, da bi se prepričal, če je tisti brkač s plakata tam gori pod steno...

Kmalu je ugotovil, da se ni zmotil. Saj je celo slišal, kako so ga poklicali po imenu. Zdaj se je strupeni črv pohlepa zajedel še globlje v Florijana. Zvečer se je žena oddahnila, ko je zagledala njegov jasni obraz. Le nekje v očeh je zagledala čuden, tuj lesk. Mislila je, da se je njen mož premagal.

Drugo dopoldne pa so vznemirili vaščane novi rdeči plakati z novo »Bekanntmachung«. Petnajst popačenih slovenskih priimkov je označevalo smrt petnajstih ljudi, ker so pomagali »banditom«.

To je v Florijanu spodkopalo še tisto, kar je bilo v njem trdnega, mu pregnalo še zadnjo trohico oklevanja. Zdaj se je vsemu skupaj pridružil še strah. Konec je treba napraviti temu početju, je sklenil. Tiste pod skalo bodo tako ali tako dobili in tedaj bodo Nemci njega dolžili, da je banditom pomagal, jim prinašal hrano...

»Moja dolžnost je,« je rekel sam pri sebi. »Ženi pa ne povem.«

Noben ugovor ni prisilil k molku pohlepnega glasu v njegovi notranjosti, ki ga je neutrudno zapeljeval: »Tistih gošarjev bo tako kmalu konec. Navsezadnje bodo Nemci res mislili, da sem bil z njimi v zvezi. Lovce... Ubil bom dve muhi na mah. Rešil se bom in še zaslužil. Ali ni bolje, da tisti denar dobim jaz, saj jih bodo tako prej ali slej opazili in bo denar dobil nekdo drug! Ljudje pa bodo mislili, da so se sami izdali z dimom. Da, tako, dim jih je pokopal, ko pa so preveč kurili in še z mokrimi drvmi povrh. Saj ga nisem videl samo jaz... Da, prej ali slej jih bodo dobili...«

Naslednjega dne spet ni bil tako trden kot prejšnji dan in kot v omotici se je približeval znani steni. Zdaj so gotovo že odšli. Oh, samo da bi jih več ne bilo tam, je premišljeval. Toda želja se mu ni izpolnila. Ko se je nagnil čez rob in jih zagledal, se je zalotil, kako je vznemirjeno zadovoljen. Žal bi mu bilo, če bi zares odšli.

Tiste dni je okoli žene hlinil miren, brezskrben obraz. Kar uspelo mu je. Saj je neopazno obvestil orožnike in jim natančno povedal, kje so gošarji, koliko jih je in kako so oboroženi. Nekega jutra je počakal orožnike za vasjo, jim pokazal pot. Nihče ga ni videl, kako je pokazal Nemcem tisto zavetišče pod steno. Ko je zaropotalo, ni hotel biti zraven. Samo stisnilo ga je pri srcu, ko je poslušal odmev strellov. Kot bi tudi njega zadelo...

Streljanje pa je zbegalo tudi ženo. Čutila je, da se je zgodilo tisto, česar se je najbolj bala.

Vseh pet pa Nemci le niso dobili. Dva sta ušla. Dovolj, da se je odslej Florijan bal noči in samote. Dobro je skril tisti krvavi denar. Če pa je hotel ostati zvest samemu sebi, je moral še vedno v gozd na lov. Pogosto je pripovedoval, da so se tisti nesrečniki najbrž izdali z dimom. Žena pa ni mogla zdržati in ga je nekoč vprašala:

»Ali kaj veš, kako so jih dobili?«

Ni si upal vzkipeti, čeprav je slutil, kaj bi rada slišala.

»Saj si sama rekla, da si tudi ti videla dim. To jih je pokopalo.«

»Tudi ti si bil tistega dne gori...«

»Res. Pa ne na tisti strani.« Kot bi si šele zdaj domislil, jo je vprašal: »Menda ne misliš, da imam tudi jaz kaj pri tem?«

Ošvrknila ga je z dolgim pogledom.

»Če nimaš, sem bolj zadovoljna kot ti. Veš...«

Začetega stavka ni nadaljevala. Hotela mu je povedati, da zdaj tudi ona varuje skrivnost. Nekega večera se je pri njej oglasil bratranec. Ne preglasno, ker je bil partizan. S spodnjega konca je pripeljal celo četo.

Nekaj tednov sta Florijan in žena tako nosila in varovala vsak svojo skrivnost. Florijan je računal, da je takrat, ko je zaropotalo pod streho, zadnjič zaropotalo v tem kraju, da je zdaj konec vojske. Ne samo zanj, za vse vasi in za sosednji trg, pa še za dlje... Skratka, konec streljanja in negotovosti. V trgu pa je neke noči začelo pokati, vedno močneje in bolj na gosto. Z vajenimi ušesi je Florijan ocenil, da streljajo najmanj iz tridesetih cevi, da drdrajo strojnice.

Skozi okno je gledal v dolini sled raketnih izstrelkov. Izenada se mu je zazdelo, da je tista, ki je zletela najvišje, pokazala smer proti njegovi hiši. Njegov razsvetljeni obraz je postal bel kot ožeta cunja. Ženi, ki ni spala, se je grozljivo razodelo: »Zakaj se ne veseli boja kakor jaz? Ali nima čiste vesti?«

Od tiste noči dalje je Florijana še bolj razjedala notranja skrb. Umakniti se bom moral, je premišljeval. A kam? To pa še ni tako hudo. Huje bi bilo, ker bi se s tem sam izdal. Mogoče pa le ne bodo gošarji zvedeli? Saj ne ve nihče

razen Nemcev... Tako je Florijan ostal doma. Nemiren, poln skrbi in strahu, a vendar je ostal, pričakoval... Toda Florijan je bil že v šoli slab računar.

Dva moška, neznana, čedno oblečena moška sta ga čakala tisti večer, ko je prišel domov in stopil v hišo. Pogoltnil je slino. Onadva sta se lepo vedla in videti je bilo, da se prijazno pomenkujeta z njegovo ženo. Florijanovo lovsko oko pa je takoj opazilo, da imata neznanca pri suknjičih napete žepe. Nihče ni nič rekel, le s pogledi so tehtali drug drugega. Florijan je prisedel k mizi. Starejši obeh neznancev je počasi segel v žep in pred Florijana brez besed položil popisano polo papirja...

Florijan je pobledele, ko je preletel list z očmi. Pogled se mu je zapičil v okno — in že je hotel skočiti. Prav tedaj pa je tudi za oknom zagledal temno senco.

Norec sem bil, da se nisem skril, je pomislil. Zdaj me imajo!

»Sam si se obsodil. Ta papir smo zaplenili pri napadu na orožniško postajo,« je Florijanu sikajoče udarilo v ušesa.

»Pojdimo,« je rekel kratko in suho Florijan neznancema. Žena pa je molče obsedela na štedilniku...

V domovino

KLJUB vročini, ki me je kuhala tiste dni, sem bil narejen za potovanje že uro prej. To je bilo konec septembra 1944. Tokrat pojdem zares domov, k svojim! Ni bilo zaman moje trkanje na vrata vplivnih tovarišev, ki so bili tedaj v Moskvi: Veljka Vlahovića, Božidarja Maslarića, Ivana Regenta, Karaivanova, vseh, ki sem jih zapovrstjo obiskal, da bi le prišel do svojega cilja — domov, med naše ljudi. Toda kaj, ko je bilo vse bolj odvisno od volje sovjetskih vojaških krogov kot pa od hotenja naših tovarišev! Tega sem se tudi sam dobro zavedal. Sicer mi je Veljko večkrat namignil, da so težave bolj političnega kakor pa tehničnega značaja, da Sovjetska zveza neka-ko čudno gleda na naše narodnoosvobodilno gibanje, na boj naših narodov proti okupatorju. Čeprav se laskavo izraža o oboroženem upor in naših ljudi v Jugoslaviji, je dejal, le ne more pozabiti Mihajlovića! Nekajkrat je Vlahović celo povezoval to politiko SZ s politiko, ki jo je bila SZ vodila proti španski rebublik. Takrat pa smo bili vsi prepričani v pravilno in pravično politiko SZ in si nismo mogli ni-

ti predstavljati kake zahrbtnosti s te strani. Toda to je že druga zadeva, ki ne sodi v okvir tega članka.

Tisto jutro sem odpotoval iz Moskve. Avtomobil me je urno prepeljal do moskovskega letališča. Z menoj so bili trije sopotniki: polkovnik NKVD ter dva v angleške uniforme oblečena vojaka. Polkovnik mi ju je že ob prihodu predstavil kot italijanska oficirja, ki sta pravkar končala protifašistično šolo. Oba oficirja bi morala odpotovati v Italijo.

Proti Odesi nas je ponesel dvomotorni transportni »Douglas«, potem ko sta se nam pridružila še dva oficirja NKVD. Med vožnjo sem se pogovarjal s polkovnikom. Zahteval sem orožje za na pot v domovino. Polkovnik pa mi je odgovoril, da glede tega nima nobenih ustreznih navodil, da bo pa skušal nekaj ukreniti za nas. Italijana, ki sta za silo razumela ruski — vsaj toliko, da sta vedela, za kaj gre — sta se uprla. Rekla sta, da brez orožja ne gresta nikamor. Polkovnik ju je poučil, da je v vojski poveljavna stvar disciplina in da morata biti disciplinirana tudi onadva. Eden izmed obeh Italijanov me je

prosil, naj povem polkovniku, da sama uniforma še ne naredi vojaka, zlasti če je le-ta še brez orožja, posebno še med vojno! Ta pikra pripomba ni prizadela v tolikšni meri polkovnika kakor ostale navzoče oficirje. Eden izmed njih je rekel, naj bo italijanski oficir kot bivši vojni ujetnik manj nesramen. Ne da bi mu prevedel pripombo, sem sovjetskemu oficirju odgovoril, naj se ne vtika v zadeve, ki mu niso nič mar. Zdaj sem ga šele užalil. Ni vredno pisati o tem, kako sva se odslej pogovarjala. Kmalu smo pristali v Odesi, kjer naj bi zvedeli tudi to, kako bo z našo oborožitvijo.

»Greš domov?« sem zaslišal znan glas za seboj. Komaj sem spoznal Božidarja Maslarića v lepi generalski uniformi. Takoj sem mu potožil, da nas bodo najbrž poslali v Jugoslavijo brez orožja. »Glej, tudi jaz nimam orožja. Glavno je, da se vrnemo domov, potem se bomo že nekako znašli,« je nadaljeval Maslarić. S tem sem se strinjal, čeprav smo upravičeno pričakovali pri sovjetskih oblasteh več razumevanja za naše potrebe. Tudi beseda našega spremeljvalca, polkovnika, ni rodila nobenega uspeha. Rekli so nam, da bomo dobili orožje pri Glavnem štabu Slovenije, pri sovjetskem vojaškem odposlanstvu.

Čez dva dni so bila vremen-ska poročila ugodna in pometeli smo. Okoli petih popoldne smo se vkrcali v bojno letalo in okoli osme smo bili že nad našim ozemljem, toda še zelo visoko. Iznenada se je okoli nas zablistalo, potem še in še. Nemško ali ne vem čigavo protiletalsko topništvo nas je napadlo. Šrapneli so se razletavali precej blizu našega letala — tri do štiri eksplozije v sekundi. Nisem mogel ugotoviti, ali strelja na nas en sam brzo-strelni top ali pa cela baterija. Skozi malo okence nisem mogel videti zemlje. Na srečo ta pirotehnična »zabava« ni dolgo trajala, morda največ slabo minuto. Podobne občutke kot ob tej »zabavi« sem imel nekoč v Španiji, ko smo šli z ročnimi granatami nad tanke. Čutil sem mraz pri srcu, grenak okus na jeziku. Ta občutek me ni zapustil, dokler nas

Albin Marvín (z obvezano glavo) v razgovoru s šefom sanitete mednarodnih brigad v Španiji

je spremljal protiletalski reflektor, kar pa je trajalo precej dolgo. Končno nas je spet objela popolna tema. Okoli devetih zvečer smo bili nad ciljem, toda...

Vrteli smo se tako, da sem zagledal mesec zdaj nad seboj, zdaj pa globoko pod letalom — kakor se je letalo pač obračalo. Morda je letenje za pilota prijetno, mene pa takrat ni preveč navduševalo. Če bi se ta šala kmalu končala, bi jo še nekako razumel, tako pa je trajala dobre pol ure. Razen meseca nisem videl ničesar. Zgoraj in spodaj, povsod enaka siva barva, razen okoli meseca, ki je imel širok, svetel kolobar. Vprašal sem spremeljvalca, zakaj se vrtimo. Odvrnil mi je, da je spodaj gosta megla in da bo težko spuščati se na slepo srečo. Morda je bilo tudi pilotu dovolj tega obračanja — in nenadoma je začel voziti naravnost, očitno nazaj. Čez dobre tri ure smo se spustili na nekem letališču. Kakor sem kmalu potem zvedel, je bilo to na letališču v Temišvaru, blizu romunsko-jugoslovanske meje. Mesto je bila pred kratkim zasedla Rdeča armada.

Tri dni smo bili na letališču, ne da bi nas kam pustili. Komaj nekaj korakov okoli hiše, kjer smo stanovali, smo smeli napraviti. Tretji dan zvečer pa smo se spet vkrcali v dvorepo bojno letalo in ubrali smer proti severozahodu. Po slabih dveh urah letenja smo se spet začeli vrteti v razmehoma ozkih krogih. Potniki smo se pripravili na skok v temno brezno pod nami. Jaz naj bi skočil prvi. Vodja posadke me je potisnil skozi okroglo odprtino v trebuhu letala. Ne vem, ali sem bil preveč neroden, ali pa je vodja posadke zamudil pravi trenutek — obvisel sem v zraku, le glavo in del hrbta sem imel še v letalu. Vodja me je držal za jermenje padala. Zračni tok mi je hotel sežuti škornje, zato sem noge močno stisnil skupaj. Bal sem se, da ne bi padel na domača tla bos.

Tako me je vodja čez nekaj trenutkov ali tudi minut znova porinil. Zračni tok mi je udaril v obraz kot klofuta ter me močno pritisnil ob lice

Albin Marvin in njegov brat kot prostovoljca v Španiji

in prsi, tako da nisem prišel do sape. Potem sem začutil močan sunek med noge in v pleča. Sledil je popoln mir in nepopisna tišina. Obvisel sem v zraku, privezan na padalo, in buljil v temo pod seboj. Večer je bil miren in tih. Padanja skozi zrak nisem niti občutil. V glavo mi je šinila čudna misel, kako bom zlezal iz tega gugalnika, ki me je držal v zraku. Zdelo se mi je, da že neznansko dolgo lebdim v prostoru. V resnici pa je trajalo vse skupaj slabe tri minute. Padal sem z brzino petih metrov v sekundi z višine kakih 800 metrov.

Seveda, čeprav sem mirno padal, nisem bil miren. Ali bom padel na osvobojeno ozemlje in kje bom padel? Ali se niso morda letalci zmotili, kakor se je pogosto zgodilo, in me odvrgli nekje nad sovražnimi postojankami? Ni vseeno, ali s tako brzino, s kakršno sem se pogrezal skozi temo, padeš sredi travnika, v močvirje ali v gozd. Zato sem boljšal v globino in upal, da bom tako še pravočasno odkril nevarnost in se ji izognil. Ko sem bil še kakih osemdeset ali sto metrov nad zemljo, sem zagledal pod seboj precejšnjo popovršino, posajeno s koruzo. Hitro zgrabim levi jermen in dobesedno obvisim na njem. Še enkrat in še enkrat! Tako sem zakrmaril padalo. Odnoslo me je kakih 15 metrov vstran, da sem bil že nad travnikom. Nočni skok je vedno tvegan, ker ne moreš nikoli točno oce-

niti razdalje do zemlje. Zato sem moral zelo paziti. Potegnil sem noge k sebi, in ko sem začutil pod podplati zemljo, sem se vrgel na bok. Takoj zatem sem se zravnil in potegnul padalo za jermen k sebi. Padalo se je poglelo po vlažni travi. Tako sem srečno pristal.

Toda šele zdaj so se začele prave skrbi. Kje sem? Nikjer žive duše. V katero stran moram? Te misli so mi vrvele po možganih, ko sem vstajal in odpenjal vezi padala. Potem sem pomislil, da sem imel vseeno srečo, ko sem nepoškodovan prišel na zemljo. Nisem smel misliti samo nase. Moral sem najti oba sopotnika, ki sta bila na slabšem kot jaz, ker nista znala jezika. Ubral sem jo kar nagonsko v neko smer. Po kakih desetih minutah hoje po polju sem prišel na neko cesto. Tam sem že po nekaj korakih zaslišal: »Stoj! Kdo gre!« Odgovoril sem smešno: »Jaz!« Po krajšem pregovarjanju sta se mi približali dve temni postavi, tretji človek pa je naperil vame puško. Seveda, gesla nisem vedel. Menda tudi oni niso vedeli, s kom imajo opravka, jaz pa seveda tudi ne. Spraševali so me, od kod in kam, jaz pa sem odgovoril, da sem iz nebes. Ker sem ugledal na čepici enega izmed njih zvezdo. Prosil sem jih, naj me peljejo k načelniku sovjetskega vojaškega odposlanstva, polkovniku Bogomolovu, prej pa naj mi pomagajo poiskati oba Italijana. Svojim spremljevalcem sem povedal, kakšna sta in kako sta oblečena in da daleč ne moreta biti. Dejansko pa sta padla več kot dva kilometra drug od drugega. Prvega sem kasneje našel z zvito nogo v bolnišnici blizu Črnomlja, drugi pa se je našel kar sam, bolj rečeno znašel. Padel je v kotanjo blizu železniške postaje, nekaj deset metrov od poslopja, kjer je stanovalo sovjetsko odposlanstvo.

Naslednji dan me je Bogomolov pospremil v Glavni štab, kjer naju je sprejel komandant France Rozman-Stane. Presenečen sem ga gledal, on pa mene. »Marvin, ali si res ti?« Jaz pa: »Franci, ali je to mogoče?« Zaklepetala sva

se, obujala sva spomine, stare in nove. Zlasti se je zanimal za usodo mojega brata, s katerim sta bila dobra prijatelja. Spoznala sta se pri Huesci, pri Brunetti sklenila prijateljstvo in ga utrdila med večmesečnimi hudimi boji od Binefarja do reke Ebra.

Polkovnika Bogomolova pa sem spravil v zadrego, ko sem prosil Rozmana za orožje. Bogomolov se je na videz začudil, ko sem povedal, da so me iz Sovjetske zveze poslali na pot brez orožja. Rozman mi je

dal takoj brzostrelko. Kmalu je prišel tudi Boris Kidrič, takrat komisar Glavnega štaba. Poznala sva se še iz časov ilegalnega dela v Ljubljani. Takoj me je spoznal. Po neštetih: »Se še spominjaš?« sva se s polkovnikom Bogomolovim poslovala. Že prej so sklenili, da pojdem na Primorsko za komandanta, komisarja ali načelnika štaba kake divizije, vsekakor pa na razpored štaba IX. korpusa.

Čez nekaj dni sem odpotoval iz Črnomlja. Ko sva se po-

slavljala s Stanetom, nisem slutil, da se vidiva zadnjič. Teden dni po mojem odhodu je umrl kot žrtev nesreče...

Hodil sem čez Bloke, mimo Cerknškega jezera, po grebenih očaka Nanosa, kjer so našo patroljo obstreljevali Nemci z brzostrelnim topom, skozi opustošeni Col, proti Čepovanu, takrat sedežu štaba IX. korpusa. Tam so odredili, da bom načelnik štaba divizije »Garibaldi-Natisone«.

Albin Marvin

IVAN TAVČAR-VILKO:

ILUSTRIRAL EVGEN SAJOVIC

Ujetnik v Velunjskem grabnu

Kje imaš fante?« me je vprašala, ko sem stopil v sobo. — Pa ni čakala odgovora. Odšla je v kuhinjo in slišal sem premikanje loncev in tanek žvenket posode. Korakov nisem slišal.

»Oh, ta naša mama...« sem rekel sam sebi.

Odložil sem brzostrelko in kurirsko torbo in sedel. Prevzelo me je občutje domačnosti. Da — dom! Tu smo bili vsi doma, vsi fantje vojaške kurirske postojanke.

Rekla je: »Kje imaš fante? ...«

Nasmehnil sem se: za svoje nas ima. Malce brezbrizno je vprašala, takole po kmečko. Dobro. A mar nismo res njeni, Kramarjevi? Tu imamo javko, sem prihajajo obvestila, tu zvemo, če se nam obetajo hajke, tu nas čaka počitek in na mizi kruh in dobra beseda za tesnobno negotovost. Šestdeset let ima Kramarjeva mama, pa ji jih ne bi prisodil. »O,« pravi, če jo kdo spomni njenih let, »v hosti ste, pa nič ne vidite! Drevesa s koreninami v zemlji dočakajo še večjo starost. Trohni le, kar pada.« — Da, kakor drevo je, s koreninami v zemlji: trdo, žilavo, neupogljivo.

Vrnila se je s krožnikom juhe, iz katere je kupal kot rdeč kamen kos mesa. Položila je kruh na mizo in sedla.

Rekel sem: »Fantje kopljejo bunker.«

»Zgodaj mislite na zimo.«

Z rokami v nedrih je mirno, vdano zrla skozi okno. Zunaj se je sončil čist jesenski dan. Toplota je neslišno valovala kot srebrne mušice nad pokošeno otavo. Nebo je bilo kot okenska stekla praznično umito od prvih jesenskih sap. Zemlja je dišala po zrelosti in obetala se je prva otožnost jesenskih barv. Jastreb, ki je zašel nad Velunjski graben, je vztrepetaval kot utrujen plavalec, ki ga vznemirja prozorna globina. Petelin pod napuščem se je vznemiril.

»Lepo vreme imamo,« sem rekel s polnimi usti.

»Da, lepo vreme,« je ponovila vsa zapredena v svoje misli.

»Zrak je čist?«

Vzdramila se je in se nasmehnila:

»Nič ni bilo slišati. V tem božjem vremenu se vendar ne bodo potikali za vami.«

V njej je tla pradačna iskra tiste tihe zaverovnosti v zemljo, ki v nezavedni zamaknenosti ne daje prostora stvarjem onstran kmečkega sveta. Zanj je bila tudi vojna ta trenutek nekje v ozadju, v senci, ki ne seže v to tišino jesenskega sveta.

»Mama,« sem rekel, »Nemcem je kaj malo mar, kakšno vreme je. Dan, kakršen je danes, potegne še jazbeka iz brloga.«

»Nič ni bilo slišati,« je pribila.

»Ko bomo skopali bunker, vam ne bomo več v tolikšno nadlego.«

»Huda zima vas čaka. Da bi bila zadnja!«

»Zadnja bo, mama.«

»Če bo zadnja, bo tudi nadlege konec. Za vse.«

Čez čas:

»Se ti kaj toži po domu?«

»No?« — Glas je bil nestrpen. Bil je poziv. In še nekaj več: grožnja.

»Partizan,« sem rekel počasi, neodločno.

Kot bi stopili na modrasa, so vsi trije zgrabili za puške in jih namerili name. Eden je pograbil mojo brzostrelko in kurirsko torbo. Z dvignjenimi rokami sem se potegnil izza mize. Zrinili so me v vežo. Stal sem v kotu ob vratih. Dva Nemca ob meni. Tretji je stekel na dvorišče.

Zunaj so se prebudili koraki in glasovi. Odsekane nemške besede in povelja. Nekdo se je ustavil pri vratih in me radovedno meril. Potem ga je odrinila odločna, krepka roka.

Vstopil je oficir. V očeh prezir in radovednost — vse hkrati. To je torej bandit... Kje so ostali? Od kod sem prišel? Kam sem bil namenjen? Kje? Kako? Zakaj?

Kakor plaz, ki ga nič ne more ustaviti na strmem grebenu, so se sprostila vprašanja. Ves čas me je gledal v oči; imel je volčji pogled.

»Saj mi je, kot bi bil doma.«

»Čenča.« — Glas ji je zvenel toplo, materinsko.

Potem se je zdržnila. Prisluhnil sem. Na stopnicah so se zataknil koraki. Nekdo je odprl vežne duri.

»Oče je prišel,« je rekla Kramarjeva mama.

Potem so koraki stopili v vežo. Bilo jih je več. Spogledala sva se. Kramarjeva mama je naglo stopila k vratom in jih odprla. V veži so stali Nemci. Trije so bili. Brezskrbno so se ozirali naokrog, s puškami na ramenih, z rokami v žepih.

Za hip smo se merili iz oči v oči.

Obsedel sem za mizo. Bilo je prepozno. Nič se ni dalo storiti. Izhoda ni. Nikjer ga ni. Obdrži hladno kri — sem sam sebi prigovarjal. Sedel sem kot domačin, po kmečko, malce razpotegnjen, brez orožja, v uniformi »vermanšafta«.

Kramarjeva mama se je nehote umaknila od vrat. Nemci so stopili v sobo. Brezbrižno so me ošvrknili s pogledi. Se vedno niso ničesar sumili. Na kapah so imeli planike: vojaki, planinci.

Prvi se je obrnil k meni:

»Sind sie auf den Urlaub?«

Za »vermanšafta« me ima — sem dojel. Neumno. Se tega je bilo treba. Ne bom se izvlekel. Zahtevali bodo dokumente. Ničesar nimam. Nesmiselno je lagati.

»Ne,« sem rekel.

»Was machen sie denn hier?«

Da, kaj delam tu? Mu naj odgovorim? Kako jim bo splahnela brezbriznost z obraza, če jim povem? Nič, nič. Hladno kri! In molči!

In sem molčal.

Drugi Nemec je z lakomnim pogledom obvisel na mizi:

»O, Schweinefleisch!« — Pograbil je meso s krožnika in ga tlačil v žep. Po roki so mu drsli kanci mastne juhe.

Prvi je vztrajal:

»Wer sind sie eigentlitch?«

Molk.

Kramarjevo mamo je tesnoba naslonila k steni. Ni se premaknila; presenečenje se je umikalo strahu. Nemec je pogledal njo in spet mene. Prebujal se je sum. Tesnoba je rasla. Tišina, ki je s plosko roko udarila med nas, je ostro zvenela.

*Člani kurirske postaje v Velunjskem grabnu med Slove-
njim Gradcem in
Šoštanjem. Ko-
mandir je bil Ivan
Tavčar-Vilko (sto-
ji, tretji od desne
proti levi)*

Odgovarjal sem, da sem sam, da ni nikogar v bližini, da sem se že pred tedni ločil od enote in da se potikam brez cilja okrog. Lakota me je prignala v to hišo. Po naključju.

Ni mi verjel. Pustil me je in odšel na dvorišče. Zunaj sem slišal njegova povelja. Bil je nezaupljiv. Hotel se je zavarovati pred partizanskim presenečenjem. Skozi vrata sem videl Nemce, ki so se zbirali v skupine. Hlastajoče besede. Živčne kretnje. Prežavi pogledi. Vzkliki in zadušeni odmevi. Zvenket orožja. Zadihana neodločnost.

Nemci se zbirajo.

Ocenil sem: nič kaj varno se ne počutijo tod. Pa jih je okrog dve sto. In enega samega partizana imajo v rokah. A ta partizan sem jaz.

Zdaj ali nikoli! Izbire ni. Neodločnost se mi lahko krvavo maščuje. Morda mi uspe... Če ne, je vseeno lažje pasti v Velunjskem grabnu, na zemlji, ki sem jo sto in stokrat prehodil, v sopolici jesenskega dne, med duhtečo otavo in tankim skržetom kobilic, kot ob hladnem, okruženem zidu nemških zaporov.

Zdaj ali nikoli!

Z vso silo sem odrinil oba stražarja in se pognal čez stopnice na dvorišče. Potem mimo presenečenih Nemcev do ograje. Bilo je nekaj metrov, pa se mi je zdela cela večnost. Zdaj ali nikoli — je ostro kljuvalo v meni. Preskočil sem ograjo. Padel sem. Nisem utegnil vstati. Valil sem se po hribu kot jež, ki se zvije v klobčič. Samo teh petdeset metrov do leskovja ob stezi. Tam je gosto grmovje.

Samo teh petdeset metrov... samo teh petdeset metrov...

Uspelo je presenečenje. Nemci se nekaj trenutkov niso znašli. Za menoj je padel strel. Potem drugi. Tretji. Nenadna otrplost se je spremenila v svinčeno ihto.

Bil sem med leskovjem. Rešen. Vsaj ta hip. Zadihan. Poten. Zmeden.

A zdaj? Kam zdaj?

V hrib ne morem. Tam je čistina, tam so Nemci. K fantom ne morem. Navzdol tudi ne: onstran tega

grmičevja je močvirje. Tam ni prehoda. In tudi tu ne morem ostati. Vsak hip bodo za menoj.

Kam?

Lezel sem skozi gosto grmičevje in preudarjal: če bodo razpotegnili strelsko vrsto in šli za menoj, me bodo odkrili. Vsak grm bodo pretaknili. S težavo sem se prerival naprej. Pod menoj je bila debela plast robidovja; skoraj do kolen sem se pogrezal vanj. Komaj sem vzdigoval noge.

Izenada sem ujel misel: pod robidovje zlezem. Druge rešitve ni. Morda mi uspe. Morda.

Začel sem grebsti v debelo plast ostrega, bodečega robidovja. Delal sem naglo, hlastajoče. Potem sem se zaril vanj; čimbolj tesno k zemlji, čimveč robidovja nad seboj! Pa vseeno: sled me lahko izda... Naglo sem prikril, kar sem dosegel, in rinil naprej pod to debelo plastjo, tesno ob zemlji, čim dalje vstran od kraja, kjer sem se zaril. Bilo je petnajst, morda dvajset metrov, ko sem onemogel. Legel sem na hrbet in zadihano pridržaval sapo. Noža mi niso odvzeli; otipal sem ga v žepu, ga odprl in čakal.

Nemci so prihajali: razpotegnjena vrsta strelcev. Vedel sem, da bodo pretaknili vsako ped zemlje. Počasni, težki koraki so rinili skozi gosto poraslo leskovje. Lastna sapa me je vznemirjala. Po hrbtu mi je tekel potok; tudi dlani so bile potne. V lasih srbečica, ki žge. — Pred menoj so. Še nekaj korakov. Najbližjemu je zastal korak... Kaj čaka? Me je opazil, pa se dela, kot bi me ne videl, samo da bi me laže presenetil?

Da?

Ne?

Nemški vojak je tik ob meni stopil naprej. Videl sem njegove noge, na prsih sem čutil pritisk, ko se je robidovje stisnilo pod njegovo težo. Eden je nekaj rekel. Drugi mu je odgovoril. Nič nisem razumel.

V meni je plalo: rešen sem.

Prezgodaj je pljusnil ta val spročenosti vame. Bližala se je druga vrsta strelcev. Spet napetost, ki trga možgane: bo — ne bo? Bo — ne bo? Kot kembelj stolpne ure mi je nihalo srce med strahom in upanjem.

Mimo so šli. Koraki so se oddaljili. Slišal sem govorico in vzklike. To ni nad menoj, neke desno od mene bo... In spet koraki. To je bliže. Se znova vračajo? Ne! Ne! Ne!

Uro, dve je trajala ta trzavica napetosti — kdo ve. Potem je utihnilo v grmovju. Vse se je oddaljevalo, vse, le zavest minule nevarnosti je vedno bolj preudarno stopala vame in me grabila za grlo. Zdaj sem začel ostreje dojemati položaj, v katerem sem bil.

Cez čas sem zaslišal glasove pri Kramarjevi hiši. Spomnil sem se Kramarjeve mame. Kaj bo z njo? Jo bodo hudo vzeli v precep? In moža in obe hčerki? Streljanje jih je že davno odvrnilo od dela in zdaj soje najbrže vsi preplašeni pred domačijo.

Kaj bo z njimi in kaj bo z mojimi fanti in kaj bo z menoj?

Zmrzilo me je, ko sem se spomnil: Nemcem je ostala v rokah moja kurirska torba. In ves čas nisem pomislil na to! V njej imam pošto in seznam vseh kurirjev in njihove nadrobne osebne podatke in skice. Vse to je bilo namenjeno štabu. Zdaj so te listine v nemških rokah in tam je napisano, da ima naša vojaška kurirska postojanka v Velunjskem grabnu oznako V-S-1/1, da ima zdaj, na jesen leta 1944, devet kurirjev; te listine govore o naši oborožitvi, o javkah, o ljudeh, ki nam pomagajo, o kurirskih zvezah in partizanskih poteh.

Kaj storiti? Nemci lahko to hudo izkoristijo.

Nič. Zdaj nič. Zdaj miruj, sicer bo še večja nesreča....

Potem se je prebudila tišina tudi pri Kramarjevi domačiji. Nemci so odšli... Ali so res? Tišina je varljiva. Morda so se samo potuhnili. Morda so na preži in čakajo.

Minute negotovosti so dolge. Ure še daljše. Dan je kot večnost.

Ko se je zmračilo, sem se izvekel izpod robidovja. Previdno sem lezel skozi grmičevje do roba jase. — Vse tiho. V Kramarjevi hiši tema. Črički neutrudno godejo v jesenski noči. Otava duhti po soncu. Nebo je oblitó z gostim mlekom mesečine. Nobena sapa ne vznemiri drevja.

Zavlekel sem se kot pretepen volk, ki so ga pastirji zalotili pri čredi, v kopico otave. Globoko sem dihal. Kot opojno vino me je omamljal zrak, dokler nisem omagal. Potem sem spal globoko, mirno, brez sna, vdano ko dete v materinem naročju.

Zjutraj me je zbudilo sonce. Še vedno nisem zaupal tišini, ki je curkoma lila skozi Velunjski graben. Še vedno je bilo v meni doživetje včerajšnjega dne. Prežal sem proti Kramarjevi domačiji: nikogar ni bilo, nič se ni premaknilo, vse tiho.

Minila je ura, dve. Še vedno sem čakal. Potem sem se zavlekel na drugo stran, proti Damjanovi domačiji. Spet sem bil na preži. Tudi na Damjanovem dvorišču ni bilo nikogar. Čakal sem in žvižgal, da bi koga priklical. Nič. Čez čas sem videl, kako gre čez dvorišče Damjanova Regina. Šla je k vodnjaku po vodo. Poklical sem jo. Ozrla se je in me preplašeno gledala. Ni me spoznala.

Znova sem jo poklical.

Še vedno ni verjela očem.

Potem je počasi zavila k meni.

»Kakšen pa si?« mi je rekla. »Fantje te ne bodo spoznali.«

Bil sem ves krvav od robidovja, pa nisem ničesar čutil doslej. Šele zdaj se je začela prebujati pekoča bolečina odrgnjene kože. Rekel sem ji:

»Saj me še ti nisi spoznala.«

»Res je.«

Potem je zaskrbljeno, kot bi tehtala besede, rekla: »Fantje so bili pri nas. Slišali so včerajšnje streljanje in so naredili križ nad teboj.«

»Včeraj pa se niso spomnili, da bi mi pomagali,« sem oponesel.

»Saj niso vedeli, kako stoje stvari. Presenečenje jih je zmedlo.«

Potem sva oba molčala. Hotel sem jo vprašati, kako je s Kramarjevimi, a vprašanje mi ni hotelo iz ust. Pa je sama uganila, kako mi je, in mi pomagala:

»Kramarjevo mamo so odgnali in očeta in hčerko. Doma je ostala samo Micka.«

Nič nisem odgovoril. V obeh je kljuvala ista skrb: kaj bo z njimi?

Zrla sva v lep sepembrski dan. Regina je pestovala roke v nečrju, kot bi v njih težkala skrito bolečino za sosedo in svojo lastno negotovost, jaz pa sem se pretegnil, kot bi hotel s polnimi pljuči zajeti to radost, ki se ji pravi: živeti.

Potem se je vzdrnila in pogledala proti domačiji:

»Poglej, fantje gredo! Pojdiva!«

Moji fantje, kurirji! Od daleč sem jih spoznal, vsakega posebej. Vendar pa mi je bilo, kot bi jih zagledal po dolgem, dolgem času.

Z Regino sva jima stopila naproti. Spotoma sem utrgal vejico robidovja in jo božal kot rdeč nagelj, ki se vije skozi okno dekleta.

*

Pravijo, da je življenje zapleten klopčič, ki se kaj čudno odvija in se prav nič meni za modrosti in zakone leposlovnega ustvarjanja. In tako velja tudi v tej zgodbi, ki jo je napisalo resnično partizansko doživetje, prezreti ta načela in povedati, da so odpeljali Kramarjevo mamo, očeta in hčerko v Soštanj. Tam so jih na gestapu zasliševali, mučili in poniževali. Izpustili so jih čez nekaj mesecev, ker niso imeli dokazov. Kramarjeva mama je trdila, da me ni nikoli prej videla, da sem se od nekoč priklatil in da ne pozna nobenih partizanov.

Kaj je bilo z mojo kurirsko torbo — ne vem. Sodim pa, da jo je nekdo, ki ni vedel, kaj je v njej, zavrgel, ali pa jo je zavrgel prav zato, ker je vedel, kakšne dragocene podatke skriva. Gestapu vsekakor ni prišla v roke, ker ni bilo nobenih aretacij niti nobenih hajk na našo kurirsko postajo.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*Težko nam, bratje, je po vas,
ki v borbi pali ste za nas
in dali svojo srčno kri
za svetlo zarjo boljših dni.
Z zahvalo iz srca globin
bo večno živ na vas spomin.*

(SEMBIJE)

*I v nas se je zbudil upor,
zato smo morali umreti.
In kot samotni v polju bor,
v snu zremo v sonce, ki nam sveti.*

(RADGONA)

Bila sem v Starem piskru

NEKO NOČ nas je zbudilo kričanje in razbijanje po vratih. Bili so nacisti, ki so prišli po nas. Ob pol štirih zjutraj se je po Gornjem gradu razlegal jok mater in otrok, ki so jim odpeljali svojce. Racija je trajala do šestih zjutraj. Aretirance so najprej odgnali na zbirališče v graščini, od tod pa v Mozirje, kjer so zbirali zaznamovance iz Savinjske doline. Tu so nas popisali in pregledali, potem pa so nas odpeljali v Celje na dvorišče »Starega piskra«. Spet so nas žalili in poniževali, nas uklenili po dva in dva skupaj, naložili na avtomobile in odpeljali proti Mariboru. Tam so fante in može zaprli v kaznilnico onstran Drave, nas ženske pa v sodne zapore. Odvzeli so nam odvečno obleko, dragocenosti, zlatnino...

Po daljšem čakanju nas je prevzela paznica Tuška, že na prvi pogled prava pijanka. Imenovali smo jo »madame Tuš«. Še enkrat nam je obrnila vse žepe, nam pobrala prav vse razen obleke in nas odgnala po mračnih hodnikih. Ostri kliki in surovo obnašanje »madame Tuš«, škripanje težkih vrat in rožljanje s ključi je spremljalo našo razporeditev po celicah. Sunek v rebra — in znašla sem se v tesnem prostoru med osmimi jetniki. Zrak zatohel, mrak...

Pet postelj, miza, dva stola, stranišna posoda in štiri lesene žlice. To je bilo vse.

Prav je bilo, da smo bile prvi večer redkobesedne. Ugotovile smo, da je gestapo poslal med nas vohunke, da bi izvlekle iz nas obtežilno gradivo. Teh vohunk, ki so bile večinoma kriminalke, smo se izogibale. Da bi še kot pripornice koristile »Tretjemu rajhu«, smo morale plesti papirne vrvi. Ob lepem vremenu smo morale na vrt, kjer so nas podili v krogu okoli majhne cvetlične grede. Šele po treh tednih smo politične pripornice prišle v skupno celico.

Nekega julijskega dne leta 1942 smo doživele prve ustrelitve. Tisto jutro so nam najstrože prepovedali gledati skozi zamrežena okna jetnišnice. Kljub temu so nekatere pogledale na dvorišče. Zjutraj so na tem dvorišču morali telovaditi še vsi priporniki. Tudi tisti, ki so čez nekaj časa gledali smrti v oči, se nato zvijali v smrtnih krčih in izkravali na tem mestu. Prizor je bil strašen. Gestapovci v svečanih črnih oblekah so prisilili ljudi, da so slekli suknjiče in sezuli čevlje. Potem so jih po pet in pet postavili ob zid. Salva, dim in vonj po smodniku, padanje teles, vzkliki, vzdihji, dviganje rok, ki grebejo po prahu in pesku. Povsod samo kri. Groza! Trupla so pobrali, zabili v krste in jih naložili na kamione. Iz njih se je cedila kri in sokrvica...

Nekega dne so na vrata naše celice napisali veliko črko »E«. Neka paznica nam je povedala

da to pomeni »entlassen« (odpuščen). Kmalu nas je poklicala »madame Tuš« in nas odvedla na dvorišče. Naložili so nas spet na avtomobile in nas odpeljali na postajo. Nemčurji so nas psovali, pljuvali in poniževali. Kmalu so prignali tudi uklenjene moške. Z vlakom so nas odpeljali v Celje, v »Stari pisker«. Na dvorišču sem se zadnjič poslovila od svojega moža.

Zapor je bil poln jetnikov. Me smo zasedle celico 54. Hrana je bila mnogo slabša kot v Mariboru, obroki zelo pičli. Vseposod je vladala silna umazanija. Šele deset dni sem bila v Celju in spoznala sem najhujše v svojem življenju. Posebno strašne so bile dolge noči. Vso noč nemir, ropot, kričanje, vzdihji, kletvice, jok, rožljanje, drdranje avtomobilov. Naša celica je bila poleg ambulant, toda v njej so gestapovci zasliševali in mučili. Slišali smo zamolkle udarce, žvižganje bičev in renčanje psov, ki so se zaganjali v ljudi, jim trgali meso... Spočetka smo si mašile ušesa in strmele v praznino.

Nekega dne nam je paznica napovedala, da bomo naslednji dan morale vstati bolj zgodaj kot običajno, ker bodo našo celico izpraznili. Zakaj, nam je bilo takoj jasno. Bila je določena za zbirališče kandidatov smrti. Od tu so lahko svojcem pisali zadnja pisma... Ob sedmih so privedli nesrečneže in jih imeli tu zaprte do štirih popoldne. Med njimi je bila tudi naša sostanovalka Štefka Antloga, trgovka iz Vojnika.

Tovariš Alojz Milavec iz Medvod nam je poslal pismo naslednje vsebine:

V »Borcu« št. VI, letnik 1959 smo brali v rubriki »Še ne veste« o vojvodi Putniku, ki se je tik pred začetkom I. svetovne vojne zdravil v Gleichenbergu pri Grazu. Zakaj je čakal tam do predzadnjega dne pred potekom avstrijskega ultimata Srbiji (ultimat je potekel 26. julija ob 18. uri)?

Takrat sem služil vojaški rok kot pomožni učitelj v telegrafski šoli III. avstrijskega korpusa v Grazu. Komandant korpusa je bil feldmaršallajtnant

Celerus. Poleg redne službe v šoli nas je 6 moč opravljalo službo telegrafistov na glavni pošti v Grazu.

Kak teden pred potekom ultimata smo upostavili direktno zvezo s štabom korpusa. Menda je bilo 24. julija, ko sem dobil v roke tranzitni telegram orožniške postaje Gleichenberg. V njem so poročali, da se namerava vojvoda Putnik s prvim brzovlakom odpeljati v Beograd. Prosili so za nasvet glede nadaljnjih ukrepov v zvezi z njim. Kmalu sem dobil v roke odgovor štaba korpusa, naj mu odhod onemogočijo z inženiranim defektom avtomobila, ki se je z njim nameraval odpeljati na železniško postajo. To se je res zgodilo in zaradi tega je ultimat iztekel, ko je bil vojvoda Putnik še na avstrijskem ozemlju.

Pozneje sem zvedel, da je bilo o vsem tem obveščeno tudi vrhovno poveljstvo avstrogrške vojske v Dunajskem novem mestu. Od tam je prišel ukaz, naj vojvodo Putnika izpuste. Potem so ga s čolnom prepeljali blizu Zemuna na srbsko stran Save. Tako je bil v prvi svetovni vojni prvi ujetnik sam vojni minister srbske vlade, vojvoda Radomir Putnik.

Njen mož je odšel k partizanom. Ob štirih jim je gestapovski glavar Lurker prečital smrtno obsodbo in kmalu smo zaslišali salve, nato pa skladanje in zbijanje krst. Dobro uro je trajalo vse to, potem so zabrnili avtomobili...

Šele pozno zvečer smo se vrnile v celico. Bilo nas je okrog dvajset, vsaka s svojo usodo. Nekatere so bile določene za ustrelitev, druge za taborišče; le redke so bile izpuščene. Med njimi je bila tudi Marija Anderluh iz Šmarja pri Jelšah, že starejša ženska. Pred tem je bila v taborišču Ankerstein (Borl pri Ptuj). Od tam so jo določili za taborišče, toda sedaj je bila tukaj. Dobro je vedela, kaj to pomeni. Mirno in junaško je pričakovala ustrelitve. Obtožena je bila, da je dala partizanom nekaj denarja in cigaret. V naši celici je bila tudi Marija Zagožen iz Sempetra v Savinjski dolini, majhne postave, drobna in svetlih las. Borce v gozdovih je podpirala z različnimi sanitetnimi potrebščinami in obvestili. Z njo so pripeljali tudi neko Malči iz iste vasi, staro kakih osemnajst ali devetnajst let. Gestapovci so najprej odvedli na zaslišanje Zagožnovo. Po daljšem presledku so jo prinesli tako pretepeno, da smo se morali več ur truditi okoli nje, preden se je spet zavedla. Od tedaj smo se strašno bale zaslišanj. Naslednjega dne je prišla na vrsto Malči. Toda vrnila se je kmalu nasmejana. Gestapovec ji je obljubil, da ne bo ustreljena, ker je priznala, da je dala za partizane 50 pfenigov in nekaj cigaret, pač pa jo bodo poslali v taborišče. Čeprav jo je Zagožnovo rotila, naj ničesar ne prizna, se je mlada in neizkušena Malči le dala prevariti. Zagožnovo pa je ostala trdna in z nobenim nasiljem niso iz nje spravili priznanja.

Dne 15. avgusta sta bili Anderluhova in Malči ves dan skupaj. Popoldne so ju nenadoma poklicali iz celice. Vse smo se spogledale in v trenutku doumele, kaj bo. Anderluhova je vzdihnila: »Ustreljena bom.« Tudi Malči je mirno vstala. Šele sedaj je spoznala, kako veliko napako je napravila, ko je priznala. Ozrla se je

Nedolžne so mučili v ječah (iz knjige Nikolaja Pirnata: »Domovi, ječe, gozdovi«)

na nas in rekla: »Zbogom, bodite močne!« Potem je odšla v mračen hodnik na svojo zadnjo pot...

Kmalu so nas izgnali iz celice. Spet so se tu zbrali na smrt obsojeni. Zaslišali smo salve. Med njimi je bila ena, ki je mene posebno prizadela. Toda to sem zvedela šele kasneje. Že prejšnji dan je neki gestapovec omenil, da bo ustreljen tudi moj mož. Toda sojetnice so mi to prikriale. Šele sem sprejela to vest, in najbrž nikoli ne bom vedela. Le to vem, da sem imela ob vzglavju zavitek bonbonov. Bajé jih je dala tja paznica Zinka. Bonboni naj bi me potolažili zaradi

izgube moža! Strašno novico so mi hoteli zamolčati, toda zaradi bližajočega se odhoda so mi jo morali sporočiti.

Naslednje jutro so nas zbrali na dvorišču. Spet sem videla znance in znanke. Z avtomobili so nas odpeljali v taborišče Ankerstein. Tam smo za »dobrodošlico« dobile vsaka nekaj klobut. Bilo nas je okrog tri sto. Med nami so bili tudi ovaduhi. Kljub temu je med nami delovala organizacija OF. Vodila jo je Marija Berce iz Maribora. Pozneje jo je nekdo izdal in je bila ustreljena v Celju. Taborišče je pogosto obiskoval gestapovski voditelj Lurker in »regierungsrat« (vladni svetovalec) dr. Edvard Mashole, ki je bil vodja vseh taborišč. Naš taboriščni vodja

je bil esesovec Stahlhut, ki smo ga imenovali »Onkel«. To je bil zavaljen možakar z zabuhlim in rdečim obrazom. Skoraj vsako noč so esesovci popivali in streljali za zabavo. Nekaj pripornic so tako ubili ali huje ranili. Na dvorišču so bili vedno policisti in dresirani psi.

Dan po prihodu sem si ogledovala velike rdeče plakate na steni. Eden je bil posebno velik. Ne morem popisati, kako mi je bilo, ko sem v dolgi vrsti imen zagledala ime svojega moža. Že prejšnji dan so

nas take, ki so nam postrelili može, poklicali v pisarno. Zabusili so nam v obraz, da smo »banditenweib« (žene razbojnikov). Radi bi od nas dobili izjave, da odobravamo ustrelitve, češ da so Nemci ravnali pravilno. To smo z ogorčenjem zavrnile, za kar so se pognali gestapovci v nas, nas pretepali in zmerjali.

Nismo se več tresle in bale. Še bolj smo zasovražile fašistične krvnike. V nas je bil samo še stud do teh izmečkov človeštva... M. Topolovec

Pevovski tečaj

MENDA je bilo tudi v partizanskih enotah nekaj poskusov birokratizma. Sicer se ne bi zgodilo, da bi me poslali na osvobodeno ozemlje v pevovski tečaj.

Brigada je morala prijaviti nekoga za pevovski tečaj. No, zgodilo se je, da so izbrali mene. Ne bi dejal, da sem nerad odšel s precej vročega terena severovzhodne Dolenjske na osvobodeno ozemlje v lepo Belo krajino. Posebno še, ko je pomlad v tej priljubljeni deželici že stopila sneg in ogrela zemljo, na bregovih okoli Trebelnega pa so se podili še mrzli vetrovi. Vprašal sem se, ali bo tečaj res koristil meni in partizanskemu bojevanju, ali bo pomenil zame večjo spremembo ozioroma »prelomnico« v mojem partizanskem življenju, ali bom morda postal iz borca in vojnega dopisnika še dirigent.

Odšel sem torej na pot. Najprej sem odhitel v sosednjo vas Češnjico, kjer mi je načelnik štaba brigade Čoban podpisal prepustnico. Potlej sem jo mahal po poteh med razgibanimi dolenskimi griči. Ker sem bil navajen hoditi na pohode z bataljonom ali vsaj s četo, mi je bilo nekam tesno iti samemu, dokler nisem prišel v Žužemberk, od koder sem zavil proti Semiču.

Potem ko sem prečkal nekoliko naraslo Krko, sem srečal svojega nekdanjega komisarja Crnega. Takoj sva se obrnila proti krčmi in stopila noter na liter vina. Brez posebnega uvoda sva se pričela pomenkovati o »dobrih, starih časih,« ko v brigadi še ni bilo to-

liko novih ljudi. Potožil sem mu o novih razmerah, novih navadah bataljonskega komandanta, pa tudi komisarja.

»Ko si bil pri nas še ti,« sem mu žalostno dejal, »so bili zares drugačni časi. Novi ljudje v štabu pa so neizkušeni, a sila važni!« Crni se je ob teh besedah nasmehnil.

»Tako na primer,« sem nadaljeval, »moram sestavljati pesmi! Če

imam kaj navdiha ali ne! Komisar pregleda pesem in jo oceni.«

Crni je pri teh besedah prasnill v smeh.

»Ne smej se! Pomisli, spesnil sem pesem o zvončkah! In glej — komisarju je bila všeč. Pred tem sem mu pokazal drugo, o pomembnosti borbe za naše znanec. Vendar, ko jo je čital, je uporabljal krepke izraze. A po mojem mnenju je bila dobra pesem. Seveda sem jo takoj strgal, obdržal pa sem tisto o zvončkah! No, sedaj pa na pevovski tečaj!«

»Saj je tvoj zborček na mitingih kar dober zapel,« me je skušal pomiriti in vzpodbuditi.

In res sem se nekoliko pomiril, kajti bližal se je že mrak pa tudi hlad se je spustil v dolinico, ko sva se poslovila in pohitela vsak v svojo smer. Nekoliko mi je bilo sicer vroče po pijači, a nisem skrajšal koraka. Po deseturni hoji od položaja brigade po vijugastih stezah in poteh sem prisopihal že precej »zdelan« na rob Bele krajine, vrh Semiča. Tu je bil namreč tečaj.

Javil sem se vodstvu tečaja. Toda počakati sem moral, da se nas je zbralo deset. To pa je trajalo nekaj dni.

Film »Tri četrtnine sonca« končan

PRI »Triglav-filmu« so že posneli v celoti novi celovečerni umetniški film »Tri četrtnine sonca«, po scenariju Leopolda Lahole in v režiji Jožeta Babiča.

Film »Tri četrtnine sonca« prikazuje — kot smo že na kratko poročali — skupino internirancev, ki se ob koncu vojne vračajo iz zloglasnih koncentracijskih taborišč. V tej pisani skupini so ljudje najrazličnejših narodnosti, značaje in starosti. Ustavijo se na majhni obmejni češki postaji, kjer čakajo, da zanje sestavijo vlak, kajti uradni zavezniški transporti so že ukinjeni. Tu se odvijajo med temi ljudmi razne epizode. Drobni dogodki, značilni za ljudi, ki postajajo zopet ljudje. Vsebina filma v celoti pa ima močno humanistično in pacifiistično noto. Grozot ne prikazuje, vendar spominja gledalca na vse, kar so v minuli vojni pretrpeli naši ljudje v koncentracijskih taboriščih. Prav zaradi svoje globoke človečnosti bo film nedvomno uspel. Predstavili ga bodo prvič na filmskem festivalu v Pulju.

Režiser Jože Babič — poznamo ga kot režiserja SNG v Trstu — prvič režira film, vendar mu filmska režija ni tuja. Delal je že z Ginom Pontecorvom, šel v študijske svrhe v Milano in Rim, kjer si je z razgovori in opazovanjem dela najvidnejših italijanskih režiserjev razširil filmsko obzorje. Zanimivo je, da je Babič prvi domači režiser, ki je šel pri izbiri igralcev v širino. Za 66 vlog v filmu »Tri četrtnine sonca« je izbral igralce iz Beograda, Zagreba, Maribora, Celja, Ljubljane, Kopra in Trsta. V filmu nastopajo Bert Soltar, Tonči Vrdoljak, Pero Kvrgić, Stane Sever, Nikola Popović, Mira Sardočeva, Lojze Potokar, Julij Guštin, Stane Rastresen, Rado Nakrst, Jože Mlakar, mali Čedomir Vnuk in drugi.

Stane Skrabar ml.

Tovariši Marjan, Dragotin in Janez so nam vlivali potrebno znanje o dirigiranju, zgodovini glasbe, nas učili partizanskih pesmi, igrati na harmoniko itd.

Večidel smo bogatili naše znanje v učilnici, toda prelepa pomlad je preveč vabila v naravo. Dragotin je zato nekajkrat razlagal svoj predmet kar pod bogato krono dreves, kar se nam je hkrati zdelo tudi bolj varno kot v učilnici, saj so nemška letala večkrat krožila po zraku. Nekega jutra nas je na primer presenetilo letalo v nizkem poletu in se pri tem tako nagnilo, da nas je pilotov spremeljevalec lahko fotografiral. Semiška šola pa je bila tisti čas kot opuščena in pred stavbo ni bilo nikogar, niti stražarja ne. Letalo je zatem odbrzelo mimo Črnomlja in dalje proti jugu Bele krajine ter zavilo proti Zagrebu. Druga dne so letala napadla Dragatuš, kjer je bil tisti čas menda glavni štab naše partizanske vojske.

Ob koncu tečaja so nam razdelili tudi spričevala. Bila so seveda po obliki nadvse skromna. Ker tedaj ni bilo na osvobojenem ozemlju dosti papirja, si lahko ogledal svoje učne uspehe na eni od obeh popisanih strani.

Tako obogaten s hitro pridobljenim znanjem sem se napotil iskat svojo brigado. Iskal sem jo, stikal po dolenskih vaseh in gričih ter se nekega jutra znašel pred cevjo težke strojnice. Na srečo sem spoznal ob njej borca in ga poklical po imenu.

Čez čas so me poslali zopet »na teren.« In tako sem svoje na hitro pridobljeno glasbeno znanje uporabil v Beli krajini za vadbo majhnega ženskega zbora.

Toda tam sem tudi končal svoj nagli dirigentski vzpon.

Vadili smo vsako popoldne. Mladenke so bile za petje zelo zavzete in napeve so kaj kmalu obvladale. Partizanske pesmi so še posebno rade prepevale.

Kljub temu pa je kmalu sledil konec mojemu dirigiranju. Mladenke so bile zelo živahne in kljub vojnim časom nenavadno razposajene. No, za mladost ni nikdar zaprek! Seveda je bil tudi vsak moj gib predmet prešernega smeha, veselih opazk in vsestranskih komentarjev.

Nekega dne so bile posebno neugnane. Vadili smo novo pesem »Na juriš«. Besedila so se hitro naučile, zato smo prešli na napev. Nekaj taktov so gladko zapele, jaz

pa sem se ob tem besedilu in razgibani popevki nekam razgrel. Bili smo navdušeni — jaz pred dirigentskim pultom, dekleta v polkrogu za njim. Leseni pult je pred menoj nihaj, zbor deklet pa pel na vse grlo. Z notami popisani list mi je spričo silovitega mahanja z rokami naenkrat ušel s pulta in v loku splaval na tla.

No, mahajl sem čedalje bolj sproščeno. Redki lasje so mi plapolali v zraku, pripogibal sem se, se sklanjal in vabil iz nežnih grl dokaj močne glasove. Ščasoma nisem videl pred seboj nič drugega kot dve vrsti odprtih ust, iz katerih so se prelivali glasovi.

Kmalu je sledilo zadnje dejanje. S krepkim zamahom sem z roko udaril po pultu ter ga podrli. Note so zaplavale po zraku, leseni, ostareli pult pa se je razčetril in raztreščil ob nogah pevk. Seveda so se razpršile, ploskale z rokami, se pripogibale in zvijale od smeha. Namesto pesmi je napolnil dvorano smeh in krohot.

Ni potrebno posebej omeniti, da je po nekaj minutah o tem govorilo vse mestece.

Potlej si nisem več prizadeval, da bi še kdaj dirigiral mlademu zboru...

C. S.

»Zdaj si videl kaj delam«

Neke noči je znani partizanski miner Ivan Hariš-Ilija Gromovnik miniral progo Beograd—Zagreb, da bi pognal v zrak nemški transport. Pred prihodom transporta je prišel po progi železniški čuvaj s svetilko v roki in zagledal v neki luknji, nedaleč od proge Ilijo Gromovnika.

»Kaj delaš?« ga je vprašal.

»Pridi sem, pa boš videl,« mu je odgovoril Gromovnik.

Ničesar sluteč je šel železničar dol po nasipu. Ko pa je bil tik pri Iliji, je le-ta naperil vanj pištolo in ga primoral, da je ostal z njim v tisti luknji. Kmalu nato je privozil po progi vlak — in tedaj je Ilija sprožil zažigalni aparat, zagrmelo je, vlak se je razletel v tisoč kosov.

»Zdaj si videl, kaj delam,« je dejal Gromovnik prepadenemu železničarju in izginil v temo.

Prizor iz filma »Tri četrtine sonca«, Čedomir Vnuk v vlogi jugoslovanskega dečka Ratka, ki je ostal brez staršev in se navezal na Italijana Mattea (Pero Kvirgić), ki je skrbel zanj

Nekaj na rešet

OKRAJNI odbor ZB je dobil prošnjo J. G., stoođstotnega invalida iz Doma onemoglih v Mengšu, ki je bil dolžan 210.000 dinarjev za vzdrževalnino. J. G. ima amputirani obe roki pod komolcem in je slep na obe očesi, vzdrževalnino pa bi moral plačati njegov brat J. G., posestnik iz Malega konca pri Grosupljem. Ker ta ni hotel plačati, ga je uprava doma tožila, kot rezultat tožbe pa je prišla na okrajni odbor ZB prošnja za priznanje invalidnosti. Invalid J. G. navaja v prošnji, da je leta 1942 sodeloval z NOV kot kurir in pobiralec denarnih in materialnih prispevkov, potem pa so ga jeseni istega leta Italijani odpeljali na Rab. Po vrnitvi (kdaj?) je sodeloval z NOV na terenu, dokler se 16. aprila 1944 ni ponesrečil pri odstranjevanju min na nemški demarkacijski črti. Mine je pobiral po nalogu »partizana« J. G. ta pa je povelje sprejel od dveh neznanih partizanov, ki sta ga prišla iskati v hišo. Prosilec trdi, da je stopil na mino, priče Jože Groznik, Jože Planinšek, Franc Štrus in Jakob Skubic pa trdijo, da se je prosilec ponesrečil, ko je rezal s škarnjami bodečo žico. V izjavah je še več nelogičnosti in protislovij. Nekdo trdi celo to, da se je prosilec ponesrečil, ko so v gozda napravljali drva.

Upravičeno je bila vsa zadeva pristojnim organom od samega začetka sumljiva. Pokazalo se je, da priče, ki so sosedje, eden pa bratranec prosilca, niso upravičene dajati izjave o tem, da je nekdo sodeloval z NOV. Res so vse priče več ali manj sodelovale z NOV leta 1942, pozneje pa so se ali pasivizirale ali pa so celo začele sodelovati z belo gardo. Glavna priča, »partizan« J. G., je bil po izjavi edine verodostojne priče, nekdanjega terenca, potem ko se je ustanovila bela garda, že leta 1942 njen član, prej pa je res nekoliko sodeloval z NOB. Kas-

neje je bil tudi sam skrivač. Znano je tudi, da leta 1944 kot 23 let star fant ni mogel biti doma brez konkretne naloge pristojnega odbora, saj je bila na tem ozemlju takoj po italijanski kapitulaciji razglašena splošna mobilizacija. Verodostojna priča je izpovedala tudi to, da je bil prosilec res leta 1942 član Narodne zaščite in je opravljal določene usluge za NOB. Jeseni istega leta so ga Italijani ujeli in je bil potem do januarja 1943 na Rabu, potem pa so ga spustili in je postal belogardist v postojanki na Polici. Spomladi

1943 je pri čiščenju orožja v hiši Ane Dremelj po nesreči do smrti obstrlel svojega pajdaša Franca Štrublja. Vojaško sodišče ga je oprostilo obtožbe naklepnega uboja. Po kapitulaciji Italije se je prosilec skrival v gozdu, dokler se ni ponesrečil, oziroma je odšel v Ljubljano in se neznano kdaj vrnil domov, najbrž ob domobranski mobilizaciji. Po nesreči se je zdravil v ljubljanski bolnišnici in bil nato sprejet v neki dom onemoglih. Po izjavah ene izmed prič se je prosilec ponesrečil, ko se je igral z mino v obliki mila. Enako je mogoče, da se je ponesrečil pri odstranjevanju min v goz-

du, kar pa ni delal po nalogu NOV, pač pa po lastnem nagibu, saj nikomur ni bila všeč meja, ki je sekala gozdove in polja. Prehode čez mejo so obilo izkoriščali tudi tihotapci.

Človeško rečeno je prosilec J. G. resnično zelo prizadet in težak invalid. Toda zakaj je potrebno preveliti skrb za njegovo vzdrževanje na skupnost, ga priznati kot vojaškega invalida, če ni? Zakaj ga ne vzdržuje brat, ki je lastnik posestva, oziroma občina, če brat nima sredstev za to? Prav bi bilo, če bi priče, ki so dale lažne izjave, zanje odgovarjale pred sodiščem.

Občinski odbor ZB Ljubljana-Center je dobil prošnjo za sprejem v članstvo ZB, ki jo je napisala državljanka A. V. V prošnji za sprejem trdi, da je še pred vojno sodelovala z naprednim gibanjem, med vojno pa z OF. Zaradi tega so jo internirali v Rawensbrück, kjer je še naprej politično delovala med internirankami. Iz taborišča so jo spustili Nemci, kot sama trdi, po pomoči. Vrnila se je v Ljubljano in nadaljevala z delom v OF, Pokrajinska uprava pa da je ni hotela sprejeti nazaj v službo.

Mnogim ljudem je znano, da je A. V. pred vojno res sodelovala z naprednim gibanjem in v njem zavzemala celo vodilna mesta. Leta 1941 se je vključila v OF, toda še istega leta ie z Nagodetovo skupino odpadla, ker se tej skupini ni posrečilo razbiti OF. Prišla je popolnoma pod vpliv Nagodetove skupine, ki je bila do konca razkrinkana na velikem sodnem procesu v Ljubljani leta 1947. Tudi A. V. je bila med obtoženimi in je dobila zaradi pisanja poročil za tujo vohunsko službo 20 let zapora. Zaradi primerne zadržanja v zaporu je bila izpuščena iz zapora pred potekom kazni.

Ali naj ZB sprejema v svoje vrste take člane? Zakaj bi rada A. V. postala članica ZB? Ali ne morda samo zato, da bi kdaj kasneje uveljavljala svojo »pravico« do dvojnih let ali česa drugega?

In kaj naj rečemo pričam, ki so imenovani podpisale prošnjo?

M. P.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Klobčič perečih vprašanj

Zvezni izvršni svet je v začetku junija razpravljajal o položaju bivših borcev in invalidov. Z vrsto zakonov in predpisov je sicer rešena večina njihovih najbolj perečih vprašanj v skladu z našim družbenim in gospodarskim razvojem in možnostmi, toda ostalo jih je še nekaj, katerih rešitev zahteva novih ukrepov.

Cepprav invalidnina vojaških vojnih invalidov predstavlja načelno samo priznanje, je važna tudi kot gmotna pomoč invalidom. To posebno velja za težje invalide, ki jim je invalidnina edini vir dohodkov, ker se zaradi telesnih hib ne morejo zaposliti. Vprašanje povečanja invalidnin je postalo posebno pereče v zadnjem času zaradi spremenjenega razmerja med invalidninami ter dohodki delavcev in uslužbencev, pa tudi zaradi povečanja nezmožnosti invalidov za delo zaradi njihove starosti.

Ugotovljeno je, da so plače nekaterih udeležencev NOB zelo majhne, ker nimajo zadovoljivega strokovnega znanja. Nekaj starih borcev pa se zaradi slabega zdravja ni moglo zaposliti, ali pa so pretrgali delovno razmerje. Število takih tovarišev sicer ni veliko, toda bolj bo treba poskrbeti zanje.

Za bивše borce in invalide je ponekod najbolj pereče stanovanjsko vprašanje. Nekateri primeri so namreč tako kritični, da pomenijo na terenu že politični problem. To velja predvsem za večja mesta in industrijska središča. Zato kaže v komunah naglo rešiti vse take primere bivših borcev in invalidov, ki žive v skrajno nemogočih stanovanjskih razmerah, ter pri tem izkoristiti vsa razpoložljiva sredstva in

možnosti. Republiški izvršni sveti naj posvetijo več pozornosti stanovanjskemu vprašanju upokojenih oficirjev, vojaških vojnih invalidov in bivših borcev sploh, posebno tistih, ki niso v delovnem odnosu. Preskrbijo naj zadostna denarna sredstva za graditev stanovanj, posebno v tistih krajih, kjer živijo večje število teh tovarišev.

Nadalje je ugotovljeno, da med bivšimi borci niso redka živčna obolenja pa tudi druge bolezni. Zato je potrebno čimprej ukreniti vse potrebno, da bi se oboleli lahko zdravili po naj sodobnejših metodah. Sekretariata Zveznega izvršnega sveta za socialno politiko in za narodno zdravje, Zveza borcev in Zveza vojaških vojnih invalidov naj v bližnji prihodnosti začneta razpravljati o ustanovitvi posebnega zavoda za zdravljenje duševno zrahljanih bivših borcev z delovno terapijo. Razpravljali bodo tudi o ustanovitvi manjših objektov pri že obstoječih zdravstvenih zavodih in ustanovah, kjer bi se zdravili bivši borci.

Republiški izvršni sveti naj bi poskrbeli tudi za reševanje vprašanj v zvezi s starejšimi in bolnimi udeleženci NOB, ki iz upravičenih razlogov niso v delovnem odnosu, pogojev za upokojitev pa nimajo. Potrebno jim bo priskrbiti stalne mesečne prejemke, ali pa najti ustrezno zaposlitev na domu.

Republiški izvršni sveti naj razpravljajo tudi o vzrokih počasnega reševanja invalidskih vprašanj in o ukrepih za pospešitev postopka v zvezi s temi vprašanji, ki naj bi jih v bodoče

(Iz »Crvene zvezde«)

Razgled po organizacijah ljubljanskega okraja

Sekretariat okrajnega odbora ZB v Ljubljani je sestavil analizo letošnjih občnih zborov, o kateri je razpravljajal plenum OO ZB NOV dne 22. junija. Plenum je poročilo načelno odobril, vendar z manjšimi popravki.

● Poročilo je zajelo tudi politično udejstvovanje članov ZB. V Ribnici so ustanovili v okviru ZB zametek nekakšne komisije, ki naj bi proučevala delo članov ZB v političnih organizacijah. Člani plenuma so bili v razpravi mnenja, da so take komisije, kakršno so ustanovili v Ribnici, nepotrebne, ker je dosti drugih organizacij, ki bi se morale ukvarjati

z vprašanjem politične aktivnosti posameznikov. Ankete so pokazale, da je 80 % članov ZB aktivnih v drugih organizacijah. Morda bi bile »komisije za politično aktivnost« potrebne le na podeželju, in še tam le v nekaterih krajih. Večina članov plenuma je bila prav tako proti ustanavljanju aktivov ZB v podjetjih in tovarnah, pa ne zaradi bojazni, da bi se ti aktivni izrodili v organizirano opozicijo, ampak zato, ker je dovolj drugih organizacij, kjer lahko člani ZB zastopajo svoja gledišča in v okviru katerih lahko skrbijo za pomoči potrebne tovariše oziroma za njih strokovni dvig.

● Poročilo poudarja, da je pri delu z otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja potrebno postaviti na prvo mesto vzgojo ter politično in strokovno izobraževanje. Od upravnih organov pa je treba zahtevati, naj vsa materialna vprašanja rešujejo pravočasno, človeško in po predpisih. ZB naj le nadzira to skrb. Decembrski pregled otrok po občinah je pokazal, da v vrsti občin odgovorni uslužbenci niso vedeli za stanje teh otrok. Če pa uslužbenci ne poznajo stanja in potreb, potem nevedno ne znajo prav skrbeti za te otroke.

Nekatere občine so priskrbele za kolonije otrok padlih borcev in ŽFN smešno nizke vsote, oziroma — kljub precejšnjemu številu otrok gre majhno število le-teh v kolonije. Iz Cerknice, kjer je 55 otrok (sredstev pa so preskrbeli 18.000), ni šel v kolonijo niti eden, iz Loške doline so šli samo 4 od 34 otrok, iz dobrepoljske občine ni šel od 18 otrok v kolonijo nihče itd. V Ribnici se komisija za otroke padlih borcev in ŽFN v času med dvema občnima zboroma sploh ni sestala. Diskutant iz Kamnika je trdil, da ni potrebno pošiljati otrok, ki bodo kmalu polnoletni, v kolonijo, ker gre do lahko na množično delovno akcijo na avtocesto. Ni da bo skupnost tem otrokom samo dajala, ampak naj od njih tudi zahteva. — Nihče nima namena trditi, da so delovne akcije tako kot za ostalo mladino koristne tudi za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, toda potrebne so jim tudi kolonije. Zdravi mladinci naj bi se udeleževali tako delovnih akcij, kot naj bi hodili tudi v kolonije. Mnenje tovarša iz Kamnika je treba oceniti kot zmotno in neprijetno, kot dokaz, da ponekod še vedno niso na čistem z načeli skrbstva za otroke padlih tovarišev in tovarišic.

● Skoraj nikjer se na občinskih občnih zbora niso dotaknili vprašanja nadaljnjega šolanja otrok. Letos srednje, višje in visoke šole sprejemajo kandidate po natečaju in je nevarnost, da bodo tisti otroci, ki imajo slabše učne uspehe, zaradi tega odklonjeni, kar ne bi bilo prav. V okraju je 1884 otrok in letos jih konča obvezno šolanje 207. Kar 196 izmed njih si želi nadaljnjega šolanja. Od teh jih 119 nima še priskrbljenih učnih mest, 73 pa jih ne ve, kje bodo stanovali.

● Skrb za člane se je lani zrcalila predvsem v zdravljenju le-teh. Pri tem so organizacije dosegle lepe uspehe. Le malo občinskih občnih zborov pa je nakazalo smernice za delo v letošnjem in prihodnjem letu. Lani so člani ZB izpolnjevali anketne liste, toda mnoge

organizacije ZB so te liste odstopile kar zdravstvenim domovom, misleč, da je s tem njihovo delo opravljeno, ker gre samo za zdravstveno stanje. Še vedno je največ težav z zdravljenjem tistih članov, ki niso socialno zavarovani, žive pa na krpah nerodovitne zemlje. Večkrat so se občinski ljudski odbori branili plačevati stroške zdravljenja za take člane ZB, češ da imajo preveliko premoženje. ZB pa meni, da je pravilno, če se takim tovarišem plača zdravljenje. — Mnoge organizacije rešujejo socialna vprašanja članov, kar je prav, toda rešujejo navadno le vprašanja tistih, ki sami poiščejo pot do organizacije. Organizacije nimajo primerne evidence o članih, ki so potrebni pomoči.

● Skoraj noben občni zbor se ni dotaknil vprašanja izobraževanja članov. Dopisna ekonomska šola pri GOZB čuti upadanje zanimanja za šolanje. To pomeni, da so bili tečajniki prepuščeni sami sebi in zato težko premagujejo težave. Zdaj ostaja 30 % prispevka za kadre podjetjem in ZB naj poskrbi, da bodo ta sredstva v prvi vrsti uporabili člani ZB.

● Poročilo ugotavlja, da je umrljivost članov ZB vsako leto večja. Kljub temu pa skoraj nobena občinska konferenca ni ugotovila, koliko članov

je umrlo med dvema občnima zboroma.

● Na področju spomeniške dejavnosti se opaža težnja po gradnji spomenikov na vidnih mestih, zanemarjena pa je skrb za grobišča, ker je v ljubljanskem okraju še dovolj neurejenih in celo zapuščenih. Mnogi spomeniki so brez prave umetniške vrednosti, zato je bil glede postavljanja in izbora motivov GO ZB prisiljen sprejeti stroge ukrepe in prepovedati postavljanje spomenikov, dokler sekretariat ne pregleda in ne odobri osnutkov.

● Na področju zgodovinske dejavnosti so nekatere organizacije pokazale zadovoljivo pobudo pri zbiranju gradiva za krajevne kronike. Vsako leto je dragoceno, ker se vsako leto bolj izgubljajo dokumenti iz NOB, ljudem pa peša spomin. V Hrastniku, Mengšu, Rudniku in še v nekaterih krajih se pripravljajo na ureditev manjših krajevnih muzejev. Preden se lotijo dela, bi se morali posvetovati z GO ZB in z muzejem NOB v Ljubljani, da bi bile razstave res uspešne in primerne. Podobno naj bi tudi krajevne kronike pregledoval GO ZB. Pogosto se zgodi, da kronike piše en sam človek, ki vse opisuje s svojega vidika, ki pa je včasih daleč od zgodovinske resnice in resničnega stanja.

»Globoko me je pretreslo...«

»Tisto, kar sem videl in slišal, me je tako pretreslo, da sem bil še doma tri dni ves iz sebe, ko sem se vrnil iz Beograda,« je dejal delegat A. K. iz občine Ljubljana-Polje na okrajni skupščini sekcije internirancev v Ljubljani.

»Nekako 10. maja so me povabili na zdravniški pregled v Vojno-medicinsko akademijo JLA, da bi ugotovili posledice medicinskih poskusov, ki so jih delali med vojno Nemci z menoj v taborišču. Člani komisije so bili jugoslovanski zdravniki in nekaj Nemcev; v skupini, ki je prišla na pregled, nas je bilo kakih dvajset, bili pa smo že tretja taka skupina v kratkem času. Večina nas je bilo Slovencev, nekaj pa Židov.

Videl sem ljudi brez spolnih udov, ker so jim jih odrezali pri poskusih, videl sterilizirane ženske, ki jim takrat niso povedali, kaj so jim napravili, in so posledice ugotovili šele čez leta. Videl sem ljudi brez rok in nog, slepe, gluhe, živčno uničene, okužene z različnimi boleznimi. Na meni so preizkušali uspeh tablet za ustavitev krvavitve, zato so me večkrat ranili. Od tega sem hudo živčno trpel.«

● Večina občnih zborov je opustila razprave in poročila o izvenarmadni vzgoji ljudstva in o obujanju tradicij iz NOB. To ni prav. ZB naj priskrbi šolam zadostno število razgledanih ljudi, ki bodo znali mladini pripovedovati o NOB, naj daje vodnike za izlete v partizanske kraje raznim organizacijam in naj skrbi, da se razne proslave povežejo s spomini na NOB.

● Priznavanje aktivnega dela med NOB v službeno dobo je eno izmed najboljših, pa tudi najbolj delikatnih del ZB v sedanjem času. Neenotna in neprečiščena stališča članov komisij zelo otežkočajo delo.

Iz vsega navednega vidimo, da ni malo vprašanj, s katerimi bi se morale ukvarjati organizacije ZB.

—mp—

Širok krog vprašanj

Dne 19. junija so se zbrali v Ljubljani v dvorani Zavoda za socialno zavarovanje delegati, izvoljeni za okrajno skupščino sekcije internirancev, deportirancev in vojnih ujetnikov. Od tam, kjer občinskih skupščin še ni bilo, so poslali na okrajno skupščino kar člane incijativnih odborov. Od 257 delegatov je bilo navzočih 163. Izvolili so 15-članski okrajni odbor sekcije internirancev, deportirancev in vojnih ujetnikov s predsednikom dosedanjega incijativnega odbora tovarišem Joškom Gorjancem kot predsednikom ter 30 delegatov za republiško skupščino sekcije.

Širok je bil krog vprašanj, ki je o njem razpravljala skupščina. Delo sekcije je prekoračilo okvir priprav. Zdaj so že jasne značilnosti in perspektive bodoče dejavnosti sekcije. Prve izkušnje so že tu, pokazalo pa se je, kako potrebna je bila ustanovitev sekcije. Pri nekaterih govornikih je bilo čutiti malo zagrenjenosti, češ da se prispevek internirancev ne ceni dovolj. To pa ni res. Zaradi oboroženega boja v Jugoslaviji, ki se ga je udeležila večina ljudi, se je dejavnost ZB doslej razvijala po dveh vzporednih črtah. V tujini, kjer oboroženega boja ni bilo ali pa ni bil množičen, kakor je bil v Jugoslaviji, pa predstavlja populariziranje boja internirancev in zapornikov edino obliko dejavnosti njihovih organizacij bivših borcev in mu zato vsekakor posvečajo več pozornosti.

Res pa je, da so ponekod organizacije ZB gledale na ljudi, ki so bili v internaciji ali pa so bili zaprti, oziroma izseljeni, precej ozko, zaradi česar je ostalo nekaj tovarišev in tovarišic izven organizacije. Precej razprave je bilo tudi okoli stališč za sprejem tistih državljanov, ki so sicer bili v zaporih in taboriščih, pa se tam niso najbolje zadržali ali pa so prišli v zapore in taborišča zaradi drugih vzrokov, ne pa zaradi udeležbe v osvobodilnem gibanju. Eden izmed diskutantov je bil mnenja, da je treba sprejeti vsakogar, ki je bil zaprt, ker ga sovražnik ne bi bil zaprl, če ga ne bi bil imel za nevarnega. Ostali de-

Prizor iz taborišča Dachau

legati se s tem predlogom niso strinjali.

Mnogim nekdanjim internirancem še vedno ni popolnoma jasno vse v zvezi z »odškodnino«, ki jo je baje izplačala Zvezna republika Nemčija internirancem. Res je Jugoslavija dobila nekaj sredstev v obliki reparacij, toda ta sredstva so šla za stroške socialnega zavarovanja, ki imajo od njega bivši interniranci enake pravice kakor bivši borci. Posamezniki so se celo vsak zase obračali na različna tuja predstavništva v Jugoslaviji in

Tako so Nemci obešali jugoslovanske internirance na Norveškem

tujini ter moledovali za »odškodnino«. S tem so pokazali, da nimajo ponosa, kakršnega bi pričakovali od ljudi, ki so toliko pretrpeli pod fašizmom. Če bi nam tujci to plačali, bi nam plačali zato, da bi pozabili — toda mi nečemo pozabiti na nacistična grozodejstva! Sicer pa bi lahko z enako pravico kot vsi naši interniranci tudi bivši borci zahtevali plačo za čas, ki so ga prebili v NOV — toda naše osvobodilno gibanje ni bilo najemniška vojska!

Govorili so tudi o spomenikih in o ureditvi grobišč in nekdanjih taborišč v tujini in doma. Precej taborišč in zaporov pri nas je že urejenih. V tujini pa naleti naša država v tem oziru pogosto na težave, saj iz razumljivih razlogov reakcionarnim krogom v tistih državah ni pri srcu, da bi jih spomeniki spominjali na hudo delstvo. Ureditev spomenikov v nemških taboriščih naj bi bila zvezna jugoslovanska naloga, ureditev italijanskih pa republiška, slovenska. Pri postavljanju spomenikov pri nas naj bi bolj rabil kot motiv človek, saj je on, človek, trpel v vojni, ječi in internaciji. Zadnje

čase pa se vedno bolj pogosto pojavljajo tudi v spomeniški dejavnosti abstraktni motivi, kjer za človeka ni prostora. Abstraktni liki so našemu človeku tuji, to je »moderni« primitivizem. Naši ljudje niso po duhu in kulturi niti najmanj sorodni tistim krogom na Zahodu, ki vsled svoje naveščenosti in presitosti po vsej sili zahtevajo nekaj »novega«, pa čeprav je to nesmisel.

Tudi hlapčevski odnos nekaterih naših ljudi, predvsem gostincev, do tujcev, ki prihajajo k nam kot turisti, je dokaj nezdrav pojav, ki ga je treba javno obsojati.

Sekcija internirancev bo morala kot sestavni del ZB vplivati tudi na vzgojo mladine, ki je včasih zelo pomanjkljivo seznanjena z grozotami v taboriščih. V neki prosvetni ustanovi, na primer, zelo podrobno učijo življenjepisa in potovanja škofa Slomška, zelo malo ali sploh nič pa dijaki ne vedo o trpljenju v taboriščih.

Vzdušje na skupščini sami daje upanje, da bo delo sekcij uspešno dopolnjevalo delo ZB, ki je res čutila glede problematike internirancev in zapornikov določeno praznino.

čila prikazati domovini in svetu izročilo o oblikah boja za svobodo v najhujših življenjskih pogojih, kakršni so bili v fašističnih taboriščih in zaporih. S tem sklepom je bila upoštevana tudi želja članov Zveze borcev, ki so se že doslej povezovali v okviru posameznih taborišč in obujali ter zapisovali spomine o tem obdobju svojega boja proti okupatorju.

Po nepopolnih podatkih je v Sloveniji skupaj 31.400 članov Zveze borcev, ki so bili v zaporih, v internaciji ali v izgnanstvu, kar je tretjina članstva Zveze borcev.

Sklepajoč po podatkih in oceni okrajnih organizacij Zveze borcev, je okrog 10.000 bivših političnih zapornikov oziroma internirancev in deportirancev, ki bi pa imeli pogoje za članstvo v ZB, izven naše organizacije. Podrobnejše analize o članstvu in podatke o notranji strukturi imajo sedaj le redki okraji. Najboljši je v tem pogledu Maribor.

Po prvotnem pregledu bi naj bili združeni v naši sekciji tudi vojni ujetniki, ki jih je v Sloveniji le okrog 500. Toda po sklepu Centralnega odbora Zveze borcev bo ustanovljena pri GO Slovenije posebna komisija za vojne ujetnike.

Občinske, zlasti pa okrajne konference sekcije so bile povsod dobro pripravljene. Razprava na njih je pokazala, da interniranci, politični zaporniki in deportiranci toplo pozdravljajo ustanovitve sekcije in da so pravilno razumeli naloge, ki jih je dal Centralni odbor Zveze borcev NOV naši sekciji. Večina internirancev, deportirancev in političnih zapornikov je že sama občutila pomanjkanje ustreznih organizacijskih oblik v okviru Zveze borcev. Razen tega jih večina tudi sodi, da vse prehitro pozabljamo na okupatorjeva grozodejstva in da nismo storili dovolj, da bi bila mlajša generacija pravilno poučena o žrtvah in trpljenju naših narodov v boju za svobodo, zlasti še zato, ker v nekaterih deželah fašisti ponovno dvigajo glave. Zelo redki so bili diskutanti, ki so postavljali v ospredje vprašanje odškodnine za čas, prebit v izseljeništvu,

Nismo in ne bomo pozabili

Po uspešno opravljenih občinskih in okrajnih ustanovnih občnih zborov sekcije internirancev, deportirancev in političnih zapornikov je bil 27. VI. ustanovni občni zbor sekcije v republiškem merilu. Iz živahne razprave na tem zboru je bilo razvidno, da je ta nova organizacija v okviru Zveze borcev že kar lepo zaživela in da se njeni člani zavedajo njenega pomena in nalog. — Po razpravi je zbor izvolil odbor sekcije in delegate za ustanovni občni zbor v zveznem merilu, ki bo meseca septembra v Beogradu.

Z zbora so odposlali pozdravni brzojavki tovarišu Titu in Centralnemu odboru Zveze borcev. — Odbor je izvolil za svojega predsednika tovariša Staneta Runka, ki je bil dotlej predsednik iniciativnega odbora. Hkrati je odbor določil sektorje svojega dela, in sicer: sektor za nemška taborišča, sektor za italijanska taborišča, sektor za deportirance in izseljence ter sektor za propagando. — Objavljamo del govora tovariša Staneta Runka, v katerem je izčrpno orisano delo republiškega iniciativnega odbora, kakor tudi pomen in naloge sekcije.

Ker je imel boj pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja, ki so bili v zaporih ter v internaciji, svoje specifične poteze, ki zahtevajo posebnega proučevanja ter posebne organizacijske oblike, je sklenil III. razširjeni Plenum Zveze borcev NOV Jugoslavije marca 1958. leta ustanoviti sekcijo internirancev, deportirancev in

političnih zapornikov pri svojih zveznih, republiških, okrajnih in občinskih organih.

Centralni odbor Zveze borcev NOV Jugoslavije je sodil, da bo posebna sekcija v okviru organizacije Zveze borcev olajšala zbiranje in povezovanje bivših internirancev, deportirancev ter političnih zapornikov, hkrati pa bo omogo-

Z ustanovnega občnega zbora republiške sekcije internirancev

internaciji ali v zaporu. Večina članstva se strinja s pojasnilom, da trpljenja, ki smo ga prestali v zaporih in taboriščih, nikakor ni mogoče poplačati z denarjem, zlasti pa nečemo reševati tega vprašanja kot posamezniki in izven pravic ostalih članov Zveze borcev, ki niso bili deportirani, v internaciji ali v zaporih, pa so kljub temu utrpeli materialno škodo. Če bo in kolikor bo naša država sodila, da je primerno zahtevati odškodnino, naj se to ureja v državnem merilu.

Večji del razprave na občinskih in okrajnih konferencah pa je bil posvečen nalogam sekcije. V okviru osnovnih nalog sekcije, ki so navedene v pravilniku o njenem delovanju, so vzniknile številne misli. Sem sodijo konkretni predlogi o postavitvi spomenikov, o določitvi nekaterih stalnih datumov, na katere bi v posameznih krajih vezali razne spominske svečanosti, o ureditvi posebnih oddelkov pri nekaterih večjih muzejih NOB in slično. Vse te predloge bodo morale upoštevati pri bodočem delu področne organizacije naše sekcije. Pri tem pa moramo posebej poudariti, da se bodo, kot že doslej, osebna vprašanja članov Zveze borcev tudi v bodoče obravnavala in reše-

vala v okviru celotne organizacije. Odbori naših sekcij pa morajo zato organizacijo opozarjati na posamezne primere.

Ob koncu še nekaj misli in predlogov, ki naj bodo poleg okvirnih, s pravilnikom določenih nalog, ki jih ne bomo ponavljali, napotilo za delo novo izvoljenim odborom.

Zaradi uspešnejšega dela predlagamo, da se republiški odbor sekcije čimprej sporazume z okrajnimi oziroma občinskimi odbori o sodelovanju in o odgovornosti za urejanje

ter vzdrževanje zgodovinskih stavb, grobišč, muzejev in slično, ki so splošnega pomena za republiko ali za več okrajev, vključujoč med te tudi objekte v inozemstvu.

Občinski in okrajni odbori, kakor tudi republiški odbor sekcije, naj posvetijo vso pozornost ureditvi evidence članstva, s čimer naj povežejo tudi akcijo za sprejemanje novih članov, ki so še izven organizacije Zveze borcev.

Odbori sekcij naj prevzamejo pobudo za organiziranje sestankov članov iz posameznih taborišč, da ne bi bili prepušteni stihiji. Sestanki naj bi služili predvsem obnavljanju in popisovanju spominov ter urejanju evidence o pripadnikih Zveze borcev, o žrtvah v taboriščih, o okupatorjevem nasilju ter o življenju in načinu boja v taboriščih.

S formiranjem sekcije se interniranci, deportiranci in politični zaporniki nikakor ne izdvajamo iz organizacije Zveze borcev NOB. Vse naloge, ki so skupne članom Zveze borcev, bomo še vnaprej reševali v okrilju naše enotne organizacije, kot smo jih reševali tudi doslej. Interniranci, deportiranci in politični zaporniki bodo preko svojih sekcij urejali samo specifična vprašanja, ki so jim naložena s pravili.

Stane Runko-Mišo, predsednik sekcije internirancev, deportirancev in političnih zapornikov

Seveda so tudi te naloge sestavni del nalog celotne organizacije Zveze borcev.

S formiranjem sekcije interirancev, deportirancev in političnih zapornikov se bo Zveza borcev NOV še lažje povezovala z drugimi podobnimi mednarodnimi organizacijami, lažje bo sodelovala v splošnem boju vseh protifašističnih in protimilitarističnih sil sodobnega sveta za splošen napredek, za odpravo še obstoječega socialnega in nacionalnega zatiranja, za mir v svetu, za miroljubno sožitje vseh narodov, malih in velikih, razvitih in nerazvitih, za spoštovanje načel somoodločbe narodov in podobno.

Zveza borcev NOV bo s pomočjo članov sekcije lažje po-

učila doraščajoči rod, ki preživlja svojo mladost v že svobodni domovini, s kakšnimi žrtvami in trpljenjem je bila spočeta ta naša nova domovina in kako veliko nevarnost predstavljajo ne samo za nas, temveč za vse človeštvo fašizem, vojno hujskaštvo, tekmovanje v oboroževanju ter prizadevanje raznih političnih skupin po vojaški, politični ter ekonomski nadvladi na svetu.

Ne bo odveč, če ob zaključku ustanovne konference ponovno izpričamo svojo neomajno privrženost stvari našega narodnoosvobodilnega gibanja, če ponovno potrdimo našo pripravljenost, z enakim junaštvom in odločnostjo boriti se za tiste ideale, ki so nam svetili na poti naše ljudske revo-

lucije. Prav tako želimo ponovno potrditi našo neomajno zvestobo organizatorju osvobodilnega gibanja — Komunistični Partiji Jugoslavije in njenemu voditelju tovarišu Titu. Naj se zavedajo vsi tisti, ki jim tako naše gledišče ni po volji, da smo borci NOV, partizani, aktivisti in politični delavci, ki smo bili prisiljeni prebiti daljše ali krajše obdobje narodnoosvobodilne revolucije v pregnanstvu, v zaporih in taboriščih, da se nam še predtaka po žilah svobodoljubna, uporniška in revolucionarna kri in da bomo znali, če bo treba, ponovno braniti svobodo svoje domovine, ne glede na to, kdo bi bil tisti, ki bi jo ogrozil.

—fš—

§ Pravna posvetovalnica §

Vprašanje: Občinski odbor Zveze borcev NOV Trbovlje je poslal pravni posvetovalnici »Borca« naslednji dopis:

Vprašujemo, ali ni žena upravičena prejemati polno pokojnino za možem, ki ji je padel v NOV, ko še ni bil star 50 let, ampak je imel polno beneficirano delovno dobo takrat 38 let, 10 mesecev in 11 dni. Ko je bil zaposlen kot zunanji delavec, so se mu odštela 3 leta, 10 mesecev in 11 dni. Tako bi se mu štela leta za povečanje 5 % od njegove starosti 50 let. Sedaj pa, ko je zavarovanec padel v NOV, žena ne dobi polne pokojnine. Ali obstoji kak predpis, da bi se tem ženam priznala polna pokojnina, ker tukaj so res mnoge prizadele, saj niso same krive, da mož ni dopolnil starostne dobe, let pa ima dovolj.

Odgovor: Vaše vprašanje ni dovolj precizno, ker iz besedila ni docela jasno, ali sprašujete, zakaj vdova ne prejema polne pokojnine, ali pa, zakaj ne prejema za 5 % oziroma ustrezno zvišane pokojnine. Tudi je v Vašem dopisu, žal, premalo podatkov, da bi Vam mogli dati točen odgovor, posebno še, ker je stvar v zvezi s priznanjem povišanja pokojnine in računanjem delovne dobe in beneficirane dobe precej zamotana. Prav tako iz Vašega dopisa samo sklepamo, da gre za vdovo rudarja, kar pa je prav glede a računanje beneficirane dobe spet odločilnega pomena. Končno tudi ni podatkov, od kdaj je bil njen mož v NOV in kdaj je padel. Zato Vam glede na vse to lahko damo le načelen odgovor, ne moremo pa docela konkretno in podrobno odgovoriti, ali v primeru, za katerega sprašujete, vdovi pripada pokojnina v taki ali drugačni višini. Spričo tega Vam svetujemo, da prosite za podatke in točne informacije podružnico Zavoda za socialno zavarovanje v Trbovljah, kjer boste iz pokojninskega spisa za vdovo lahko dobili docela točne podatke.

Po čl. 218 Zakona o pokojninskem zavarovanju se določijo uveljavčene družinske pokojnine — družinskimi članom osebe, ki je padla kot udeleženec Narodnoosvobodilne vojne, na njihovo zahtevo nov znesek družinske pokojnine na ta način, da se kot osnova vzame polna pokojnina osebe, zaradi katere uveljavlja družina pravico do pokojnine. Iz tega izhaja, da je vdova po uveljavitvi novega zakona o pokojninskem zavarovanju v letu 1958 lahko zahtevala, da se ji pokojnina na novo določi, ker ji glede na to, da je mož padel v NOV, pripada polna pokojnina.

Drugo pa je vprašanje 5 % poviška pokojnine. Načeloma velja, da se tudi vdovam odmerja višja pokojnina, kolikor so že njihovi možje pred smrtjo izpolnili pogoje za višjo pokojnino, oziroma so prekoračili minimalno delovno in starostno dobo, predpisano za dosego pokojnine. Vendar pa je v Vašem primeru vprašanje, kako računati zaposlitev. Ker gre, kot izhaja iz podatkov Vašega vprašanja, za delavca, ki je bil zaposlen pri mešanih delih, to je pri jamskih delih in kot zunanji delavec, morata biti za 5 % povišanje pokojnine za vsako leto zaposlitve nad normalno dobo izpolnjena oba pogoja: starostna doba 55 let in pokojninska doba 35 let. Za ugotovitev, ali sta oba pogoja izpolnjena in izračunavanje ene ali druge dobe, pa je treba imeti točne podatke o trajanju posameznih zaposlitev. Glede na tako izračunano dobo zaposlitve potem glede na predpise o beneficiranju izračuna, ali je delavec tudi z dejansko krajšo delovno dobo že izpolnil pogoje za starostno pokojnino, oziroma minimalno dobo že presežek. Prav tako se potem izračuna tudi njegova starostna doba in se od tam dalje, ko sta izpolnjena oba pogoja, računa tudi presežek za 5 % povišanje pokojnine. Vse te podatke pa je mogoče dobiti le iz pokojninskega spisa, zato je odgovor brez tega samo ugibanje. Načeloma pa velja, da gre tudi vdovam ustrezno zvišanje.

Pri tem Vas opozarjamo na čl. 71. Zakona o pokojninskem zavarovanju, ki pravi, da se zavarovancu, ki je dopolnil delovno dobo pri posebno težavnih in zdravju škodljivih delih, računa vsako nadaljnje leto dela s polnim delovnim časom, prebiti pri takih delih, za povečanje pokojnine, in to tudi pred dopolnitvijo starosti, predpisane za pridobitev pokojnine.

Vdovi, za katero sprašujete, bi se torej štelo zvišanje, četudi njen mož ne bi dosegel predpisane starostne dobe, temveč samo pokojninsko dobo, če bi bil vseskozi zaposlen pri težkih, to je pri jamskih delih. Prav tako, ker gre za mešano zaposlitev, pa se mora upoštevati tudi starostna doba. Kolikor pa bi mož samo pri težkih, to je pri jamskih delih z beneficirano dobo dosegel 35 let delovne dobe, pa starost ne bi bila odločilna in bi se od vsakega nadaljnjega leta polne zaposlitve računal 5 % zvišanje tudi vdovi. Vsa stvar je torej v tem, koliko let je bil pokojni mož zaposlen pri enih in drugih delih ter kako se ta leta računa.

Antonu Bernetiču-Jakobu, istrskemu revolucionarju, protifašistu in komunistu v spomin

Na Kortini pri Rižani je majhna hiša in v njej še manjša soba. Ta soba je bila dolgih deset let dom enega najbolj revolucionarnih sinov Slovenske Istre — Antona Bernetiča - Jakoba. Dolgih deset let — to so bila leta mje-gove mučne bolezni... Dne 25. junija je tega odločnega protifašista in borca za pravice delavskega razreda sprem-ljala na zadnji poti velika množica ljudi. V Predloki smo ga položili v zemljo — v tisto zemljo, ki jo je imel tako rad in je ni zapustil niti v naj-hujših časih fašističnega zatir-anja in raznarodovanja. V Predloki — v dolini gradov — počiva na kraju... »kjer mno-gi spe nevzdramno spanje...«

Tovariš Tone! Tvoja živ-ljenjska pot je bila pot borbe in samoodpovedi. Sam si mi v nekem pismu zapisal:

»Moja revolucionarna doba začenja leta 1917 v novembru, ko so se Čehi vračali z dopu-stov. Prinašali so krasne no-vice iz boljševiške Rusije, o Leninu in o komunizmu...«

Ti, Tone, pa si že kot mlad fant leta 1912 pokazal, s kom misliš, koga spoštuješ, za koga boš delal in se boril. Takrat si se kot spremljevalec de-lavske zastave udeležil prvo-majske povorke v Trstu. Za kazni si bil za šest mesecev vržen od dela. Odsel si domov na Mali Kras in tam zbiral moči za nadaljevanje borbe.

Konec aprila 1919 si v Sol-kanu pri Gorici obiskal po-kojnega Jožeta Srebrnič. Tja Te je gnala želja, da bi dobil navodila za delo v KP. Ko si se vrnil domov, si takoj usta-novil — *prvo celico KP na Malem Krasu in verjetno v vsej Slovenski Istri!* Zatem si ustanovil še več celic na Ma-lem Krasu. Letos je ta celica — imenoval si jo Srebrničeva celica — slavila štiridesetlet-nico ustanovitve.

Fašisti so Te hoteli po vsej sili uničiti že več let pred za-četkom NOB. Leta 1932 so Te karabinjerji v Črnem kalu ne-človeško prepeleli in mučili. Takrat so ti izbili sedem zob.

Tržaški skvadrismi pa so Te zalili z ricinovim oljem. Ven-dar nisi odnehal. Bil si — »vrhu gore hrast«! Prav tako so ti tudi nacisti stregli po življenju. Razpisali so kar 48.000 lir nagrade nate in dali nalepiti lepake po vseh vaseh. Smejal si se jim in nadalje-val svoje delo...

Ko se je dne 22. oktobra 1941 oglasil na Tvojem domu Oskar Kovačič, si ga sprejel kot brata. Takrat ste na 24-urnem sestanku — Ti, Kova-čič in Iskra — povezali Slo-

vensko Istro z Osvobodilno fronto Slovenskega naroda. Vsa štiri leta NOB si neumor-no delal, spočetka kot tajnik in blagajnik rajonskega od-bora OF, kasneje pa kot bla-gajnik okrožnega odbora OF za Slovensko Istro. Udeleževal si se vseh važnejših sestankov in akcij.

Borba je tudi Tebi zapustila posledice. V marcu pred de-setimi leti Te je delni mrtvo-od privezal na posteljo. Tako Ti je bolezen onemogočila na-daljevanje dela. Ves čas bo-lezni si bil v stiku s svetom in dogodki. Dnevno si v časo-pisih in po radiu sledil rasti in razvoju domovine.

Ko smo tako številni stali ob odprtem grobu, nam je bilo težko, da smo Te izgubili. Ti, Tone, si nesebično delil svoje umske zmožnosti, da bi sto-letja zatirani in zapostavljeni istrski človek bolje živel. Upravičeno lahko zapišem:

Pozabil nase si — na vse
ugodje,
v vrtince borbe — borec se
pognal,
postavljaj domu novo si
ogrodje,
gradil za druge — zase nič
jemal...

P. A. Ogarev

Turjak so obiskali

Društvo prijateljev mladine terena Ljubo Šercer v Šiški je ob pomoči ZROJ pripravljalo in organiziralo izlet na grad Turjak.

Dne 14. junija 1959 se je z avtobusom podjetja »Ljublja-na-transport« odpeljalo 76 pionirjev v spremstvu odbornic in predstavnikov ZROJ in ZB NOV omenjenega terena. Vre-me mladim izletnikom ni bilo naklonjeno. Toda dež ni niko-gar prestrašil niti ni pregnal dobre volje. Z veselo partizan-sko pesmijo so drveli proti ci-lju.

Pred ogledom ruševin so se vsi zbrali v kapelici, kjer je

ohranjeno nekaj starih fresk. Tu jim je tovariš Ivan Križ-nar orisal nastanek in razvoj gradu, samopašnosti grajske gospode in mogočnost nekda-njih Auerspergov. Nato je to-variš Miro Stalowsky opisal potek bojev za uničenje po-slednjega zatočišča nekdanje MVAC — bele garde v gradu Turjaku.

Pionirji so na koncu dekla-mirali še pesem o partizanu — osvoboditelju in zapeli ne-kaj partizanskih pesmi.

Tudi druga društva naj bi tako sodelovala z ZROJ in ZB ter se seznanjala mladi rod z našo slavno zgodovino!

KRATKE NOVICE

● **NIS** — Dne 14. junija letos je bil v Nišu kot zaključek večdnednega praznovanja petnajste obletnice ustanovitve osmih srbskih divizij velik miting. Udeležilo se ga je nad 70.000 preživelih borcev ter prebivalcev Niša in okolice. Govoril je član CK ZK Srbije Dragi Stamenković, ki je orisal posebnosti NOB v tem kraju, kjer je prišlo spomladi 1944 do množične vstaje proti okupatorju. Z njo je bila ovržena trditve, da Srbi niso pristaši partizanstva, kakor je trdila propaganda nekaterih zahodnih držav.

● **BJELOVAR** — V okviru proslav 40-letnice ZKJ so odprli razstavo o bojih Kalniškega, Zagorskega, Zagrebskega in Podravskega partizanskega odreda ter 32. divizije NOV.

● **VARŠAVA** — Pred kratkim je Zveza borcev za svobodo in demokracijo Poljske (ZBOWID) izdala album fotografij z naslovom »Spominjam se«. V njem je ponatisnjenih 300 fotografij iz let 1939 do 1945, ki so jih posneli sami hitlerjevci za svoje zbirke, nekaj pa tudi partizani, terenci in interniranci.

● **LJUBLJANA** — Pred zadnjo junjsko nedeljo so v Smartnem pri Litiji odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, ki jih je bilo v Smartnem in bližnji okolici 40. Spomenik stoji na Ušlju, blizu letnega telovadišča in združnega doma. Primerno so uredili tudi okolico spomenika.

● **ČACAK** — Na poslopju III. osnovne šole so odkrili spominsko ploščo narodnemu heroju Milici Pavlovič-Dari, katere ime nosi šola. Milica Pavlovič-Dara je bila rojena v Čacku, študirala pa je v Beogradu. V Valjevu je bila članica mestnega komiteja KPJ, leta 1942 pa so jo izbrali za sekretarja oblastnega komiteja. Četniki so jo izsledili in po hudem mučenju na zverinski način ubili 8. junija 1944.

● **LJUBLJANA** — Junija 1940 je bila v gozdu blizu Zaloga konferenca PK SKOJ, ki je bila odločilnega pomena za delo mladine v kritičnem razdobju neposredno pred vojno. V nedeljo, dne 28. junija, je Okrajni komitej LMS priredil na kraju, kjer je bila konferenca, spominsko proslavo, združeno z odkritjem spominskega kamna.

● **KAMNIK** — Leta 1928 so deset tednov stavkali delavci tovarne »Titan«. V nedeljo, dne 28. junija,

je bila v počastitev obletnice te stavke velika proslava, ki se je udeležilo nad 4000 ljudi. Odkrili so tudi spominsko ploščo, sindikalna združnica tovarne pa je razvila svoj prapor.

● **CETINJE** — Na Belvederu so bile leta 1936 velike demonstracije proti režimu v bivši Jugoslaviji. Orožniki so na množico streljali in ubili 6 ljudi, ranili pa 25. Letos, ob obletnici teh demonstracij je bil na Belvederu miting. Govoril je se-

kretnar CK ZK Črne gore Blažo Jovanović. Mitinga se je udeležilo več tisoč ljudi.

● **NOVO MESTO** — Pri delu na avtomobilski cesti v Makedoniji je bila prvič proglašena za udarno brigado tudi 8. novomeška MDB »Ivan Stariha-Janko«.

● **BEograd** — V začetku junija je 44 bivših internirancev, ki so bili med drugo svetovno vojno internirani v koncentracijskih taboriščih na Norveškem, odšlo na 15-dnevno potovanje po tej deželi. Obiskali so kraje, kjer so bila med vojno zloglasna koncentracijska taborišča in se ob tej priložnosti sestali s svojimi norveškimi prijatelji, obnovili spomine na težke dni in položili vence na grobove internirancev.

● **BEograd** — Skupina bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev bo obiskala v začetku letošnjega septembra nekdanje koncentracijske taborišče BUCHENWALD. Obisk organizira zvezna sekcija internirancev.

● **VALJEVO** — Dne 7. junija je okrog 500 prežive-

lih borcev valjevskega partizanskega odreda slovesno proslavilo Dan vstaje srbskega naroda. Proslave se je udeležilo poleg preživelih borcev še nad 10.000 ljudi. Med častnimi gosti sta bila tudi sekretar CK ZK Srbije Jovan Veselinov in član Izvršnega komiteja CK ZK Srbije Miloš Minić.

● **LJUBLJANA** — V Mostah so sklenili, da bodo zgradili otroško ustanovo, ki bo nosila ime pred kratkim umrle revolucionarke Angele Ocepke. V prvi etapi bodo zgradili varstveno ustanovo za predšolske in šolske otroke, v drugi etapi pa kulturni center za mladino. Otrokom bo zagotovljena prehrana, imeli pa bodo tudi tehnično delavnico, igrišča in dvorano za prireditve.

● **SLOVENJI GRADEC** — V počastitev 40. obletnice obstoja fizikalnega društva in 40. obletnice ustanovitve ZKJ so slovenjegraški športniki organizirali v začetku junija festival telesne kulture, na katerega so povabili tudi invalide iz Ljubljane.

● **POSTOJNA** — V začetku junija je bilo v tem mestu prisrčno slavlje — z delovne akcije na cesti »Bratstva in enotnosti« se je vrnila I. kopska MDV »Srečka Kosovelca«. Njeni člani so delali na odseku ceste v Makedoniji. Bili so zelo pridni, saj je bila brigada šestkrat proglašena za udarno, enkrat pa posebej pohvaljena. Vrnilo se jih je 109, medtem ko sta dva

ostala na cesti, kjer bosta dokončala traktorski tečaj.

● **ATENE** — V začetku junija je skupina oficirjev Jugoslovanske vojne mornarice pod vodstvom kapetana vojne ladje Benka Matulića obiskala grško vojno mornarico. Ob tej priložnosti so jih sprejeli namestnik ministra za narodno obrambo Temeris, načelnik grškega štaba general Dovas in načelnik admiralskega štaba admiral Cacos.

● **FOČA** — Dne 8. junija je krenil iz tega mesta mladinski odred na 8-dnevni pohod po sledovih bojev v V. sovražni ofenzivi. Prehodili so 160 km dolgo pot. Odred je štel 400 mladincev, med njimi več članov republiških in okrajnih komitejev ljudske mladine iz vse države.

● **PULJ** — V Banjolah pri Pulju je preživelo počitnice lepo število otrok padlih borcev in žrtv fašističnega terorja iz Slovenije. Prva skupina otrok je odšla v Banjole dne 30. junija. Letovali so 21 dni.

● **BANJA LUKA** — V začetku junija je prispela v Banjo Luko skupina 11 alžirskih ranjenecv, ki se bodo zdravili v centru za zdravstveno rehabilitacijo v Delibašnem selu. Tu bodo ostali, dokler ne bodo dobili ustreznih ortopedskih pripomočkov.

● **BEograd** — V začetku junija je prispel v Jugoslavijo generalni sekretar Svetovne federacije bivših bojevnikov Curtis Campaigne. Ob tej priložnosti je izročil generalu Miloju Milojeviću diplomu častnega podpredsednika Svetovne federacije bivših borcev.

■ Skoraj štiri mesece so se prvi belokranjski partizani zadrževali leta 1941 na področju Debelega vrha, med Črnomeljko in poljansko dolino. Tu so se zbirali, organizirali v vojaško enoto, od tod so širili vstajo proti okupatorju po vsej Beli krajini, od tod so hodili na prve akcije, od tod so šli tudi na znano akcijo proti Bučki pri Škocjanu konec oktobra 1941, od koder se jih večina ni več vrnila. Osemnajst jih je padlo v neenakem boju s fašisti na Gornjih Lazah pri Uršnih selih, kjer so jih fašisti po izdajstvu obkolili ponoči v debelem snegu, izmučene od dolge in naporne poti.

Prvo taborišče belokranjskih partizanov je bilo v gozdovih nad Miklarji, drugo pa pri Kozlovem zdenecu nad Tančo goro. Občinski odbor Zveze borcev Črnomelj je restavriral obe taborišči. Taborišče nad Miklarji so obnovili tako, da so na kraju, kjer so imeli partizani velik šotor, postavili leseno barako v obliki šotora. Ta bo lahko rabila tudi za lovsko kočjo. Pri Kozlovem zdenecu pa so obnovili senik, v katerem so se zadrževali partizani, ko jih je debel sneg pregnal iz šotorov iz skalnatega griča nekaj sto metrov višje. V tem seniku so 19. novembra 1941 doživeli napad borci, ki so se zatekli sem po spopadu na Gornjih Lazah. Taborišče je bilo namreč izdano.

Obe taborišči prvih belokranjskih partizanov bosta poslej po zaslugi Zveze borcev izletniški točki. Pota do njih bodo markirana.